

**ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ,
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПРАВА**

**ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
КАФЕДРА ПРАВОСУДДЯ**

МАТЕРІАЛИ

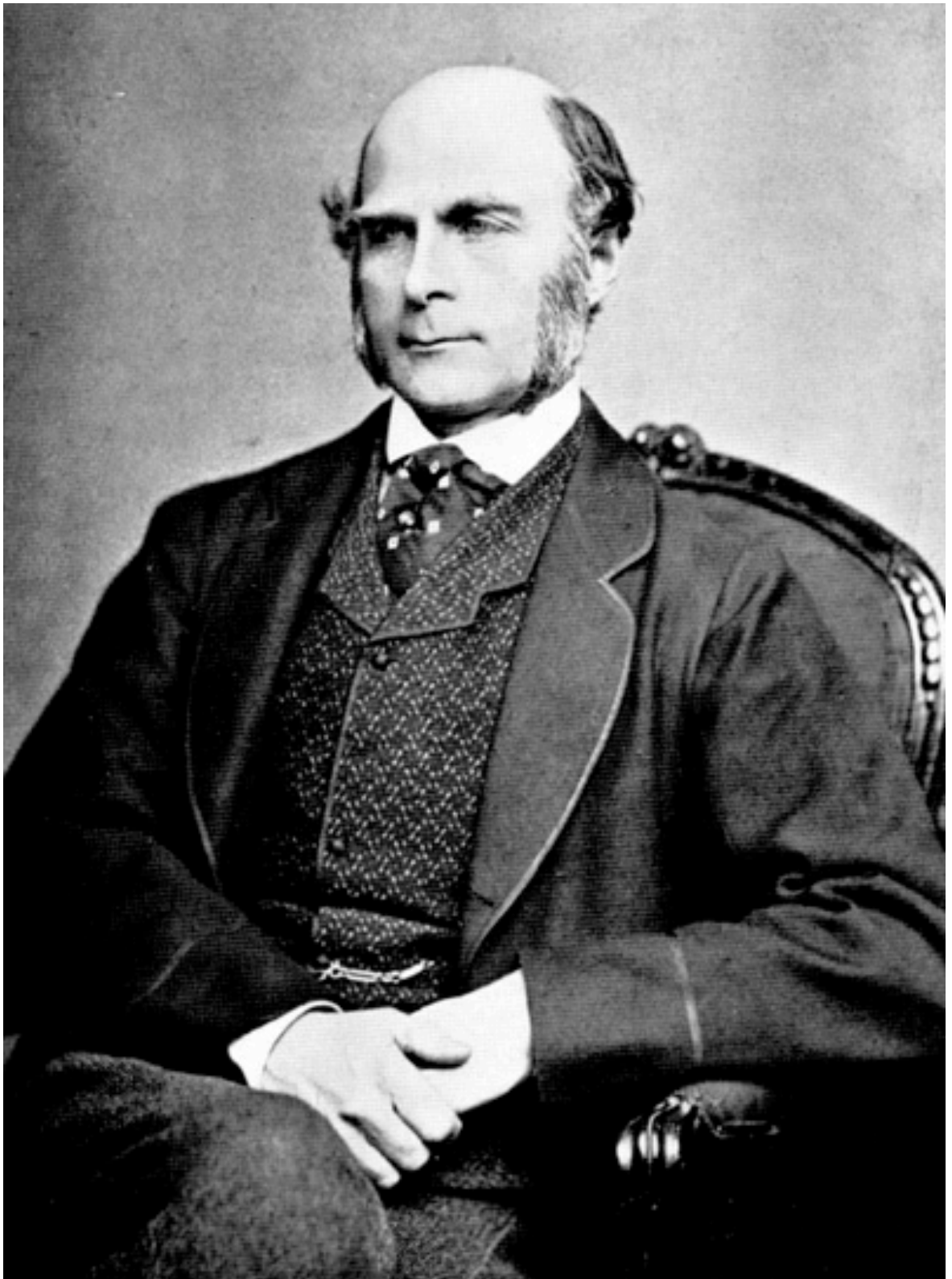
**ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права,
кримінології та судочинства»,**

присвяченої 200-річниці з дня народження Френсіса Гальтона

20 травня 2022 року

м. Київ

Френсіс Гальтон

1822 - 1911

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії:

Добкіна К. Р., декан юридичного факультету ДУІТ,
доктор юридичних наук, доцент, дійсний член ТАУ;

Заступники голови редакційної колегії:

Мусієнко А. В., завідувач кафедри кримінального права ДУІТ,
кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член ТАУ;

Мусієнко В.В., завідувач кафедри цивільного права ДУІТ,
кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член ТАУ;

Осадчий В.І., завідувач кафедри правосуддя ДУІТ, доктор юридичних наук,
професор;

Члени редакційної колегії:

Кобилянський О.Л., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри
кримінального права;

Ковальчук А.Т., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
правосуддя;

Матвійчук А.В., доктор юридичних наук, доцент кафедри правосуддя;

«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства», присвяченої 200-річниці з дня народження Френсіса Гальтона: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: ДУІТ, 2022. – 248 с.

У збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства», присвяченої 200-річниці з дня народження Френсіса Гальтона (м. Київ, 20 травня 2022 року) висвітлено сучасні погляди науковців щодо стану та перспектив розвитку кримінального права, кримінології та судочинства.

Для науково-педагогічних працівників, аспірантів та студентів.

Матеріали друкуються мовою оригіналу в редакції авторів.

© Юридичний факультет, ДУІТ, 2022

ЗМІСТ

Катерина ДОБКІНА

Вітальне слово до учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства», присвяченої 200-річниці з дня народження Френсіса Гальтона10

Мусієнко А.В.

Деякі історичні аспекти та перспективи дослідження ідентифікації особи (до 200-річчя з дня народження Френсіса Гальтона).....11

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Акімов М.О.

Про недоцільність надмірної криміналізації (на прикладі законопроекту реєстр. № 549).....16

Берзін П.С., Біловол О.О.

Окремі питання кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК, та його відмежування від деяких суміжних кримінальних правопорушень.....19

Берзін П.С., Берзіна А.Б.

Спонування в скоєнні злочинів за конвенцією ради європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я.....23

Бобко К.М.

Відмінності між серійними вбивцями чоловічої та жіночої статі.....26

Братченко А.Ю.

Відмінність воєнних та військових злочинів, відповідальність за їх вчинення.....28

Вітко О.Ю.

Значення фінансової системи для кваліфікації деяких кримінальних правопорушень, пов'язаних з фінансами.....31

Головкін Б.М.

Щодо смертності у ДТП в Європейському Союзі.....35

Гоцуляк О.О.

Актуальні проблеми кримінально-правової політики в Україні.....39

Іллічова О.В.

Кримінально-правова характеристика серійних вбивств.....42

Киренко С.Г.

Шляхи посилення кримінально-правової охорони життя особи.....46

Kuzmin Eduard

Amendments to criminal legislation of ukraine introduced during the martial law period at a glance.....	49
Лацько А.В.	
Криміногенна детермінація кримінальних правопорушень проти довілля.....	52
Новіков О.В.	
До питання про коефіцієнти злочинності у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.....	55
Осадчий В.І.	
Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів.....	59
Романенко О.	
Актуальні питання воєнних злочинів у період збройної агресії російської федерації проти України.....	62
Сенюта І.Я.	
Новельні підходи до криміналізації діянь у сфері охорони здоров'я крізь призму проєкту нового кримінального кодексу України: окремі аспекти.....	65
Стрельцов Є.Л.	
Про кримінально-правову обґрунтованість та неупередженість обвинувального судового вироку.....	69
Фелон І.В.	
Формула осудності та неосудності в кримінальному праві України: сучасний стан.....	73
Філіппов А.В.	
Проблема системності та пропорційності санкцій за керування транспортними засобами у стані сп'яніння.....	77
Харковенко Н.С.	
Економічна злочинність в країнах Європейського Союзу: законодавче регулювання та види.....	81
Шевченко Н.С.	
Рівень кримінальних правопорушень, пов'язаних із забруднення атмосферного повітря.....	84

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Вольвак О.М., Бащенко Б.Б.

Окремі питання правового регулювання створення і діяльності спільних слідчих груп України та Польщі (порівняльно-правовий аналіз).....	89
--	----

Гергелюк О.О.

Забезпечення міжнародних стандартів прав людини під час спеціального досудового розслідування та судового розгляду.....	93
---	----

Демура М.І. До питання про електронну комунікацію в кримінальному провадженні.....	97
Костенко Р.С. Щодо зарубіжної практики проведення негласних слідчих (розшукових) дій.....	101
Літвінова І.Ф. Особливості правового регулювання приватної детективної діяльності у США.....	104
Ломака О.В. Делегування повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури в умовах воєнного стану.....	108
Шепель А.М., Ахтирська Н.М. Доступ до правосуддя та роль прокурора у забезпеченні доступу до правосуддя.....	110

СЕКЦІЯ 3. АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Ахтирська Н.М. Остракізм дактилоскопії в сучасній науці та практиці.....	116
Дікевич К.Г. Дослідження рукописних записів, виконаних на незвичайних поверхнях: зарубіжний досвід.....	118
Ластовецький Р.І. Особливості розслідування вбивств.....	120
Романенко О. Актуальні питання «цифрових слідів» та виконання слідчими діагностичних завдань, пов'язаних із ними.....	123

СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВОВІДНОСИН

Бобко К.М. Проблеми досудового врегулювання господарських спорів.....	128
Богаткіна А. Поняття, ознаки геноциду.....	131
Братченко А.Ю. «Бізнес в Україні в умовах введення спеціального режиму воєнного стану: найбільші втрати підприємств та перспективи їх відновлення».....	135
Братченко А.Ю. «Межі здійснення права на честь та гідність в умовах	

надзвичайного та воєнного стану».....	138
Вайда Т.С.	
Сексуальне домагання у публічних місцях як соціально-правова проблема та різновид вуличного гарасменту.....	140
Гарасим Павло	
Про деякі проблеми, що обумовлюють низький рівень громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні.....	145
Головатюк Ю.Г.	
Захист прав дітей під час збройних конфліктів.....	148
Іллічова О.В.	
Актуальні аспекти військового правопорушення.....	152
Константий О.В.	
Псевдореферендуми як інструмент окупаційної адміністрації та відповідальність за участь в їх організації та проведенні.....	154
Котюк О.І.	
Належна юридична процедура як засіб забезпечення верховенства права.....	159
Купліченко К.О.	
Дотримання свободи пересування особи в Україні під час війни.....	162
Лабик А.С.	
Безробіття в Україні за умов воєнного стану.....	164
Лабик А.С.	
Захист прав інтелектуальної власності на комерційне найменування.....	167
Малетов Д.В.	
Принцип верховенства права як базисний принцип Вищого антикорупційного суду України.....	170
Марач Ю.О.	
Права людини: загальна їх реалізація та захист в Україні.....	173
Марцун М.І.	
Правове закріплення органів і посадових осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні проступки щодо порушення правил карантину людей.....	176
Мелашенко Т.Ю.	
Порушення особистих прав в умовах воєнного стану (злочини проти волі, честі та гідності).....	179
Плакса В.І.	
Участь суддів та суддівського врядування у законотворчих процесах.....	184
Подзіров А.О.	
Природа і форми управлінських рішень суб'єктів адміністративно-правового забезпечення розвитку	

медичного туризму.....	186
Романенко О.	
Краудфандинг та підприємницька діяльність: правове регулювання.....	190
Рудік О. С.	
Основні аспекти розвитку прав людини в умовах глобалізації.....	193
Сірець О.О.	
Актуальні проблеми законодавчої та правозастосовної практики у сфері житлового будівництва.....	195
Фелон І.В.	
Правове регулювання соціальної політики щодо працевлаштування та зайнятості осіб з обмеженими можливостями в Україні.....	199
Фелон І.В.	
Міжнародно-правові засоби протидії інформаційній війні.....	202
Берднік С.С.	
Огляд місця події під час розслідування злочинів щодо фактів умисних вбивства цивільних осіб в умовах збройного конфлікту.....	206
Колб О.Г., Рушінець М.Т.	
Поняття, зміст і сутність реабілітації померлої особи у кримінальному процесі.....	210
Колб Р.О., Дучимінська Л.М.	
Про зміст загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у банківській системі України.....	213
Бондаренко О.С.	
«Протидія корупції»: термінологічний аналіз.....	215
Думчиков М.О.	
Злочини у сфері використання платіжних систем та шахрайство у кіберпросторі, як одні з видів кіберзлочинів.....	219
Бобко К.М.	
Криміналістична класифікація зґвалтувань.....	223
Кобилянський О.Л.	
Значення інформації про зовнішність людини у розслідуванні злочин.....	226
Лабик А.С.	
Актуальні питання криміналістики щодо використання спеціальних знань у судових провадженнях.....	230
Фелон І.В.	
Перспективи розвитку криміналістичної методики виявлення та розслідування злочинів.....	233
Братченко А.Ю.	
Оцінка висновку експерта як джерело доказів в Україні та Світі.....	236

Кобилянський О.Л.	
Робота зі слідами, вилученими при проведенні огляду місця події.....	239
Купліченко К.О.	
Психологічне насильство та психічний вплив під час допиту.....	242
Марач Ю.О.	
Дослідження холодної зброї та слідів її застосування.....	244

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

до учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права,
кримінології та судочинства»,
присвяченої 200-річниці з дня народження Френсіса Гальтона

Шановні учасники та гості конференції!

Вже другий рік поспіль ми змушені проводити конференцію в непростих умовах. Пандемія COVID 19, а зараз російська агресія, вимагають особливих підходів щодо її проведення. Але незважаючи на всі загрози, ми їх долали та здолаємо.

Одним з основних завдань сучасної юридичної освіти залишається підготовка висококваліфікованих фахівців. Навіть у таких непростих умовах ми продовжимо підвищувати якість освіти та рівень підготовки наших студентів. Професорсько-викладацький склад юридичного факультету ДУІТ прагне дати нашим випускникам найактуальніші знання, розвинути креативність, самостійність та відповідальність, що є сучасними вимогами для успішної практичної діяльності. Серед багатьох ефективних шляхів вдосконалення цих якостей, вкрай важливим є створення можливості для студентів та аспірантів брати участь в наукових заходах.

Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства», проводиться за спільної ініціативи колективу кафедри кримінального права та кафедри правосуддя юридичного факультету Державного університету інфраструктури та технологій. Актуальність теми конференції зумовлена гострим суспільним запитом на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю та справедливе судочинство. Досягнення результату, серед іншого, потребує постійного розвитку кримінального права, кримінального процесу, поглиблених кримінологічних досліджень.

Проведення конференції співпало з 200-річницею з дня народження Френсіса Гальтона. З огляду на ту кількість злочинів, які чинять російський окупанти в Україні, питання ідентифікації цих злочинців та притягнення до відповідальності набуло особливої актуальності. І це одне із завдань, які ефективно виконує правоохоронна система України та буде продовжувати, як і вся Україна, робити все можливе поки останній окупант не понесли справедливого покарання.

Разом до перемоги! Слава Україні!

Катерина ДОБКІНА

декан юридичного факультету

Інституту управління, технологій та права,
Державного університету інфраструктури та
технологій,

доктор юридичних наук, доцент, дійсний член
ТАУ

Мусієнко Анатолій Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри кримінального права, Державний
університет інфраструктури та технологій, м.
Київ.

<https://orcid.org/0000-0001-6667-9034>

ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ (до 200-річчя з дня народження Френсіса Гальтона)

Існують вічні види практичної діяльності, такі якими людство займається з доісторичних часів до тепер та без сумніву продовжить це робити в осяжному майбутньому. Мова йде про ідентифікацію. Така діяльність є характерною для кожної особи навіть в її щоденному побуті, але з певного моменту вона отримала наукове підґрунтя та стала невід’ємною для будь-якої сучасної галузі науки в її теоретичних та прикладних аспектах. Ідентифікація (лат. *identi(tas)* — тотожність і *fīco* — роблю) — ототожнення конкретизація людей та предметів за їх характерними ознаками. Що стосується питань ідентифікації людини, то прикладне значення цієї діяльності пов’язане зокрема, з розкриттям тяжких злочинів проти життя та здоров’я особи, злочинів проти статевої свободи та проти статевої недоторканості особи, розшуком зниклих осіб. Вирішення подібних питань було неможливим ще якихось пару сотен років тому, але сучасна наука в змозі надавати досить вичерпні відповіді.

Сучасний технологічний рівень дозволяє вирішувати такі питання ідентифікації, за допомогою якісно нових методів, але шлях до цих можливостей було прокладено плеядою видатних науковців серед яких А. Бертільйон, Ф. Гальтон, У. Гершель, Г.М. Рудий, Г. Фолдс.

Альфонс Бертільйон застосував методику антропометрії для правоохоронних органів, створивши систему ідентифікації на основі фізичних метрик. Це була перша наукова система, застосована поліцією, щоб виявляти злочинців. Метод ідентифікації Бертільйона містив значні можливості для вдосконалення, але із збільшенням реєстру збільшувався час перевірки та кількість неточностей [1].

Англійці почали використовувати відбитки пальців у липні 1858 року, коли сер Вільям Гершель, головний магістрат округу Хуглі, не замислюючись про ідентифікацію особи, взяв за звичку вимагати відбитки долонь - а пізніше просто відбитки правого вказівного та середнього пальців - на кожному контракті, укладеному з місцевими жителями. Вони вважали, що особистий контакт з документом зробив контракт більш обов'язковим, ніж якщо б вони його просто підписали. Проте, коли його колекція відбитків пальців зростала, Гершель почав помічати, що нанесені чорнилом відбитки можуть підтвердити або спростувати ідентичність. [1].

У 1870-х роках доктор Генрі Фолдс, британський хірург-наглядач лікарні Цукідзі в Токіо, Японія, зайнявся вивченням «борозен на шкірі», помітивши сліди пальців на зразках «доісторичної» кераміки. Генрі Фолдс не тільки визнав важливість відбитків пальців, як засобу ідентифікації, але й розробив метод класифікації.

У 1880 році Фолдс передав серу Чарльзу Дарвіну пояснення своєї системи класифікації та зразок форм, які він сконструював для запису відбитків чорнилом, а той, будучи у похилому віці та поганому здоров'ї, повідомив доктора Фолдса, що він не зможе йому допомогти, але пообіцяв передати матеріали своєму двоюрідному брату Френсісу Гальтону.

Френсіс Гальтон народився 16 лютого 1822 року в Ларчесі поблизу Спаркбрука (Бірмінгем) у родовому маєтку батька Самюеля Терціуса Гальтона (1783-1844).

Гальтон рано виявив обдарованість — у півтора роки знав усі літери алфавіту, самостійно читав з двох з половиною років, писав з трьох років.

З 1838 року навчається медицині в Бірмінгемському госпіталі, в 1839 році в Кінгс-коледжі Лондона на медичному відділенні.

У 1840 році вступив у Кембриджський університет (Триніті-коледж) для занять математикою та природничими науками [2].

Головний інтерес Гальтона до відбитків пальців був як допомога у визначенні спадковості та расового походження. Незабаром він виявив, що відбитки пальців не дають чітких підказок щодо інтелекту або генетичної історії людини, він зміг науково довести те, що вже підозрювали Гершель і Фолдс: що відбитки пальців не змінюються протягом життя людини, і немає двох точних відбитків пальців. той самий. Згідно з його підрахунками, ймовірність того, що два окремі відбитки пальців будуть однаковими, становила 1 до 64 мільярдів [1].

Так, Ф. Гальтон став відомий тим, що науково обґрунтував положення про те, що відбитки пальців є показником ідентичності особи, та переконав криміналістів у доцільності використання цього методу;

У 1865 р. Гальтон опублікував статтю «Спадковий талант і характер», в якій доводив, що людський інтелект перебуває переважно під контролем спадкових факторів і лише дуже незначною мірою відчуває вплив середовища. Проаналізувавши родовід знаменитих державних діячів, вчених і письменників Англії, Гальтон обчислив, що значна їх частина (від 9 до 33% залежно від біографічного словника, що використовувався) знаходилася в родинних відносинах принаймні ще з однією видатною особистістю (с. 35). Він інтерпретував ці дані як безперечне свідчення домінуючого впливу «природи» порівняно з «вихованням» на розумові здібності [3].

Френсіс Гальтон наприкінці ХІХ століття першим застосував оціночні шкали, анкетування та техніку вільних асоціацій. Почав розробляти методи математичної статистики. Зокрема, Ф. Гальтон створив серію з 17 тестів та пропонував відвідувачам своєї лабораторії пройти тестування з фізіологічних та психічних властивостей. За повною програмою він протестував 9337 людей віком від 5 до 80 років. Для обробки такого масиву даних потрібно було розробити математико-статистичні процедури, чим він теж успішно займався [4]. Завдяки широкому колу наукових інтересів та досліджень Ф. Гальтона, на думку автора, стала можливою поява деяких сучасних та перспективних методів ідентифікації, які не стосуються дактилоскопії, стала можливою завдяки науковим розробкам Френсіса Гальтона. З початку ХХІ-го століття розпочався новий етап розвитку психологічної діагностики. В цей період інтерес до неї та її можливості значно зросли з огляду на нові суспільні виклики. Психологічна діагностика активно використовується в різних сферах суспільного життя, але в тематичних рамках цієї публікації слід згадати про її кримінологічний напрям. Психодіагностика дозволяє вирішувати такі гострі та актуальні суспільні проблеми як прогнозування профілактика деструктивний соціально-психологічний явищ, які в кримінології називають фоновими, фактично створює можливість виявлення факторів ризику подібних аддикцій та девіації. Сьогодні вже існують психодіагностичні методики які дозволяють розпізнавати в особі потенційно суспільно небезпечну поведінку, виявляти небезпечні злочинні нахили особи ще до того як вони реалізуються. Одним з сучасних напрямів такої превенція злочинності є профайлінг, тобто виявлення злочинця та його злочинних намірів в першу чергу за кримінологічною, психологічною інформацією. Таким чином, мова йде не тільки про тих осіб які вже вчинили злочин, але які тільки мають такий намір або схильні до цього [5].

Крім того, автор не може не згадати молекулярно-генетичний метод ідентифікації, одним з суперсучасних та суперперспективних напрямів якого

є «генетична генеалогія» – розкриття злочинів за допомогою геномних баз даних [6].

Серед згаданих видатних діячів світової науки та практики, слід віддати належну шану видатному національному українському вченому та криміналісту-практику Георгію Михайловичу Рудому.

Георгій Михайлович Рудий (1863, Терешки — лютий 1918, Київ) — криміналіст-практик, талановитий сищик, колишній начальник Київського розшукового відділення (1901—1907 рр.), один із новаторів застосування дактилоскопії, службового собаківництва і «слідчої валізи», автор першої в імперії інструкції чинам розшукової поліції (1905 р.), родоначальник експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ України. Георгій Михайлович народився у 1863 році у селі Терешки Могилівського повіту Подільської губернії у простій українській селянській родині.

Під час перебування у Відні, Георгій Михайлович придбав «Керівництво з дактилоскопії» радника поліції К. Віндта, в якому автор удосконалював систему класифікації папілярних узорів пальців рук, запроваджену англійцем Френсісом Гальтоном. Саме систему лікаря Віндта в подальшому було покладено в основу дактилоскопічної класифікації в Україні. 13 жовтня 1903 року представив проект організації дактилоскопічних бюро в масштабах імперії, який включав антропометричну систему, новий дактилоскопічний метод, Організацію дактилоскопічних бюро, розшуки злочинця за дактилоскопічними відбитками.

1 січня 1904 року започаткував у Києві при антропометричному кабінеті Київської розшукової поліції дактилоскопічне бюро. Тільки за перший рік його функціонування в Києві, дактилоскопічну реєстрацію пройшло 1 987 осіб, а за наступні два роки — 2 407 злочинців.

Наприкінці 1904 року — підготував «Інструкцію чинам Київської розшукової поліції», яку на початку наступного року схвалив прокурор окружного суду і яку видали окремою брошурою. В інструкції вперше юридично закріплювалося використання в поліцейській практиці пошукових собак, а також дактилоскопії. У лютому 1918 р. Георгій Михайлович був убитий у Києві невідомими [7]. Хоча зараз можна здогадатись хто були ці «невідомі» - саме в той час в Києві лютувала російська загарбницька армія під командуванням Муравйова.

Завершуючи цю статтю, присвячену деяким історичним аспектам та перспективам ідентифікації особи з нагоди 200-ї річниці з дня народження Френсіса Гальтона, в якості висновка автор вважає за необхідне не тільки вказати на видатну роль Ф. Гальтона та практичне втілення сучасною наукою багатьох його теоретичних передбачень, але нагадати про його сучасників,

тих подвижників науки, які йшли з ним поруч і завдяки яким та наступним поколінням самовідданих вчених стали можливими наукові звершення та фантастичні технології, які для людства вже стали звичними.

Література:

1. The Fingerprint System // https://www.criminaljustice.ny.gov/ojis/history/fp_sys.htm
2. Френсіс Гальтон // <https://w.wiki/56TL>
3. PWALLER J. Putting method first: Re-appraising the extreme determinism and hard hereditarianism of Sir Francis Galton // History of science. – Chalfont St. Giles, 2002. – Vol.40, Pt.1. – P.35–62
4. История мировой психодиагностики // URL: https://md-eksperiment.org/etv_page.php?page_id=3455&album_id=42&category=STATJI
5. Подільчак О.М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця // URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/4_2017/part_2/34.pdf.
6. Your DNA Test Could Send a Relative to Jail // URL: <https://www.nytimes.com/2021/12/27/magazine/dna-test-crime-identification-genome.html>
7. Рудий Георгій Михайлович // URL: <https://w.wiki/56Uo>

СЕКЦІЯ 1.
«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА
КРИМІНОЛОГІЇ».

Акімов Михайло Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх
справ

ПРО НЕДОЦІЛЬНІСТЬ НАДМІРНОЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ
(НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 5549)

На двадцять першому році чинності Кримінального кодексу (далі – КК) України [1] кількість внесених до нього змін та доповнень сягає тисячі. На превеликий жаль, лише незначна їх частина має соціально-економічну обумовленість, реалізує гуманістичні засади або сучасні напрацювання науки кримінального права. Натомість переважна більшість лише посилює (чи зрідка пом'якшує) санкції окремих статей, збільшує перелік кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих обставин або криміналізує певні діяння. При цьому законопроекти, що подаються на розгляд Верховної Ради України, не завжди узгоджені із іншими положеннями КК України та з актами інших галузей законодавства, вдаються до надто дрібної регламентації ознак кримінально протиправних діянь що може призвести або (у разі прийняття) призводить до виникнення неузгодженості у правовому регулюванні.

Законопроект реєстр. № 5549 від 21.05.2021 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за викрадення дитини одним з батьків» [2], як стверджують його розробники, спрямований на вдосконалення кримінально-правової охорони свободи дитини шляхом встановлення відповідальності за викрадення дитини одним з батьків. На думку суб'єкта права на законодавчу ініціативу, чинне вітчизняне законодавство про кримінальну відповідальність не передбачає притягнення до відповідальності одного з батьків за викрадення дитини та обмеження через це права іншого з батьків, у якого дитина проживала на законних підставах, на участь у її вихованні (адже відповідно до ст. 141 Сімейного кодексу (далі – СК) України [3] батьки мають рівні права та обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою). Відповідно до цих же обставин у таких випадках неможливе і притягнення особи до відповідальності за викрадення людини (ст. 146 КК України). Позаяк такі дії не вважаються протиправними, відсутні і статистичні дані щодо кількості випадків викрадення дитини одним із батьків, переховування дитини одним із батьків від іншого, перешкоджання або і повної заборони спілкуватись з дитиною другому із батьків.

Слід зауважити, що вказана проблема дійсно є актуальною. Доволі часто у разі конфлікту між батьками дитина використовується як інструмент впливу або маніпуляції для вирішення ситуації на власну користь. При цьому про інтереси дитини ніхто не піклується, користуючись вищезазначеною безкарністю. Ураховуючи це, розробники законопроекту вбачають вихід у криміналізації викрадення дитини одним з батьків, посиляючись на досвід низки іноземних держав, у яких самочинна зміна одним із батьків місця проживання дитини без згоди іншого з батьків, із яким проживає дитина, вважається злочином і тягне за собою кримінальну відповідальність.

Тим не менше зазначена законодавча ініціатива містить низку положень, що не узгоджуються із чинним законодавством. Перш за все висловлена у науковій літературі точка зору щодо неможливості визнання суб'єктом діяння, передбаченого ст. 146 КК України, особи, яка відповідно до закону має право тримати особу в місці, де вона не бажає перебувати, або поміщати її в місце, яке вона не має змоги вільно залишити, з мотивів піклування про фізичне і психічне здоров'я підопічного чи з інших суспільно корисних мотивів [4, с. 434-435], не є нормативно закріпленим положенням, не має обов'язкового характеру та не поділяється іншими фахівцями. Більше того, зі змісту ст. 146 КК України не випливає, що суб'єкт даного кримінального правопорушення є спеціальним, бо жодних застережень щодо цього дана норма не містить. Відтак слід вважати, що суб'єкт є загальним (фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку), і жодних перешкод для притягнення одного із батьків до відповідальності за викрадення дитини, яка перебувала у іншого з батьків, немає.

Крім цього, не можна забувати, що СК України визначає не тільки рівність прав кожного з батьків на участь у вихованні дитини (ст.ст. 157-159), а і порядок вирішення питання щодо місця її проживання (ст.ст. 160-161). Так, місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків; місце проживання дитини, яка досягла десяти років, – за спільною згодою батьків та самої дитини. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою, а за відсутності згоди між батьками, які проживають окремо, щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, такий спір може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Якщо ж один з батьків самочинно, без згоди другого з батьків чи інших осіб, з якими на підставі закону або рішення суду проживала малолітня дитина, або дитячого закладу (установи), в якому за рішенням органу опіки та піклування або суду проживала дитина, змінить її місце проживання, у тому числі способом її викрадення, то згідно ст. 162 СК України суд за позовом заінтересованої особи має право негайно постановити рішення про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання (винятком є лише випадок, коли залишення дитини за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я або обставини змінилися так, що повернення суперечить її інтересам). До того ж особа, яка самочинно змінила

місце проживання малолітньої дитини, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому, з ким вона проживала.

На нашу думку, запровадження кримінальної відповідальності за дії, що є протиправними згідно сімейного законодавства є прикладом надмірної криміналізації (за виключенням ситуації, коли йдеться про вивезення дитини за кордон – тут будуть наявні ознаки іншого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України). Керуючись інтересами дитини, навряд чи доцільно за таких умов криміналізувати дії одного з батьків проти волі іншого батька, що можуть бути вирішені в судовому порядку та за участі інших (не правоохоронних) органів державної влади.

Безперечно, зазначена позиція є дискусійною. Утім, навіть якщо пристати на точку зору щодо потреби криміналізації викрадення одним із батьків власної дитини, законопроект, що розглядається, не позбавлений суттєвих недоліків. Суб'єкт права на законодавчу ініціативу пропонує доповнити ст. 146 КК України новою частиною третьою, що передбачатиме особливо кваліфікуючу обставину незаконного позбавлення волі або викрадення людини – вчинення діянь, передбачених частиною першою та другою цієї статті, одним з батьків щодо дитини, яка знаходилась на законних підставах у іншого з батьків» (нинішню частину третю цієї статті пропонується внаслідок цього вважати частиною четвертою).

Дана пропозиція уявляється вельми сумнівною для реалізації на практиці. Перш за все термін «дитина, яка знаходилась на законних підставах у іншого з батьків» є занадто широким та неконкретним (при тому, що Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу на необхідність дотримання принципу правової визначеності у чинному законодавстві). Крім цього, ст. 146 КК України передбачає відповідальність за два кримінальних правопорушення – незаконне позбавлення волі та викрадення людини. Доволі складно уявити, яким чином один із батьків може незаконно позбавити волі дитину, яка на законних підставах перебуває в іншого з батьків, якщо при цьому не відбувається переміщення потерпілої особи в просторі (остання ознака притаманна саме викраденню).

Розробники законопроекту, визнаючи викрадення одним із батьків власної дитини кваліфікуючою ознакою діяння за ст. 146 КК України, тим самим визнають, що його слід карати навіть більш суворо, ніж вчинення його сторонньою особою. Запропонована санкція передбачає покарання, пов'язані з ізоляцією від суспільства на доволі тривалий строк (до шести років обмеження волі або позбавлення волі). Жодних обґрунтувань саме таких видів і строків покарання суб'єкт права на законодавчу ініціативу не наводить; водночас ситуація, коли один із батьків дитини відбуватиме покарання за її нібито викрадення, суперечитиме інтересам самої дитини. Стосовно запропонованого розміру покарання у виді позбавлення волі на певний строк слід нагадати, що чинна редакція ч. 2 ст. 146 КК України передбачає покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк. Навряд чи різниця в один рік позбавлення волі між чинною та запропонованою редакцією норми, що

розглядається, адекватно відображає кримінально-правову оцінку вчиненого. Що ж до покарання у виді обмеження волі, то його запропонований розмір суперечить положенням ч. 2 ст. 61 КК України, згідно якої обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років.

Беручи до уваги викладене вище, залишається тільки висловити схвалення рішенню розробників законопроекту, які, дослухавшись критичних зауважень, відкликали його. Внесення змін та доповнень до чинного КК України – беззаперечна об'єктивна потреба. Проте кожна така зміна повинна бути належним чином обґрунтована (у тому числі науково) та перебувати у нерозривному системному зв'язку з положеннями КК України та нормами інших актів законодавства.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2021 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.05.2022).

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за викрадення дитини одним з батьків : законопроект реєстр. № 5549 від 21.05.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72020 (дата звернення: 10.05.2022).

3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2749-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.05.2022).

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

Берзін Павло Сергійович, д-р юрид. наук, проф. кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Біловол Олександр Олександрович, аспірант кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 120 КК, ТА ЙОГО ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД ДЕЯКИХ СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Передбачене ст. 120 КК кримінальне правопорушення визнається видом кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (зокрема, у межах групи кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім фізичним насильством: ст.ст. 115, 120, 121, 125, 126, 127, 135, 136, 146 КК)¹. Особливу увагу потрібно звертати на розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 120 КК та ст. 126 КК, оскільки передбачене у ст. 126 КК домашнє насильство є суміжним кримінальним правопорушенням стосовно передбаченого ст. 120 КК кримінального правопорушення.

Так, при їх відмежуванні та вирішенні питання кваліфікації зазначених суміжних кримінальних правопорушень за сукупністю слід передусім враховувати такий законодавчий орієнтир, як передбачена у ст. 126-1 КК **систематичність** дій, які утворюють домашнє насильство, а також окремі альтернативно визначені у ст. 120 КК форми діяння.

Систематичне вчинення будь-яких інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, потребує за інших необхідних умов обов'язкової кваліфікації не лише за відповідними статтями Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім фізичним, психічним, економічним насильством або насильством сексуального характеру чи сексуальним насильством, але й за ст. 126-1 КК. Адже, окрім ст. 120 КК та ст. 126-1 КК, в жодній іншій статті, що передбачає відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім фізичним, психічним, економічним насильством або насильством сексуального характеру чи сексуальним насильством, ознака “систематичність” прямо текстуально не закріплена. Тому за відсутності систематичних дій, що утворюють домашнє насильство, кваліфікація за ст. 126-1 КК є необґрунтованою та за певних умов порушує принцип неприпустимості подвійного ставлення у вину².

З урахуванням цього слід враховувати, що ознака **систематичності** прямо закріплена у ч. 1 ст. 120 КК та позначає такі альтернативно визначені форми діяння, як “систематичне приниження людської гідності” та “систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі”, наслідком яких у ч. 1 ст. 120 КК визначається “доведення до самогубства або до замаху на самогубство”. Отже в такому випадку ознака систематичності є спільною ознакою, однаково властивою доведенню до самогубства або до замаху на самогубство (ст. 120 КК) та домашньому насильству, передбаченому ст. 126-1

¹ Вознюк А.А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. Форум права. 2019. № 2. С. 6-14. – С. 11. URL: http://forumprava.pp.ua/files/006-014-2019-2-FP-Voznyuk_3.pdf; Горпинюк О. Співвідношення понять “домашнє насильство” та “злочини, пов'язані з домашнім насильством” у чинному КК України. Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (19–20 вересня 2019 року). Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 35-38. С. 37-38.

² Загинеї-Заболотенко З. Застосування кримінального законодавства України за домашнє насильство: огляд судової практики. Вісник прокуратури. 2019. № 10. С. 42-52. С. 46; Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2019. № 2. С. 45-52. С. 49.

КК, але не відмінною, що має значення критерія розмежування цих кримінальних правопорушень. Тому в разі, коли винний в процесі домашнього насильства систематично принижує людську гідність потерпілого та/або систематично протиправно примушує потерпілого до дій, що суперечать його волі, доводячи потерпілого до самогубства або до замаху на самогубство, то вчинене підлягає кваліфікації за сукупністю ст. 126-1 КК та відповідною частиною ст. 120 КК передусім тому, що ознаки домашнього насильства, що визначені у ст. 126-1 КК, безпосередньо відсутні у ст. 120 КК.

Крім цього, слід враховувати, що окремі дії, наслідком яких є “доведення до самогубства або до замаху на самогубство”, у ч. 1 ст. 120 КК закріплені **без вказівки на їх систематичний характер**, зокрема: жорстоке поводження, шантаж, схиляння до самогубства, інші дії, що сприяють вчиненню самогубства. Тому в разі, коли такі несистематичні дії пов’язуються з домашнім насильством, при кваліфікації має застосовуватись правило, наведене вище: вчинене не утворює домашнього насильства, передбаченого ст. 126-1 КК, оскільки так би мовити “не вистачає” систематичності вчинюваних дій, а підлягають кваліфікації лише за відповідною частиною ст. 120 КК.

Ще одним нормативним орієнтиром, який має враховуватись при вирішенні питань кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК, та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, є **ступінь тяжкості** цих кримінальних правопорушень, який відображується у **межах санкцій** відповідних норм Особливої частини КК. Так, передбачену в ч. 2 ст. 120 КК ознаку “діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого” при вирішенні питання відмежування від передбаченого ст. 126-1 КК домашнього насильства слід визнавати спеціальним різновидом систематичного економічного насильства, закріпленого в ст. 126-1 КК. Тобто у КК передбачені спеціальні норми, якими встановлена відповідальність за спеціальні різновиди економічного насильства стосовно зазначених у ст. 126-1 КК осіб (хоча безпосередньо в ст. 120 КК такі особи не названі). Тому в даному разі слід враховувати загальний характер ознаки “економічне насильство”, передбаченої ст. 126-1 КК, та спеціальний характер стосовно такого різновиду систематичного економічного насильства як “діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого”, передбаченого ч. 2 ст. 120 КК. Якщо таке “діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого” не мало систематичного характеру, але все ж вчинялось стосовно передбачених у ст. 126-1 КК осіб, то вчинене має кваліфікуватись лише за ч. 2 ст. 120 КК та не утворює складу передбаченого ст. 126-1 КК домашнього насильства. Причому нормативним орієнтиром такої кваліфікації у даному разі є різний ступінь тяжкості кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 120 КК та ст. 126-1 КК (такий різний ступінь тяжкості відображується у **межах санкцій** відповідних норм Особливої частини КК).

Отже, при кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК, та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, слід дотримуватись наступних **правил**. Якщо передбачене ст. 120 КК кримінальне правопорушення є за своїм ступенем більш тяжким, ніж інше кримінальне правопорушення, а санкції відповідних частин ст. 120 КК є більш суворими, ніж санкції інших статей Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за суміжні кримінальні правопорушення, то вчинене кваліфікується лише за відповідною частиною ст. 120 КК та не утворює сукупності кримінальних правопорушень. Наприклад, співвідношення ступеня тяжкості умисного легкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК (санкція передбачає покарання у виді штрафу до п'ятдесяти НМДГ або громадських робіт на строк до двохсот годин, або виправних робіт на строк до одного року), та передбаченого ч. 1 ст. 120 КК доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство (санкція ч. 1 ст. 120 КК більш сувора, оскільки передбачає покарання у виді обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк), у зв'язку з чим при заподіянні в результаті передбачених ч. 1 ст. 120 КК діянь умисних легких тілесних ушкоджень без короточасного розладу здоров'я вчинене кваліфікується лише за ч. 1 ст. 120 КК (зокрема, за ознакою “жорстоке поводження” або “дії, що сприяють вчиненню самогубства”). Правозастосовчим орієнтиром, на підставі якого ознакою “жорстоке поводження” можуть охоплюватись такі умисні легкі тілесні ушкодження у цьому разі може бути абз. 2 п. 28 постанови ПВСУ від 7 лютого 2003 року № 2: “Під жорстоким поводженням слід розуміти безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо)”.

Однак, якщо при порівнянні ступеня тяжкості передбаченого ст. 120 КК кримінального правопорушення та інших суміжних кримінальних правопорушень, передбачене ст. 120 КК доведення до самогубства або замаху на нього є за своїм ступенем менш тяжким кримінальним правопорушенням, ніж інше суміжне кримінальне правопорушення, а санкція відповідної частини ст. 120 КК є менш суворою, ніж санкція іншої статті Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за суміжне кримінальне правопорушення, то вчинене має утворювати сукупність відповідних кримінальних правопорушень. Ілюстрацією може бути співвідношення ступеня тяжкості умисного тяжкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК, та кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК. Так, санкція ч. 1 та ч. 2 ст. 120 КК є менш суворою, оскільки санкція ч. 1 ст. 121 КК передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років, у зв'язку з чим заподіяння при доведенні особи до самогубства або замаху на самогубство умисного тяжкого тілесного ушкодження повністю не охоплюється лише ч. 1 або ч. 2 ст. 120 КК та потребує додаткової кваліфікації за ч. 1 ст. 121 КК, утворюючи сукупність зазначених кримінальних правопорушень. Натомість при співвідношенні ч. 1 ст. 121 КК

та ч. 3 ст. 120 КК, в якій передбачено ознаку “діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього”, слід враховувати, що санкція ч. 3 ст. 120 КК є більш суворою (передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до десяти років). Тому заподіяння при доведенні особи до самогубства або замаху на самогубство неповнолітньої особи умисного тяжкого тілесного ушкодження такому неповнолітньому охоплюється ч. 3 ст. 120 КК та не потребує додаткової кваліфікації за ч. 1 ст. 121 КК. Однак, ступінь тяжкості кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 120 КК та ч. 2 ст. 121 КК є однаковим, а тому при кваліфікації заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження неповнолітньому при доведенні його до самогубства або замаху на самогубство слід передусім враховувати **змістове співвідношення** передбачених ч. 2 ст. 121 КК ознак умисного тяжкого тілесного ушкодження, що мало характер особливого мучення, вчинялось з метою залякування чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості або на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), та відповідних ознак, що утворюють відповідний склад передбаченого ч. 3 ст. 120 КК кримінального правопорушення. При такому співвідношенні ознаки, передбачені ч. 2 ст. 121 КК, не можуть охоплюватись ознаками, передбаченими ч. 3 ст. 120 КК. Наприклад, передбачені у ч. 2 ст. 121 КК “особливе мучення” характеризує діяння та його наслідки, якісно відмінні від передбаченого в ст. 120 КК жорстокого поводження та інших дій, що сприяють вчиненню самогубства. Тому в разі, якщо доведення неповнолітньої особи до самогубства або до замаху на самогубство поєднувалось з будь-яким із передбачених у ч. 2 ст. 121 КК діянням та/або його наслідком, то вчинене підлягає кваліфікації за сукупністю ч. 3 ст. 120 КК та ч. 2 ст. 121 КК.

Берзін Павло Сергійович

доктор юридичних наук, професор
кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права
КНУ ім. Т.Г. Шевченко

Берзіна Анжела Бахтіярли

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
судової медицини та медичного права
НМУ ім. О.О. Богомольця

**СПОНУКАННЯ В СКОЄННІ ЗЛОЧИНІВ ЗА КОНВЕНЦІЄЮ РАДИ
ЄВРОПИ ПРО ПІДРОБЛЕННЯ МЕДИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОДІБНІ
ЗЛОЧИНИ, ЩО ЗАГРОЖУЮТЬ ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я**

У ч. 1 ст. 9 Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я (далі – “Конвенція *Medicrime*”), підписаної від імені України 28 жовтня 2011 року [1], передбачено, що “кожна сторона вживає необхідних законодавчих та інших заходів для визнання злочинами умисно скоєного ... спонукання в скоєнні будь-якого зі злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції”. Проте дефініція поняття “спонукання” у Конвенції *Medicrime* не закріплюється.

Виходячи із особливостей передбаченого у ч. 1 ст. 9 Конвенції *Medicrime* поняття “спонукання в скоєнні злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції” потрібно запропонувати адекватне розуміння поняття “спонукання”, а також визначити види кримінальних правопорушень (злочинів), які є “предметом” такого спонукання.

В офіційному тексті Конвенції *Medicrime* англійською мовою використовується поняття “*Abetting the commission of any of the offences established in accordance with this Convention*” [2], яке в офіційному україномовному тексті Конвенції викладене як “спонукання в скоєнні будь-якого зі злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції” [3]. Отже, при перекладі тексту Конвенції *Medicrime* англійський термін “*abetting*” був перекладений на українську як “спонукання”, а на російську – як “подстрекательство” [4], що не можна вважати однозначним і точним прийомом законодавчої техніки передусім з огляду на різні значення зазначених термінів. Англійське поняття “*abetting*” слід тлумачити з урахуванням допомоги або спонукання (використовується термін “*encourage*”, що позначає “*to make someone more likely to do something, or to make something more likely to happen*” [5]) кого-небудь зробити що-небудь неправильне або незаконне (“*to help or encourage someone to do something wrong or illegal*”) [6]. Однак при тлумаченні україномовного поняття “спонукання” така однозначність у тлумаченні відсутня, оскільки це поняття використовується у значенні “викликати у кого-небудь бажання робити що-небудь; змушувати, схилити, заохочувати до якоїсь дії, певного вчинку” [7].

Відтак, виникає проблема однозначного тлумачення в україномовному тексті перекладу Конвенції *Medicrime* поняття “спонукання” та його заміни на інше поняття (зокрема, “підбурювання”), яке відображає властиву поняттю “*abetting*” однозначність у спонуканні до чогось. Вирішення цієї проблеми та використання необхідної термінології залежить від загального- та спеціально-юридичного рівня використання поняття “спонукання”, про який див. нижче.

На загальному кримінально-правовому рівні розуміння поняття “спонукання” з урахуванням змісту терміну “схиляння” (зокрема, іншої особи до чогось) є очевидним та загальноновизнаним передусім з огляду на те, що в проекті нового КК України конкретизація поняття “підбурювання” так само здійснюється шляхом вказівки на те, що особа схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення (п. 4 ст. 2.5.2 проекту КК) [8]. Отже, на загальному рівні поняття “спонукання” та “підбурювання” є синонімами, а конкретизація їх змісту здійснюється шляхом використання

терміна “схиляння” та загальної вказівки на вчинення кримінального правопорушення (злочину) без урахування його виду.

Висновок.

З огляду на це виникає проблема доцільності використання в україномовному тексті перекладу ч. 1 ст. 9 Конвенції *Medicrime* поняття “спонукання”, яке є відмінним від змісту поняття “підбурювання”. Такий підхід перекладачів тексту Конвенції *Medicrime* викликає труднощі, пов’язані з розумінням поняття “спонукання” залежно від змісту, відмінного від змісту поняття “підбурювання”. Це, у свою чергу, означає, що використання в тексті перекладу Конвенції *Medicrime* поняття “спонукання”, яке не роз’яснюється в кримінальному законодавстві України, вказує на таке:

1) порушення юридичної визначеності як головного елемента принципу верховенства права, що охоплює “вимоги визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає” (абз. 1 п. 3 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019);

2) порушення принципу заборони аналогії застосування норм КК України (ч. 4 ст. 3 КК України), оскільки норми Загальної і Особливої частини КК, які визначають конкретний вид кримінального правопорушення, його окремі різновиди, види і розміри покарань та інших заходів кримінально-правового характеру, не можуть застосовуватись до однотипних ситуацій, не передбачених цими кримінально-правовими нормами [13, рр. 135-136];

3) потребу передбачення в Законі, яким було ратифіковано Конвенцію *Medicrime*, своєрідного застереження у вигляді законодавчого роз’яснення змісту понять, які не визначаються у кримінальному законодавстві України. Відсутність такого застереження перешкоджає виконати передбачені у ч. 1 ст. 9 Конвенції *Medicrime* вимоги про те, що кожна Сторона вживає необхідних законодавчих та інших заходів для визнання злочинами спонукання в скоєнні будь-якого зі злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції. Тому на законодавчому рівні існує два альтернативних шляхи із визначення такого застереження та формулювання дефініції поняття “спонукання”, яке використовується у ч. 1 ст. 9 Конвенції *Medicrime*:

а) у Законі, яким було ратифіковано Конвенцію *Medicrime*, визнати що “спонукання” та “підбурювання” є синонімами, а тому роз’яснення змісту поняття “спонукання” може здійснюватися шляхом використання терміна “схиляння”, використаного у ч. 4 ст. 27 КК України;

б) у цьому ж Законі передбачити, що поняття “спонукання” має зміст, відмінний від поняття “підбурювання”, та охоплює не лише передбачене ч. 4 ст. 27 КК України “схиляння”, але також принаймні змушування іншої особи, викликання в неї бажання та заохочення особи до вчинення кримінального правопорушення (злочину).

Література:

1. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 17. С. 160.
2. Конвенція Ради Європи про фальсифікацію медичних виробів та подібні злочини, що загрожують здоров'ю населення. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008482f>.
3. Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я. *Офіційний вісник України*. 2012. № 50. № 96. С. 608.
4. Конвенція Совета Европы о борьбе с фальсификацией медицинской продукции и сходными преступлениями, угрожающими здоровью населения. URL: <https://docs.cntd.ru/document/560988161>.
5. Кембриджський словник. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/encourage>.
6. Кембриджський словник. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/abet?q=abetting>.
7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/sponukaty>.
8. Кримінальний кодекс України (Проект). URL: [https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/07/06/tekst-proyektu-kk-ukrayiny-
stanom-na-05-07-2021.pdf](https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/07/06/tekst-proyektu-kk-ukrayiny-stanom-na-05-07-2021.pdf)

Бобко Катерина Миколаївна,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна

ВІДМІННОСТІ МІЖ СЕРІЙНИМИ ВБИВЦЯМИ ЧОЛОВІЧОЇ ТА ЖІНОЧОЇ СТАТІ

У переважній більшості серійними вбивцями виявляються чоловіки, але в історії також є безліч доказів того, що ними можуть бути і жінки. Взагалі, першим серійним вбивцею в історії можна вважати жінку по імені Локуста, яка здійснила безліч отруєнь в Стародавньому Римі. Отруйницю

звинуватили в більш ніж чотирьох смертях. Однак насправді невідомо справжньої кількості жертв.

Професор психології Марісса Харрісон об'єдналася зі своїми колегами Адамом Джорданом Готтом і Сьюзен Хьюз. Вони зібрали архівні дані про 55 серійних вбивць чоловічої статі, і про таку ж кількість жінок-вбивць. Всі вони з 1856 по 2009 роки скоїли вбивства трьох і більше осіб з тижневою періодичністю. Дослід відбувся з урахуванням усіх можливих параметрів – від віку їхніх жертв до рівня освіти злочинців. Вони дійшли висновку, що, здебільшого, чоловіки і жінки вбивають по-різному. Архіви показали різку різницю між принципами їх вбивств. Як виявилось, більшість серійних вбивць жіночої статі мали середню або вищу освіту, тоді як чоловіки були представниками нижчих класів. Як знаряддя вбивства жінки вибирали отрути, тоді як чоловіки душили або стріляли у своїх жертв [1, С. 94-98].

В тому, що еволюція все-таки вплинула на їх методи вбивства, психологи переконалися, глянувши на іншу статистику. Жінки-вбивці, подібно своїм предкам-збиральницям», не йшли далеко від свого звичного оточення. Їх жертвами ставали близькі люди, яких навіть не треба було переслідувати. Чоловіки, в свою чергу, в більшості випадків переслідували своїх жертв [2].

Чоловіки в основному нападають на незнайомців, тоді як близько 80% серійних вбивць-жінок знають своїх жертв. Вони “збирають” їх, а от у чоловіків процес “полювання” слід розуміти буквально. Жінки також відрізняються своєю турботою про інших: 72% вбили хоча б одну людину, що знаходиться під їхньою опікою, і майже половина з них вбила своїх дітей.

Дослідження показують, що в основному серійні вбивці-чоловіки йдуть за своїми жертвами, часто переїжджають із міста в місто. Вони чекають ідеального часу для атаки, як хижак, що полює за своєю здобиччю і зберігатимуть трофеї від своїх “перемог”.

Типовий портрет злочинця – білий чоловік, проте в цьому ряду зустрічаються і жінки, інтерес до їх історій, природно, підвищений. Однак і знайти злочинницю складніше. ФБР вважає, що 15% насильницьких злочинів в США відбувається саме представницями слабкої статі, від загального числа серійних вбивць в США. Вважається, що це вбивці настільки ж небезпечні, як і чоловіки, проте не настільки помітні, що і дозволяє їм орудувати довгий час. Розроблено навіть типологія таких злочинниць. Так, “чорні вдови” вбивають своїх чоловіків, коханців і людей, з якими вона мала довірчі відносини. Зазвичай злочин відбувається за допомогою отрути, за 10-15 років від рук такої жінки вмирає зазвичай 6-8 осіб. Друга категорія – “янголи смерті”. Зазвичай такі жінки працюють в лікарнях або будинках для людей похилого віку, приміряючи на себе роль Бога, вибираючи кому з хворих померти раніше терміну. В середньому за 1-2 роки відбувається 8 вбивств. Наступною категорією є “сексуальні хижачки”. Це пані старше 30 років, які багато переміщуються і відчувають пристрасть до плотських утіх, улюбленим їх зброєю є пістолет, в середньому кримінальна їх історія триває 3 роки, за які

вони встигають вбити 6 осіб. Набагато рідше зустрічаються месниці, які вибирають на роль жертв членів сімей або кого-то, хто має символічне для них значення. Вбивства заради грошей залишилися в 18-19 століттях. Часто причини жіночих злочинів так і не вдається визначити. Варто згадати, що третина серійних вбивств жінок працюють в групах – класичним прикладів є Бонні і Клайд [3].

Є й інші чинники, які варто враховувати. Крім біологічних відмінностей існують психологічні і соціальні, які визначають поведінку людини. У житті жінок-серійних вбивць існує низка факторів розвитку, які можуть сприяти патології: жорстоке поводження, батьки-алкоголіки, рання вагітність, а також хвороба або травма в дитинстві.

Психологи вважають, що виявлені ними особливості допоможуть слідчим спіймати небезпечних вбивць і розкрити особливо складні справи. Коли справа стосується розкриття злочинів, поліція часто звертається до науки і технологій — у березні 2019 року стало відомо, що департамент Нью-Йорка вже три роки використовує штучний інтелект для виявлення «почерків» грабіжників.

Також, автори дослідження наголошують, що їхня теорія не є беззаперечною, адже досліджувався лише один аспект діяльності маніяків. Таким чином, мотивом дій убивці є комплекс факторів, а теорія еволюційного розвитку може бути лише одним з чинників справжнього мотиву злочинця.

Література:

1. Александров Ю, Терлецька О. Серійні вбивства: проблемні питання. Право України, 2001. № 10. С. 94-98.
2. Бакаєв О. В., Біленчук П. Д. Соціальні зачатки жіночої злочинності. У кн.: Жінки України: сучасний статус і перспективи. К., Одеса: ІСДО, 1995. С. 39-41.
3. Блага А. Б. Кримінологічні особливості жіночої злочинності в Україні. - Автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Університет внутрішніх справ. Харків, 2000. 16 с.

Братченко Анастасія Юріївна,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна

ВІДМІННІСТЬ ВОЄННИХ ТА ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЇХ ВЧИНЕННЯ

Останнім часом, через повномасштабне вторгнення РФ в Україну, досить часто у засобах масової інформації ототожнюють поняття «військовий злочин» та «воєнний злочин», проте це принципово різні поняття.

Воєнні злочини – це серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року та інші серйозні порушення законів і звичаїв війни, визначені у статті 8 Римського Статуту. Вони є одним з видів міжнародних злочинів, до яких, зокрема, належать й такі передбачені Кримінальним кодексом (далі - КК) України діяння, як геноцид (ст. 442), мародерство (ст. 432), насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433), погане поводження з військовополоненими (ст. 434), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (стаття 435 ККУ). Щодо питання хто за це відповідатиме? Відповідальність за воєнні злочини несуть комбатанти, а також особи, що віддають їм накази. Комбатантами- є особи, які входять до складу збройних сил воюючої країни та прирівняних до них формувань, та беруть участь безпосередньо у воєнних діях. Особи, що віддають їм накази є верховний головнокомандувач (Президент), а також інші військові та цивільні особи (як правило, державні службовці), які можуть віддавати прямі накази комбатантам, той факт, що злочин був скоєний особою за наказом уряду або начальника (чи то військового, чи цивільного) не звільняє цю особу від кримінальної відповідальності [1].

Воєнні злочини під час війни РФ проти України мали місце від самого початку вторгнення, а саме з 24 лютого 2022 року. Згідно з даними Генерального прокурора України, наразі розслідують вже понад 1 700 справ про воєнні злочини. Зафіксовані чисельні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів та мародерства з боку російських військових на захопленій українській території [2].

Військовий злочин – це суспільно небезпечне винне діяння при несенні служби у конкретній армії конкретної країни. Розділ XIX Особливої частини КК України передбачає відповідальність за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення). Згідно з ч. 1 ст. 401 КК України, військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Наприклад, у статтях 402-433 вказано 9 груп військових кримінальних правопорушень: проти порядку підлеглості та військової честі, проти проходження військової служби, проти порядку користування військовим майном та його збереження, проти порядку експлуатації військової техніки, проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб, проти встановленого порядку збереження військової таємниці, військові

посадові кримінальні правопорушення, проти порядку несення служби на полі боя та в районі військових дій, кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями [3, с.36].

Хто несе відповідальність за військові злочини? Відповідно до ч. 2 ст. 401 КК України, за такі діяння несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, інші особи, визначені законом.

Нижче в таблиці можна побачити коротку порівняльну характеристику вищезазначених понять «воєнний та військовий» злочини.

	Військовий злочин	Воєнний злочин
Регулююче право	Національне	Національне+Міжнародне +МПП
Відповідальність	Індивідуальна	Індивідуальна
Суб'єкт	Військовослужбовець, військовозобов'язаний резервіст	Високопосадовці, військове керівництво
Час	Мирний час+збройний конфлікт	Збройний конфлікт

Висновок. Якщо підсумувати вищенаведену інформацію можна сказати, що поняття «Воєнного злочину» та «Військового злочину» - це два різні терміни, єдиним спільним моментом є те, що вони обидва являють собою злочинну діяльність. А отже, воєнні злочини - вчиняються виключно на війні, а військові злочини - вчиняються виключно у війську. За злочини, вчинені під час війни РФ проти України, країна-агресор понесе відповідальність саме як за воєнні злочини.

Література:

1. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. Форум Права, 2020. 61(2). С. 150-162.
2. Електронна сторінка Офісу Генерального Прокурора. URL: <https://warcrimes.gov.ua/what-is-crime.html>
3. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ: ГО Truth Hounds; Одеса: Фенікс, 2019. 36 с.

Вітко Олександр Юрійович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського та
транспортного права
юридичного факультету Інституту
управління, технологій та права
Державний університет інфраструктури
та технологій

ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕЯКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ФІНАНСАМИ

Чинним Кримінальним кодексом України (далі – КК України) кримінальні правопорушення, передбачені статтями 199, 201, 201-1, 204, 210, 211, 212, 212-1, 216 КК України, а також статтями 200, 209-1, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 231, 232, 232-1, 232-2 КК України розташовані в розділі VII Особливої частини, який називається «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності».

Зважаючи на назву даного розділу КК України науковці часто визначають родовим об'єктом усіх кримінальних правопорушень, що передбачені цим розділом - суспільні відносини у сфері господарювання. Так, А.І. Перепелиця визнавав родовим об'єктом цих злочинів систему суспільних відносин, які виникають в сфері економічної діяльності суспільства [1, с. 5], В.О. Навроцький - систему господарства України [2, с. 8], М.М. Панов - суспільні відносини, що складаються в процесі господарської економічної діяльності незалежно від форм власності (у тому числі у сфері ринкової економіки) [3, с. 26], О.О. Кашкаров – суспільні відносини, що складаються в сфері господарської діяльності [4, с. 77].

Дані, висловлені раніше точки зору щодо визначення родового об'єкта господарських злочинів або злочинів в сфері господарської (економічної) діяльності не відповідають суті кримінальних правопорушень, які передбачені в розділі VII Особливої частини чинного КК України, адже цей розділ передбачає різні склади кримінальних правопорушень, які у сукупності, не зовсім посягають на суспільні відносини у сфері господарської діяльності.

Виходячи з цього, не вірно визначати суспільні відносини в сфері господарської діяльності родовим об'єктом всіх разом взятих кримінальних правопорушень, передбачених розділом VII Особливої частини КК України.

Так, чине законодавство України визначає поняття господарської діяльності, зокрема, згідно зі ст. 3 Господарського кодексу України (далі – ГК України), під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів

господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини [5].

Зважаючи вище викладене визначення поняття господарської діяльності, можна займати позицію, що не всі кримінальні правопорушення, які розташовані в розділі VII Особливої частини КК України, безпосередньо посягають на суспільні відносини в сфері господарської діяльності. На підтримку цього твердження слід зазначити, що положеннями ч. 1 ст. 4 ГК України визначено, фінансові відносини за участі суб'єктів господарювання, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів усіх рівнів, не є предметом регулювання ГК України.

Отже сфера державних фінансів не регулюється господарським законодавством.

Тому, кримінальні правопорушення, передбачені ст. 199, ст. 201, 201-1, ст. 210, ст. 211, ст. 212, ст. 212-1, ст. 216 КК України безпосередньо не посягають на суспільні відносини в сфері господарської діяльності, а посягають на сферу державних публічних фінансів та бюджетну систему України.

Таким чином, не зовсім вірно вважати родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень суспільні відносини в сфері господарської діяльності.

Однак, фінансова система складається не тільки із публічних (державних) фінансів, та відповідно фінансові відносини складаються не лише у сфері фіскальної та бюджетної політики держави. Фінансова система (фінанси в широкому економічному сенсі) складаються із приватних та публічних фінансів.

У фінансовій теорії поняття «фінанси» визначають як економічні відносини, які пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів для виконання функцій та завдань господарюючих суб'єктів, а також будь-якої фізичної особи й суспільства загалом й забезпечення умов розширеного відтворення [6, с. 4], а у теорії фінансового права під «фінансами» розуміють систему економічних відносин, що зв'язані з планомірним утворенням та розподілом централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних для функціонування держави і органів місцевого самоврядування та інших утворень, визначених державою як необхідні [7, с. 15].

Поняття фінансової системи визначають як сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ (інституцій), за допомогою яких формуються, розподіляються і використовуються централізовані і децентралізовані фонди фінансових ресурсів і грошових засобів [7, с. 57].

Отже, фінанси можуть бути державними (публічними) та приватними: 1) державні фінанси (бюджетну систему); 2) приватні фінанси (фінанси суб'єктів господарювання (фінанси підприємств) і фінанси населення (фінанси домогосподарств)).

Таким чином, до фінансової системи входять як державні, так і приватні фінанси.

Державні фінанси не є сферою господарської діяльності, однак є складовою частиною фінансової системи. Приватні фінанси є частиною сфери господарської діяльності, однак, вони є також й частиною фінансової системи.

Кримінальні правопорушення, які передбачені статтями 200, 209-1, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 231 (у частині щодо банківської таємниці), 232 (у частині щодо банківської таємниці), 232-1, 232-2 КК України посягають на сферу приватних фінансів, а сфера приватних фінансів стосується господарської діяльності.

Коли розглядати державні та недержавні фінанси в рамках сфери господарської діяльності, то дані відносини важко поєднати одним родовим об'єктом, яким визнаються суспільні відносини в сфері господарської діяльності.

Окремо взяті кримінальні правопорушення в сфері приватних фінансів посягають на одну із сфер господарської діяльності – сферу використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів. Також окремо взяті кримінальні правопорушення у сфері кредитно-фінансової діяльності України, у тому числі оподаткування, сплати інших загальнообов'язкових платежів, бюджетної системи України безпосередньо не посягають на суспільні відносини в сфері господарської діяльності, а посягають безпосередньо на іншу публічну сферу відносин – сферу державних фінансів.

Однак, разом узяті кримінальні правопорушення в сфері цінних паперів, в сфері господарських фінансів, в сфері фінансів населення, в сфері бюджетних фінансів, в сфері обігу грошових коштів, в сфері кредитно-фінансової, банківської і бюджетної системи України мають інший, свій власний родовий об'єкт – фінансову систему, в широкому економічному значенні, яка включає публічні (державні фінанси) та приватні фінанси.

Таким чином, даний родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти фінансової системи займає особливе окреме місце в системі суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, а тому підлягає самостійній кримінально-правовій охороні.

Дана обставина зумовлює важливе значення фінансової системи, для кваліфікації вказаних вище кримінальних правопорушень, адже для правильної кваліфікації конкретних кримінальних правопорушень важливо враховувати аспекти всієї фінансової системи, включно з державними та приватними фінансами.

Надання правоохоронними органами на практиці переваги окремим аспектами фінансової системи, зокрема приділення уваги лише кримінальним правопорушенням в сфері державних фінансів, і залишення поза належною увагою кримінальних правопорушень, що посягають на суспільні відносини приватних фінансів, створюють обставини того, що кримінальні правопорушення в сфері приватних фінансів набувають де більше ознак латентності.

Притягнення до кримінальної відповідальності переважно лише осіб, які вчинили кримінальне правопорушення проти публічних фінансів негативно впливає на всю фінансову систему, адже публічні та приватні фінанси взаємопов'язані.

Отже, з вказаного вище можна дійти висновку про те, що фінансова система як родовий об'єкт злочинів проти відносин у сфері фінансів, має важливе значення для кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з фінансами, і належне приділення правоохоронними органами уваги розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері приватних фінансів, сприятиме нормальному функціонуванню всієї фінансової системи.

Література:

1. Перепелица А. И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности: Комментарий к действующему законодательству / А. И. Перепелица. - Х., 1997. - 106 с.
2. Навроцький В. О. Господарські злочини: Лекції для студ. юрид. фак. / О. В. Навроцький. - Львів: Юрид. фак. ЛДУ, 1997. - 60 с.
3. Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картами та іншими засобами доступу до банківських рахунків: Монографія / М. М. Панов. - Х.: Право, 2009. - 184 с.
4. Кашкаров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів: дис. ... канд. юрид. наук / Кашкаров Олександрович; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. - Х., 2006. - 219 арк.
5. Господарський кодекс України / [Електронний ресурс], URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
6. Теорія фінансів: Підручник / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін.; За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 576 с.
7. Фінансове право України: Навчальний посібник / За ред. Л. К. Воронової. - К.: Правова єдність, 2009.

Головкін Б.М.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
головний науковий спеціаліст, Науково-
дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені В.В. Сташиса НАПрН
України, м. Харків, Україна

ЩОДО СМЕРТНОСТІ У ДТП В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Організацією Об'єднаних Націй смертність і серйозний травматизм серед учасників дорожнього руху визнано глобальною проблемою людства, що негативно впливає на сталий соціально-економічний розвиток держав та здоров'я населення. Політика ООН і Європейської Комісії у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху на 2010-2020 рр. спрямовувалася на зниження рівня смертності у дорожньо-транспортних пригодах удвічі або на 50 % шляхом реалізації пріоритетних напрямів та комплексу заходів, закріплених у документах стратегічного планування «Десятиліття дій щодо забезпеченні безпеки дорожнього руху на 2011-2020 рр.» (ООН, 2010) і «Політичні орієнтири щодо безпеки дорожнього руху на 2011-2020 роки» (Європейська Комісія, 2010). Однак, скоротити кількість загиблих у ДТП до запланованого результату так і не вдалося, ані державам-членам ООН, ані державам-членам ЄС. Значний прогрес у підвищенні рівня безпеки дорожнього руху продемонстрували держави-члени ЄС (мінус 34,6 % загиблих на автомобільних дорогах протягом 2011-2020 рр.). Дорожній рух у Європейському Союзі вважається найбезпечнішим у світі. В Євросоюзі кількість загиблих у ДТП на 100 тис. населення у 3,3 рази менша від середньосвітового показника (5,5 осіб проти 18,2 осіб відповідно) [1, с. 8-9]. Незважаючи на порівняно кращу ситуацію із безпекою дорожнього руху у Євросоюзі в цілому, ситуація з дорожньо-транспортною смертністю серед держав-членів ЄС залишається неоднозначною. Переконатися в цьому можна шляхом порівняння абсолютних і відносних показників смертності у ДТП в Євросоюзі в цілому та серед держав-членів ЄС, на прикладі даних таблиць 1, 2.

табл 1.

Абсолютні і відносні показники смертності у ДТП в Євросоюзі за 2011-2020 рр.

Р О К И	Загальна кількість загиблих	Кількість загиблих на 1 млн населення
2011	28 754	66

2012	26 509	60
2013	24 226	55
2014	24 140	55
2015	24 358	55
2016	23 800	54
2017	23 400	53
2018	23 300	53
2019	22 700	51

Вважається, що смертність у ДТП – це невід’ємна плата за транспортну мобільність. При взаємодії користувачів автомобільних доріг постійно порушуються правила дорожнього руху і допускаються фатальні помилки з боку усіх учасників дорожнього руху. Утім, на показники смертності найбільше впливають такі фактори ризику як перевищення безпечної швидкості, невикористання ременів безпеки, мотоциклетних шоломів і дитячих утримуючих пристроїв, керування у стані алкогольного сп’яніння чи під впливом психоактивних речовин, поганий стан дорожньої інфраструктури, незадовільний технічний стан транспортного засобу, використання мобільних пристроїв під час руху. Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров’я убачає головні причини повільного темпу скорочення дорожньо-транспортної смертності у недооцінці масштабів і наслідків проблеми, недостатній політичній волі національних урядів та не запровадженню невідкладних запобіжних заходів у цій сфері. Водночас слід визнати той факт, що досягнутий прогрес у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху є результатом продуманої, послідовної та ефективної політики Євросоюзу. Стратегічними пріоритетами цієї політики у 2010-2020 рр. були безпечний швидкісний режим, безпечна дорожня інфраструктура, зменшення поведінкових факторів ризику, безпечні транспортні засоби і своєчасна та ефективна догоспітальна медична допомога постраждалим у ДТП [1, с.42-47].

З наведеного убачається загальна низхідна тенденція щодо зниження рівня дорожньо-транспортної смертності в Євросоюзі за досліджуваний період. Разом з тим, за останні три роки (2019-2021 рр.) ситуація із дорожньо-транспортною смертністю в Європі зазнала певних змін. Під час активної фази світової пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 (2019-2020 рр.) мало місце зниження показника загиблих у ДТП на 17 %. Це пояснюється зменшенням інтенсивності автомобільно-дорожнього трафіку та обмеженням руху пішоходів і велосипедистів у період дії карантинних заборон. Проте вже у 2021 р. смертність на дорогах у всьому ЄС зросла на 5 % [2]. На жаль, після відновлення транспортного потоку на докарантинному рівні кількість ДТП із

смертельними наслідками знову зростає. Фахівці вважають такий результат закономірним і убачають кореляцію між порушенням правил дорожнього руху та настанням ДТП із тяжкими наслідками [3].

Доволі показовим виглядає рейтинг держав-членів ЄС за показником смертності у ДТП в розрахунку на 1 млн населення (див. табл. 2).

Табл

2.

**Рейтинг держав-членів ЄС за кількістю загиблих у ДТП
(2020 р.)**

Країна	Абсолютне число	Кількість на млн населення	Рейтингове місце за абсолютними/ відносними показниками
Бельгія	499	42	11/13
Болгарія	466	67	12/3
Чехія	518	48	9/9
Данія	163	28	20/25
Німеччина	2719	33	1/20
Естонія	60	45	24/11
Ірландія	148	30	21/23
Греція	579	54	7/7
Іспанія	1370	29	6/24
Франція	2538	39	2/18
Хорватія	237	58	16/6
Італія	2395	40	4/16
Кіпр	48	54	25/8
Латвія	139	73	22/2
Литва	175	63	19/5
Люксембург	26	42	26/14
Угорщина	460	47	13/10
Мальта	11	21	27/26
Нідерланди	515	30	10/22
Австрія	344	39	14/17

Польща	2491	66	3/4
Португалія	536	32	8/21
Румунія	1646	85	5/1
Словенія	80	38	23/19
Словаччина	247	45	15/12
Фінляндія	222	40	17/15
Швеція	204	20	18/27

За абсолютними показниками лідерами по кількості загиблих у ДТП виступають великі за чисельністю населення держави, серед них Німеччина, Франція, Польща, Італія, Румунія, Іспанія та ін. Проте, рейтинг держав за коефіцієнтом смертності у ДТП у розрахунку на 1 млн населення зовсім інший. Першу п'ятірку країн із найвищим ризиком загинути у ДТП складають Румунія, Латвія, Болгарія, Польща, Литва. За ними йдуть Хорватія, Греція, Кіпр, Чехія та Угорщина. Водночас найбезпечнішим в ЄС вважається дорожній рух у Швеції, Мальті, Данії, Іспанії та Ірландії. Стабільна ситуація у Нідерландах, Португалії, Німеччині, Словенії та Франції. Вважається, що на безпечність дорожнього руху суттєво впливає рівень життя населення. Так, найгірші показники смертності у ДТП демонструють держави ЄС із найнижчим показником ВВП на душу населення. І навпаки, в країнах із високим рівнем доходів населення спостерігається незрівнянно краща ситуація з безпекою дорожнього руху. Як видається, заможні країни набагато більше інвестують в облаштування безпечної дорожньої інфраструктури, масивніше переходять на альтернативні моторизовані види транспорту, мають суворіші вимоги до технічного стану транспортних засобів, стандартів безпеки автомобілів, більше використовують електронні засоби моніторингу швидкісного режиму та автоматичного управління дорожнім рухом, зрештою краще дбають про довкілля і частіше вдаються до пересування на невеликі дистанції пішим ходом, велосипедами, електричними самокатами, демонструють на порядок вищу культуру користування автомобільним транспортом.

В Україні ситуація із смертністю у ДТП доволі складна, незважаючи на менш-більш стабільні статистичні показники упродовж останніх трьох років. Серед європейських країн Україна входить до п'ятірки лідерів за кількістю загиблих у ДТП [4, с. 64-71]. І в найближчій перспективі навряд чи щось кардинально зміниться у сфері забезпечення дорожнього руху.

Література:

1. European regional status report on road safety 2019. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2020.147 p. URL: file:///C:/Users/prof/Downloads/9789289054980-eng.pdf (дата звернення 15.05.2022).

2. Road safety in the EU: fatalities in 2021 remain well below pre-pandemic level. URL:https://ec.europa.eu/transport/road_safety/news-events/news/road-safety-eu-fatalities-2021-remain-well-below-pre-pandemic-level-2022-03-28_en (дата звернення 15.05.2022).

3. Новіков О. В. Статистичне співвідношення між облікованими дорожньо-транспортними пригодами, адміністративними правопорушеннями у сфері дорожнього руху та кримінальними правопорушеннями проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Journal «ScienceRise:JuridicalScience»*. 2022. № 1 (19). С. 57–63. URL: http://journals.uran.ua/sr_law/article/view/254297/251579. (дата звернення 15.05.2022).

4. Головкін Б.М. Оцінка дорожньо-транспортної аварійності та тяжкості її наслідків в Україні. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 52-75

Гоцуляк Ольга Олександрівна

студентка 5 курсу, юридичного факультету,
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна.

Науковий керівник -

Мусієнко Анатолій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права,
юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В
УКРАЇНІ**

Однією з основних ознак соціальної демократичної держави є визнання людини, її життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканості та безпеки найвищими цінностями держави, сприяння захисту її прав та свобод [1]. Тому, невід'ємним елементом державного захисту виступає кримінально-правова політика, яка визначає планування та здійснення заходів, спрямованих на протистояння злочинності, вдосконалення кримінального законодавства, охорони правопорядку. Зростання рівня кримінальних правопорушень завжди належали до найгостріших факторів, які негативно впливають на розвиток України. Проте, на тлі викликів, пов'язаних з повномасштабним вторгненням російських військ на територію України, питання функцій, напрямків кримінально-правової політики, законодавчих змін набули особливої актуальності.

Вивченню окремих питань понятійного апарату, розроблення, впровадження, функціонування механізмів кримінально-правової політики, висвітленню її місця та значення в загальнодержавній політиці, приділяють

увагу багато науковців. Серед них, зокрема: Джужуа О.М., Дудоров О.О., Загурський О.Б., Литвак О.М., Кальман О.Г., Панов М.І., Стасиш В.В., Тацій В.Я., Хавронюк М.І., Фріс П.Л. Не применшуючи наукової значимості досліджень вказаних авторів, слід зазначити, що окремі питання сьогодні набули особливої актуальності.

Для боротьби та запобігання злочинності, держава в особі уповноважених органів, проводить відповідну системну політику [2, с. 125]. Центральне місце належить кримінально-правовій політиці, яка на думку більшості науковців є невід'ємним комплексним елементом державної та соціальної діяльності, що відображається в нормах законодавства та спрямована на виокремлення цілей, методів, принципів кримінально-правового впливу на злочинність, розроблення дієвого механізму протидії їй.

Перед сучасною кримінально-правовою політикою стоїть низка складних завдань. На сьогодні, головним системоутворюючим чинником кримінально-правової політики є війна. В даних умовах обґрунтовано постали питання внесення змін до законодавства, подолання прогалін у ньому, зокрема, щодо тих діянь, кількість яких зросла в ході воєнних дій. 3 березня 2022 року на своєму засіданні Верховною Радою України (далі – ВРУ) було прийнято 14 законів, які в більшості спрямовані на: посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у воєнний стан, забезпечення належної фіксації злочинів, вчинених агресором на території України, ефективну діяльність судових та правоохоронних органів. Так, наприклад, набули поширення випадки мародерства, у зв'язку з чим кримінальна відповідальність за такі діяння була посилена [3].

Необхідним кроком стала криміналізація колабораційної діяльності. Кримінальний кодекс України було доповнено (далі – ККУ) статтею 111¹, що закріплює визначення даного явища, перелік дій, які становлять склад кримінального правопорушення та встановлює вид і розмір санкцій. Крім того, пеналізовано пособництво державі-агресору, шляхом доповнення ККУ новою статтею - 111² [4]. Хоча деякі експерт, певні положення цієї новели оцінюють неоднозначно, та на думку автора, це може свідчити про можливість подальшого удосконалення норми. На тимчасово окупованих територіях, громадяни України з об'єктивних причин змушені «співпрацювати» та дотримуватися нових встановлених правил, які диктують окупаційні війська. Звертає на себе увагу окремі формулювання в тексті статті, зокрема: «...та інша взаємодія з представниками держави-агресора, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, в тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора» [5]. на думку автора, такий невичерпний перелік дій може ускладнити застосування цієї норми правоохоронними органами.

Актуальним напрямом кримінально-правової політики є запобігання кіберзлочинності. Останнім часом зросла кількість кібератак державних установ, а тому, особливого захисту потребує інформаційний простір. Розуміючи всю небезпеку, ВРУ було оптимізовано процесуальні механізми притягнення до кримінальної відповідальності причетних осіб та

удосконалено кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство. Так, змінено статтю 361 ККУ та криміналізовано саме несанкціоноване втручання – кримінальна відповідальність передбачена без настання наслідків злочинної діяльності [6].

Проведене дослідження дозволило автору зробити наступні висновки:

- війна в Україні мала своїм наслідком появу нових завдань та викликів, що зумовили зміни кримінально-правової політики;
- головними напрямками діяльності кримінально-правової політики стало завдання протидії злочинам країни-агресора;
- кримінально-правова політика сконцентрувалась на ухваленні рішень щодо злочинів, пов'язаних з воєнними діями на території України (мародерство, колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору).

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – 141 с.
2. Данченко К.М., Широкова А.А. Поняття кримінально-правової політики України у сфері виконання покарань / Право і суспільство. – 2019. - №6. – С. 124-130. – Режим доступу: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/6_2019/part_2/22.pdf.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2022. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність): Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2022. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.
5. В Україні посилили відповідальність для колаборантів. Що кажуть правозахисники// Центр прав людини ZMINA. – 2022. – Режим доступу: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-posylyly-vidpovidalnist-dlya-kolaborantiv/>.
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2149-IX // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2022. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#Text>.

Іллічова Ольга Вікторівна,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕРІЙНИХ ВБИВСТВ

Серійне вбивство, будучи злочином, відомим з найдавніших часів, є найбільш суспільно небезпечним посяганням на особу. Серійні вбивці з'являлися з фатальною регулярністю у всіх країнах, у всі часи і при всіх режимах. Найдавніші- почали з'являтися ще за часів Стародавнього світу. Перші серійні вбивці з'явилися в Римській імперії ще у 331 році до нашої ери. Римські історики згадували жінок, які додавали до своїх страв отруту. Однією з найвідоміших отруйниць в 1 ст. була Лакуста, послугами якої користувалися навіть імператори. Її злочин згадуються в працях давньоримських істориків. Один із злочинів Лакусти описано в «Анналах» Тацита Корнелія. У добу Середньовіччя однією з найбільш відомих держав, де були зафіксовані серійні вбивства, була Франція. Одним із найвідоміших серійних вбивць доби Середньовіччя у Франції був маршал Жиль де Лаваль (Синя борода), барон де Ре, якого звинувачували у вбивстві понад 700 дітей. У 1432 році він почав викрадати дітей, над якими робив досліди, намагаючись досягти безсмертя, а також втілюючи свої сексуальні патології. Ще однією серійною вбивцею 17 ст. була Елізабет Баторі, яка навіть увійшла в Книгу рекордів Гінеса, як жінка, що скоїла найбільшу кількість вбивств. Її справа набула надзвичайного резонансу в тогочасному суспільстві. На період 20 ст. припадає розквіт серійних вбивств. Можна привести безліч прикладів жорстоких злочинів. Особливо це стосується 80-90-х років, адже саме тоді кількість маніяків була рекордною. Можна виділити справу Луїса Альфреда Гаравіто Кубільоса більш відомого в Колумбії як Звір і Гуфі. Його прозвали «найгіршим серійним вбивцею в світі».

Для того, щоб краще зрозуміти складову серійних вбивств, потрібно визначити дефініцію цього поняття, на що особливо звертають увагу дослідники [1]. Серійні вбивства являють собою сукупність злочинів, локалізованих часом, простором і діями однієї і тієї ж особи або групи осіб. Тому їхня характеристика містить інформацію, що відображає обстановку, властиву тільки серіям злочинів, скоєних певними особами, на відміну від серійних злочинів, скоєних іншими особами. При цьому потрібно відрізнити кримінальну характеристику серійних убивств від кримінальної характеристики виду вбивств, тому що остання являє собою сукупність

найпоширеніших даних, з певним ступенем повторюваності властивим цим злочинам, які зроблені за певний період часу, у конкретному регіоні і є результатами дії можливо різних осіб. В зміст кримінальної характеристики конкретної серії вбивств входять всі структурні елементи, з яких складаються індивідуальні характеристики кожного вбивства, що входить у дану категорію незалежно від того, як часто вони повторюються. Водночас склад елементів, які характеризують кожне з убивств, може бути різним. Навіть найбільш повна по кількості елементів одного вбивства може не містити в собі тих елементів, які є в кримінально-правовій характеристиці іншого вбивства. На підставі вище зазначеного можна зробити висновок про те, що кримінально-правова характеристика серійних убивств є специфічною категорією. Мотиви й дані про особистість злочинця є додатковими факторами, які обумовлюють подальшу конкретизацію елементів серійних вбивств. В основі характеристики серійних вбивств містяться процеси скоєння й приховування цих злочинів, які визначають закономірності відображення ознак вчинених в реальності.

Є декілька ознак за яким серійне вбивство відмежовується від звичайного умисного: 1) кількість. У теорії кримінального права України наближеним до поняття серійних вбивств являється інститут повторності- самостійна форма множинності кримінальних правопорушень, яка передбачає вчинення кількох діянь, які віддалені між собою у часі. Серійні вбивства можна віднести до двох видів повторності: систематичності або злочинного промислу. 2) суб'єктивна сторона злочину має характеризуватися виною лише у формі умислу. Під час характеристики важливим є довести наявність умислу саме в момент скоєння злочину. 3) мотив, яким керується особа для вчинення будь-якого діяння. Мотив серійних вбивць – це комплекс емоційно-опосередкованих зв'язків і підсвідомих психологічних спонук. При дослідженні феномена серійних вбивць (тобто, осіб що здійснили три і більше за окремі, розділених між собою періодами емоційного спокою, вбивства з особливою жорстокістю людей, що підпадають під такий, що склався в свідомості злочинця, образ жертви) у дослідника об'єктивно виникає необхідність в ранжируванні чинників, що визначають специфіку психологічного статусу представника даної категорії злочинців. Серед них є і тимчасовий проміжок, протягом, якого діяв серійний вбивця. Що ж допомогло Чикатілу, Головкину, Онопрієнку, Холмсу, Банді і іншим діяти роками, проливаючи ріки крові? Без сумніву деякі елементи розслідування даних злочинів обумовили ускладнення слідчих і оперативних працівників, але прямої провини працівників правоохоронних органів в цьому немає. Дійсно як можна запідозрити у вбивствах людину, якщо вона абсолютно всіма навколишніми сприймається позитивно. Даний феномен отримав назву "маска нормальності" [2, с. 153]. "Маска нормальності" - назва наукової роботи Херві Клеклі присвяченої психопатичній особистості (1976). У своїй роботі Х. Клеклі під "маскою нормальності" розуміє здатність психопатів здаватися абсолютно нормальною, психічно повноцінною людиною. Семантичний аналіз даного терміну визначає його як удавану (штучну)

поведінку, направлену на відповідність прийнятим в суспільстві нормативам. Основний акцент даного визначення зводиться до наявності елемента усвідомленого вольового контролю за поведінкою з боку носія "маски нормальності". Без сумніву більшість серійних вбивць характеризується підвищеним інтелектуальним потенціалом, що детермінує певною мірою наявність артистичних здібностей, однак дані характеристики не пояснюють як можна вести подвійне життя досить довгий час. Іншими словами, "маска нормальності" не може бути пояснена усвідомленим хитруванням по створенню злочинцем собі позитивного іміджу, оскільки подібні спроби рано чи пізно стануть зрозумілими навколишнім людям. До кримінально-правової характеристики серійних сексуальних убивств можна віднести їх багатоепізодність. Злочинці вчиняють ці злочини з різною частотою, межі якої коливаються від декількох хвилин до декількох років. Умовно класифікуючи вказані вбивства з тимчасовими параметрами, можна розбити їх на наступні групи: 1) серія вбивств, скоєних одне за одним з перервою в кілька хвилин. Як правило, ці злочини вчиняються в міських приміщеннях, в основному, щодо дітей та осіб, з якими злочинець був раніше знайомий; 2) серія вбивств, що вчиняються з перервами в декілька днів або місяців і тривають приблизно рік; 3) серія вбивств, що тривають протягом декількох років з часовими проміжками між епізодами від декількох днів до декількох років. При розслідуванні серійних сексуальних убивств важливо знати, що проміжки між окремими сексуальними вбивствами різні в різних суб'єктів. Однак можна при цьому виділити дві особливості. Перша полягає в тому, що спочатку вбивства вчиняються відносно рідко, потім, з якогось моменту, їх частота різко зростає. Така закономірність, як підвищення злочинної активності сексуальних агресорів з плином часу, говорить про патологічний розвиток особистості з наростанням нездоланності потягу. Друга особливість свідчить про можливість злочинця в певній ситуації коригувати свою патологічну поведінку. Наступним елементом є спосіб вчинення злочину, який істотно впливає на розслідування і кваліфікацію злочинного діяння. У механізмі «серії» сексуальних вбивств наочно виявляються особливості дій — «почерк» злочинця, зумовлений особливостями його особистості. Спосіб вбивства залишається незмінним протягом усієї злочинної діяльності і він тісно пов'язаний з особою злочинця. Спосіб вбивства є необхідним складовим елементом отримання сексуального задоволення. На нашу думку, особливе криміналістичне значення для організації розслідування та попередження серійних сексуальних убивств має класифікація серійних сексуальних вбивць за способом скоєння злочинів, запропонована Ю. М. Антоняном, який розділяє всіх серійних сексуальних вбивць на дві великі групи: «душители» і «різники». «Душителі» — це ті, які душать потерпілих, а «різники» завдають їм пошкодження колючо-ріжучими предметами, найчастіше ножами. Серед «душителей» можна виділити три групи вбивць, які вчиняють наступні дії: а) удушення без заподіяння тілесних ушкоджень; б) удушення із заподіянням тілесних ушкоджень у статевій сфері; в) удушення із заподіянням тілесних ушкоджень не в статевій сфері. Для

вбивць першої групи найбільш характерними є такі риси: ці вбивці в більшості своїй одружені, мають дітей, у них можна відзначити наявність психічних захворювань; як правило, ці особи ведуть відлюдькуватий, відокремлений спосіб життя; схильні до колекціонування, культуризму; жертвами цих вбивць в основному є жінки старші 18 років. Вбивць-"душителів" другої групи характеризує наявність відносно високого рівня освіти; схильність до широких контактів з оточуючими; використання автомобілів під час вчинення злочинів; жертвами цих злочинців в основному стають діти у віці до 12 років. Характерними ознаками вбивць третьої групи є несексуальна агресія, спрямована проти однолітків, тварин; часті контакти з дітьми; наявність гордовитих ідей. Серед «різників» можна виділити дві групи вбивць: а) які вчиняють злочини із заподіянням тілесних ушкоджень жертві у статевій сфері; б) які вчиняють злочини із заподіянням жертві тілесних ушкоджень не в статевій сфері [3, с. 121]. Характеризуючи злочинців першої групи, можна виділити наступні відмінні риси цих вбивць: у більшості своїй це одружені люди, у яких є діти; це жителі міста: в якійсь мірі заподіяння жертві тілесних ушкоджень у статевій сфері зумовлено впливом міського середовища, так як воно загострює й активує сили, спрямовані на відчуження та приниження соціальної ролі вбивці, що тягне за собою неспроможність, відсутність сили і влади; способом вирішення цієї неспроможності для злочинців виступає фізичне знищення і позбавлення інших людей ознак статі; характерною для цих злочинців є наявність високого освітнього та кваліфікаційного рівня; найчастіше це особи з некрасивою, відразливою зовнішністю, агресія яких спрямована на оточуючих. Другу групу вбивць-"різників" характеризує те, що в основному це неодружені, схильні до численних контактів з оточуючими особи; вони у більшості випадків не працюють, знаходяться на утриманні, не мають ніяких захоплень; для них характерним є спрямування агресії на тварин, що є формою уникнення та заміщення прямої агресії, спрямованої на оточуючих. Всі наведені ознаки, що характеризують серійних сексуальних убивць, вельми різноманітні і тому на прикладі однієї з ключових ознак (сімейного становища) можливо відтворити найбільш ймовірний портрет розшукуваного злочинця, використовуючи відому інформацію про спосіб вбивства, особливості ушкоджень, завданих жертві. Як приклад, можна навести такий варіант систематизації інформації про злочинців, що вчиняють вбивства з нанесенням ушкоджень у статевій сфері. Одружені вбивці - це в основному жителі міста. Для них характерний високий освітній та кваліфікаційний рівень. Зазвичай це особи без особливостей у зовнішності, більшість із них раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за скоєння крадіжок і сексуальних насильницьких злочинів. Переважають напади в лісі, на вулиці, у будинку жертви. Вік жертв — 14–30 років, старші 40. Наочним прикладом у такому випадку може служити загальновідома справа «вбивці століття» Чикатіла. Отже, тема серійних вбивств актуальна зараз як ніколи раніше, враховуючи, що офіційна статистика не відображає об'єктивні кількісні показники даної

злочинності, оскільки «результати» цих страшних злочинів вбивці намагаються всіляко приховати, а саме закопують, спалюють, топлять трупи, а правоохоронні органи, в свою чергу, роками ведуть пошуки серійних вбивць.

Література:

1. Павлов А. Р. Серийные сексуальные убийства и их предупреждение. Автореф. дис....канд. юрид. наук. М.: НИИ МВД РФ, 1994. 29 с.
2. Шехтер Х., Еверит Д. Энциклопедия серийных убийц. М.: Крон-Пресс, 1998. 304 с.
3. Данилів О.М. Поняття серійного вбивства та відмежування його від інших суміжних явищ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право 2017. Вип.43(2). С. 119-122.

Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Державного університету
інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна.

ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЖИТТЯ ОСОБИ

Конституція України (ст. 3) встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. У цьому ракурсі особливого значення набуває наявність в державі ефективної кримінально-правової бази, яка повинна забезпечити, зокрема, захист життя людини від найбільш небезпечних посягань – кримінальних правопорушень. Аналіз чинного кримінального законодавства України свідчить про наявність істотних проблем у сфері кримінально-правової охорони життя особи. Так, наприклад, статті 115-117 Кримінального кодексу (далі КК) України не враховують специфічних особливостей тих суспільно небезпечних діянь, за які передбачають відповідальність, що не дає можливості надати їм адекватну кримінально-правову оцінку. Така ситуація, безумовно, потребує виправлення.

Пункт 2 ч. 2 ст. 115 КК України в якості кваліфікуючої ознаки умисного вбивства вказує на умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. В даному випадку потерпілими від кримінального правопорушення є особи, які належать до дуже вразливих категорій населення в силу свого віку або специфічного стану організму і в силу цього мають менше можливостей для самозахисту (порівняно з іншими людьми). Проте, посиленої кримінально-правової охорони потребують не лише малолітні – тобто особи у віці до 14 років, а й

всі інші особи у віці до 18 років. Тому слова «малолітньої дитини» у п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України краще замінити на «неповнолітнього».

Потрібно звернути увагу на п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, який передбачає відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. По-перше, навряд чи правильно вказувати у цьому пункті лише на «близького родича», адже постраждати у зв'язку з вказаною у статті діяльністю особи може й інша близька їй людина, яка, проте, не належить до близьких родичів (наречена, друг). Доцільніше замінити тут слова «близького родича» словами «близької їй людини», що дозволить більш повно оцінювати з кримінально-правової точки зору випадки посягання на життя людини саме з-за того, що вона має особливе значення для особи, яка виконує службовий або громадський обов'язок. По-друге, викликає зауваження законодавча вказівка лише на «службовий або громадський обов'язок» особи. Оскільки законодавча термінологія має бути максимально точною та коректною, то застосовувати термін «службовий обов'язок» можна лише до службової особи, ознаки якої прямо закріплені в законі (інакше цей термін просто втрачає сенс). Навряд чи вірно говорити про «службовий обов'язок» по відношенню до діяльності, наприклад, прибиральниці, сантехніка чи водія. Вони виконують професійні, посадові, але ж ніяк не службові обов'язки, оскільки за своїм статусом не належать до службових осіб. Враховуючи вищевказане, краще передбачити у п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України відповідальність за вбивство «особи чи близької їй людини у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського чи іншого обов'язку». Диспозиція ст. 116 КК України передбачає відповідальність за умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, зумовленому жорстоким поведженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого. З приводу такого формулювання складу кримінального правопорушення виникає декілька зауважень. Перше: навряд чи потрібно в диспозиції статті поряд зі словами «жорстоким поведженням», застосовувати одночасно і слова «таким, що принижує честь і гідність особи», адже приниження честі та гідності особи є, по суті, різновидом жорстокого поведження з людиною. Друге: видається зайвою і вказівка на «наявність системного характеру такого поведження» з боку потерпілого, оскільки відповідальність, виходячи зі змісту диспозиції статті, настає незалежно від кількості випадків відповідного поведження з боку потерпілого, що і стало власне причиною виникнення у особи стану сильного душевного хвилювання. Таким чином, більш вдалою видається наступна редакція диспозиції ст. 116 КК України: «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, зумовленому жорстоким поведженням з боку потерпілого».

Стаття 117 КК України передбачає відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів. Суттєвою прогалиною цієї статті є відсутність у диспозиції окремої

вказівки на те, що відповідне діяння вчиняється матір'ю під час або відразу після пологів саме в обумовленому пологами стані, який і є, власне, підставою для кваліфікації кримінального правопорушення за цією, більш м'якою (порівняно з п. 2 ч. 2 ст. 115) статтею. Виходячи зі змісту діючої редакції ст. 117 КК України, будь-яка мати, яка вбила свою новонароджену дитину, буде відповідати за цією статтею, якщо тільки вбивство відбулося під час або відразу після пологів (тобто закон акцентує увагу на часі вчинення злочину). Ця ситуація є неприпустимою, оскільки, наприклад, умисел на позбавлення життя дитини міг виникнути ще до пологів, коли майбутня мати дізналася про вагітність, дитину з різних причин не хотіла, а робити аборт було вже пізно і вона вирішила позбутися таким чином дитини як тільки її народить. Позбавляючи дитину життя відразу після пологів, мати повністю усвідомлювала свої дії і керувала ними. У такому випадку підстав для пом'якшення кваліфікації немає. Для уникнення такого роду випадків, диспозицію ст. 117 КК України можна викласти наступним чином: «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів, вчинене в обумовленому пологами стані».

Окремої уваги заслуговує ст. 120 КК України, яка в частині першій передбачає відповідальність за: «Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства». З приводу такої редакції диспозиції ч. 1 ст. 120 КК України потрібно зазначити наступне. По-перше, оскільки самогубство не є кримінальним правопорушенням, то навряд чи можна застосовувати щодо нього термін «замах», адже замах – це стадія саме кримінального правопорушення, а не будь-якого діяння. У цьому випадку краще застосувати термін «спроба самогубства». По-друге, вживання поняття систематичності щодо приниження людської гідності особи та протиправного примусу до дій, що суперечать її волі виключає можливість застосування цієї статті до одноактних дій, внаслідок яких особа вчинила самогубство чи намагалася це зробити. До того ж приниження людської гідності, як вже зазначалося, є різновидом жорстокого поводження з людиною, а тому окрема вказівка на це у статті є зайвою. По-третє, у статті відсутнє визначення поняття «схиляння до самогубства», що може викликати на практиці різноманітні тлумачення цього явища, тому краще зробити примітку до статті, яка б пояснювала його сутність.

Таким чином, найбільш вдалою видається наступна редакція диспозиції ч. 1 ст. 120 КК України: «Доведення особи до самогубства або до спроби самогубства, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства». Примітка до статті: «Під схилянням до самогубства розуміються дії по

доведенню до особи інформації щодо необхідності чи бажаності вчинення нею самогубства, а рівно і пропаганда самогубства».

Вказані заходи, на нашу думку, дозволять значно посилити кримінально-правову охорону життя особи.

Kuzmin Eduard,
Candidate of Science of Law,
Associate Professor at the Department of
Criminal Law,
National University “Odesa Law Academy”,
Odesa, Ukraine

AMENDMENTS TO CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE INTRODUCED DURING THE MARTIAL LAW PERIOD AT A GLANCE

The imposition of martial law of February 24, 2022 in Ukraine has undoubtedly marked the dawn of a whole new era in the life of Ukrainian society, splitting it into a couple of shattered pieces with a clear before and after, paving the way for the further massive and comprehensive developments both in the sphere of public relations, as well as the realm of their appropriate normative regulation. And it is not only about the urgent need of the establishing legislative and institutional arrangements to govern newly emerged layers of social relations exclusively, but also the necessity to revise already existing legal rules that, in turn, one way or another, are frequently associated with the interplay of changes, particularly, either the adoption of brand-new legal norms or the implementation of required relevant updates and additions to the present legal stipulations.

In the light of the emerging realities, bearing in mind the values that have been threatened and challenged, special emphasis has been placed on the nuances of their protection in criminal law, by domestic criminal legal measures, mostly focusing of attention on the area of national security, state secrets, inviolability of state borders, authority of government, established procedure of military service, peace, security of mankind and international legal order, on the one hand, and, to a lesser extent, roughly, life and health, liberty, honour and dignity, sexual freedom and sexual inviolability of a person, property, public safety, public order and morality, use of electronic computing machines (computers), systems and computer networks and telecommunication networks [14], on the other.

The crucial importance of these objects of protection, their diversity, complexity and rather impressive number, along with numerous criminal encroachments, their degree of social danger and gravity of the respective criminal offences, violent, savage and brutal way, in which they are being committed, taken as a whole, have necessitated the redefining of the enacted provisions of the current Criminal Code of Ukraine (further – CC of Ukraine), in order to update its formulations and wordings, amending and clarifying their content and scope.

And remarkably, since the entry into force of the Law of Ukraine “On Approval of the Decree of the President of Ukraine “On the Imposition of Martial Law in

Ukraine” [12], twelve specific Laws of Ukraine concerning the multitude of amendments to various structural parts of the law on criminal liability have been adopted to date.

Thus, the six new articles had been added to the Special Part of the Code (111¹ (“Collaborative Activity”) [3], 435¹ (“Insult to the Honor and Dignity of a Serviceman, Threat to a Serviceman”) [4], 436² (“Justification, Recognition of Lawfulness, Denial of Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, Glorification of Its Participants”) [4], 201² (“Illegal Use for the Purpose of Making a Profit of Humanitarian Aid, Charitable Donations or Gratuitous Aid”) [10], 114² (“Unauthorized Dissemination of Information on the Direction, Movement of Weapons, Armaments and Ammunitions to Ukraine, Movement, Displacement or Deployment of the Armed Forces of Ukraine or Other Formed in Accordance with the Laws of Ukraine Military Formations, Committed under Martial Law or State of Emergency”) [5] and 111² (“Accessory to a State-Aggressor”) [6]).

Furthermore, four articles (111 (“High Treason”), 113 (“Sabotage”) [11], 361 (“Unauthorized Interference with the Work of Electronic Computing Machines (Computers), Automated Systems, Computer Networks or Telecommunication Networks”) [9], 432 (“Marauding”) [8],) and two titles of articles (161 (“Violation of Equality of Citizens depending on Their Race, Nationality, Religious Beliefs, Disability and Other Grounds”) [4], 361¹ (“Creation for the Purpose of Illegal Use, Distribution and Sale of Harmful Software or Hardware, as well as Their Distribution and Sale”) [9]) were laid out in the new versions.

In addition, eight parts of articles (1 of 161 (“Violation of Equality of Citizens depending on Their Race, Nationality, Religious Beliefs, Disability and Other Grounds”) [4], 1 of 361¹ (“Creation for the Purpose of Illegal Use, Distribution and Sale of Harmful Software or Hardware, as well as Their Distribution and Sale”) [9], 3 of 263 (“Unlawful Handling of Weapons, Ammunition or Explosives”) [2], 4 of 185 (“Theft”), 4 of 186 (“Robbery”), 4 of 187 (“Brigandism”), 4 of 189 (“Extortion”), 4 of 191 (“Misappropriation, Embezzlement, Conversion, or Property by Malversation”) [8], and three paragraphs of parts of articles (1 of 1, 1 of 2, 1 of 3 of 114² (“Unauthorized Dissemination of Information on the Direction, Movement of Weapons, Armaments and Ammunitions to Ukraine, Movement, Displacement or Deployment of the Armed Forces of Ukraine or Other Formed in Accordance with the Laws of Ukraine Military Formations, Committed under Martial Law or State of Emergency”) [1] had been also reviewed and amended.

In contrast, the General Part of the CC of Ukraine has been refined through the addition of one new article (43¹ (“Fulfilment of the Duty to Protect the Fatherland, Independence and Territorial Integrity of Ukraine”) [7] and paragraph of part of article (5 of 1 of 55 (“Deprivation of the Right to Occupy Certain Positions or Engage in Certain Activities”) [3]).

Moreover, four corrections were made to one article (96⁹ (“Liquidation”) [3]), two parts of articles (2 of 96³ (“Grounds for Applying Criminal Law Measures to Legal Entities”) [5], 4 of 86 (“Amnesty”) [11]), and one paragraph of part of article (4 of

1 of 96³ (“Grounds for Applying Criminal Law Measures to Legal Entities”) [5]. And at the same time, two parts of articles (5 of 49 (“Discharge from Criminal Liability due to Statute of Limitations”), 4 of 68 (“Imposing a Punishment for Unconsummated Criminal Offence and Offence Committed in Complicity”) [5], one item of part of article (3 of 1 of 96³ (“Grounds for Applying Criminal Law Measures to Legal Entities”) [3] and 1 paragraph of part of article (5 of 1 of 55 (“Deprivation of the Right to Occupy Certain Positions or Engage in Certain Activities”) [6] were redrafted and reflected in the new wordings.

And lastly, but equally important, a new item (“22”) has been added to Section II of “Final and Transitional Provisions” [13] of the Code.

As a result, at present this significant number of modifications along with their wide range clearly demand more attention and require further careful study both in their entirety and each alone. However, it is already apparent that the current CC of Ukraine is undergoing a more rapid transformation than ever before.

The list of sources used:

1. On Amending Article 114² of the Criminal Code of Ukraine regarding the Improve of Liability for Unauthorized Distribution of the Information on Means of Counteraction to the Armed Aggression of the Russian Federation : Law of Ukraine on April 1, 2022 № 2178-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
2. On Amending Article 263 of the Criminal Code of Ukraine regarding the Abolition of Liability in Cases of Voluntary Surrender of Weapons, Ammunition, Explosives or Devices : Law of Ukraine on March 24, 2022 № 2150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2150-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
3. On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine regarding the Establishment of Criminal Liability for Collaborative Activity : Law of Ukraine on March 3, 2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
4. On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine to Strengthen Criminal Liability for Manufacture and Distribution of Prohibited Information Products : Law of Ukraine on March 3, 2022 № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
5. On Amending Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine regarding the Ensuring Counteraction to Unauthorized Dissemination of Information on the Direction, Movement of Weapons, Armaments and Ammunitions to Ukraine, Movement, Displacement or Deployment of the Armed Forces of Ukraine or Other Formed in Accordance with the Laws of Ukraine Military Formations, Committed under Martial Law or State of Emergency : Law of Ukraine on March 24, 2022 № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
6. On Amending Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine regarding the Improve of Liability for Collaborative Activity and Peculiarities of Applying

Measures of Restraint for Committing Crimes against the Foundations of National and Public Security : Law of Ukraine on April 14, 2022 № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).

7. On Amending Criminal Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine regarding the Definition of Circumstances Excluding Criminal Illegality of an Act and Providing Combat Immunity under the Conditions of Martial Law : Law of Ukraine on March 15, 2022 № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
8. On Amending Criminal Code of Ukraine regarding the Improve of Liability for Marauding : Law of Ukraine on March 3, 2022 № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
9. On Amending Criminal Code of Ukraine regarding the Increase of Efficiency of Fight against Cybercrime under the Conditions of Martial Law : Law of Ukraine on March 24, 2022 № 2149-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
10. On Amending Criminal Code of Ukraine regarding the Liability for Illegal Use of Humanitarian Aid : Law of Ukraine on March 24, 2022 № 2155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
11. On Amending Criminal Code of Ukraine to Strengthen Liability for Crimes against the Foundations of National Security of Ukraine under the Conditions of Martial Law : Law of Ukraine on March 3, 2022 № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
12. On Approval of the Decree of the President of Ukraine “On the Imposition of Martial Law in Ukraine” : Law of Ukraine on February 24, 2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
13. On Ensuring the Participation of Civilians in the Defense of Ukraine : Law of Ukraine on March 3, 2022 № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20?lang=en#Text> (date of access: 20.05.2022).
14. The Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine on April 5, 2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2341-14#n690> (date of access: 20.05.2022).

Лацько Анна Віталіївна,

аспірантка Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, м.Харків, Україна.

Науковий керівник – Лукашевич Сергій Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету

КРИМІНОГЕННА ДЕТЕРМІНАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Планетарною проблемою сьогодення є екологічна криза, з якою стикнулися не тільки промислово розвинені, а й відносно мало забруднені регіони. Недбале ставлення до ресурсів, відношення до них, як до невичерпних, нераціональне використання їх та забруднення навколишнього середовища – далеко не повний перелік проблем, з якими стикнулося людство. Причини екологічної кризи полягають в основному в морально-психологічній та соціально управлінській сферах суспільного буття, при чому, на наш погляд, людство не усвідомлює масштабів і серйозності цього явища. Екологічна криза фактично стала сукупним результатом недбалого ставлення до екології більшості населення планети, неефективної системи державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища в різних країнах світу та відсутності дієвої системи протидії правопорушенням у сфері екології, серед яких центральне місце займають екологічні правопорушення.

Для запобігання та протидії екологічним правопорушенням, перш за все необхідно визначити комплекс детермінант, що породжують їх та сприяють подальшому відтворенню. Традиційно в кримінології під такими детермінантами розуміють комплексну взаємодію, взаємний зв'язок та вплив причин та умов кримінальних правопорушень.

При цьому слід мати на увазі, що питання детермінації злочинності займає чільне місце у науці кримінології, адже до предмету кримінології органічно включено вчення про детермінанти злочинності, причини та умови вчинення злочинів.

Детермінантами злочинності при цьому (їх іще інколи називають «криміногенними факторами») визнається сукупність економічних, соціальних, ідеологічних, політичних, психологічних, правових, організаційно-управлінських та інших чинників, які обумовлюють (детермінують) злочинність. Детермінанти вивчаються на різних рівнях: злочинності в цілому, окремих видів злочинів, конкретного злочину [1, с.12].

Отже, злочинність детермінує не одиначне явище, процес чи подія або їх сукупність. Злочинність породжує синергія подібних і однорідних із нею явищ та процесів, що підсилює їх сумарний ефект, перетворює на рушійну силу. Крім того, злочинність здатна до самовідтворення шляхом регулярного повторення найбільш стійких форм кримінальної поведінки. Таким чином, детермінація злочинності – це відношення, взаємозв'язок та взаємодія між явищами, процесами, станами, подіями суспільного життя, що породжують та зумовлюють злочинність [2, с.118].

Що стосується кримінальних правопорушень в сфері екології, то можна припустити, що загальні причини екологічної злочинності коріняться у сфері суперечностей, що виникають при взаємодії людини і природи, що у свою

чергу призводить до процесу природокористування та недооцінення людьми значення природи у їх житті. Неабияку роль також відіграють науково-технічний прогрес і посилення антропогенного впливу на природне середовище, що неминуче призводять до загострення екологічної ситуації: виснажуються запаси природних ресурсів, забруднюється природне середовище, втрачається природний зв'язок між людиною і природою, погіршується політична боротьба за ринки сировини та життєвий простір.

Детермінанти екологічної злочинності доцільно розглядати залежно від рівнів узагальнення [3, с. 133]. Так, у кримінологічній літературі вирізняють як *загальні* (економічних, соціальних, політичних, духовних і правових обставин, що в сукупності формують чинники для зародження й розвитку екологічної злочинності), так і *специфічні* детермінанти екологічної злочинності (науково-технічний прогрес; урбанізація; нераціональне ведення сільськогосподарського виробництва; знищення лісового фонду; ведення господарської діяльності з порушенням екологічних вимог; недосконалість законодавства).

Загальні детермінанти екологічної злочинності становлять соціальні процеси, які в умовах несприятливого (екстенсивного) економічного розвитку створюють стійкі передумови для неправомірної, зокрема і злочинної, екологічно значущої поведінки [4, с. 93–94].

Можна виділити такі основні причини та умови, що сприяють скоєнню екологічних правопорушень:

- несприятлива економічна ситуація в країні, відсутність достатньої економічної бази для виконання екологічних вимог;

- недоліки, пов'язані з організаційно-технічними питаннями діяльності окремих народногосподарських об'єктів, що є джерелом забруднення природного середовища (невиконанні користувачем обов'язку забезпечувати дотримання відповідного санітарного стану на території; порушення та недоліки в проектуванні, спорудженні, прийомі, експлуатації, ремонті, реконструкції, при відведенні в користування природних об'єктів, у визначенні території санітарно-захисних зон тощо);

- недосконалість законодавчого регулювання питань еколого-правової охорони та захисту природного середовища, здоров'я людини (малоефективна діяльність органів місцевої влади та державних органів управління у сфері охорони захисту довкілля та природних ресурсів; недосконалість та непослідовність у втіленні принципу розмежування господарсько-розпорядчих та контрольно-наглядових функцій у захисту довкілля та природних ресурсів; недостатня фінансово-матеріальна база та забезпечення державних агент, інспекцій, служб у сфері захисту довкілля);

- недоліки організаційної та виконавчої діяльності органів державного та громадського контролю за охороною природного середовища;

- низька правова та екологічна культура населення, а також ефективність екологічного виховання та освіти громадян; байдужість окремих верств населення до екологічних правопорушень, наявності стійких

деформацій, орієнтованих на корисливе вилучення доходів від протиправних дій.

Досить важливим чинником при вчиненні екологічних правопорушень є корупція, оскільки її небезпечність полягає у тому, що внаслідок масштабного поширення корупційних проявів у екологічній сфері реалізуються два основних завдання, що стоять перед будь-якою злочинною діяльністю корисливого спрямування:

– забезпечення максимального незаконного прибутку на постійній основі та гарантованим результатом;

– мінімізація ймовірності можливого викриття та застосування подальших санкцій кримінально-правового характеру, що у свою чергу призводить до латентності екологічних правопорушень.

Чинником, що посилює криміногенний вплив корупції у сфері екології, є також низький рівень екологічної правосвідомості громадян, яка у науковій літературі розглядається як система поглядів, ідей та уявлень про правове регулювання екологічних відносин, зміст природоохоронного законодавства, його досконалість, обґрунтованість, справедливість та ефективність правозастосовної діяльності, а також вимагає знання еколого-правових норм, їх розуміння, усвідомлення необхідності їх дотримання [5].

Тож, дослідивши детермінанти кримінальних правопорушень проти довкілля, можна дійти висновку, що вони являють собою складну цілісну структуру, яка складається з чинників різного походження і характеру впливу. Дослідження їх та відокремлення від інших проявів суспільного буття стане передумовою ефективного запобігання кримінальних правопорушень в цій царині.

Література:

1. Сміяна Л. С., Нікітіна Ю. В. Кримінологія: підручник. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.
2. Головкін Б. М., Голіна В. В., Шостко О. Ю. та ін. Кримінологія : підручник / за ред. Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2020. 384 с.
3. Турлова Ю. А. Характеристика деяких детермінант екологічної злочинності. *Правова держава*. 2017. Вип. 27. С. 133–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2017_27_24 (дата звернення 14.05.2022)
4. Дубовик О. Л., Жалинский А. Э. Причины экологических преступлений. Москва: Наука, 1988. 240 с.
5. Кравченко С.Н. Социально-психологические аспекты правовой охраны окружающей среды. Львів: Вища шк. Изд-во при Львов. гос. ун-те, 1988. 154 с.

Новіков Олег Володимирович,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри
кримінології та кримінально-виконавчого

права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО КОЕФІЦІЄНТИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Дослідження географічних особливостей розподілу кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту передбачає, окрім іншого, й обчислення коефіцієнтів злочинності по регіонам. Адже для більш-менш об'єктивної оцінки поширеності зазначених кримінальних правопорушень за регіонами необхідно також враховувати певні територіальні особливості (зокрема, кількість населення, кількість транспортних засобів тощо). Слід зазначити, що найбільш поширеним кримінальним правопорушенням проти безпеки руху та експлуатації транспорту є порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 Кримінального кодексу України, далі – КК України). Фактично зазначене кримінальне правопорушення складає майже 98% від усіх облікованих кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. У зв'язку з цим, доцільно проводити розрахунок коефіцієнту злочинної інтенсивності саме стосовно зазначених правопорушень. Інформації про кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 286 КК України у 2021 р. за регіонами була отримана в результаті запиту до Офісу Генерального прокурора, а інформація про середню чисельність населення в Україні у 2021 році взята з офіційного сайту Державної служби статистики України. Результати обчислення наведено у таблиці 1.

Табл. 1
Середні показники коефіцієнтів злочинної інтенсивності на 100 тис. населення за регіонами України

Україна / регіони (без урахування Автономної Республіки Крим та м. Севастополь)	Середня чисельність населення у 2021 році	Кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 286 КК України у 2021 р.	Середні показники коефіцієнтів злочинної інтенсивності на 100 тис. населення
---	--	--	--

Україна	41377845	13250	32,02
Вінницька	1519319	591	38,90
Волинська	1024376	488	47,64
Дніпропетровська	3119260	926	29,69
Донецька	4079826	659	16,15
Житомирська	1187263	435	36,64
Закарпатська	1247302	414	33,19
Запорізька	1652489	573	34,67
Івано-Франківська	1356466	394	29,05
Київська	1791805	901	50,28
Кіровоградська	911920	285	31,25
Луганська	2112121	209	9,90
Львівська	2487942	732	29,42
м. Київ	2957241	690	23,33
Миколаївська	1100107	479	43,54
Одеська	2359749	909	38,52
Полтавська	1361906	536	39,36
Рівненська	1145120	631	55,10
Сумська	1044612	298	28,53
Тернопільська	1026138	338	32,94
Харківська	2616398	944	36,08
Херсонська	1009153	368	36,47
Хмельницька	1236308	351	28,39
Черкаська	1169505	353	30,18
Чернівецька	893511	312	34,92
Чернігівська	968008	434	44,83

Як бачимо, в Україні в середньому було вчинено 32 порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України) на 100 тис. населення за 2021 р. На підставі отриманих даних можна також скласти рейтинг регіонів України за поширенням цих кримінальних правопорушень у 2021 році у

розрахунку до кількості населення цих регіонів. Так, найбільш криміногенними стали такі регіони як: Рівненська (коефіцієнт злочинної інтенсивності на 100 тис. населення – 55,10), Київська (50,28), Волинська (47,64), Чернігівська (44,83), Миколаївська (43,54), Полтавська (39,36), Вінницька (38,90), Одеська (38,52), Житомирська (36,47) та Херсонська (36,47) області. Найбезпечнішими регіонами були: Луганська (9,90), Донецька (16,15), м. Київ (23,33), Хмельницька (28,39), Сумська (28,53) області.

Регіони України різняться між собою не лише за кількістю населення, але й за кількістю зареєстрованих транспортних засобів. В контексті дослідження «автотранспортних» кримінальних правопорушень доцільно проаналізувати також скільки порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України) припадає на умовну кількість зареєстрованих транспортних засобів. Інформація про кількість зареєстрованих транспортних засобів станом на 2021 р. була отримана у результаті запиту до Департаменту патрульної поліції Національної поліції України. Результати нашого обчислення наведено у таблиці 2.

Табл. 2

Середні показники коефіцієнтів злочинної інтенсивності на 100 тис. транспортних засобів у регіонах України

Україна / регіони (без урахування Автономної Республіки Крим та м. Севастополь)	Кількість зареєстрованих транспортних засобів станом на 2021 р.	Кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 286 КК України у 2021 р.	Середні показники коефіцієнтів злочинної інтенсивності на 100 тис. транспортних засобів
Україна	14600160	13250	90,75
Вінницька	296653	591	199,22
Волинська	179791	488	271,43
Дніпропетровська	1255435	926	73,76
Донецька	936548	659	70,36
Житомирська	391966	435	110,98
Закарпатська	328169	414	126,15
Запорізька	565031	573	101,41
Івано-Франківська	386330	394	101,99

Київська	838950	901	107,40
Кіровоградська	346361	285	82,28
Луганська	549266	209	38,05
Львівська	862655	732	84,85
м. Київ	1385765	690	49,79
Миколаївська	386028	479	124,08
Одеська	1117352	909	81,35
Полтавська	565781	536	94,74
Рівненська	423722	631	148,92
Сумська	345987	298	86,13
Тернопільська	331651	338	101,91
Харківська	948951	944	99,48
Херсонська	348633	368	105,56
Хмельницька	410399	351	85,53
Черкаська	609090	353	57,96
Чернівецька	293729	312	106,22
Чернігівська	341207	434	127,20

Отже, в Україні в середньому припадало 90,75 порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України) на 100 тис. транспортних засобів за 2021 р. Регіонами-лідерами за кількістю порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України) на 100 тис. транспортних засобів стали Волинська (271,43), Вінницька (199,22), Рівненська (148,92), Чернігівська (127,20), Закарпатська (126,15), Миколаївська (124,08), Житомирська (110,98), Київська (107,40), Чернівецька (106,22), Херсонська (105,56). До регіонів з найменшою кількістю зазначених кримінальних правопорушень на 100 тис. транспортних засобів стали: Луганська (38,05), Черкаська (57,96), Донецька (70,36), Дніпропетровська (73,76) області та м. Київ (49,79).

Осадчий Володимир Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правосуддя

ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ, ЗДОБУТИХ ВІД НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ³

Кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, була передбачена ще за часів чинності Кримінального Кодексу України (далі – КК) 1960 р. Згідно із Законом України №64/95-ВР від 15. 02. 1995 р., КК було доповнено ст. 229-12 в такій редакції:

«Розміщення фінансових коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, у банках, на підприємствах та в інших структурах незалежно від форм власності, або придбання за такі кошти об'єктів, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих та інших потреб, або використання таких коштів і майна з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів -

карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна.

Дії, передбачені частиною 1 цієї статті, вчинені повторно, або за попереднім зговором групою осіб, або у великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна і з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до п'яти років».

В КК 2001 р. відповідальність за таку поведінку була збережена в ст. 306 КК України. На момент підготовки публікації ст. 306 КК України, згідно Закону України №361-ІХ від 06. 12. 2019 р., представлена в новій, сьомій редакції:

«Стаття 306. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

1. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів -

³ Повна назва чинної ст. 306 КК України 2001 р. – «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів». Щоб не перевантажувати назву наукової публікації, в ній вказано лише на наркотичні засоби.

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. Під великим розміром слід розуміти кошти, сума яких становить двісті та більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Аналізуючи редакції ст. 229-12 КК України 1960 р. та ст. 306 КК 2001 р., вкажемо на напрям таких змін. Це, як на наш погляд, перш за все необхідно для оцінки змісту чинної кримінально-правової заборони, викладеної в ст. 306 КК.

Зазначимо, що в ст. 229-12 КК 1960 р. переслідувалась діяльність за набуття фінансових коштів *тільки* від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів і розміщення їх *лише* у банках, на підприємствах та в інших структурах незалежно від форм власності, або придбання за такі кошти об'єктів, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих та інших потреб, або використання таких коштів і майна з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів.

В чинній редакції ст. 306 КК переслідується діяльність за набуття коштів від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і використання їх з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Як бачимо, в чинній редакції ст. 306 КК переслідується лише використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з метою продовження такої ж самої діяльності. Але хіба суспільна небезпека від використання таких коштів в інших сферах діяльності перестала існувати?

То чи не доцільно переглянути редакцію ст. 306 КК під таким кутом зору і не пов'язувати відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, з певними видами діяльності? Як, наприклад, це вирішено в ст. 209 КК, де, зокрема, передбачено відповідальність за використання майна, щодо якого фактичні обставини свідчать про одержаного його злочинним шляхом.

Романенко Олександр,

студент 3 курсу Юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Мусієнко Володимир Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри «Цивільного права»,
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

24 лютого 2022 року, 5 ранку поділило життя людей в Україні на «до» і «після». Саме цього дня президент російської федерації оголосив про початок «спеціальної воєнної операції» і віроломно розпочав повномасштабну війну з артилерійським обстрілом міст, вторгненням бронетехніки та військових. Разом із вторгненням, російські військові почали вже “офіційно” (потрібно вказати, що такі злочини вчинялись із початку “гібридної” війни на території Луганської та Донецької областей, а також на території Автономної Республіки Крим) скоювати одні із найсерйозніших міжнародних злочинів – воєнні. Відтак, постає актуальним питання понятійного апарату, визначення ознак, кваліфікації та характеристики таких злочинів, а також фіксації та очевидної відповідальності за них.

Воєнні злочини під час війни російської федерації проти України почалися від самого першого дня вторгнення і тривають дотепер (на момент 6 травня 2022 року). За повідомленням офісу Генерального прокурора України: “російська армія скоїла за 70 днів війни понад 9800 воєнних злочинів і “це лише верхівка айсберга”” [1]. 13 квітня 2022 Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) було оприлюднено Звіт про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні в Україні з 24 лютого 2022 року [2], де було офіційно зазначено про нелюдські злочинні дії окупанта. На момент 6 травня 2022 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) продовжує збирати в Україні свідчення та докази порушень, вчинених під час російського вторгнення, що можуть бути визнані воєнними злочинами. [3]

Поняття “воєнні злочини” в українському законодавстві немає, проте Попри відсутність законодавчого визначення воєнних злочинів, є деякі злочини, що підпадають під характеристику воєнних і які передбачені Кримінальним кодексом України (далі: ККУ), а саме:

- насильство над населенням у районі воєнних дій (стаття 433 ККУ);
- погане поводження з військовополоненими (стаття 434 ККУ);

- незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (стаття 435 ККУ);
- мародерство (стаття 432 ККУ).

Відповідно до Римського статуту, воєнні злочини - це серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року та інші серйозні порушення законів і звичаїв війни, визначені у статті 8 Римського Статуту. Вони є одним з міжнародних злочинів (злочинів за загальним міжнародним правом), до яких також належать також злочин геноциду, злочини проти людяності та злочин агресії. [3]

Воєнні злочини можна розділити на два види:

а) серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року, а саме навмисні вбивства, катування, спричинення страждань, депортація населення, взяття заручників тощо;

б) інші серйозні порушення законів і звичаїв війни (навмисні напади на цивільне населення та об'єкти, персонал і транспорт гуманітарної допомоги, вбивство і поранення воюючих осіб, що склали зброю, неналежне використання прапора ворога, умисні напади на релігійні, культурні, історичні об'єкти, шпиталі, заява про те, що пощади не буде, пограбування міст тощо) (ст. 8 Статуту Міжнародного кримінального суду).

Приклади поширених воєнних злочинів, які війська РФ вчиняє на території України: вбивство; каліцтва, жорстоке поводження та катування; захоплення заручників; навмисне спрямування нападів на мирне населення; навмисні напади на будівлі, пов'язані з релігією, освітою, мистецтвом, наукою чи благодійністю, історичні пам'ятники чи лікарні; розграбування; згвалтування, сексуальне рабство, примусова вагітність або будь-яка інша форма сексуального насильства; призов або зарахування дітей віком до 15 років до збройних сил чи груп чи використання їх для активної участі у бойових діях. І поданий перелік не є вичерпним. Між іншим, те, що особа, яка вчинила воєнний злочин, виконувала наказ свого уряду чи командира, не звільняє її від відповідальності, якщо свідомий вибір був для неї можливим.

До найголовніших ознак воєнних злочинів можна віднести наступні:

1) об'єктивна сторона даних дій вчиняється під час та безпосередньо пов'язана зі збройним конфліктом

2) вчинення дій, що вважаються грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права:

- дії, що вчиняються мають грубо потурати норми міжнародного гуманітарного права, які знайшли своє відображення у Женевських конвенціях 1949 року, Додаткових протоколів до них 1977 р., Гаазьких конвенціях 1899 та 1907 р., та ще деяких НПА, що встановлюють перелік воєнних злочинів, а також грубе порушення звичаїв міжнародного гуманітарного права

- такі дії повинні грубо потурати найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права

- такі дії будуть визнаватися воєнними злочинами незалежно від їх наслідків

3) такі дії, за загальним правилом, мають вчинятися комбатантами (тобто особами що володіють правом вести бойові дії від імені держави та уповноважені на це нею) або особами, які володіють правом їм наказувати вчиняти певні дії

4) перелік об'єктів, що можуть бути ціллю протиправного посягання закріплені в нормах міжнародного гуманітарного права та користуються його захистом

5) суб'єктивною стороною даних протиправних дій є умисел чи груба необережність.

Окрім того, воєнні злочини характеризуються такими обов'язковими ознаками (елементами):

- подія, яка призвела до правопорушення, сталася у зв'язку чи у контексті збройного конфлікту;

- порушник усвідомлював фактичні обставини, які визначили наявність збройного конфлікту.

Для оцінки наявності зазначених вище ознак:

- не має значення юридична оцінка порушником наявності збройного конфлікту чи визначення його характеру як міжнародного чи не міжнародного;

- так само не має значення усвідомлення порушником фактів, що визначили характер конфлікту як міжнародний чи не міжнародний;

- вимагається лише усвідомлення порушником фактичних обставин, які визначили наявність збройного конфлікту.

За вчинення воєнних злочинів винні особи несуть кримінальну відповідальність. У випадку засудження воєнних злочинців Міжнародним кримінальним судом, вони нестимуть відповідальність у вигляді позбавлення волі строком до 30 років або довічного позбавлення волі, а також Суд може призначати уплату штрафу чи конфіскацію активів, набутих внаслідок вчинення злочину, і, окремо, відшкодування шкоди потерпілим. За українським законодавством такі військові також нестимуть встановлене за конкретний злочин покарання, зокрема у виді позбавлення волі на строк до 15 років або довічного позбавлення волі.

Підводячи підсумок, потрібно вказати, що воєнні злочини - серйозні злочини, які викликають стурбованість усього світового співтовариства. Те, що приніс в нашу країну "руський мір", не піддається адекватній оцінці. Російські війська вчиняють ці злочини як навмисну тактику, щоб деморалізувати та зламати волю мирного населення, а також переконати українську владу прийняти вимоги Росії та вимагати миру, щоб запобігти подальшій бійні, але Україна пам'ятає, що буває, коли втрачається свобода. Звірства, які вчиняються армією окупанта не мають терміну давності і абсолютно кожен причетний отримає справедливе, законне покарання. Правозахисники, громадські організації, прокурори, органи ЗСУ, СБУ,

спеціальні державні сайти збирають свідчення і передають їх до Міжнародного кримінального суду в Гаазі як докази воєнних злочинів.

Література:

1. Венедіктова розповіла про воєнні злочини РФ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3475669-venediktova-rozpovila-pro-voenni-zlocini-rf-na-sluhannah-gelsinskoi-komisii-kongresu-ssa.html> (Дата звернення: 06.05.2022)

2. Report on violations of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine since 24 February 2022 <https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/515868.pdf> (Дата звернення: 06.05.2022)

3. В ООН кажуть, що дії РФ в Україні можуть бути визнані воєнними злочинами URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3476136-v-oon-kazut-so-dii-rf-v-ukraini-mozut-buti-viznani-voennimi-zlocinami.html> (Дата звернення: 06.05.2022)

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду : міжнар. док. від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (Дата звернення: 06.05.2022)

5. Що таке воєнний злочин? URL: <https://warcrimes.gov.ua/qa.html> (Дата звернення: 06.05.2022)

6. Воєнний злочин URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнний_злочин (Дата звернення: 06.05.2022)

Сенюта Ірина Ярославівна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри медичного права ФПДО
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького,
провідний науковий співробітник
НДІ ІВ НАПрН України

НОВЕЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРОЄКТУ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

*Кримінальний кодекс — це кодекс свободи
Жан Поль Марат*

Кримінальний кодекс є своєрідною межею свободи при обранні людиною поведінки та свободи реальної — після зробленого вибору. Отож, формується конституція свободи людини, обмеження якої окреслені кримінальним кодексом.

Аналіз проєкту Кримінального кодексу України від 18.05.2022 (далі — проєкт КК) дає підстави дійти низки висновків щодо окремих положень акту в аспекті злочинів і проступків проти здоров'я людини та публічного здоров'я.

Насамперед привернемо увагу до позначення книги 6 «Злочини та проступки проти публічного здоров'я та безпеки довкілля», а саме до запропонованої юридичної конструкції «публічне здоров'я». Видається, що це калька, переклад з англійської «public health» як публічне здоров'я. Нормативний простір України вже сьогодні наповнений іншим словосполученням, а саме «громадське здоров'я», що за змістовим наповненням, правовою суттю — ідентичні. 04.02.2021 за основу було ухвалено Закон України «Про систему громадського здоров'я», окрім того прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я» від 30.11.2016 №1002-р. Оскільки, норми проєкту КК є бланкетними, то видається незрозумілим, з яких нормативно-правових актів черпатиметься, зокрема дефініція «публічне здоров'я» та всі пов'язані правовідносини в цій сфері. Окрім того, інституції в Україні найменуються через громадське здоров'я, приміром, ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України».

Під громадським здоров'я у проєкті Закону України «Про систему громадського здоров'я» розуміється сфера знань та організована діяльність суб'єктів щодо зміцнення здоров'я, запобігання хворобам, покращення якості та збільшення тривалості життя. З огляду на контент визначення логічним видається питання про коректність найменування книги 6 проєкту КК та її наповнення складами злочинів і проступків.

Отож, більш ніж сумнівною є доцільність розміщення у книзі 6, пов'язаній з публічним здоров'ям, приміром, статті за назвою «Незаконна діяльність у сфері охорони здоров'я» (ст. 6.1.7.), враховуючи таке: 1) незрозуміло яким для законодавця є співвідношення терміноконструкцій «публічне здоров'я» та «охорона здоров'я», якщо склад злочину по охороні здоров'я включено до книги 6, яка стосується публічного здоров'я; 2) зі змісту диспозиції ст. 6.1.7. випливає, що вона стосується як медичної практики, так і фармацевтичної діяльності, отож, за задумом законодавця охорона здоров'я поглинає фармацевтичну сферу; 3) невідомим залишається розуміння законодавця правової природи публічного здоров'я, його визначення, проте видається, що публічне здоров'я поглинає і фармацевтичну царину, й охорону здоров'я, що більш ніж сумнівно з огляду на проєктну дефініцію в ключовому законодавчому акті у сфері громадського здоров'я.

Зауваги породжує і сам склад злочину за ст. 6.1.7 проєкту КК. Вважаємо, що ст. 6.1.7. «Незаконна діяльність у сфері охорони здоров'я» не передбачає важливого сегменту відповідальності, а саме кримінальної відповідальності медичних працівників, які надають некваліфіковану медичну допомогу, тобто поза дотриманням освітнього критерію, при відсутності належної медичної освіти для провадження лікувальної діяльності у вигляді надання певного виду допомоги пацієнтові. Тобто не лише відсутність диплому «лікаря», а й

відповідних документів, які підтверджують кваліфікаційні вимоги, які встановлюються МОЗ України. У чинному КК України закріплено склад злочину «Незаконна лікувальна діяльність» (ст. 138), яка в порівнянні з пропонованим складом за ст. 6.1.7. проекту КК є вужчою за обсягом кримінальної караності діяння. Проте за ст. 138 КК України притягують до кримінальної відповідальності за медичну практику, яку провадить особа, яка не відповідає встановленим вимогам до кваліфікації.

Приміром, вироком Броварського міськрайонного суду Київської області від 24.12.2013 гр. Г. засуджено за ст. 138, ч. 2 ст. 140 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки з позбавленням права працювати за спеціальністю «стоматологія» та обіймати посаду лікаря-стоматолога, строком на 2 роки. У вирокі йдеться: «Крім того, згідно з пунктом 2.3.3 розділу 2 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджених спільним Наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства охорони здоров'я України від 16.02.2001 № 38/63, медична практика ліцензіатами здійснюється за спеціальностями, які зазначаються у ліцензії відповідно до Номенклатури лікарських спеціальностей, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19.12.1997 № 359 «Про подальше удосконалення атестації лікарів». У зазначеній Номенклатурі лікарських спеціальностей спеціальність, що здобула Г. — «стоматологія» — зазначена під № 99. Під № 121 зазначена спеціальність «хірургічна стоматологія», а під № 35 зазначена спеціальність — «дитяча стоматологія», яких Г. ніколи не мала і не має. Тобто Г. не мала належної освіти для лікувальної діяльності у вигляді надання стоматологічної допомоги неповнолітнім і відповідно не мала права надавати останнім таку допомогу». Тому в давньому випадку гр. Г. було притягнуто до відповідальності за ст. 138 КК України. У майбутньому законодавець прагне залишити поза відповідальністю таке діяння, що видається є неправильним.

Пропонуємо таку авторську редакцію ст. 6.1.7. проекту КК : «Особа, яка, не маючи передбаченого законом дозволу на здійснення відповідного виду господарської діяльності у сфері охорони здоров'я, або належної освіти здійснила діяльність з:....».

Зауваги породжує і ст. 6.1.11. «Порушення правил поведіння з інфекційними агентами, токсинами чи продуктами біотехнологій, що спричинило небезпеку спричинення шкоди» проекту КК.

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 27.11.2019 №1416-р в Україні розроблено проект Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист». У цьому проекті використовується терміносполучення «біологічні агенти». У підзаконних актах використовуються дві різні юридичні конструкції: «біологічні агенти» (приміром, Наказ МОЗ України «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Дезінфекція,

передстерилізаційне очищення та стерилізація медичних виробів в закладах охорони здоров'я» від 11.08.2014 №552, Стратегія біобезпеки та біологічного захисту, затверджена Указом Президента України від 17.12.2021 №668/2021) та «біологічні патогенні агенти» (зокрема, Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку ведення обліку, звітності та епідеміологічного нагляду (спостереження) за інфекційними хворобами та Переліку інфекційних хвороб, що підлягають реєстрації» від 30.07.2020 №1726). Під біологічними агентами в Наказі МОЗ України №552 розуміються мікроорганізми (у тому числі їх спори), включно з отриманими методами генної інженерії, клітинні культури і ендопаразити, як патогенні, так і непатогенні. Отож, біологічний агент ємне поняття, включає, зокрема токсини. Вважаємо, що проєкт КК повинен корелювати із проєктом Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист», у т.ч. в термінологічному апараті. Недоцільним видається введення ще однієї конструкції «інфекційний агент», що звісно, є більш вузкою ніж конструкція «біологічний агент». Для оптимізації формулювання приписів норм у проєкті Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» використано юридичну конструкцію «обіг біологічних агентів», що включає переліки дій, про які йдеться, приміром, у ст.ст. 6.1.11, 6.1.12. проєкту КК. У проєкті Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» під обігом біологічних агентів розуміються види діяльності з виділення, ідентифікації, виробництва, зберігання, колекціонування, транспортування, передачі, використання, захоронення, знищення, утилізації та інших дій щодо біологічних агентів і продуктів біотехнологій та відходів діяльності після роботи з ними.

Абсолютно незрозумілим видається «пониження» ст. 140 КК України в проєкті КК до «рангу» проступки за ст. 6.1.13. «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, що спричинило значну шкоду здоров'ю». Аналіз норми ст. 6.1.13., дає підстави стверджувати: 1) поза регламентом законодавця залишилось питання спричинення смерті внаслідок неналежного виконання професійних обов'язків; 2) поза кримінальною відповідальністю залишається невиконання професійних обов'язків, хоча в чинній ст. 140 КК України передбачено і сегмент бездіяльності працівника.

Сумнівним видається і виклад ст. 4.7.10. «Розголошення таємниці інформації про стан здоров'я», з огляду на таке: 1) не все розголошення всупереч волі особи є таким, що суперечить законодавству України. Приміром, надання інформації органам державної влади та органам місцевого самоврядування на виконання їх повноважень, передбачених законом, навіть всупереч волі особи буде правомірним (зокрема, на підставі ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, які можуть містити відомості, що становлять лікарську таємницю). Отож, прив'язка мала б бути саме до законності розголошення, як це визначено в ст. 145 КК України; 2) видається, що в нормі закладено не весь обсяг інформації, яка становить лікарську таємницю, адже на підставі ст. 40 Закону України «Основи

законодавства України про охорону здоров'я» (далі — Основи) до такої належить також інформація про інтимну і сімейну сторони життя особи. Звертаємо увагу на один з регламентованих сегментів, а саме «інформацію про методи її лікування», що відразу породжує риторичне запитання: а про методи її діагностики чи профілактики вже ні, поза кримінальною відповідальністю; 3) у ст. 3 Основ міститься дефініція поняття «медична інформація» під якою розуміється інформація про медичне обслуговування особи або його результати, викладена в уніфікованій формі відповідно до вимог, встановлених законодавством, у тому числі інформація про стан здоров'я, діагнози та будь-які документи, що стосуються здоров'я та обмеження повсякденного функціонування/життєдіяльності людини. З визначення зрозуміло, що інформація про стан здоров'я є лише одним елементом, що становить обсяг медичної інформації, а лікарську таємницю становить не лише медична інформація. Отож, регламентація за ст. 4.7.10. проекту КК є фрагментарною, як і найменування видається неповним, оскільки наповнення статті є ширшим за її позначення. Основи розмежують, приміром, інформацію про стан здоров'я та інформацію про діагнози, відтак, не корелює проект КК з Основами.

Проаналізовані статті проекту КК свідчать про численні недоліки нормопроектної техніки та потребують ґрунтовного доопрацювання. Наведені контрверсії яскраво ілюструють проблеми, яких слід усунути до прийняття нового КК України, адже така редакція паралізує роботу правоохоронної системи, через те, що проект КК дисонує з численними нормативно-правовими актам у сфері охорони здоров'я, що будуть бланкетними при правозастосуванні і правореалізації, а це, своєю чергою, впливатиме на захист прав людини.

Література:

- 1.Кримінальний кодекс України (проект) від 18.05.2022. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/05/19/kontrolnyj-proekt-kk-18-05-2022.pdf>
- 2.Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 24.12.2013. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36481893>

Стрельцов Євген Львович

доктор юридичних наук, доктор теології,
професор, член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри кримінального права
Національного Університету
«Одеська юридична академія»,
місто Одеси, Україна

ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ТА НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ ОБВИНУВАЛЬНОГО СУДОВОГО ВИРОКУ

Правовим рішенням, яке має завершальний, так би мовити підсумовуючий характер, традиційно визнається, в першу чергу, судовий вирок, який в переносному значенні тлумачиться як категоричне рішення про що-небудь, оцінка чогось, авторитетна думка про щось [1]. Таке категоричне завершальне правове рішення, яке має суттєві наслідки не тільки для винної особи, завжди потребує низки обов'язкових складових, до яких відносять його кримінально-правову обґрунтованість та неупередженість. Обґрунтованість такого рішення повинна обов'язково включати в себе, говорячи дещо спрощено, наявність в діяннях особи складу конкретного кримінального протиправного діяння, а також встановлення та закріплення того, що це діяння вчинено саме особою, відносно якої виноситься вирок. В свою чергу, неупередженість полягає в тому, що обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях та інших «невпевненостях», завжди повинен ухвалюватися лише за умови доведення у ході судового розгляду винуватості конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, яке йому інкримінується.

Виходячи з цього, кожний судовий вирок - це складне політико-правове рішення, яке потребує достатньо копіткої роботи по будь яких кримінальних правопорушеннях. Але, на нашу думку, є певна категорія судових впроваджень, де встановлення вказаних складових виглядає складнішим. Саме, на нашу думку, економічні кримінальні правопорушення, які вчиняються відомими особами в широкому розуміння такої категорії, мають підвищений ідеолого-правовий характер, що проявляється і на національному [2], і на зарубіжному рівнях [3]. Особливості фінансових кримінальних правопорушень, як значної частини економічних кримінальних правопорушень, полягають в тому, що поруч з традиційною шкодою від економічних суспільно-небезпечних діянь, ці правопорушення також додатково суттєво негативно впливають на цінність бренду відповідної фінансової організації, їх ділову репутацію, репутацію організацій, які з ними працюють суміжно. Такі діяння можуть загалом значно ускладнювати фінансові процеси, які там відбуваються (повинні відбуватися). В той же час, складність притягнення до кримінальної відповідальності відомих осіб, які вчиняють такі правопорушення, полягає в тому, що, наприклад, наявність контактів, в тому числі в політичних структурах та правоохоронних органах, у таких осіб, робить намагання такого притягнення багато в чому віртуальним. В свою чергу, незастосування до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення економічної спрямованості, відповідальності породжує низку значних негативних політичних, економічних, соціально-правових, моральних та інших наслідків.

Останній приклад кримінального провадження та судового рішення – це винний вирок у справі про фінансове шахрайство, вчинене всесвітньо

відомим тенісистом Борисом Беккером, який був винесений Лондонським судом 29 квітня 2022 року.

Спочатку про діяння. У 2017 році лондонський суд на вимоги кредиторів визнав Беккера банкрутом. Вважається, що в даному випадку його до банкрутства призвели не тільки перипетії особистого приватного життя, а його, з одного боку, бізнесові амбіції, а з іншого, поєднання таких намірів з так званим «невмінням» вести бізнес, коли він вважав, що характеристик, які він мав як тенісист, буде достатньо і для бізнесу. В усякому разі, визнання Беккера банкрутом потребувало від нього вчинення відповідних діянь щодо погашення заборгованості, яку було у нього встановлено. Але дії, а точніше, невиконання відповідних дій щодо погашення встановленої заборгованості, використання обманних способів для цього, призвело до того, що йому було пред'явлене звинувачення у фінансовому шахрайстві. Первісно, в зв'язку з цим, йому було пред'явлено звинувачення по 24 пунктам, але в остаточному рішенні присяжні «залишили» 54-річному Беккеру тільки 4 пункти звинувачення у фінансовому шахрайстві, вказуючи при цьому, що при вчиненні цих діянь він діяв "навмисно і нечесно". За такі діяння санкція передбачає до 7 років позбавлення волі [4]. Прокуратура просила 3,5 року позбавлення свободи, але остаточно розмір покарання склав 2,5 років позбавлення волі (30 місяців), причому у вирокі також було закріплено, що, у разі позитивної поведінки під час покарання, його термін може бути зменшений вповоловину. У всякому разі, після оголошення вироку він був затриманий прямо у залі суду.

Беккер не визнав своє провину і заявив, що діяв так за порадами експертів. Його адвокат Джонатан Лейдлоу просив поставитися до клієнта поблажливо, оскільки він є батьком 4 дітей та витрачав гроші не на розкішний спосіб життя, а на аліменти, оренду, юридичні та ділові витрати. За словами адвоката, «падіння» зірки тенісу практично «знищило» його репутацію, він взагалі пережив публічне приниження та практично не має змоги заробляти у майбутньому, і «скоріше всього йому доведеться просити милостиню, якщо він хоче вижити». Виносячи вирок, суддя лондонського округу Саутуарк Дебора Тейлор підрахувала всі ці обставини та, звертаючись до Беккера, обґрунтувала свій вирок наступним чином: «Ви не дослухалися попередження, яке вам дали, коли умовно засудили минулого разу (за ухилення від сплати податків, далі буде тезисна деталізація – Є.С.), і не стали на шлях виправлення. І це є значною обтяжливою обставиною... Ви не покаялися і не змирилися і намагались перекласти свою вину на інших людей і тому заслуговуєте реального покарання. Хоча, з іншого боку, я беру до уваги ваше фінансове падіння і що ви втратили свою кар'єру та репутацію». Професійне, з нашої точки зору, обґрунтування вироку, бо враховані практично усі основні ознаки і обставини. .

Відомості про Бориса Беккера, як одного з найзнаменитіших спортсменів ХХ століття. У віці 17 років він здобув перемогу на Уімблдоні, ставши наймолодшим гравцем, якому це вдалося зробити. Беккер також виграв п'ять чемпіонатів Великого шолома, 13 титулів Мастерс та три фінали

Відкритої серії. У парі із Міхаелем Штіхом він виграв золото на Олімпійських іграх 1992 року. Все це можливо продовжувати. В усякому разі, він був не тільки першою ракеткою у тенісі, а й кумиром цілого покоління, незмінним об'єктом уваги ЗМІ, постійним гостем різноманітних «тусовок». Взагалі він блискавично виступав на тенісних кортах до 2012 року. Потім 6 років був тренером відомого сербського тенісиста Новака Джоковича, який протягом цих років шість разів ставав переможцем турнірів Великого Шолому. Беккер був головним тренером чоловічої збірної Німеччини з тенісу. Працював спортивним коментатором на турнірах тенісу та футболу, володів заводом, що виготовляє ракетки та одяг для тенісистів; запустив онлайн-платформу, де можна побачити найкращі моменти ігор, створив парфумерну продукцію у співпраці з компанією LR. і так далі, і так далі, і так далі...

Додаткові відомості. Потрібно підкреслити, що виносячи вирок, поруч з ознаками, які впливають на правову оцінку (кваліфікацію) діяння, були встановлені й інші ознаки, які додатково характеризують особу виконавця. Встановлено, що Беккер вже мав відповідні «тривалі стосунки» з правовою сферою. Наприклад, його офіційно звинуватили у тому, що він не заплатив священикові, який провів його весільну церемонію. А в Іспанії судовим рішенням було виставлено на аукціон віллу на Мальорці, оскільки тенісист мав понад 500 тисяч фунтів боргу перед її будівельниками, декораторами та іспанською владою. Пізніше Беккер начебто повернув віллу, і вона стала запорукою 2- чи 3-мільйонного кредиту, взятого ним у лондонському банку Arbuthnot & Latham у 2014-му. У його біографії було і позбавлення прав водія та великий штраф за серйозне перевищення швидкості при керуванні ним автомобілем у Швейцарії.

До цього потрібно додати про його податкові кримінальні правопорушення, які були поєднані з «відвертим» обманом [5]. Були і фінансові складнощі з його дамами. Наприклад, будучи одруженим, він, як писали ЗМІ у ті часи, мав «інтрижку у білизняні» з моделлю російсько-нігерійського походження: народження від цього швидкоплинного сексуального контакту «сумлінної» доньки «коштували» Беккеру значних витрат. До того ж тенісист був зобов'язаний щомісяця виплачувати першій дружині 20 тисяч фунтів та придбати для неї та дітей величезний будинок у США. Крім того, вказаний секс-епізод з моделлю та первісне заперечення ним свого батьківства коштували Беккеру ще 20 млн. фунтів та покупку дома у Лондоні. Були і інші значні фінансові проблеми.

Але повертаючись до останнього вироку, слід сказати, що Беккер вже почав відбувати покарання у англійській в'язниці Уандсворт у камері розміром 6,5 кв.м. та вже скаржить на якість харчування (зокрема, на маленькі порції несмачної яловичини з кукурудзою) та умови перебування, в першу чергу, санітарні. Дійсно, у нього достатньо сурові умови відбування покарання, наприклад, йому заборонено користуватися мобільним телефоном, що для багатьох сьогодні є, мабуть, самою значною катастрофою з усіх можливих. Хоча адміністрація в'язниці, можливо, з метою «якоїсь»

компенсації, вже запропонувала йому роботу фітнес-інструктора у спортзалі в'язниці. При цьому Беккер сподівається на раннє видворення його з Англії, тому що згідно із законами цієї держави «будь-який іноземний громадянин, засуджений за злочин і засуджений до тюремного ув'язнення, підлягає депортації за першої ж можливості». Але невідомо, з врахуванням усіх обставин та звичок його попереднього життя, чи буде вважати «рудий барон» це певним полегшенням відбування свого сьогоднішнього реального покарання, яке пов'язане з примусовим відстороненням його від публічного суспільного життя до його він добре звик? Складне питання, яке для вирішення залишається йому особисто ...

Література:

1. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 1. С. 475.

2. Див., наприклад, Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 26 березня 2010 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2010. 348 с.

3. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Передмова Джеса Мегхема (університет Іллінойсу, США). Одеса, Астропринт, 2000. 476 с.; Стрельцов Е.Л. Экономическая преступность в Украине. Предисловие Мартина Финке (университет Пассау, ФРГ). Одесса, Бахва, 1977. 572 с.

4. Стрельцов Є.Л. Відповідальність за економічні злочини в країнах англо-американської правової сім'ї. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. 2014. Вип. 11(2). С. 66-69.

5. Так, у 2002 році судом у Мюнхені він був визнаний винним за ухилення від сплати податків. Розслідуванням було встановлено, що для того, аби значно знизити розмір податків, які потрібно сплачувати, він зареєстрував своє постійне місце життя у Монте-Карло (Монако), яке умовно зветь податковим «раєм». Але, як було встановлено, такий переїзд був фіктивним, і весь цей час він проживав у маленькій мюнхенській мансарді над квартирою своєї сестри, а отже, фактично постійно проживаючи у Німеччині, був зобов'язаний цій країні велику суму несплачених податків за два роки. Тому німецький суд засудив Беккера на 2 роки позбавлення волі умовно, але при цьому зобов'язав заплатити 3 мільйони євро податків і 500 тисяч євро штрафу.

Фелон Ірина Василівна,

студентка 3 курсу юридичного факультету,
Державного університету інфраструктури
та технологій, м. Київ, Україна.

Науковий керівник:

Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінального права
Державного університету інфраструктури
та технологій, м. Київ, Україна.

ФОРМУЛА ОСУДНОСТІ ТА НЕОСУДНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН

Теоретична і практична зацікавленість проблемою осудності обумовлена перш за все тим, що вона пов'язана зі складною формою суспільного буття і соціальної діяльності людей, а саме – їх здатністю бути винними і відповідальними за свідомі й цілеспрямовані вольові вчинки. Вивчення особистості має керуватися тим, що людина виступає активним учасником суспільних відносин, у свідомості якого відбиваються явища об'єктивної реальності, які згодом знаходять свій вираз у певній поведінці. Основним інструментом, завдяки якому можна прослідити, яким чином зовнішній вплив під час вчинення кримінального правопорушення переходить у внутрішній, відображається в психіці і стає регулятором поведінки і діяльності «нормального» індивіда, є осудність. Неосудність, у свою чергу, виступає обставиною, що характеризує поведінку психічно хворої людини або людини, у якої спостерігався тимчасовий розлад психічної діяльності під час вчинення кримінального правопорушення. В таких випадках у людини втрачається здатність вибору варіанту поведінки, поведінка детермінована хворобливим сприйняттям дійсності [1, с. 22, 126].

Інститути осудності та неосудності повинні розглядатися разом, у сукупності та нерозривно. Так, осудність виступає суб'єктивною передумовою винності та кримінальної відповідальності, неосудність – обставиною, що виключає можливість особи бути суб'єктом кримінального правопорушення, вину та кримінальну відповідальність за вчинене діяння. Розгляд цих явищ саме у нерозривній сукупності дає можливість проведення подальшої розробки вчення про осудність і неосудність у комплексному та міждисциплінарному аспектах та втілення їх у практику. Обов'язковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є його осудність. Тільки осудна особа здатна правильно оцінювати фактичні обставини вчинюваного діяння, усвідомлювати його суспільно небезпечний характер, керувати своїми діями (бездіяльністю). Тільки осудна особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню. Згідно з ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Таким чином, осудна особа – це фізична особа, яка за віком і станом психічного здоров'я може усвідомлювати свої дії і керувати ними під час вчинення кримінального правопорушення. Із цього випливає, що питання про осудність особи виникає тільки при вчиненні нею кримінального правопорушення та визначенні інтелектуального та вольового моментів її вини. Осудність – це психічний стан особи, який полягає у її здатності за станом психічного здоров'я, за рівнем соціально-психологічного розвитку і соціалізації, а також за віком

усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій, керувати ними під час скоєння кримінального правопорушення і нести у зв'язку з цим кримінальну відповідальність. Формулу осудності необхідно будувати на підставі трьох критеріїв – формально-правового (юридичного) і двох змістовних. У формально-правовому (юридичному) критерії осудності міститимуться: 1) юридичний факт, що формулюється словами “під час вчинення кримінального правопорушення”. У даному елементі увага повинна звертатися на об'єктивний складник вчиненого діяння, що знаходить своє вираження в об'єктивній стороні складу кримінального правопорушення. Велике значення мають такі факультативні ознаки останньої, як спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя й засоби вчинення кримінального правопорушення. Повинно оцінюватися також уміння особи вибирати спосіб, знаряддя й засоби вчинення кримінального правопорушення з урахуванням часу, місця й обстановки, що склалася; 2) можливість особи бути винною у вчиненому кримінальному правопорушенні (наявність її вини у формі умислу або необережності). Важливу, а іноді й визначальну роль, - при існуючих психічних розладах (аномаліях) - у характеристиці здібностей особи відіграють мотив і мета вчинення кримінального правопорушення (мотиваційні ознаки), її спрямованість і схильність до адекватного вибору останньої; 3) здатність особи бути відповідальною за вчинене кримінальне правопорушення (осудність разом з іншими складниками суб'єкта й елементами складу кримінального правопорушення є умовою можливості настання кримінальної відповідальності) і пов'язана з першою здатність усвідомлювати та сприймати сенс осуду. Змістовні критерії осудності, у свою чергу, включають оцінку психічного стану й характеризують інтелектуально-вольові можливості особи в перебігу вчинення кримінального правопорушення. Вони представлені двома (психологічним і медичним) критеріями. Психологічному (психофізіологічному) критерію осудності притаманні три ознаки – інтелектуальна, вольова й емоційна. Його сутність полягає в тому, що психічний стан особи при вчиненні кримінального правопорушення повинен вказувати на її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Медичний (біологічний) критерій осудності говорить про наявність в особі відносного психічного здоров'я, яке не виходить за рамки “психічної норми”. Він характеризує психічне здоров'я суб'єкта під час вчинення ним злочинного діяння, рівень розвитку його психічних функцій, що зумовлюють її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [2, с. 127].

Законодавче визначення осудності не відображає ні юридичного, ні соціально-психологічного значення осудності, не характеризує її як невід'ємну властивість суб'єкта кримінального правопорушення і відповідає визначенню осудності у «вузькому» значенні. При характеристиці здібностей особи на стадії досудового слідства достатньо використовувати лише змістовні критерії – медичний та психологічний.

Неосудність – це неспроможність особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок

хронічної психічної хвороби, тимчасового розладу психічної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану. Неосудність є передбаченою законом обставиною, яка є фіксованим показником, що виключає наявність суб'єкта кримінального правопорушення і кримінальну відповідальність особи за вчинене. Неосудність характеризується формально-правовим та змістовними критеріями. Формально-правовий критерій характеризується фактом вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, неможливістю особи бути винною у вчиненні такого діяння, а також відповідальною за вчинені суспільно небезпечні діяння. Змістовні критерії неосудності полягають у наступному. Психологічний критерій неосудності припускає такий стан психіки, який вказує на повну нездатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними під час вчинення суспільно небезпечного діяння, до складу якого входять, як і в класичному визначенні, інтелектуальний, вольовий та емоційний моменти. Медичний критерій неосудності визначає причину нездатності усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними під час вчинення суспільно небезпечного діяння: тяжкий хворобливий стан психіки або тимчасовий розлад психічної діяльності. Під хронічним психічним захворюванням розуміється постійне, безперервне, важковиліковне або невиліковне психічне захворювання, яке має тенденцію до періодичного прояву хворобливих явищ: шизофренія, епілепсія, прогресуючий параліч, енцефалітний психоз, старечий психоз тощо. Тимчасовий розлад психічної діяльності характеризується раптовим приступом психічної хвороби, швидким її розвитком, відносно нетривалим перебігом, що закінчується одужанням (деякі алкогольні психози, гострі психози при загальних інфекційних захворюваннях, реактивні стани (тимчасовий розлад психічної діяльності під впливом тяжких душевних потрясінь) і так звані виняткові стани (патологічне сп'яніння, паморочні стани, патологічний афект та ін.). Слабоумство— це хворобливий стан психіки, який характеризується неповноцінністю розумової діяльності (психічне каліцтво). За глибиною ураження розумових властивостей розрізняють три ступені слабоумства: ідіотію, імбецильність, дебільність. Самостійне судово-психіатричне значення має уроджене слабоумство – порушення розумових здібностей, викликане внутрішньоутробними ушкодженнями плоду, гострими і хронічними захворюваннями батьків, травмами і захворюваннями самого плоду з ознаками ураження мозку. Набуте слабоумство характеризується зниженням чи повним розладом раніше нормальної розумової діяльності. Воно охоплюється першою ознакою медичного критерію. Інший хворобливий стан означає не всяке захворювання, а тільки таке, яке пов'язане з розладом психічної діяльності (різні форми психопатії, аномалії психіки у глухонімих та інші психічні розлади, викликані деякими захворюваннями, стан абстиненції при наркоманії, під час яких у хворого може бути порушена здатність до розумової або вольової діяльності). Медичний критерій є лише можливим (потенційним) джерелом неосудності. Це означає, що констатація наявності

медичного критерію встановлює лише можливе і необхідне джерело неосудності, але не вирішує питання про стан неосудності.

Таким чином, розглянувши питання осудності та неосудності у сучасному кримінальному праві, можна зробити висновки, що кожний із станів має формулу з трьох критеріїв, якими є формально-правовий, психологічний (психофізіологічний), медичний (біологічний).

Література:

1. Ленъ В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві : Монограф. / Передм. д.ю.н., проф. Ю. М. Антоняна. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 180с.

2. Васильєв А. А. Формула та критерії осудності в кримінальному праві /А. А. Васильєв // Форум права. 2010. №4. С. 127-136.

Філіппов Артем Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та
транспортного права

Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМА СИСТЕМНОСТІ ТА ПРОПОРЦІЙНОСТІ САНКЦІЙ ЗА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ

Вітчизняне законодавство в останні роки демонструє стійку тенденцію до посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані сп'яніння. Посилення відповідальності законодавець розуміє буквально (та, в першу чергу, кількісно). Основна увага законодавця прикута до посилення адміністративних стягнень: підвищення штрафів у окремих статтях у кілька (десятків) разів, інколи посилення санкції статті альтернативним чи додатковим стягненням або (якщо законодавець налаштований вирішити проблему радикально) – криміналізація правопорушення. На біду, при цьому нерідко ігноруються аналогічні чи суміжні, системно пов'язані з нетверезим керуванням транспортними засобами, стягнення за вчинення яких часто залишається без змін. Чи є такий підхід правильним, тобто ефективним, адекватним та пропорційним? Чи є він самодостатнім для вирішення проблеми керування транспортними засобами у стані сп'яніння з точки зору системного підходу?

Не став винятком, нажаль, і новий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» від 16 лютого 2021 р. № 1231-ІХ, який запроваджує нові редакції ст. 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х (далі по

тексту – КУпАП) та ст. 286-1 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (далі по тексту – ККУ).

Справедливим буде відзначити ряд позитивних, на наш погляд, зрушень. До таких перш за все віднесемо нову 2021 року редакцію ст. 286-1 ККУ, у якій нарешті подолали ентропію, яка утворилась після попередніх (не дуже вдалих) спроб криміналізації керування транспортними засобами в стані сп'яніння. Нова ст. 286-1 ККУ цілком правильно, на нашу думку, відділила «порушення правил (тут і далі курсив мій) безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції», що спричинило потерпілому середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, або смерть (тобто кримінальне правопорушення з матеріальним складом) від звичайного керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння (адміністративного правопорушення з формальним складом), встановивши між ними досить чіткі критерії розмежування.

До позитивних змін 2021 р. у сфері адміністративної відповідальності за керування в стані сп'яніння слід віднести часткове вирішення старої проблеми диспропорції адміністративних стягнень ст. 130 КУпАП за керування в стані сп'яніння транспортними засобами (де стягнення постійно посилювались), та річковими, морськими, малими, спортивними суднами або водними мотоциклами (де стягнення довгий час залишались без змін).

Парадоксально, що хоч зазначені зміни були сформульовані та обґрунтовані в рамках комплексного монографічного дослідження [1, с. 154-158], але й цього разу проблема диспропорції стягнень за керування в стані сп'яніння та суміжні правопорушення так і не була вирішена комплексно. Адміністративне стягнення за ч. 3 ст. 130 КУпАП передбачає позбавлення права керування транспортними засобами на строк десять років з конфіскацією транспортного засобу, тоді як кримінальні покарання за різними частинами ст. 286-1 передбачає позбавлення права керувати транспортними засобами на строк від трьох до десяти років. При цьому конфіскація транспортного засобу за кримінальні правопорушення в галузі транспорту взагалі не передбачена ККУ, що, на наш погляд, є недоліком кримінальної санкції.

Навряд чи можна назвати науково обґрунтованим те, що знову (вкотре) залишились без змін санкції ч. 1 ст. 129 КУпАП – ми вже звертали раніше увагу на цю незрозумілу диспропорцію: допуск до керування (наприклад, автобусом, маршруткою чи вантажівкою) водіїв, що перебувають у стані сп'яніння як мінімум не поступається за рівнем суспільної небезпеки самому керуванню, а відповідальність посадових осіб автотранспортних підприємств як спеціального суб'єкта, завжди була і повинна залишатись посиленою, порівняно з відповідальністю звичайного водія. Диспропорція штрафів між ст. 129 та 130 КпАП з того часу лише зросла: штраф за ч. 1 ст. 129 у 40 разів менше, ніж за ч. 1 ст. 130 КпАП! В той же час, санкції за допуск до керування та безпосередньо за керування річковими, морськими, малими, спортивними

суднами або водними мотоциклами особами в стані сп'яніння нарешті вирівняли. Це свідчить про усвідомлення того, що допуск до керування нетверезих водіїв як мінімум становить не меншу (на нашу думку, значно більшу) загрозу безпеці транспорту, ніж безпосередньо нетверезе керування. Адже такий допуск стосується, як правило, перевезень (в тому числі пасажирських), у яких потенційно може постраждати більше людей.

Що стосується кримінальної відповідальності за допуск до керування транспортним засобом особи в стані сп'яніння, то тут усе ніби виправили, але тільки на перший погляд. Якщо порівняти з санкціями, передбаченими ст. 287 КК України не лише санкцій ч. 1, але й санкції, передбачені частинами 2, 3, 4 ст. 286-1 – проблема диспропорції покарання вже не виглядає однозначно вирішеною. Наприклад, ми бачимо, що порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом у стані сп'яніння, якщо це спричинило смерть потерпілого, згідно ч. 3 ст. 286-1 ККУ карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від п'яти до десяти років. Однак, допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані сп'яніння, якщо це спричинило смерть потерпілого – згідно ст. 287 ККУ, чомусь караються менш суворо. Чи слід це розуміти так, що з точки зору законодавця допуск до керування транспортним засобом (автобусом чи вантажівкою) особи, яка перебуває в стані сп'яніння, становить меншу суспільну небезпеку, ніж безпосередньо керування в стані сп'яніння? В такому випадку (на нашу думку) така позиція потребує наукового обґрунтування.

Інша суттєва проблема, на яку ми теж вказували раніше, була вирішена лише частково. Так, керування транспортним засобом в стані сп'яніння системно тісно пов'язано з іншими адміністративними проступками, зокрема передбаченими ст. 122-2 КУпАП «Невиконання водіями вимог про зупинку», 122-4 «Залишення місця дорожньо-транспортної пригоди». При цьому санкція ст. 122-2 так залишилась без жодних змін: штраф в розмірі 9 (!) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права керування транспортними засобами на строк від трьох до шести місяців – що не корелює з санкціями за керування у нетверезому стані, які є на порядок жорсткішими не тільки кількісно (у ст. 130 штрафи більше: за ч. 1 у 111 разів, за ч. 2 та 4 – у 222 рази, за ч. 3 – у 333 рази!), а й якісно (ст. 130 передбачає обов'язкові додаткові стягнення: позбавленням права керування транспортними засобами на строк від 1 до 10 років з конфіскацією транспортного засобу). І доповнення у 2019 р. ст. 122-2 частиною 2, яка передбачає накладення штрафу в розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, не вирішує проблему – адже ч. 2 стосується лише невиконання вимог уповноваженої посадової особи Укртрансбезпеки, а не поліцейського. Тобто маємо ситуацію, коли невиконання водієм вимоги про зупинку, якщо ця вимога поліцейського карається штрафом 153 грн., а якщо це вимога уповноваженої посадової особи Укртрансбезпеки – 51000 грн. – різниця в 333 рази! Ми не можемо уявити жодного наукового

обґрунтування для виправдання такого пониження авторитету Національної поліції.

Санкцію за ст. 122-4 КУпАП нарешті посилили у 2021 р., але, на наш погляд, все-таки недостатньо: штраф в розмірі двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян все-рівно в середньому у 10 разів менше, ніж у ст. 130 КУпАП. Таким чином ситуація, на яку ми вказували ще у 2017 р., коли водіям вигідно вчиняти адміністративні проступки передбачені ст. 122-2 та 122-4 КУпАП досі залишається невиправленою. Фактично законодавство спонукає водіїв, що перебувають у стані сп'яніння, не підкорятися вимогам працівника поліції про зупинку транспортного засобу або залишати місце дорожньо-транспортної пригоди, кидати при першій нагоді сам транспортний засіб з метою уникнути на порядок суворішої відповідальності за керування в стані сп'яніння (важко не погодитись, що «існуюча нині адміністративна відповідальність за керування в стані сп'яніння за своєю суворістю по суті є кримінальною» [2, с. 166]).

Нарешті, залишається загальний для статей 122-2, 122-4, 129, 130 КУпАП недолік санкцій – їх негнучкість: «відсутність встановленої законом нижньої та верхньої меж адміністративного стягнення в залежності від ступеня вини, характеру вчиненого правопорушення, особи правопорушника його майнового стану, обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання» [3, с. 111]. Нажаль, чинна нова 2021 р. редакція ст. 130 КУпАП також не дозволяє судді варіювати покарання залежно від кількості алкоголю в крові порушника, що на думку суддів є недоліком, який порушує принцип індивідуалізації покарання [3, с. 111].

Підводячи підсумок, зазначимо, що зміни, які відбулися в 2021 році щодо кримінальної та адміністративної відповідальності за керування (та допуск до керування) в стані сп'яніння, на нашу думку, в цілому були позитивними зрушеннями у вірному напрямі, однак непослідовними та недостатньо системними для остаточного вирішення проблеми диспропорції санкцій за такі дії. Замість системного реформування відповідальності за керування в стані сп'яніння, законодавець продовжив шлях, образно кажучи, «ямкового ремонту» деліктного законодавства. Особливо це стосується застарілого КУпАП 1984 р., заміна якого новим кодексом давно на часі.

Як відомо, правові норми становлять собою систему, а не просту сукупність норм, тому внесення змін до цієї системи має бути системним: не до однієї чи кількох статей КпАП чи ККУ, а до усіх, пов'язаних з охоронюваними ними суспільними відносинами. Тільки системна правова охорона правовідносин (безпеки дорожнього руху) може стати ефективною. Для системного вирішення проблеми диспропорції санкцій за керування в стані сп'яніння з санкціями за суміжні правопорушення, доцільно привести розміри стягнень за адміністративні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 122-2, статтями 122-4, 129 КпАП, у відповідність з санкціями нової редакції ст. 130 КУпАП.

Література:

1. Риндюк І. І. Адміністративна відповідальність за керування транспортними засобами у стані сп'яніння в Україні та іноземних державах: дис. ... доктора філософії за спеціальністю: 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 227 с.
2. Острогляд О. В. Кримінальна відповідальність за керування транспортними засобами у стані сп'яніння: впровадження та зарубіжний досвід. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету імені Короля Данила Галицького. 2019. Вип. 7 (19). С. 160–168. (Серія «Право»).
3. Юшкевич О.Г. Законодавчі прогалини щодо притягнення до відповідальності за керування транспортними засобами в стані алкогольного сп'яніння. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 3. С. 108–113.

Харковенко Наталія Сергіївна

Студентка магістратури Національного Університету «Одеська юридична академія», міста Одеси, Україна

Науковий керівник:

Стрельцов Євген Львович

доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри кримінального права Національного Університету «Одеська юридична академія», міста Одеси, Україна

ЕКОНОМІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВИДИ

Економічні кримінально протиправні діяння займають сьогодні особливе місце у системі правових і кримінальної практиці всіх країн, зокрема і України. Більше того, в умовах глобалізації такі діяння нерідко виходять на міжнародний рівень, торкаючись інтересів низки держав та організацій, що потребує постійного розвитку систем їх моніторингу та протидії, проведенню наукових досліджень з цієї тематики на національному та міжнародному рівнях [1].

Відповідальність за економічні злочини в Європейській країнах, встановлена перш за все в основних законах про кримінальну відповідальність, а саме у кримінальних кодексах. Так відбувається у Франції, Іспанії, Бельгії Швейцарії, Греції, Фінляндії, де злочини у сфері економіки передбачені саме у кримінальних кодексах. В той же час, є країни, де поруч з Кримінальним кодексом, відповідальність за економічні злочини, встановлюється і в інших законодавчих актах. Так, наприклад, у Федеративній Республіці Німеччині (далі ФРН), поруч з Кримінальним кодексом, діє Закон про господарське кримінальне право, в Нідерландах - Закон про економічні правопорушення в якому саме і зазначено поняття та види економічних правопорушень. Відповідно до даного закону економічні правопорушення розуміються як злочини, які вчинені з економічної мотивації та впливають на економічні відносини [2].

Більш детальний аналіз видів злочинів у сфері економічної діяльності показує, що перш за все в цій групі переважають злочини, які вчиняються на підставі обману чи зловживанням довірою, при наявності економічної спрямованості. Саме через це багато країн виділяють окремі глави в кодексах які стосуються злочинів заснованих на обмані, частіше за все це «Злочини які схожі на шахрайство». Наприклад, в Кримінальному Кодексі Франції виділяють такий вид економічних правопорушень як зловживання довірою, де закріплюється що зловживання довірою має місце коли певна особа привласнює, в шкоду іншої особи кошти, цінності або будь-яке інше майно, яке було їй вручено і яке вона прийняло їх за умови, що поверне або використовує за призначенням [3, ст.314]. А в Кримінальному кодексі ФРН передбачений такий вид злочину, як шахрайство під час капіталовкладення (§ 264 а) і відбувається такий злочин при продажу, наприклад цінних паперів незаконним шляхом. А ось в Кримінальному кодексі Швеції 1962 р. передбачена ціла глава 9 «Про шахрайство та інша безчесна поведінка», в якій дається поняття шахрайської поведінки як поведінки, що базується на обмані. Від такої поведінки відрізняється безчесна поведінка, сутністю якої є введення в оману [4, глава 9].

В Кримінальному кодексі Фінляндії глава тридцять шоста називається «Шахрайство та фальсифікація» і включає наступні злочини: шахрайство – § 1, страхове шахрайство – § 2, підrobка архівного документа – § 3, підrobка виготовленого офіційного документа – § 4, фальсифікація прикордонного або межового каменю або позначки про рівень води - § 9, підrobка знаків оплати зборів, заходів і т. д. - § 10, використання або введення в обіг знаків оплати зборів, що були вже у використанні - § 11 [5, глава 36]. В той же час, в цьому кодексі не дається поняття шахрайства, на відміну від Кримінального кодексом Швейцарії, в якому закріплено, що шахрайство це дії будь-якої особи, яка з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи іншого, навмисно викликає помилкову віру в іншій особі шляхом приховування істини, або навмисно зміцнює помилкове переконання, і таким чином змушує цю особу діяти на шкоду у своїх або чужих матеріальних інтересах визнається шахраєм [6, ст.146]. В свою чергу, Кримінальний кодекс Бельгії

визначається поняття зловживання довірою – як діяння коли злочинець обманним шляхом або викрав, або розтратив на шкоду іншим особам цінні папери, кошти, товари, банківські квитки, квитанції, розписки будь-якого характеру, що містять або встановлюють прийняте зобов'язання або звільнення від нього, які були передані за умови повернення або певного використання [7.ст.491].

Розглянемо також інші злочини які посягають на економічні відносини, а саме злочини проти власності (проста крадіжка, крадіжка з насиллям та інші.)

Так, в Кримінальному кодексі ФРН визначають наступні злочини проти власності: «проста» крадіжка, збройна крадіжка, крадіжка бандою, квартирна крадіжка, тяжка крадіжка бандою, побутова крадіжка, крадіжка та присвоєння речей, що мають незначну цінність та інші подібні злочини які посягають на власність. Охарактеризую один з видів даних злочинів, а саме тяжка крадіжка бандою. Це діяння, яке вчинене бандою, організацією для тривалого скоєння розбоїв або крадіжок [8.§ 244a.]. В Кримінальному кодексі Королівства Іспанії виділяють такі види злочинів які посягають на власність: крадіжка; грабіж; вимагання; крадіжка транспортних засобів; злочини, пов'язані з маніпулюванням з цінами на державних торгах і аукціонах [9, розділ 13]. А ось в Кримінальному кодексі Бельгії виділяють такі види злочинів проти власності: крадіжках, скоєна із застосуванням насильства, погроз, і шляхом вимагання; крадіжка та вимагання ядерних матеріалів; корупційні злочини, скоєної приватними особами та інші злочини проти власності. Тут розглянемо більш детально такий вид злочину як крадіжках, скоєна із застосуванням насильства, погроз, і шляхом вимагання, яка розглядається як крадіжка, скоєна із застосуванням насильства чи погроз, у випадках, коли викрадач, застигнутий в момент вчинення злочину, та він застосував насильство чи загрози, щоб утримати викрадені предмети чи сховатися [7, розділ 9].

Як ми бачимо перелік злочинів які посягають на економічні відносини є різними, але в них є і принципове спільне, а саме всі ці злочини посягають на відносини які спричиняють матеріальну шкоду чи отримання матеріальної вигоди, маючи при цьому певну економічну спрямованість.

Тому, з урахуванням аналізу видів економічних злочинів, можна спробувати систематизувати поняття економічних злочинів, тим більш, що такого загального визначення в межах Європи немає. За законодавством Франції, економічна злочинність - це правопорушення яке посягає на відносини власності, та які завдають шкоду майновим відносинам, а ось в законодавстві Нідерландів економічні правопорушення - це злочини, які вчинені з економічної точки зору та впливають на економічні відносини, та завдають шкоду майновим відносинам. В законодавстві Іспанії, економічна злочинність - це сукупність різних видів навмисних посягань які посягають на економічні відносини, та задають майнову шкоду. В Бельгії – під цим поняттям розуміються діяння які посягають на відносини власності, вчиняються для

завдання матеріальної шкоди, і можуть бути вчиненні з застосуванням погроз з боку злочинця.

Отже, можна зробити наступний висновок: в різних країнах поняття та перелік економічних злочинів відрізняються, але в них і спільне, а саме що всі ці діяння є негативним соціальне явище, яке завдає суттєві матеріальні збитки та достатньо часто порушують економічні відносини.

Література:

1. Стрельцов Є.Л. Відповідальність за економічні злочини в країнах англо-американської правової сім'ї. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014 № 11 том 2, с. 66 – 69
2. Wet op economische misdaad/ Закон про економічні злочини/URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002063/2022-03-02>
3. Кримінальний кодекс Французької республіки/ під редакцією Станіч В.С./ переклад на українську мову.:ОБК 2017 рік/348 с.
4. Кримінальний кодекс Швеції, переклад на українську мову, СПб.: Юрид. центр Прес, 2001. - 320 с.
5. Кримінальний кодекс Фінляндії/ The Criminal Code of Finland. Переклад на англійську, URL: https://www.legislationline.org/download/id/6375/file/Finland_CC_1889_am2015_en.pdf
6. Кримінальний кодекс Швейцарії/ Schweizerisches Strafgesetzbuch / переклад на німецький/ URL: <https://business-swiss.ch/wp-content/uploads/2020/04/311.0.pdf>
7. Кримінальний кодекс Бельгії/ URL: <https://kzref.org/ugolovnij-kodeks-belegii--nauch.html>
8. Кримінальний уложення Федеративної Республіки Німеччини. Науково-практичний коментар та переклад тексту закону/під редакцією Головненков П.В. -494с.
9. Кримінальний кодекс Королівства Іспанії/під редакцією В.Л. Менчинського. Переклад на українську мову О.В. Лішевський. К.:ОБК, 2016.-284 ст.

Шевченко Натела Станіславівна
аспірантка кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
Науковий керівник –
Лукашевич Сергій Юрійович
к.ю.н., доцент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

РІВЕНЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Усталеним у сучасній кримінології є розуміння злочинності як об'єктивно небезпечної поведінки соціальних суб'єктів, що заподіює істотну шкоду правам людини, соціальним благам і життєво важливим інтересам особи, держави та суспільства [3, с. 68]. Злочинність, як явище, має мінливий характер та характеризується певними кількісними та якісними показниками, а також одним показником, що має подвійний (кількісно-якісний) характер. Показники злочинності підлягають вимірюванню для отримання уявлення про її розміри, міру змінюваності, ймовірність та величину майбутнього прояву, а також для розроблення відповідно до цього предметних заходів щодо запобігання та протидії злочинним проявам [2, с. 155-156].

Одним з основних показників злочинності є її рівень. Цей кількісний показник виражає загальну кількість злочинів і осіб, які їх вчинили за певний проміжок часу (місяць, квартал, рік) на конкретній території (в державі, області, районі) [3, с. 69]. Згадані дані визначають кількісний розмір (міру) злочинності. Абсолютні числа дають уявлення про її реальне поширення в умовах певного місця та часу. Важливо відзначити, що для адекватного уявлення про рівень злочинності потрібні обидва вказані кількісні показники. Врахування лише одного з них може дати викривлене уявлення про рівень злочинності. Це пов'язано з тим, що одне кримінальне правопорушення можуть вчинити декілька осіб та навпаки одна особа може вчинити декілька окремо зареєстрованих кримінальних правопорушень [2, с. 156-167].

Разом із тим абсолютно точно визначити рівень кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря неможливо, зокрема, у зв'язку з високим рівнем латентності діянь, передбачених ст. 241 Кримінального кодексу України (далі – КК). Так, дослідженню підлягає статистична інформація про зареєстровану кількість відповідних кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили за відповідними формами державної звітності. Особливої уваги заслуговує Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (форма №1), що містить систематизовану інформацію щодо загальних відомостей про кількість кримінальних правопорушень, вчинених за певний період на території України та результати їх досудового розслідування, а також інформацію щодо окремих груп та видів кримінальних правопорушень.

Так, рівень забруднення атмосферного повітря відображено у табл. 1.

Табл. 1 [4]

Рівень забруднення атмосферного повітря

Показники	РОКИ								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021

Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень	34	31	51	96	70	90	86	70	131
Кількість осіб, яким повідомлено про підозру	5	1	-	2	-	-	-	1	-

Проаналізувавши наведені у таблиці дані можна помітити стрімку тенденцію до зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із забруднення атмосферного повітря. Так, кількість таких кримінальних правопорушень у 2021 р. в порівнянні із даними за 2013-2014 р. зросла приблизно в 4 рази. Середньорічний показник забруднення атмосферного повітря у 2013-2021 р. становить 73 кримінальних правопорушення. При цьому, незважаючи на незначну питому вагу вказаних кримінальних правопорушень, дослідження забруднення атмосферного повітря потребує особливої уваги у зв'язку із тим, що цей вид кримінального правопорушення зазвичай торкається невизначеного кола осіб, зачіпає інтереси суспільства та держави, основи національної безпеки та інколи може становити реальну загрозу біологічним основам існування людства.

Привертає увагу надзвичайно мала кількість осіб, яким було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 241 КК. Так, найвищий показник протягом періоду, що досліджується зафіксовано у 2013 р., коли повідомлено про підозру було 5 особам, що складає 14,7% від зареєстрованих випадків. У 2016 р. про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 241 КК, було повідомлено 2 особам (2,1%), у 2014 р. та 2020 р. – по 1 особі (3,2% та 1,4% відповідно). У 2015 р., 2017 р., 2018 р., 2019 р., 2021 р. жодній особі не було повідомлено про підозру. Це вказує на низьку ефективність діяльності правоохоронних органів, уповноважених здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 241 КК.

В той же час, варто враховувати, що кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та осіб, яким було повідомлено про підозру не дає можливості повністю об'єктивно оцінити ситуацію. Для правильного аналізу рівня злочинності також слід брати до уваги й рівень судимості під яким розуміють кількість засуджених осіб за обвинувальними вироками, що набули законної сили [3, с. 70]. Рівень судимості за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 241 КК відображено у табл. 2.

**Рівень судимості за кримінальні правопорушення,
передбачені ст. 241 КК (забруднення атмосферного повітря)**

Табл. 2 [1]

Показники	РОКИ								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021

Кількість засуджених осіб	1	1	-	1	1	-	-	-	-
---------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Проаналізувавши наведені дані про рівень судимості за вчинення забруднення атмосферного повітря можна зробити висновок про вкрай низький рівень притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Нажаль, Єдиний державний реєстр судових рішень (далі – ЄДРСР) містить відносно невелику загальну кількість судових рішень за ст. 241 КК за період 2013-2021 р., а саме 168 судових рішень різних видів (вироки, ухвал, постанов). При цьому вироків, які й підлягають дослідженню для визначення рівня судимості, за 2013-2021 р. було винесено всього 4 (крім того, одна ухвала місцевого суду у ЄДРСР помилково облікована як вирок). Тобто, на 659 зареєстрованих у 2013-2021 р. кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря винесено лише 4 вироків, що складає 0,6%.

Усіма 4 вироків судом було затверджено угоди про визнання винуватості між прокурорами та обвинуваченими та призначено покарання у виді штрафу у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – н.м.д.г.), що складає 1700 грн або 200 н.м.д.г., що складає 3400 грн з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю строком на 1 рік чи без такого. Така мала кількість засуджених за ст. 241 КК осіб свідчить не про низький рівень цього виду кримінальних правопорушень, а про неефективну діяльність (або взагалі бездіяльність) правоохоронних та судових органів, відсутність або недостатність спеціальних знань, відповідної літератури та методик, керуючись якими співробітник правоохоронного органу міг би якісно проводити розслідування кримінальних проваджень щодо забруднення довкілля, ставлення до кримінальних правопорушень проти довкілля як до незначних, що не потребують уваги з боку правоохоронних органів тощо.

Отже, шляхом емпіричного дослідження рівня кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря, встановлено, що кількість таких діянь зростає. Безперечно, це негативно позначається на якості повітря та довкілля в цілому. Водночас, незважаючи на збільшення кількості кримінальних правопорушень цього виду кількість осіб, яким повідомлено про підозру, навпаки зменшилася, а рівень судимості за ст. 241 КК знаходиться практично на нульовій позначці. Це вказує на вкрай низьку ефективність діяльності правоохоронних та судових органів з протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із забрудненням атмосферного повітря. У зв'язку із цим необхідно активізувати діяльність відповідних суб'єктів в означеній сфері, з метою вжиття заходів для запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із забрудненням атмосферного повітря.

Література:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 20.10.2021).
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
3. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Б. М. Головкина. Харків: Право. 2020. 384 с.
4. Статистична інформація Генеральної прокуратури України. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 р.

СЕКЦІЯ 2.
«АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ»

Вольвак О.М.

старший викладач Національної академії
Служби Безпеки України

Бащенко Б.Б.

студент Національної академії Служби
Безпеки України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП
УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ
(ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Міжнародне співробітництво в рамках міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях має на меті зокрема розвиток міжнародних відносин в кримінально-процесуальній сфері для підвищення ефективності правозастосування кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм за для досягнення цілей кримінального судочинства шляхом координації діяльності правоохоронних органів двох і більше країн в межах кримінального співробітництва та на підставі укладених міжнародних договорів.

Відповідно до ст. 541 Кримінального процесуального кодексу України, міжнародна правова допомога – це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою.

Розвиток сучасного суспільства в аспекті використання нових технологій і штучного інтелекту з відповідними розробками в комп'ютерній сфері дає змогу, зокрема, у рамках створення спільних слідчих груп, за умов відповідної державної підтримки, інтенсифікувати міжнародну співпрацю державних органів між собою та з іншими структурами і зробити певний внесок в обмін інформацією на актуальні загрози на міжнародному рівні. Ця форма міжнародної співпраці є ефективним чинником, як міжнародної діяльності України, так і її внутрішньої політики та безпеки у тривалій перспективі.

Відповідно до ст. 20 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах спільна слідча група діє на території сторін які її створили, відповідно до таких загальних умов, зокрема:

- керівник групи є представником компетентного органу, який бере участь у кримінальному розслідуванні від сторони, на території якої діє

група. Керівник групи діє в межах своєї компетенції за національним законодавством;

- група здійснює свої дії відповідно до законодавства тієї сторони, на території якої вона працює. Члени та відряджені члени групи виконують свої завдання під керівництвом особи, зазначеної в першому підпункті, з урахуванням умов, визначених їхніми органами в угоді про створення групи;

- сторона, на території якої працює група, уживає необхідних організаційних заходів для забезпечення її роботи.

У випадках, коли спільній слідчій групі необхідно здійснити слідчі заходи на території однієї зі сторін, що створили групу, члени групи, відряджені цією стороною, можуть звернутися до власних компетентних органів з проханням про їх здійснення. Здійснення таких заходів розглядається стороною на тих самих умовах, які б застосовувалися, якби з проханням про їх здійснення звернулися під час національного розслідування. У випадках, коли спільній слідчій групі необхідна допомога сторони, яка не є учасницею її створення, або третьої держави, компетентні органи держави, на території якої діє група, можуть звертатися з проханням про надання допомоги до компетентних органів такої держави згідно з відповідними договорами або домовленостями відповідно до ч. 7, 8 ст. 20 Другого додаткового протоколу.

Отже, реалізація механізму міжнародного співробітництва у формі спільних слідчих груп є багатограним процесом, який потребує чіткого правового регулювання.

Засади правового регулювання створення та діяльності спільних слідчих груп в Україні реалізовані у: Кримінальному процесуальному кодексі України, Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах та протоколи до неї тощо.

В свою чергу в Польщі нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність спільних слідчих груп є: Кримінально-процесуальний кодекс Польщі (пол. Kodeks postępowania karnego [Rzeczypospolitej Polskiej]), Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах (пол. Konwencja o wzajemnej pomocy w sprawach karnych), Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємодопомогу в кримінальних справах (пол. Drugi protokół dodatkowy do Europejskiej konwencji o pomocy prawnej w sprawach karnych), Рамкове рішення Ради про спільні слідчі групи (пол. Decyzja ramowa Rady 2002/465/JHA z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie wspólnych zespołów dochodzeniowo-śledczych), Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (пол. Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej), Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (пол. Konwencja Narodów Zjednoczonych Przeciwko Korupcji) тощо.

Зазначені міжнародні нормативно-правові акти дають можливість застосування такого «правового інструменту» як міжнародні спільні слідчі групи.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності передбачає вектор діяльності слідчих груп у міжнародному співробітництві, що полягає в укладанні двосторонніх або багатосторонніх угод чи домовленостей, в силу яких у зв'язку зі справами, що є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній або декількох державах, заінтересовані компетентні органи можуть створювати органи з проведення спільних розслідувань.

Задля створення міжнародних спільних слідчих груп, проведення спільних розслідувань можливість укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів і досягнення домовленостей передбачена також у Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції.

Відповідно до ст. 20 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах за взаємною згодою компетентні органи двох чи більше Сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою й на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше сторін, що створили групу. Склад такої групи визначається в угоді.

Саме ця норма Протоколу є найбільш універсальною та дає змогу кожній країні, що ратифікувала даний Протокол, спиратись на нього як на основу для створення спільних слідчих груп. Так, після ратифікації протоколу, були внесені відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу України (ст. 571) та до Кримінального процесуального кодексу Польщі (Art. 589b).

Відповідно до ст. 571 Кримінального процесуального кодексу України для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи. Відповідно до ч. 2 цієї статті Офіс Генерального прокурора розглядає і вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та компетентних органів іноземних держав.

Відповідно до ч. 3, ст. 571 Кримінального процесуального кодексу України члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їх діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів.

Прокурор, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному кримінальному провадженні повинен бути визначений як керівник спільної слідчої групи від України та здійснювати керівництво діяльністю такої групи на території України.

Відповідно до ст. 589Б (пол. Art. 589b.) Кримінально-процесуального кодексу Польщі юридична допомога в рамках кримінального провадження може бути надана та/або отримана в рамках спільної слідчої групи.

За законодавством Польщі спільна слідча група за домовленістю призначається Генеральним прокурором або компетентним органом держави, що співпрацює. У договорі про створення спільної слідчої групи повинно бути чітко зазначено: предмет, мета, місце та період співпраці, склад колективу із зазначенням відповідальної особи, завдання окремих членів команди. Період співпраці групи, зазначений у договорі можна продовжити на додатково визначений період, необхідний для досягнення мети цієї співпраці. Таке продовження вимагає згоди всіх сторін договору.

Статті 589С, 589Д (пол. Art. 589c., 589d.) Кримінально-процесуального кодексу Польщі передбачають створення двох типів спільних слідчих груп, залежно від обставин: польську групу та іноземну групу за участю польського прокурора або представника іншого органу.

Угодою про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Республіки Польща в боротьбі зі злочинністю від 12 березня 1992 року, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 1992 року № 196, передбачено, що Договірні Сторони, у виняткових ситуаціях, можуть проводити спільні, попередньо узгоджені, слідчі і розшукові дії у випадках, передбачених абзацом 1 статті 1 цієї Угоди, у відповідності з чинним законодавством тієї Сторони, на території якої вони будуть проводитись.

Враховуючи викладене, створення спільних слідчих груп України та Польщі регламентовано, як міжнародним (багатосторонні та двосторонні міжнародні договори) так і національним законодавством України та Польщі. В свою чергу, слід відмітити, що діяльність спільних слідчих груп потребує більш детального регулювання у сфері їх компетенцій та можливостей реалізації інструментів досудового розслідування щодо кримінальних проваджень в межах яких створена така спільна слідча група.

Література:

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.03.2022).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.03.2022).
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 19.03.2022).
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 19.03.2022).
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 19.03.2022).

6. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text (дата звернення: 19.03.2022).
7. Кримінальний процесуальний кодекс Польщі (пол. Kodeks postępowania karnego [Rzeczypospolitej Polskiej]). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf> (дата звернення: 19.03.2022).
8. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Республіки Польща в боротьбі зі злочинністю від 12 березня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_044#Text (дата звернення: 19.03.2022).

Гергелюк Олександр Олегович

студент 2-го курсу ОС «Магістр»

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Науковий керівник –

Ахтирська Наталія Миколаївна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу та

криміналістики,

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

В сучасних умовах воєнно-політичної ситуації, в якій опинилася Україна у зв'язку зі збройною агресією, діяльністю щодо підриву основ національної безпеки зі сторони Російської Федерації, квінтесенцією чого 24 лютого 2022 року стало повномасштабне воєнне вторгнення на територію нашої держави, особливу увагу варто приділити швидкому та неупередженому розслідуванню масових злочинів, що становлять особливу загрозу для суспільного правопорядку, та невідворотному притягненню до відповідальності всіх винних осіб. У зв'язку з цим Верховною Радою України в 2022 році було ухвалено чотири закони, якими внесені зміни до Глави 24-1 Кримінального процесуального кодексу України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», зокрема, до ч. 2 ст.

297-1 стосовно розширення переліку злочинів, спеціальне провадження щодо яких може здійснюватись за відсутності підозрюваного/обвинуваченого.

За даними Державної судової адміністрації України, у 2021 році в судах України перебувало 360 клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування, з яких розглянуто було 343 клопотання (269 задоволено, 23 відмовлено, 39 повернуто, решта на кінець року не розглянуті)[3]. Водночас, варто констатувати, що збільшення переліку злочинів, щодо яких може здійснюватись спеціальне кримінальне провадження (СКП), а також збільшення районів тимчасово окупованих територій неодмінно призведе до збільшення кількості таких проваджень в умовах воєнного стану.

За таких умов необхідно приділити увагу забезпеченню належного здійснення СКП та дотриманню міжнародних стандартів прав людини задля виконання завдань кримінального провадження та мінімізування ризиків винесення неправомірних судових рішень, що можуть бути в подальшому оскаржені як у вищих судових інстанціях України так і в Європейському суді з прав людини.

Стикаючись під час реалізації СКП з умовою відсутності підозрюваного/обвинуваченого варто приділяти увагу можливості певної міри обмеження таких засад кримінального судочинства, як право на захист обвинуваченого, змагальність сторін, свобода в наданні обвинуваченим суду своїх доказів і у доведеності перед судом їх переконливості тощо.

Європейський суд з прав людини, розглядаючи питання про дотримання справедливості судового розгляду при застосуванні процедури розгляду *in absentia* у низці справ («Шомоді проти Італії», «Меденіца проти Швейцарії», «Пуатримоль проти Франції», «Кромбах проти Франції», «Колоцца проти Італії», «Сейдович проти Італії» та ін.), визнав можливість забезпечення справедливого судового розгляду навіть за відсутності обвинуваченого. Процедура судового розгляду кримінального провадження *in absentia* сама собою не порушує право особи на справедливий суд, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак повинні бути дотримані такі умови: належне повідомлення обвинуваченого про судовий розгляд, який здійснюється щодо нього (у тому числі й характер обвинувачень); явно виражена свідома відмова обвинуваченого брати участь у судовому розгляді; забезпечення права на захист у частині представлення захисником; право на повторний розгляд справи[1].

Як зазначають Баулін О. і Мазур О., на національному рівні норми, які визначають характер засобів забезпечення прав підозрюваного у спеціальному досудовому розслідуванні, зосереджені у КПК України[2].

Сливич І.І. стверджує, що КПК України надає особам, стосовно яких застосовується спеціальне провадження, достатній рівень гарантій[4].

Шумейко Д.О., зазначає, що ключове значення у закріпленні основ правового статусу людини і громадянина – підозрюваного, обвинуваченого, що ухиляється від кримінальної відповідальності має Конституція України. Водночас, важливим є дотримання положень міжнародних договорів України.

Слід враховувати загальновизнані принципи міжнародного права в галузі забезпечення прав людини, що містяться в актах недоговірного характеру[5].

Під час здійснення кримінального провадження завжди існують обмеження прав і свобод людини, які по мірі необхідності, ступеня небезпеки нанесення шкоди суспільним відносинам корегують для знаходження балансу між приватними і публічними інтересами.

Особлива увага повинна бути приділена дотриманню прав і свобод людини, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і які, згідно зі статтями 9 Конституції України та 19 Закону України «Про міжнародні договори України» 2004 року, є частиною національного законодавства.

Основним міжнародним документом, що декларує права і свободи людини, є Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Декларація складається із преамбули і 30 статей, та спрямована на забезпечення дотримання основних прав людини усіма державами-членами і народами світу.

Положення Декларації були відтворені і деталізовані в подальших міжнародних правових актах: Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року, Конвенції проти катувань та інших жорстоких нелюдських чи ображаючих гідність видів поводження і покарання 1984 року тощо. У зазначених документах декларуються принципові положення, закріплюються такі основні права у сфері кримінального провадження: право на повагу до честі й гідності людини; право на свободу та особисту недоторканість, право на недоторканість особистого життя, недопустимість застосування катувань і жорсткого, нелюдського чи принижуючого гідність людини поводження; недопустимість необґрунтованої підозри і обвинувачення її у скоєному злочині; дотримання презумпції невинуватості, недопустимість примушування до дачі показань проти себе чи до визнання себе винним тощо. Значна увага у міжнародних документах приділяється правовому регулюванню заходів процесуального примусу, зокрема, затримання підозрюваного у вчиненні злочину та взяття під варту. 17 липня 1997 року Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод 1950 року (ЄКПЛ) та Протоколи до неї, та поширила на свою територію юрисдикцію Європейського суду з прав людини.

Стаття 6 ЄКПЛ серед інших прав людини визнає її право захищати себе особисто чи користуватися правовою допомогою захисника на власний розсуд, або, за відсутності достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника, одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права декларує, що кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому обвинувачення на низку гарантій на основі повної рівності й, зокрема, бути засудженим у його присутності та захищати себе особисто або за допомогою обраного ним

захисника. Ці фундаментальні положення, як було зазначено, відтворені в законодавстві України.

У ст. 20 КПК розкрито зміст забезпечення права на захист як загальної засади кримінального провадження, передбачено право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення; право збирати і подавати докази; брати особисту участь у кримінальному провадженні; користуватись правовою допомогою захисника; реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК.

У СКП підозрюваний/обвинувачений часто не обирають захисника самостійно або за своєю ініціативою та не виходять на контакт з призначеним у таких випадках захисником, оскільки такі дії можуть слугувати доказом для сторони обвинувачення про обізнаність стосовно кримінальне провадження, що проти них здійснюється. Це суперечитиме поширеній тактиці підозрюваних, обвинувачених щодо ухилення від будь-яких дій, що можуть свідчити про те, що їм відомо про кримінальне провадженням для подальшого використання такої позиції під час оскарження вироку або у скарзі до ЄСПЛ, який, як відомо, дотримується позиції, що процедура *in absentia* не є порушенням Конвенції тільки за умови належного повідомлення особи.

Водночас варто зазначити, що 23 вересня 2021 року Комісар ООН з дотримання прав людини в Україні в Звіті відмітив, що 27 квітня 2021 року Парламент вніс зміни до Кримінального процесуального кодексу України, виключивши з нього вимогу про видачу Інтерполом «червоної картки» по відношенню до підозрюваних чи обвинувачених у рамках розслідувань та судових процесів, які відбуваються за відсутності (за процедурою *in absentia*), таким чином усунувши суттєві законодавчі перепони для таких кримінальних проваджень. Однак, Управління Верховного комісара з прав людини висловлює занепокоєння з приводу того, що у прийнятій редакції закону не врахована рекомендація про забезпечення можливості повного перегляду справ навіть після ухвалення вироку, оскільки це є вимогою міжнародного права та скероване на захист права бути судимим у власній присутності. На засіданні ООН було оголошено, що як мінімум у 19 випадках судді санкціонували розслідування та судовий розгляд за процедурою *in absentia* без підтвердження того, що обвинуваченому чи підозрюваному було повідомлено про таке провадження. У випадку судового розгляду за процедурою *in absentia* п. 3(а) ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права передбачає, що, незважаючи на відсутність обвинувачених, мають бути вжиті заходи для того, щоб повідомити обвинуваченим та довести до їх відому про судову процедуру. Разом з тим, у 84 випадках судді відмовили санкціонувати розслідування та судовий розгляд за процедурою *in absentia*, вказавши, що направлення повідомлення за останньою відомою адресою проживання підозрюваного або обвинуваченого або публікація таких повідомлень на урядових веб-сайтах не може визнаватися належним повідомленням, якщо воно стосується кримінального провадження[6].

Висновки. Враховуючи все вищенаведене, можна говорити про наявність широкого правового базису національного законодавства та міжнародних правових актів, що регулюють гарантії прав людини під час здійснення СКП, однак з констатацією факту необхідності доопрацювання в сучасних соціально-політичних умовах та воєнних умовах в Україні законодавчої бази та правозастосовчої практики з приділенням більшої уваги саме міжнародним стандартам що регулюють кримінальне провадження *in absentia*.

Література:

1. Гловюк І. В. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) у системі кримінального провадження України. *Право України*. 2015. № 7. С. 16–25.

2. Баулін О., Мазур О. Гарантії прав підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1. С. 1–11. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/baulin_mazur.pdf (дата звернення: 05.05.2022).

3. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження у 2021 році. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1k_2021_02.xlsx (дата звернення: 04.05.2022).

4. Сливич І. І. Спеціальне кримінальне провадження як самостійна форма кримінального судочинства в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2 С. 164–170.

5. Шумейко Д. О. Забезпечення прав та свобод людини під час спеціального кримінального провадження. *Право та державне управління*. 2019. Т. 2, № 2(35). С. 117–122. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/19.pdf (дата звернення: 05.05.2022).

6. Report on the Human Rights Situation in Ukraine: 1 February – 31 July 2021. 23 September 2021. United Nations Human Rights. Office of the High Commissioner. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/32ndReportUkraine-en.pdf> (дата звернення: 05.05.2022).

Демура Марина Ігорівна,
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри кримінального
процесу Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого, м. Харків, Україна

**ДО ПИТАННЯ ПРО ЕЛЕКТРОННУ КОМУНІКАЦІЮ В
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Незважаючи на складні часи в Україні, які пов'язані із початком повномасштабної війни, Верховна Рада України продовжила свою роботу і 15 березня 2022 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам». Метою законопроекту є підвищення ефективності досудового розслідування за «гарячими слідами» та протидії кіберзлочинам. Також прийняття зазначеного нормативного акту сприятиме покращенню реагування правоохоронних органів на кримінальні правопорушення та затримання осіб, які їх вчинили, у тому числі під час режиму воєнного стану (далі – Закон України № 2137-IX) [1].

1 січня 2022 р. в Україні набув чинності Закон «Про електронні комунікації». Прийняття вказаного закону пов'язано із тим, що діюча до цього законодавча база у сфері електронних комунікацій формувалась понад 15 років тому та не відповідає сучасним потребам динамічного розвитку сфери та вимогам суспільства. В свою чергу, електронні комунікації, як базова технічна складова інформаційної сфери, є основою функціонування та розвитку інформаційного суспільства в Україні, цифрової трансформації всіх сфер життєдіяльності особистості, суспільства та держави на базі використання інформаційно-комп'ютерних та інших технологій. Цей Закон визначає правові та організаційні основи державної політики у сферах електронних комунікацій та радіочастотного спектра, а також права, обов'язки та відповідальність фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у відповідній діяльності або користуються електронними комунікаційними послугами [2].

Прийняття зазначених законів обумовлено, серед іншого, необхідністю забезпечення правозастосовника новими засобами реагування на нові види кримінальних правопорушень. Так, на одне із чільних місць по кількості вчинених кримінальних правопорушень та тяжкості заподіяних ними наслідків на сьогодні вийшли кіберзлочини. За даними Національної поліції України у 2019 р. було викрито 4263 кримінальних правопорушень, які вчинено за допомогою комп'ютерних і телекомунікаційних технологій і якими було спричинено збитків на загальну суму близько 28 млн. грн. [3].

У світі, за підрахунками американської компанії McAfee та Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS), внаслідок вчинення таких злочинів було заподіяно шкоди на 820 мільярдів євро, що становить 1% від світового ВВП [4].

3 липня 2006 р. в Україні почала діяти Конвенція про кіберзлочинність (дата підписання 23.11.2001 р.). Мета її ратифікації, серед іншого, полягає у підвищенні ефективності кримінальних розслідувань, що стосуються кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними, і для надання можливості збирання доказів, що стосуються злочину, в електронній формі, в Україні набрала чинності Конвенція про кіберзлочинність. Згідно ст. 14 Конвенції Україна має вжити необхідних

законодавчих та інших заходів з метою підвищення ефективності досудових розслідувань визначених Конвенцією кримінальних правопорушень, інших кримінальних правопорушень, вчинених за допомогою комп'ютерних систем [5].

Автори Закону України № 2137-ІХ, який було зазначено на початку, провели компаративістичне порівняння Конвенції про кіберзлочинність та КПК України, і констатували, що в КПК України досі не імплементовано жодного із спеціально передбачених у Конвенції про кіберзлочинність тимчасових заходів, спрямованих на ефективну міжнародну співпрацю щодо протидії кіберзлочинності. Задля їх імплементатії і було прийнято вказаний Закон. Зокрема, вносяться зміни до відповідних положень КПК України з метою закріплення такого розмежування даних електронних комунікацій задля забезпечення можливості термінового отримання органом досудового розслідування даних про електронні комунікації, які не містять змісту таких комунікацій, в спеціальному порядку проведення слідчої (розшукової) дії отримання інформації щодо електронних комунікацій за постановою слідчого, прокурора. Також внесення змін до КПК України полягає у запровадженні такої слідчої (розшукової) дію як зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, розташованих в публічно доступних місцях тощо.

Викладені вище положення свідчать про важливість оновлення законодавства у сфері регулювання електронних комунікацій і способів обміну інформацією в сучасних умовах. Світ змінюється, стає більш технологічним, цифровізація охоплює майже всі сфери життя людини, що має знайти своє втілення у законодавстві та практиці його застосування. Незважаючи на складнощі, які виникають на шляху діджиталізації, галузь кримінального процесу також починає «оновлюватися». Як зазначає Міністр юстиції України, «практично в усіх сферах функціонування державних органів давно застосовується електронний документообіг. Одним з «динозаврів», які залишилися, є кримінальний процес, який все ще повністю оформлюється на папері. Кримінальні провадження у «папері» – це не тільки незручно та неекологічно. Це і величезне коло для зловживань. Це і витрата часу прокурорів, слідчих та працівників органів дізнання на приймання та передачу справ, а також на очікування у чергах та приймальнях. Це і зловживання з наданням/отриманням матеріалів провадження для ознайомлення» [6].

З метою запровадження в органах досудового розслідування, прокуратури та судах інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, 1 червня 2021 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування». Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування була визначена як система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у

кримінальному провадженні [7]. Порядок функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування визначається положенням, яке затверджується спільно Офісом Генерального прокурора, органом, у складі якого функціонує орган досудового розслідування, а також органом, що затверджує положення про систему, яка функціонує в суді. Користувачами цієї системи є слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд, а також захисник (за його згодою) і інші учасники кримінального провадження, які можуть використовувати інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування під час реалізації своїх повноважень, прав та інтересів, передбачених КПК України, за умов та в порядку, що визначені положенням про таку систему (ст. 106-1 КПК України).

Відповідним положенням наразі є Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування "іКейс", затверджене Наказом Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду 15 грудня 2021 року № 175/390/57/72. Так, визначається, що з 16 грудня 2021 р. розпочинається використання інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування "іКейс" у Національному антикорупційному бюро України, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі Офісу Генерального прокурора, Офісі Генерального прокурора [8]. Вбачається, що наразі ці органи є єдиними органами досудового розслідування, які залучені до запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування. Водночас, ст. 106-1 КПК України «Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування» не містить в собі положень, які б визначали перелік органів і певних обмежень щодо визначення конкретних органів, які працюють в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування.

Враховуючи зазначені вище законодавчі зміни, на наш погляд, варто визначити ключові моменти означеної тематики, а також резерви для подальших наукових досліджень. Зокрема, вбачається, що мають відбутися зміни у законодавстві. Зокрема, визначено єдиний для всіх органів досудового розслідування порядок використання інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування "іКейс".

Також вбачається за важливе визначити спосіб користування цією системою стороною захисту, адвокатом. Наразі будь-які зміни у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» відсутні, не визначено спосіб отримання адвокатом доступу до системи, а також способів комунікації із іншими учасниками.

Не менш важливим залишається питання захисту персональних даних, які будуть внесені до Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, а також даних, що становлять собою таємницю досудового розслідування. Адже, як зазначалося на початку, кібератаки виходять на новий показник у загальній чисельності правопорушень і державні системи мають отримати належних захист від них.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про електронні комунікації" щодо підвищення ефективності досудового розслідування "за гарячими слідами" та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX. *Голос України*. 2022 № 62.
2. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 6.
3. Звіт Голови Національної поліції України про результати роботи відомства у 2019 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-npu-2019.pdf (дата звернення 04.05.2022).
4. Кіберзлочинці у 2020 році завдали у світі збитків на трильйон доларів – дослідження. URL: <https://www.dw.com/uk/kiberzlochyny-u-2020-rotsi-zavdaly-svitu-zbytkiv-na-trylion-dolariv-doslidzhennia/a-55857766> (дата звернення 04.05.2022).
5. Конвенція про кіберзлочинність. *Офіційний вісник України*. 2007. № 6.
6. Денис Малюська: до верховної ради подано законопроект щодо електронного провадження у кримінальному процесі. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-do-verhovnoi-radi-podano-zakonoproekt-schodo-elektronного-provadjennya-u-kriminalnomu-protsesi> (дата звернення 04.05.2022).
7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування: Закон України від 01.06.2021. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 31.
8. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування "іКейс": Наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15 грудня 2021 року № 175/390/57/72.

Костенко Ростислав Сергійович

здобувач вищої освіти першого

(бакалаврського) рівня

Державного податкового університету,

м. Ірпінь, Україна.

Науковий керівник –

Полуніна Лілія Валентинівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінальних розслідувань

Державного податкового університету, м.

Ірпінь, Україна.

ЩОДО ЗАРУБІЖНОЇ ПРАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

В умовах сьогодення аналіз міжнародного досвіду стосовно проведення негласної діяльності, яка беззаперечно спрямована на протидію злочинності, стало досить актуальним, по-перше у світлі запровадження в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) низки новацій, по-друге, що дослідження кримінальної процесуальної і оперативно-розшукової сфер діяльності, які були проведені раніше вимагають якісно нового підходу.

Варто розглянути норми інших країн та міжнародної практики і системи негласного розслідування в кримінальному процесі. Звернемо увагу на наступні європейські країни – Австрія, Італія, Німеччина.

При огляді КПК Німеччини, виявляється цікава особливість про те, що німецький законодавець не проводить конкретної межі між оперативно-розшуковими заходами та слідчою дією. В КПК Німеччини зазначаються підстави для контролю телефонних переговорів. При цьому назвати список таких підстав навряд чи можливо, тому що саме формулювання норми передбачає неоднозначне тлумачення. Окрім цього, практично не обмежено коло осіб, відносно яких можливе прийняття рішення щодо прослуховування телефонних переговорів [2, с. 45].

Слід зазначити, що законодавство Німеччини відходить від всім відомого терміну «контроль телефонних переговорів», бо під даними заходами розуміється застосування спеціальних технічних засобів з метою збору інформації, враховуючи використання негласної фото- і відеозйомки: без будь-якого повідомлення зацікавленої особи, також можуть прослуховуватися та записуватися приватні переговори, у разі коли певні факти підтверджують підозру щодо причетності особи до вчинення злочину, який передбачений також, якщо інші способи одержання доказів і встановлення злочинця не ефективні чи більш витратні [2, с. 47].

Виходячи з вищезазначеного, за загальним правилом зауважується, що всі сфери людської діяльності можуть бути об'єктами одержаної інформації. В даному випадку розглянута норма орієнтується на поступальний розвиток технологій та не прив'язана до теперішнього рівня розвитку науки та техніки.

В КПК Австрії одразу два розділи регулюють правовідносини, які складаються із приводу використання результатів оперативно-розшукової діяльності під час доказування у кримінальних справах – розділи V «Контроль за передачею інформації засобами зв'язку» і VI «Оптичний та акустичний контроль за особами із застосуванням технічних засобів» [3, с. 13].

Варто зазначити, що зміст розділу VI КПК Австрії є певною юридичною інновацією, оскільки далеко не всі національні кримінальні процесуальні законодавства передбачають настільки конкретне опрацювання питань обґрунтованості, допустимості і використання у якості доказів в кримінальному провадженні матеріалів оптичного та акустичного контролю (спостереження) за особами з використанням технічних засобів [3, с. 14].

Наступною країною, де питання застосування інформації, одержаної в результаті оперативно-розшукових заходів, під час доказування по кримінальному провадженні, також врегульовані у КПК Італії.

За загальним правилом італійське законодавство передбачається два шляхи одержання інформації, якій з часом може бути надано статус доказу: 1) контроль кореспонденції; 2) прослуховування телефонних та інших переговорів та зняття інформації з інших комунікаційних каналів [4, с. 98].

Звернемо увагу на кожному із зазначених шляхів негласного отримання інформації: прослуховування телефонних та інших переговорів та зняття інформації з інших комунікаційних каналів; контроль кореспонденції.

В італійському законодавстві регламентується прослуховування телефонних та інших переговорів та зняття інформації, що передається віддаленими суб'єктами із використанням будь-якого із телекомунікаційних способів (факс, телефон, електронна пошта), чи обмін цією інформацією відбувається між суб'єктами, які знаходяться в одному місці (приміщенні). Зазначені дії врегульовуються ст. ст. 266 та 267 КПК Італії [4, с. 99].

Конституція Італії гарантує право громадян на «...свободу та конфіденційність» кореспонденції. Одна із обставин, яка надає право співробітникам правоохоронних органів виконувати контроль кореспонденції, італійське законодавство називає наявність необхідних підстав вважати, що поштові відправлення містять інформацію чи відомості, які сприяють виявленню чи збереженню доказів, які в іншому випадку можуть бути втраченими. Таким чином, сформульоване положення вказує на те, що контроль кореспонденції у такому випадку варто розглядати, беззаперечно, в якості оперативно-розшукового заходу [5, с. 47].

Підсумовуючи, зазначимо, що на підставі аналізу кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн та застосування оперативно-розшукових заходів (чи негласного розслідування) в процесі доказування в кримінальних справах та співвіднесенням із українським законодавством, можемо констатувати, що вагома частина впроваджена під час розроблення КПК України 2012 року, зокрема шляхом виділення і змістовного наповнення глави 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» [1].

Отже, на теперішній час значною мірою кримінальне процесуальне законодавство України інтегроване в європейський правовий простір регламентації кримінальних правових відносин. Варто зауважити на тому, що в порівнянні із Україною в законодавчій практиці зарубіжних країн виявлено багато спільного у методологічних підходах до можливості введення результатів оперативно-розшукових заходів (негласних слідчих (розшукових) дій) в кримінальний процес.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 05.01.2022 р. Документ 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

2. Філімонов Б.А. Кримінально-процесуального кодекс Федеративної Республіки Німеччини. «Манускрип», 1994. 204 с.
3. Галабурда Т. І. Джерела та структура Австрійського кримінально-процесуального кодексу 1873 р. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2019 № 40. С. 12-16.
4. Тагієв С.Р. Зарубіжний досвід проведення негласних (слідчих) дій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 13. Том 2. С. 98-101.
5. Шаповал В.М. Конституція італійської республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ. 2018. 62 с.

Літвінова Ірина Феофанівна,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри
кримінального права і процесу
Національного авіаційного
університету, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНОЇ ДЕТЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У США

Перше американське приватне розшукове агентство з'явилося в Чикаго у 1850 році. Його створив виходець з Глазго (Шотландія) Аллан Натаніел Пінкертон (1819 – 1884). Заснувавши «Національне детективне агентство Пінкертона», Аллан Пінкертон і дев'ять його співробітників незабаром довели правдивість обраного ними девізу – «Ми ніколи не спимо...». Вони були відмінними діловими людьми, але непідкупними і невтомними детективами. Вони володіли відмінною психологічною підготовкою, асами маскуванню, перевтілення, були відмінними спостерігачами, відчайдушними сміливцями та майстрами стрільби. За кілька років «пінкертони» перетворилися на успішно працююче детективне агентство Північної Америки. Коли в 1884 р. Аллан Пінкертон помер, його агентство продовжувало підноситися над хаосом, що панував в американській поліції, як непохитна скеля.

У 1892 р. налічувалося вже п'ятнадцять детективних агентств. У 1929 р. в США діяло близько тисячі детективних агентств, кожне з яких мало велику периферійну мережу. В даний час в США налічується більше 3500 розшукових агентств, бюро і компаній. В одному лише Нью-Йорку є 713 зареєстрованих приватних детективних агентств і в два рази більше незареєстрованих. На частку чотирьох з них (детективних агентств

Пінкертон, Бернса, Уокенхата і Кідда), припадає приблизно половини загального грошового обігу всіх розшукових фірм і контор країни. За «великою четвіркою» слідують приблизно два – три десятка середніх розшукових фірм з річним доходом до 5-6 мільйонів доларів, а за ними – всі інші дрібні розшукові бюро[1, с. 16].

Згідно статистичних даних, щороку до послуг приватних детективів анонімно звертаються близько 7% жителів країни, що, в свою чергу, більше, ніж у будь-якій іншій країні світу. Сумарний річний прибуток таких приватних детективних агентств на 73% більше, ніж сукупний бюджет усіх державних правоохоронних органів[2, с. 6].

Слід відмітити, що сьогодні у США немає єдиного федерального закону про приватну детективну діяльність, тому її нормативно-правове регулювання здійснюється у кожному штаті окремо. Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність приватних детективів у США, дозволяє виокремити певні положення її правового регулювання:

1) у США немає єдиного федерального закону про приватну детективну діяльність, тому її нормативно-правове регулювання здійснюється у кожному штаті окремо;

2) у США виділяють три основних види приватних правоохоронних організацій: розшукові бюро, охоронні агентства, служби безпеки в різних промислових та комерційних структурах;

3) у переважній більшості штатів для здійснення детективних функцій необхідна спеціальна ліцензія, яка видається органами влади певного штату, і за умов наявності такої ліцензії детектив має право займатися охоронно-розшуковою діяльністю (залежно від класу ліцензії) тільки на території того штату, де він отримав ліцензію [339; 40].

Крім того у США передбачено три класи ліцензій, які видаються приватним детективам:

1) ліцензія класу «А», яка передбачає основною сферою діяльності приватного детектива тільки збір інформації (детектив, який отримав таку ліцензію, не має права займатися охоронною діяльністю);

2) ліцензія класу «В», яка передбачає основною сферою діяльності приватного детектива здійснення охоронної функції (детектив, який отримав таку ліцензію, не має права займатися збором та накопиченням інформації про особу);

3) ліцензія класу «С» – комбінована ліцензія, яка надає її власнику право займатися як розшуковою роботою (ліцензія класу «А»), так і виконувати охоронні функції (ліцензія класу «В») [4; 5; 6].

Перед отриманням відповідної ліцензії на право займатися приватною детективною діяльністю кандидат в детективи повинен скласти письмовий іспит і зробити відповідний вступний внесок. При цьому особа, яка виявила бажання стати приватним детективом, повинна надати анкету в апарат губернатора відповідного штату, в якій повинні бути вказані особисті дані, теперішнє та колишні місця проживання, місце роботи. До анкети необхідно додати два комплекти з відбитками пальців та декілька фотографій.

Необхідна умова – досвід роботи будь-кого з команди майбутніх приватних детективів в поліцейських, слідчих чи аналогічних органах не менше трьох років.

В анкеті в обов'язковому порядку необхідно вказати повну інформацію про минуле кандидата на посаду приватного детектива, медичне заключення про наявний стан здоров'я, документи, що підтверджують освіту та рекомендаційні листи з минулого місця роботи. В деяких штатах, якщо це не заборонено законодавством, кандидата можуть протестувати на детекторі брехні. Обов'язковим являється психологічне тестування кандидата для з'ясування його можливостей працювати у важких умовах [7].

У деяких штатах місцевим законодавством передбачені окремі додаткові вимоги, що висуваються до осіб, які мають право займатися приватною детективною діяльністю. Так, наприклад, у штаті Каліфорнія для отримання ліцензії кандидату необхідно мати досвід практичної роботи в галузі розслідувань не менш ніж 6 тисяч годин (тобто 750 робочих днів), але, щоправда, за наявності юридичної освіти достатньо мати й 2 тисячі годин відповідної роботи. Крім того, в цьому штаті замість одного потрібно скласти два іспити – зі знання законодавства США та англійської мови.

У штаті Нью-Йорк за «Законом Манкіні» приватним розшуком можуть займатися як окремі особи, так і групи осіб, об'єднані в бюро та фірми. Попередньо ці особи повинні одержати дозвіл на проведення слідчої, охоронної, патрульної і розшукової діяльності в апараті губернатора штату. При цьому необхідно, щоби хоч один співробітник з новостворюваного розшукового бюро мав принаймні трирічний стаж роботи в поліцейських, слідчих або аналогічних службах. Характерно, що до анкети, яка здається в апарат губернатора штату, кожен потенційний співробітник зобов'язаний додати власну дактилокарту [8].

Також слід звернути увагу на взаємодію приватних детективних агентств із державними правоохоронними органами та відзначити, що:

- у процесі розслідування приватний детектив у США не може спиратися на криміналістичні обліки поліції, хоча на практиці, звичайно, використовуючи неформальні особисті зв'язки, що підтверджують і самі американські детективи та поліцейські, це відбувається досить часто;

- у США приватний детектив не має права отримувати інформацію від поліції та не зобов'язаний передавати їй власні відомості, за винятком прямих доказів про вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів;

- в офіційних відносинах між співробітниками приватних детективних агентств і державної поліції панують, як правило, суворо ділові відносини, що, звичайно, не виключає й тісних, а в деяких випадках і дружніх стосунків, які, проте, знаходяться за межами суто службового співробітництва;

- досить негативним для інтересів детектива є, наприклад, виявлення адвокатом іншої сторони під час розгляду справи в суді, що для збору інформації щодо його клієнта детективом були задіяні неофіційні джерела;

- у разі виявлення співробітництва (приватний детектив - поліцейський) судді й присяжні, як правило, вкрай негативно ставляться до подібних

методів добування інформації, внаслідок чого судовий розгляд може бути програний.

Водночас приватні розшукові бюро у США самостійно або разом із правоохоронними органами можуть:

- збирати інформацію про злочини або погрози стосовно уряду США й окремих штатів;

- встановлювати й одержувати біографічні й інші дані на окремих громадян, організації, підприємства і т. ін.;

- проводити розшук зниклих осіб, загубленого або викраденого майна;

- проводити пошук свідків і збирати докази для правоохоронних і судових органів;

- здійснювати фізичну охорону фірм і приватних осіб тощо [3; 5].

Свою діяльність співробітники приватних охоронних організацій та детективних бюро зобов'язані здійснювати в точній відповідності до Конституції США та законодавчих актів штатів. У випадку порушення законів такі особи позбавляються дозволу на проведення розшукової діяльності, а в разі серйозних порушень можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності згідно із законом.

Треба відмітити, що в США діяльність приватних детективів чітко відмежовується від діяльності державних правоохоронних органів. При цьому, розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, таких як вбивства, зґвалтування, підпали, кримінальні вибухи, розбійні напади тощо, відноситься виключно до компетенції державної поліції.

Література:

1. Землянов В. М. Основы сыскного ремесла. Минск: Харвест, 2004. 304 с.

2. Француз А. Й. Вступне слово / Теоретико-правові засади становлення, розвитку та діяльності інституту приватних детективів: вітчизняна та зарубіжна практика: тези міжнар. наук.-практ. конф. Київ: КРОК, 2017. С. 4 – 16.

3. How to Become a Private Investigator. URL: <https://www.lowkeypi.com/how-to-become-a-private-investigator/> (дата звернення: 17.05.2022).

4. Черков В. О. Приватна детективна діяльність в розвинутих країнах світу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. Вип. 2. С. 248-259.

5. Чорний О. Ю. Міжнародний досвід взаємодії держави та недержавних органів забезпечення безпеки суб'єктів господарювання та його застосування в Україні. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. Харків: ХНТУСГ, 2012. Вип. 125. 340 с.

6. История создания частных детективных агентств в мире: проект «Безопасность для всех» ; источник: siskar.ru. 20.11.2008 URL:

sec4all.net/modules/myarticles/article.php?storyid=374 (дата звернення: 17.05.2022).

7. Частный детектив Англии, Германии, Франции и США – кто он? URL:<http://detektives.ru/stati/chastnyiy-detektiv-frantsii-germanii-anglii-i-ssha.html> (дата звернення: 17.05.2022).

8. Пиджаренко А. М. Исторические аспекты уголовного и политического сыска. Бюл. по обмену опытом работы МВД Украины. 1994. № 113/114. С. 39 – 44.

Ломака Олена Володимирівна,
студентка 2-го року навчання ОР «Магістр»,
15 групи, Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник –
Ахтирська Наталія Миколаївна, к.ю.н., доцент
кафедри кримінального процесу та
криміналістики, Навчально-наукового інституту
права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

«ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ КЕРІВНИКУ ОРГАНУ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

Ключове місце в системі гарантій захисту прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні займає судовий контроль. Практика застосування слідчим суддею контрольних повноважень шляхом надання дозволів на проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, ухвалення рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора під час досудового розслідування, свідчить про їх вагомість та ефективність з точки зору запобігання застосуванню необґрунтованого процесуального примусу.

Водночас, реалії сьогодення зумовили прийняття низки змін та доповнень до КПК України, спрямованих на забезпечення належного функціонування кримінальної юстиції в умовах воєнного стану. Так, Законом України від 03.03.2022 р. № 2111-IX та Законом України від 14.04.2022 р. № 2201-IX, було суттєво розширено повноваження, які у разі неможливості виконання слідчим суддею, може здійснювати керівник відповідного органу прокуратури [2, 3].

Відповідно до п. 3 ст. 9 КПК України керівником органу прокуратури є Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, керівник окружної прокуратури та їх перші заступники і заступники, які діють у межах своїх повноважень [1].

Перше на що слід звернути увагу, це підстави делегування повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури. До таких підстав можемо віднести: 1) належність місця проведення досудового розслідування кримінального провадження, визначеного відповідно до ст. 218 КПК України, до місцевості, на якій оголошено воєнний стан; 2) відсутність об'єктивної можливості виконання цих повноважень слідчим суддею.

Варто зазначити, що поняття «об'єктивна можливість» на нормативному рівні не закріплено, тому наявність або відсутність такої можливості є оціночним судженням та має встановлюватись в кожному конкретному випадку з урахуванням фактичних обставин.

До переліку повноважень, які може виконувати керівник відповідного органу прокуратури, за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором та за наявності вищевказаних підстав, належать: надання дозволу на здійснення приводу або затримання з метою приводу, тимчасового доступу до речей та документів, обшуку, арешту майна, одержання зразків для експертизи, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, продовження строку досудового розслідування.

Слід звернути увагу, що вказані повноваження керівника органу прокуратури можуть здійснюватися щодо будь-якого злочину, а не певного переліку. Натомість для обрання керівником органу прокуратури запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб існує і матеріально-правова умова.

Так, тримання під вартою може санкціонуватись керівником органу прокуратури лише стосовно підозрюваних у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152, 153, 185, 186, 187, 189-191, 201, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 365, 377-379, 402-444 КК України. Крім того, у виняткових випадках застосування даного запобіжного заходу керівником органу прокуратури можливо стосовно осіб, підозрюваних у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні такого злочину [1].

Цікавим є те, що при винесенні постанови прокурора в межах повноважень слідчого судді діють ті ж самі правила, що і при постановленні ухвал слідчого судді. Тому, керівник органу прокуратури зобов'язаний перевірити відповідні обставини й зазначити про це в постанові про санкціонування таких заходів.

Важливим з точки зору забезпечення прав та свобод особи є обов'язок керівника органу прокуратури невідкладно за першої можливості повідомити про прийняті рішення прокурора вищого рівня та відповідний суд, а також

надати йому копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення [1].

Тим не менш, переконані, що таке розширення повноважень керівника органу прокуратури, що фактично нівелює в певних випадках судовий контроль, не створює достатніх гарантій від надмірного чи невиправданого втручання держави у права особи.

Зазначене, на наше переконання не відповідає засаді змагальності, закріпленій у ст. 22 КПК України, оскільки має місце вагомий дисбаланс на користь сторони обвинувачення. Хоча законодавцем на цей рахунок окремо зазначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, з урахуванням особливостей визначених розділом IX-1 КПК України [1].

Таким чином, вимушені констатувати, що таке істотне збільшення процесуальних можливостей керівника органу прокуратури має визнаватись законним та виправданим в умовах воєнного стану, що обумовлюється, в першу чергу, необхідністю досягнення завдань кримінального провадження. Разом з тим, ризик зловживань з боку представників правоохоронних органів та безпідставного втручання у сферу прав та свобод особи на стадії досудового розслідування значно підвищився. Особливо з урахуванням того, що й за наявності судового контролю суб'єкти реалізації правоохоронних функцій не завжди вчиняли відповідне обмеження прав і свобод людини обґрунтовано.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 13.05.2022).
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про попереднє ув'язнення" щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. № 2111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#Text> (дата звернення: 13.05.2022).
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 13.05.2022).

Шепель Антон Миколайович
студент 2-го курсу ОР «Магістр»
Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету
імені Т.Г. Шевченка
м. Київ, Україна.
Ахтирська Наталія Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та
криміналістики,
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Т.Г. Шевченка
м. Київ, Україна.

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ТА РОЛЬ ПРОКУРОРА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Право на доступ до правосуддя гарантується Конституцією, Кримінально-процесуальним кодексом України та Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод і для забезпечення вказаного права та запобігання його порушення необхідно чітко усвідомлювати роль кожного учасника кримінального провадження у забезпеченні права на доступ особи до правосуддя – а особливо прокурора, який відіграє одну з ключових ролей на всіх стадіях кримінального провадження.

Науковці розглядають доступ до правосуддя як невід’ємний елемент і основну гарантію основоположного права особи на судовий захист [1, с. 179]. І.Є. Марочкін визначає доступ до правосуддя як нормативно закріплену і реально забезпечену можливість безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав [2, с. 127]. О. М. Овчаренко розглядає доступність правосуддя як принцип організації та діяльності судової влади, сутність якого полягає у відсутності фактичних і юридичних перешкод для звернення зацікавлених осіб до суду за захистом своїх прав [3, с. 179].

А.В. Лапкін аналізуючи вищевказані дефініції зазначив, що необхідно акцентувати увагу на таких аспектах доступу до правосуддя:

- (а) спрямованість на захист прав і свобод особи;
- (б) можливість звернення для цього до суду;

(в) відсутність перешкод для такого звернення [4, с. 370]. При цьому, слід зазначити, що кримінальне судочинство, в силу своєї специфіки, не дає учасникам справи можливості одразу звернутись до суду з певними вимогами, адже судовому розгляду має передувати ефективне досудове розслідування. Звідси, позиція щодо виокремлення «можливості звернення до суду» як одного з основних аспектів права доступу до правосуддя у кримінальному судочинстві є дискусійною, на наш погляд.

В той же час, особливої уваги заслуговує позиція В.П. Шибіко, який вважає, що доступ до правосуддя у кримінальному процесі означає певний процесуальний режим (у вигляді визначених у кримінально-процесуальному законі певних вимог, заборон і дозволів) як систему відповідних

процесуальних засобів, який дає можливість учасникам процесу знати про свої права на активну участь у справі, використовувати ці права для справедливого її вирішення [5, с. 41; 6, с. 188].

Таким чином, доступ до правосуддя є певною системою засобів, які впроваджуються державою, з метою надання учасникам кримінального провадження можливості знати свої права та активно використовувати свої права в ході всього кримінального провадження з метою справедливого вирішення справи.

При цьому, слід розуміти, що забезпечення доступу до правосуддя існує не лише під час судового розгляду, а фактично починається під час досудового розслідування.

Хоча в системі кримінального процесу досудове розслідування є однією із восьми виокремлених дослідниками стадій, воно створює необхідні передумови для решти стадій кримінального провадження, які є судовими [4, с. 370].

Забезпечення доступу до правосуддя має здійснюватися на всіх стадіях кримінального провадження – досудового розслідування, підготовчого провадження, судового розгляду, апеляційного і касаційного провадження, і за нововиявленими обставинами, виконання судового рішення [7, с. 24].

Дослідники зауважують, що досудове розслідування передуює судовому провадженню у першій інстанції і покликане забезпечити його успішне проведення [8, с. 24].

Відповідно до ч. 1 ст. 21 КПК України кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. При цьому, чинним законодавством не визначено конкретного суб'єкта наділено таким правом.

У кримінальному провадженні у доступі до правосуддя найбільше зацікавлені два його учасники, які відстоюють у справі свої приватні права та інтереси: потерпілий і підозрюваний (обвинувачений). Доступ до правосуддя обох цих суб'єктів є опосередкованим і реалізується за допомогою прокурора, який наділяється виключним правом звертатися до суду для розгляду і вирішення по суті кримінальної справи (провадження) [4, с. 371-372].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК України судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта. При цьому, КПК України не передбачає можливості звернення до суду в кримінальному провадженні інших суб'єктів, окрім прокурора.

При цьому, прокурор не є суб'єктом права на доступ до правосуддя, оскільки наділяється відповідним правом/обов'язком в силу свого посадового становища і керуючись засадою публічності. Прокурор не має у справі будь-якого приватного інтересу, а за його наявності підлягає відводу. Призначення прокурора інше, і полягає у тому, щоб забезпечити у судовому порядку захист

прав і свобод особи, суспільних та державних інтересів, порушених кримінальним правопорушенням [4, с. 372]

Звідси випливає, що прокурор покликаний забезпечувати права й законні інтереси інших учасників кримінального провадження, які мають власний інтерес в результаті розгляду кримінального провадження. Такими учасниками є потерпілий та підозрюваний (обвинувачений).

Прокурор, як процесуальний керівник у досудовому розслідуванні на підставі зібраних доказів повинен закінчити досудове розслідування та ініціювати судове провадження у справі, оскільки до виключної компетенції прокурора належить закінчення досудового розслідування в одній із передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України форм.

При цьому, тільки прокурор може закрити кримінальне провадження щодо підозрюваного, як і звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності [4, с. 375]. Тобто, прокурор має монопольне становище у забезпеченні доступу до правосуддя і без його участі реалізація права на доступ до правосуддя інших учасників фактично є неможливою.

Варто також звернути увагу на так звану приватну форму обвинувачення, в якій відповідно до ст.477 КПК України необхідно, щоб саме потерпіла особа подала заяву про вчинення кримінального правопорушення. Водночас, слід зазначити, що хоча приватна форма обвинувачення і має свою специфіку, однак провадження здійснюється за обов'язкової участі прокурора, який здійснює процесуальне керівництво за досудовим розслідуванням та виключно він подає обвинувальний акт з матеріалами до суду, є стороною провадження бере активну участь в судовому провадженні.

Якщо потерпілий має зацікавленість у якнайшвишому вирішенні справи, то підозрюваний взагалі не має інтересу у здійсненні щодо нього досудового розслідування і судового провадження. Ба навіть більше, його інтерес є прямопротилежний – оскільки будь-яка особа прагне залишатись поза межами кримінально-процесуального поля і не являться підозрюваною, обвинуваченою у вчиненні певного кримінального правопорушення[4, с. 375]. Однак, у разі пред'явлення підозри особі її інтерес трансформується і зводиться до того, щоб якомога швидше звільнитись від свого процесуального статусу чи то в судовому порядку чи на досудовому розслідуванні. Тобто фактично прокурор забезпечує реалізацію права на доступ до правосуддя підозрюваного/обвинуваченого шляхом дотримання принципу розумності строків у кримінальному провадженні.

Окрім цього, частиною 2 статті 9 КПК України передбачено обов'язок прокурора всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Реалізуючи вказаний обов'язок, прокурор фактично створює

передумови для справедливого розгляду справи, в чому часто зацікавлений підозрюваний/обвинувачений.

Висновки. Отже, доступ до правосуддя - це система засобів, які впроваджуються державою, з метою надання учасникам кримінального провадження можливості знати свої права та активно використовувати свої права в ході всього кримінального провадження з метою справедливого вирішення справи. Забезпечення доступу до правосуддя здійснюється на всіх його стадіях, починаючи з досудового розслідування. Прокурор відіграє важливу роль у забезпеченні доступу до правосуддя у кримінальному судочинстві на всіх його стадіях, оскільки: лише прокурор наділений правом на звернення до суду з обвинувальним актом, однак здійснює таке право не в своїх інтересах, а в інтересах інших осіб; прокурор, виступаючи однією зі сторін кримінального провадження та активно використовуючи свої повноваження, забезпечує всебічний, а отже і справедливий розгляд справи судом.

Література:

1. Шило О. Г. Доступність правосуддя: деякі кримінально-процесуальні питання / О. Г. Шило // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць: Вип. 10. – Х.: «Право». – 2005. – С. 179-185.

2. Марочкін І. Є. Доступність правосуддя / І. Є. Марочкін // Проблеми законності: Респ. міжвідомч. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 58. – С. 125-131.

3. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія / О. М. Овчаренко. – Х. : Право, 2008. – 304 с.

4. Лапкін А. В. Роль прокурора у забезпеченні доступу особи до правосуддя у кримінальному провадженні / А. В. Лапкін. // Антропосоціокультурна природа права. Право на правосуддя як природне право людини. – 2014. – С. 369–377.

5. Шибіко В.П. Участь захисника у забезпеченні права обвинуваченого на доступ до правосуддя / В.П. Шибіко // Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення: матер. міжнар. наук.-практ. семінару, 1–2 груд. 2005 р., м. Харків. – Х.: К.: ЦНТ «Гопак», 2006. – С. 40–46.

6. Шибіко В.П. Забезпечення права особи на доступ до правосуддя як принцип кримінального процесу України / В.П. Шибіко // Ерліхівський збірник – 2005. – Вип. 4–5. – С. 187–189.

7. Шибіко В. П. Доступ потерпілого до правосуддя у кримінальному провадженні з приватною формою обвинувачення за КПК України 2012 року / Василь Петрович

Шибіко. // ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка – 2013.–№2.– С. 23–27.

8. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

СЕКЦІЯ 3. «АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ»

Ахтирська Наталія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та
криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСТРАКІЗМ ДАКТИЛОСКОПІЇ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ ТА ПРАКТИЦІ

Метод ідентифікації за відбитками пальців був розроблений в 1860-роках Вільямом Гершелем (William James Herschel), а використання у судовій практиці вперше було запропоновано Генрі Фулдсом (Henry Faulds) в 1880 році. Водночас недостатність наукових обґрунтувань створювала недовіру до даного способу доказування. Саме Френсіс Гальтон (Francis Galton) довів шляхом опрацювання значного статистичного емпіричного матеріалу практичну неможливість співпадіння відбитків пальців у різних осіб. За цією академічною довідкою криється довгий час торування дактилоскопією свого шляху в криміналістиці задля зайняття відповідного місця в науці та визнання дієвості в практиці, що продовжується й до цього часу.

Історія свідчить, що сам факт відібрання відбитків пальців для порівняння ставав підставою для позову про порушення прав людини. В США лише у 1928 році в штаті Нью-Йорк був ухвалений закон про правомірність такого методу. Едгару Гуверу, який очолив Федеральне бюро розслідування США, вдалося створити централізовану базу даних для ідентифікації попри суттєвий супротив та невизнання «наукових новацій» суспільством та поліцією. В 1930 році Конгрес США дав дозвіл на створення Бюро ідентифікації США. З часом визнання дактилоскопії наражалось на підрив довіри з боку скептиків з огляду на можливість зміни шкірних покривів, знищення ідентифікаційних ознак, що успішно долалось науковими та експертними висновками [1, с. 114].

Десятиліттями в дактилоскопії існував національний стандарт – мінімальна кількість ознак, необхідних для ідентифікації особи (у більшості країн 12 ознак, у Великобританії та Італії -16, у Франції жандармерія визнавала достовірність за наявності 17 ознак, а поліція обмежувалась 12, до 1973 року в США та Канаді діяв стандарт 12 ознак). В 1995 році так званою «декларацією Неурім» на конференції Міжнародної дослідницької групи з питань дактилоскопії стандарти для ідентифікації були скасовані. Таке рішення сприймається експертами неоднозначно до цього часу.

Певний внесок в стан «довіри/недовіри» до дактилоскопії зробив Верховний Суд США, який в 1993 році ухвалив критерії оцінки «наукових та псевдонаукових» показників свідчень, які ввійшли в історію як «критерії Дауберта» (за справою Дауберта та Шуллера). В більшості країн суди керуються саме такими правилами. Галузь, яку представляє експерт, може бути визнано науковою, якщо дотримані всі наведені умови: 1) теорія або метод піддаються тестуванню; 2) існує наукове співтовариство, яке підтримує дану теорію чи метод; 3) теорія або метод повинні бути описані в статтях, опублікованих у визнаних, рецензованих наукових виданнях; 4) на будь-якому етапі повинна існувати можливість оцінки помилки або похибки, притаманні даній теорії чи методу. За критеріями Дуберта, дактилоскопія не визнається науковим методом, оскільки не відповідає останньому критерію.

В 1988 році криміналісти Давид Стоні та Джон Торнтон опублікували статтю, в якій наполягали на тому, що хоча вивчення особливостей папілярного візерунку й базується на статистичних спостереженнях, сам процес порівняння є абсолютно суб'єктивним, що посилює сумніви суддів.

В 2013 році за результатами наради голів департаментів криміналістичної експертизи при Інтерполі було опубліковано рекомендації щодо дактилоскопії як методу: 1) ідентифікація на основі дактилоскопії не науковий факт, а лише окрема думка експерта; 2) експерти не повинні стверджувати, що якщо вони встановили співпадіння двох відбитків, то це точно на 100%; 3) деталі папілярних ліній, на підставі яких експерт будує свої висновки, повинні бути видимі та зрозумілі пересічному спостерігачу, який не має спеціальної підготовки. Дана позиція знайшла своє відображення й у рішенні Верховного Суду США у 2013 році, в якому зазначив, що експерт-дактилоскопіст доходить висновків суто суб'єктивно, що суттєво відрізняється від висновків статистичних, які інтерпретують дані ДНК-аналізу. Наразі проводяться ґрунтовні дослідження в галузі дактилоскопії (в Інституті криміналістики в Нідерландах, Лозаннському університеті в Швейцарії, в Національному інституті стандартів США). На думку професора Кристофера Шампо, процес реабілітації дактилоскопії буде тривати десятиліття, але іншого шляху не існує, оскільки це питання «бути чи не бути» [2, с.128-130].

В практичному плані використання ідентифікаційних ознак долонь набуває широкого визнання. В Південній Кореї на борт літака з 2022 року здійснюється пропуск за відбитками долоні. Такий сервіс надає корейська авіакомпанія Korean Air. Для того, щоб потрапити у літак пасажиром авіакомпанії достатньо прикласти долоню до спеціального сканера для підтвердження особистості та даних про рейс (правило діє виключно для громадян Республіки Корея старше 7 років), для цього необхідним є попереднє проходження процедури реєстрації власних долонь. Така процедура суттєво прискорює процес реєстрації та посадки, підвищує безпеку авіаперевезень [3].

Попри наукові дискусії, збір відбитків пальців рук визнається дієвим механізмом формування доказової бази вчинення воєнних злочинів, злочинів

проти людяності та геноциду. Франція для розслідування воєнних злочинів російської армії надіслала в Україну експертів, до складу групи входять два судмедексперти та близько п'ятнадцяти жандармів з Інституту кримінальних досліджень Національної жандармерії (IRCGN), які є експертами з огляду місць злочинів та ідентифікації жертв. Зокрема, вони мають визнаний досвід в сфері балістики, вибухових речовин, збору та обробки ДНК, а також *відбитків пальців* [4].

Наразі, як ніколи раніше, прикута увага до даної проблематики, та згадується історія, описана Марком Твенем в 1883 році в книзі «Життя на Міссісіпі», в якій чоловік на ім'я Ріттер, дружина та дитина якого під час Громадянської війни були вбиті солдатами-мародерами, на підставі виявленого кривавого відбитка великого пальця лівої руки, вирушає шукати вбивцю. І він його знайшов. «Відбиток – ось єдина достовірна прикмета, її нічим не замаскуєш» - пророче написав М. Твен[5].

Отже, сучасний остракізм дактилоскопії жодним чином не зупинить використання у якості доказів відбитків пальців рук, а лише створить додаткову базу даних для створення надійного статистичного фундаменту для наукового обґрунтування ефективності даного методу доказування.

Література:

1. Торвальд Ю. Век криміналістики. М., 1991. 323с.
2. Геллер Б. Наука раскрытия преступлений: Опыт израильского криминалиста. М. 2019. 336с.
3. В Южной Кореи на борт самолета будут пускать по отпечатку ладони. URL: https://travel.rambler.ru/abroad/48119332/?utm_content=travel_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink (дата звернення: 18.01.2022).
4. Франція відправила до України експертів для розслідування воєнних злочинів російської армії. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/frantsiya-vidpravyla-do-ukrayiny-ekspertiv-dlya-rozsliduvannya-voyennyh-zlochyniv-rosijskoyi-armiyi/> (дата звернення 17.05.2022).
5. Твен М. Жизнь на Миссисипи. Глава XXXI. Отпечаток большого пальца и что из этого вышло. 1883. URL: https://librebook.me/life_on_the_mississippi (дата звернення 15.05.2022).

Дікевич Кристина Геннадіївна
судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України, м. Харків, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ РУКОПИСНИХ ЗАПИСІВ, ВИКОНАНИХ НА НЕЗВИЧАЙНИХ ПОВЕРХНЯХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Дослідження почерку - це складний процес, що складається з чітких принципів та чітко визначених етапів аналізу. Рукописні записи, виявлені на нетрадиційних поверхнях, таких як стіна, шкіра людини, дерево, дзеркало, стіл, вікно тощо, можуть допомогти розкрити обставини, за яких стався злочин. Судова експертиза почерку, виявленого на незвичайних поверхнях, сама як така є непростим завданням, оскільки зовнішній вигляд почерку людини змінюється залежно від поверхні, на якій він виконаний [1, с. 15]. Однак цілком можливо знайти сукупність окремих ознак, що вказують на авторство того чи іншого виконавця. Удосконалення аналітичних методів, розроблених для ідентифікації почерку, могло б допомогти судовим експертам почеркознавцям при написанні експертиз.

Наприклад, групою експертів в американському журналі Судової медицини та патології було досліджено два випадки самогубств, коли передсмертна записка була написана на тілах жертв [2, с. 270-272]. Першим був випадок самогубства 32-річного чоловіка, який повісився у власному будинку. При зовнішньому огляді судові експерти побачили, що на тілі потерпілого містилися рукописні записи. Випадок із 39-річною жінкою став другим випадком самогубства. Вона була домогосподаркою, яка зазнавала фізичного насильства з боку свого чоловіка, і вона наклала на себе руки, прийнявши інсектицид. На лівій нозі жінки ручкою була виконана передсмертна записка про те, що вона наклала на себе руки через суперечку про спадщину між ним і її старшим братом, а також що вона не винесла побоїв з боку чоловіка.

Індійські судові експерти із міста Патіалу [3, с. 21] провели дослідження, що складалось із вивчення та порівняння почерку 30 осіб, виконаного на вертикальних поверхнях (стінах) балончиками з фарбою, та почерку, виконаного в звичних для осіб, що пишуть, умовах. Хоча рукописні записи, виконані аерозольною фарбою, відрізнялися за розміром і відносним розміщенням літер та слів, у цьому дослідженні не спостерігалось істотних змін в окремих ознаках, таких як форма виконання та поєднання, вид поєднання окремих елементів букв та інших ідентифікуючих ознаках.

Інші експерти з міста Аллахабад, Індія у своїй статті в Міжнародному журналі соціальної актуальності та проблем опублікували дослідження, засноване на вивченні почерку, виконаного різними нетрадиційними інструментами для письма, такими як губна помада, вугілля тощо, на різних незвичайних поверхнях [1 с. 17]. Це дослідження було здійснено шляхом вивчення почерку 50 осіб. У цьому дослідженні не спостерігалось істотних відмінностей у результатах через зміну поверхонь для письма та інструментів, і його автори зробили висновок про те, що деякі приватні ознаки почерку людини все ж таки залишаються незмінними. І навіть якщо це короткий рукописний запис (тобто до чотирьох слів та восьми цифр),

часом все ж таки вдається винести категоричний висновок про авторство його виконавця.

В одному з випусків Міжнародного онлайн-журналу новітніх технологій та інженерії [4, с. 52] дослідниками обговорювалися методи, які можна використовувати для ідентифікації рукописних записів, виконаних на нерівній поверхні, зокрема, на деревині. Початкові дослідження проводилися шляхом порівняння почерку десяти осіб, що перебувають при цьому в одному й тому ж самому положенні та позі. При цьому фіксувалися такі загальні та окремі ознаки почерку, як будова, темп, нахил, відносне розміщення, висота літер, розгін, розстановка, кількість інтервалів між літерами та словами, і експерти дійшли до висновку, що почерк людини на нерівних поверхнях був придатний для аналізу та ідентифікації.

Висновки. Не завжди рукописні записи, які є об'єктами для досліджень судових експертів-почеркознавців, виконані на папері чи іншій традиційній поверхні. Незвичайною поверхнею для письма може бути бетонний фасад, дзеркало, дерево, тіло і т. д., аерозольна фарба може бути нанесена на поверхню бетонної стіни у випадках, пов'язаних із графіті, тощо. Отже, необхідні подальші дослідження у сфері аналізу почерку щодо написів на нетрадиційних поверхнях. Дослідження робіт зарубіжних авторів на цю тематику показали, що незважаючи на те, що загальні ознаки почерку можуть змінюватися через незвичні (для пишучого) умови виконання, але деякі окремі ознаки почерку залишаються незмінними.

Література:

1. Afreen Tarannum, Vinay singh, Nidhi Sharma, Vaibhav Saran “Suicide Notes on Unconventional Surfaces: A Trending Challenge”. International Journal of Social Relevance & Concern (IJSRC)ISSN-2347-9698 Volume 3 Issues 5 May, 2015.
2. Demirci et al Am J Forensic Med Pathol • Volume 30, Number 3, September 2009.
3. Mohinder Singh and Dr. O.P.Jasuja (2015). “Forensic Examination of Handwriting Written Under Unusual Circumstances” Presented at International Conference on Questioned Document, Punjab national university, Patiala.
4. Syed Urooj Qamar & Anu Singh & Saba Rashid “Forensic Identification of Handwriting on Curved Surfaces Especially Tree”. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), Print ISSN 2389-5138 Cosmos Impact Factor 4.236 Volume 5 ISSUE 3 July-SepSt 2018.

Ластовецький Роман Ігорович
студент 3-го курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури
та технологій, м. Київ, Україна.
Науковий керівник

Кобилянський Олег Леонідович
кандидат юридичних наук, доцент,
доктор філософії, професор кафедри
кримінального права,
Державного університету інфраструктури
та технологій, м. Київ, Україна.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ

Мета дослідження – на підставі аналізу слідчої та судової практики, а також наукових праць українських й іноземних вчених визначити типові тактичні завдання, що підлягають виконанню на початковому етапі розслідування вбивств, та особливості їх реалізації.

Основним завданням початкового етапу розслідування вбивства є зібрати якомога більше інформації про всі ознаки злочину: особу виконавця, співників, потерпілих, свідків; мету та мотив злочину; механізм вчинення злочину; злочинність та її наслідки тощо.

На початкових етапах розслідування будь-якого виду вбивства необхідно розробити загальний детальний план розслідування на основі загальних версій та попередньої інформації.

Складність слідства та слідчих дій під час розслідування вбивства залежить від поточної криміналістичної (розшукової) ситуації, що складається на конкретній стадії провадження.

Визначення криміналістичної характеристики вбивства сприяє ефективному розслідуванню кримінального правопорушення, комплексу криміналістичних елементів, які сприяють найбільш оперативному розслідуванню. Елементи криміналістичної характеристики вбивства включають:

- спосіб вчинення;
- спосіб приховування;
- місце, час та обстановка;
- слідова картина;
- особа злочинця;
- особа потерпілого.

Способи вчинення – надзвичайно різноманітні: застосування вогнепальної і холодної зброї, удавлення зашморгом, дія високої температури, утоплення та ін. Спосіб вчинення часто вказує на особу злочинця і дозволяє висувати версії як щодо вбивці, так і щодо мотивів учинення злочину. Спосіб вчинення злочину орієнтує слідчого на комплекс слідів і речових доказів, що можуть бути виявлені у процесі розслідування.

Спосіб приховування. Стандартними способами приховування є: знищення слідів злочину; знищення чи приховування знарядь і засобів; інсценування вбивства під нещасний випадок чи самогубство; знищення трупа; спотворення трупа з метою приховування особи потерпілого. Як правило, такі дії пов'язані з бажанням вбивці приховати свою причетність до

злочину, уникнути відповідальності.

Місце, час та обстановка. Злочинець обирає собі час більш вигідний для вчинення вбивства: коли немає свідків, коли потерпілий залишається один. Місце вчинення вбивства найчастіше безлюдна місцевість. Місце як і обстановка злочину, є важливим джерелом інформації, оскільки воно містить велику кількість речових доказів, слідів, що визначають напрям розслідування і висунення версій.

Слідова картина – утворюють обставини і сліди події злочину. Дослідження таких слідів і речових доказів може вказати на особу злочинця, особу потерпілого та виявити негативні обставини, обставини події, сліди приховання злочину.

Особа злочинця – соціальний і психологічний портрет вбивці має різноманітні риси залежно від того, чи є злочин умисним або з необережності. Дії злочинця на місці події дозволяють дійти висновків щодо його обережності, продуманості дій, наявності фахових навичок, сили, жорстокості та ін. Злочинець, який вчинив вбивство навмисно, характеризується негативно, має такі якості, як агресивність, жорстокість, егоїзм тощо. У випадках необережності такі якостей відсутні.

Для вбивць, що вчиняють кількаразові вбивства, специфічним є наявність неяскравої вираженої патології, невисокий інтелектуальний рівень, схильність до садизму, що використовують у своїх злочинах. При здійсненні таких вбивств вони, використовують однотипні для своєї «серії» методи при підборі жертв.

Особливо складні можуть бути для розслідування випадки щодо дій професійних вбивць. Саме такі особи найчастіше вчиняють так звані замовлені вбивства.

Особа потерпілого – нерідко вказує на особу злочинця. Тому вивчення особи потерпілого дозволяє висунути версії щодо вбивці, мотивів учинення злочину.

Серед потерпілих у більшості трапляються чоловіки. Коли об'єктом посягання є жінка, мотивами можуть бути: ревності, корисливі спонукання.

До першочергових дій при розслідуванні вбивства **належать невідкладні слідчі (розшукові) дії**. Розшукові дії включають організацію притягнення до відповідальності злочинців, допит громадян, які вперше знайшли тіло або на місці злочину, організацію спостереження тощо.

Першою невідкладною слідчою дією є **огляд місця події та тіла**. У таких випадках особливість огляду місця події впливає з деталей характеру вбивства (використання вогнепальної зброї, отруєння тощо). Також важливо виявити та оглянути сліди та речові докази. Характер вбивства спонукає слідчих шукати сліди злочину за допомогою певних засобів і прийомів. Тому слідами використання вогнепальної зброї можуть бути снаряди, кулі, а іноді й пістолети, а також кров, сліди опору тощо.

До першочергових слідчих дій належить призначення **судово-медичної експертизи**. Судово-медичні експертизи дають можливість ідентифікувати особу. Крім судово-медичних експертиз можуть бути призначені й інші

експертизи, зокрема судово-балістичні експертизи, дактилоскопічні, біологічні експертизи тощо.

Невідкладні слідчі дії передбачають **пред'явлення тіл для впізнання**. Це потрібно, коли особу жертви неможливо встановити в інший спосіб. Встановлення осіб, визнаних зниклими безвісти або ймовірних вбивць у моргах. Перш ніж подати заяву про впізнання, заявника запитують про зовнішній вигляд та одяг потерпілого, а також про здійснення трупного туалету для надання прижиттєвого вигляду. Результати демонстрації для ідентифікації фіксують в протоколі.

Особливе місце в розслідуванні вбивств займає **допит свідків**. План допиту включає всі питання, що характеризують склад злочину. Деталі свідчень є особливо важливими, оскільки вони можуть містити контрольні питання та інформацію, необхідну для перевірки показань свідків та підсудних. Показання свідків можуть мати важливе значення для виявлення злочинців (фізичний опис) та подальшої ідентифікації.

При розслідуванні вбивства однією з важливих слідчих дій є **обшук**, який покликаний виявити сліди та речові докази причетності особи до злочину. Під час обшуку слідчі повинні зосередитись на виявленні: одягу та взуття злочинця, які були на ньому під час вчинення злочину; зброя та засобів заподіяння смерті; цінностей та речей, що належать потерпілому; зброї та боеприпасів; листування, фотографій та інших даних особи. характер стосунків між жертвами; плями крові.

Умовами успішного розкриття вбивства є обґрунтоване висунення та компетентна перевірка можливих версій обставин злочину та причетних.

Висновок. У кримінологічній теорії розслідування вбивства завжди займало особливе місце через його предмет – методи розслідування тяжких злочинів проти життя. Незалежно від рівня економічного розвитку ця важлива соціальна проблема залишається актуальною для всіх країн світу.

Кримінальне законодавство України містить численні положення, які визначають рівень відповідальності за вбивство, у тому числі за замовне та організоване злочинне угруповання.

Посилення боротьби зі злочинністю потребує організації на високому рівні оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на своєчасне та ефективне розкриття всіх видів вбивств. Дослідження з цих питань мають не лише теоретичне значення, а й практичне значення.

Романенко Олександр,

студент 3 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій м. Київ

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри кримінального права
Державного університету інфраструктури та

технологій
Кобилянський Олег Леонідович
м. Київ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ «ЦИФРОВИХ СЛІДІВ» ТА ВИКОНАННЯ СЛІДЧИМИ ДІАГНОСТИЧНИХ ЗАВДАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НИМИ

Закономірним наслідком розвитку інформаційних технологій стає їх глобальне впровадження в усі аспекти життєдіяльності людини. Людина в більшій чи меншій мірі існує одночасно в двох просторах – реальному і віртуальному. Якщо перший був предметом вивчення криміналістики протягом усього часу її існування, то другий все ще знаходиться на стадії усвідомлення необхідності його дослідження та поступового освоєння.

Стаючи частиною суспільного життя, віртуальний простір стає частиною злочинного світу, де накопичені криміналістикою знання стають недостатніми для виконання завдань кримінального провадження. У зв'язку з чим, актуальним завданням сучасної криміналістики стають питання цифрових слідів та виконання діагностичних завдань, які стоять як перед кожним криміналістом окремо в процесі розслідування злочинів, так і перед криміналістикою як наукою в цілому. Актуальності даній темі також додає і ситуація, яка відбувається навколо України. Агресія російської федерації поширюється не тільки у формі збройного втручання, а й у кіберпросторі. Після початку активної фази активізувались інтернет-злочинці, які працюють на війська держави-агресора, тому необхідність дослідження вказаного явища, а також розгляду дій правоохоронних органів у випадку виявлення таких слідів набуває надзвичайної актуальності.

Сучасна злочинність, крім класичних засобів вчинення злочинів (ніж, пістолет, вибухівка тощо), все частіше використовує інформаційні технології та інноваційні рішення для реалізації своїх злочинних задумів: віруси, комп'ютери, сервери, мобільні телефони, смартфони, записуючі засоби, мережа «Інтернет» тощо. Усі названі засоби можна поділити на такі групи:

1) комп'ютерна техніка (периферійне обладнання, планшетні комп'ютери тощо);

2) спеціалізоване програмне забезпечення (шкідливі програми, програми для аналізу мереж, програми для підбору паролів);

3) засоби організації зв'язку та комунікацій (засоби рухомого радіотелефонного зв'язку – мобільні та супутникові телефони, смартфони, радіостанції), серверне обладнання, комунікаційні засоби: роутери, модеми, комутатори, мережеві картки);

4) апаратні засоби (генератори зашумлення, засоби фізичного знищення інформації, скімери тощо);

5) цифрові технології (фішингові сайти, підроблена електронна пошта, електронні платіжні системи).

Безумовно, зазначені групи залишають різні сліди, які будуть цікавити слідчого. При дослідженні об'єктів, предметів або знарядь з місця вчинення

злочину вони будуть нести криміналістично значиму інформацію, під якою розуміються будь-які дані (відомості, події, факти) незалежно від прийнятої ними форми, одержувані непроцесуальним/процесуальним шляхом і які використовуються для вирішення завдань кримінального судочинства [1].

Цифрові сліди – це будь-які зміни комп'ютерної інформації, пов'язані з подією злочину, зафіксовані на матеріальних носіях комп'ютерної техніки. Вони не мають матеріальної форми існування, існують лише на технічних носіях та мають складну інформаційну структуру, в якій поряд зі значимою кримінально-релевантною інформацією міститься значний обсяг допоміжних даних, що відповідають за цілісність і доступність комп'ютерної інформації віртуального сліду [2].

Проявляться такі сліди можуть у вигляді команд даних в операційній системі, окремої комп'ютерної програми, файлів текстової, графічної, символічної інформації, баз даних, на електронній пошті (месенджера, чату, форуму), відомостей про роботу, сайтів мережі «Інтернет». Утворюватися вони можуть як у результаті діяльності людини, так і функціонування обладнання.

Розглядаючи законодавче закріплення даного терміну, потрібно вказати на ряд змін, які були нещодавно внесені до Кримінального процесуального кодексу України. Так, 22 березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування за «гарячими слідами» та протидії кібератакам». Потрібно вказати, що законодавець не став використовувати термін «цифрові сліди», а були введені узагальнюючі терміни «комп'ютерні дані» та «комп'ютерні системи» [3], у відповідності до Будапештської конвенції про кіберзлочинність, яка ратифікована Верховною Радою ще у 2005 році. У вказаному законі комп'ютерні дані розглядаються як документи та можуть бути визначені речовими доказами. Інформація про копії таких даних має бути чітко зафіксована у протоколі, а носії із даними – додані до протоколу. Закон запровадив можливість доступу слідчих та прокурорів до інформації у приватних пристроях на місці обшуку навіть у разі, якщо ухвала суду не поширюється на цей пристрій.

Цифрові сліди знаходяться в складних форматах на електронних носіях інформації, робота із ними відбувається в рамках процесуальних дій. Говорячи про діяльність правоохоронних органів у роботі із «цифровими слідами», а саме щодо діагностичних завдань, то необхідно звернути увагу на думки дослідника Двойнікова О.О.: «у разі виявлення факту розміщення забороненої інформації в глобальній мережі правоохоронними органами, під час фіксування готуються такі документи, що підтверджують факт знаходження протиправного контенту на сайті: 1) рапорт (лист) працівника поліції про виявлення та встановлення наявності знаходження протиправної інформації на сайті; 2) протокол зі скріншотами (копії сторінки сайту з екрана), що підтверджує наявність протиправної інформації на сайті; 3) документ (файл) для перегляду сторінки сайту в режимі онлайн; 4) додається

посилання на сторінку сайту у каталозі обраного в Microsoft Internet Explorer; 5) створюється копія сторінки сайту на жорсткому диску за допомогою спеціальної утиліти; 6) готується інформаційна довідка про ідентифікаційні дані сайту (IP-адреса, URL), інтернет-провайдера (електронна адреса, номери телефонів) тощо» [4].

На підставі встановленого факту розміщення інформації в мережі Інтернет, що також може бути здійснено як за ініціативою слідчого, так і на підставі заяви зацікавлених осіб, слідчий відкриває кримінальне провадження. Першочерговою слідчою дією, яку повинен здійснити слідчий є слідчий огляд веб-сайту в порядку, передбаченому ст. 237 КПК України, на предмет наявності чи відсутності факту вчинення кримінального правопорушення.

Під час огляду веб-сайту, у разі відсутності в слідчого спеціальних знань, слідчий повинен залучати до огляду відповідного спеціаліста. У протоколі огляду варто зазначати серійний номер службового комп'ютера, назву та версію операційної системи, яка встановлена на даному комп'ютері, назву та версію програми-браузера, за допомогою якої здійснюється доступ до мережі Інтернет [5].

Найбільш простим та доступним способом встановлення особи може бути пошук інформації за її мережевими ідентифікаторами, які особа залишила в мережі. Як правило, такими ідентифікаторами є адреса електронної поштової скриньки, нікнейм у форумі, профіль соціальної мережі тощо. Перш за все, необхідно скористатися можливостями інтегрованої інформаційно-пошукової системи поліції. У рамках використання даного способу також можуть бути застосовані різні пошукові системи, такі як Google, Rambler, Yahoo тощо.

Пошук доцільно продовжити в соціальних мережах, таких як «Фейсбук», «Instagram», «Twitter» тощо. Користувачі активно розміщують на своїх сторінках інформацію особистого характеру: номери телефонів, адреси, місце роботи, посаду, місце свого знаходження, фотографії. Отже, на підставі інформації з соціальних мереж можливо встановити стать, вік, майновий стан особи, освіту, сферу інтересів, фізичне місцезнаходження особи в той чи інший час.

Отже, розслідування злочину за електронними слідами є новим та актуальним напрямом криміналістики. Найголовнішим та найскладнішим завданням, яке стоїть перед слідчим в процесі розслідування злочину є ідентифікація особи злочинця за електронними слідами. Головними перешкодами у цьому є відсутність комплексних наукових досліджень в даному напрямку, недостатність спеціальних знань у слідчих та працівників оперативних підрозділів, а також дії самих злочинців, які приховують такі сліди. Тому в процесі встановлення особи злочинця слідчий повинен використовувати облікові дані, які особа залишила за собою в мережі. Пошукові системи, відкриті бази даних, соціальні мережі стають одним з головних джерел криміналістичної інформації, на підставі якої встановлюється особа злочинця, його психофізіологічні риси, соціальний

статус, місцезнаходження тощо.

Література:

1. Родивілін І.П. Використання комп'ютерної інформації при розкритті розслідуванні злочинів, скоєних з використанням мережі «Інтернет». *Криміналістика: вчора, сьогодні, завтра*: зб. наук. праць. 2015. Вип. 6. С. 173-178.

2. Найдъон Я. (2019) Поняття та класифікація віртуальних слідів кіберзлочинів. *Підприємництво, господарство і право*. С. 304-307.

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам Закон України №2137-IX від 22 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n39> (дата звернення: 04.05.2022)

4. Двойніков О.О. (2013) Кримінально-процесуальні особливості встановлення особи, яка вчинила злочин за допомогою Інтернет-сайту. *Актуальні питання розслідування кіберзлочинів*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. С. 218-222.

5. Коваленко А.М. (2017) Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. С. 182-191.

СЕКЦІЯ 4.
**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА
В СИСТЕМІ ПРАВОВІДНОСИН»**

Бобко Катерина Миколаївна,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури
та технологій, м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського і
транспортного права
Державного університету інфраструктури
та технологій

Подолян Юлія Олександрівна

**ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ**

Анотація: У роботі визначено основні проблеми досудового врегулювання господарських спорів. Охарактеризовано кожен з цих проблем.

Постановка проблеми: Метою даної роботи є дослідження проблем досудового врегулювання господарських спорів та надання пропозицій щодо їх вирішення.

Основні матеріали дослідження.

Діяльність господарюючих суб'єктів супроводжується виникненням, функціонуванням та припиненням великої кількості відносин. Механізм взаємодії між господарюючими суб'єктами не може бути позбавлений конфліктів, які призводять до спорів між суб'єктами господарської діяльності. Вказані конфлікти між суб'єктами господарської діяльності прийнято називати господарськими спорами.

Порядок досудового регулювання визначається розділом II Господарського процесуального кодексу України (далі ГПК), ст. 5 якого зазначає, що сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою. Звідси випливає, що сторони можуть обумовити в договорі порядок й умови досудового врегулювання спору. Крім того, розділом II ГПК України встановлено порядок і умови пред'явлення претензії, строків її розгляду, повідомлення про результати такого розгляду та ін [3].

Проаналізувавши законодавство з приводу досудового врегулювання господарських спорів, необхідно вказати, що дане правове явище характеризується самостійністю сторонами застосування заходів,

які спрямовуються на вирішення між господарюючими суб'єктами спору, не вступаючи при цьому у відносини з судом, шляхом подавання претензії стороні, яка порушила умови договору [7].

Варто розглянути основні проблеми досудового врегулювання господарських спорів, які розглядаються в правовій доктрині господарського права С.В. Стасюком та Н.В. Рибальченком:

- претензійний порядок дасть винній стороні можливість спотворювати обставини справи, перекручувати факти на свою користь, давати неповний перелік документів, приховувати обставини справ й ухилятися від відповідальності;
- немає жодної гарантії на позитивне вирішення конфлікту (за статистикою всього лише 5% спорів вирішуються в досудовому порядку);
- відсутність можливості отримання акта пре- юдиційного характеру: ухвали чи рішення суду, в яких безпосередньо встановлюються факти, що мали місце при виникненні певних правовідносин, наприклад, договірних, і, відповідно, дається юридична оцінка вчиненим діям (резолютивна частина рішення);
- ймовірно, що винна сторона не відповість у встановлений законом термін на претензію або просто проігнорує її. Це дасть їй можливість затягнути вирішення спору й виграти мінімум 2-3 місяці до звернення до суду;
- визнання або навіть часткове визнання претензії ще не свідчить, що вимоги будуть виконані [5].

Частина 1 ст. 222 ГК України містить загальне правило, згідно з яким учасники господарських відносин, що порушили майнові права або законні інтереси інших суб'єктів, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення їм претензії чи звернення до суду. Слід погодитися з думкою про те, що декларативність цієї норми зумовлена відсутністю будь-яких санкцій за невиконання правопорушником обов'язку поновити порушені права або інтереси інших суб'єктів. Вважається доцільними ввести зазначену відповідальність та її ініціювання на розсуд суду, встановивши дану санкцію у вигляді штрафу. Сторона, яка порушила зобов'язання, отримає стимул якнайскоріше виконати свої зобов'язання та поновити права і законні інтереси іншої сторони [4].

При цьому чи не найважливішою проблемою регулювання претензійного порядку господарських спорів є на сьогодні відсутність чіткого механізму примусового виконання визнаної претензії. Визнана, але не виконана претензія, замість того, щоб допомогти захистити права та законні інтереси, навпаки, збільшує час, необхідний для відновлення порушених майнових прав, створює інші значні труднощі для потерпілої сторони, призводить до безпідставного збагачення недобросовісного боржника. За цілком слушним висловлюванням Ю. Павлюченко, сучасний досудовий порядок вирішення господарських спорів не

захищає суб'єкта господарювання від наслідків правопорушення, тому що законодавчо регламентована поведінка боржника не підкріплюється державним примусом. Виникає ситуація, коли законодавець дав можливість оперативно захистити свої права, однак механізм реалізації такої можливості не встановив [3].

У свою чергу, Т.В. Степанова вказує на більш практичні недоліки досудового врегулювання господарських спорів. Так, пунктом 9 ст. 222 Господарського кодексу України закріплено, що стягнення з винної особи штрафу, у встановленому чинним законодавством розмірі, якщо нею було порушено встановлені строки розгляду претензії, або якщо особа залишила претензію без відповіді [2]. Дослідниця зазначає, що варто звернути увагу на імперативне викладення формулювання вищезазначеної статті ГК («стягує») та вказує, що не у всіх випадках доцільним є накладення на винну особу штрафу через залишення без відповіді претензії. Прикладом є ситуація, коли винна особа виконала вимоги, вказані в претензії, але не надала відповіді, щоб не витратити зайвого часу, та розраховує на те, що позивач самостійно зверне увагу на виконання умов договору. В даному випадку він (через неухважність) звернеться до суду та буде винною особою. В таких ситуаціях суди, зазвичай, не стягували в дохід держави штраф [7].

Висновки. В ході дослідження виявлено такі проблеми досудового врегулювання господарських спорів: 1) відсутність гарантії позитивного вирішення конфлікту; 2) відсутність санкцій за невиконання правопорушником обов'язку поновити порушені права або інтереси інших суб'єктів до отримання претензії; 2) відсутність відповідальності за неповернення оригіналів документів, які надані іншою стороною господарського спору; 3) накладення на винну особу штрафу через залишення без відповіді претензії; 4) можливість затягнення спору однієї зі сторін господарського спору; 5) відсутність чіткого механізму примусового виконання визнаної претензії [5].

На практиці досудовий порядок здійснюється шляхом претензійної роботи. Реальність такого порядку врегулювання виникаючих господарських спорів забезпечується наявністю юрисконсультів у переважній кількості підприємств і організацій, а також дедалі більшою юридичною грамотністю керівників підприємств та організацій. Успіх такого порядку вирішення спорів залежить, насамперед, від серйозності ставлення до претензійної порядку як з боку заявників претензій, так і з боку тих, кому вони адресуються. Якщо претензія складається обдуманно, ґрунтовно, переконливо, з посиланнями на правові норми і розглядається вона серйозно, то це є запорукою врегулювання конфлікту самими сторонами без доведення його до господарського суду [2].

Досудовий порядок є невід'ємною частиною господарського процесу, він опосередковує господарський спір та має притаманні йому матеріально-правові та процесуально-правові чинники, що дають

підстави виділити зазначений порядок, як окремий галузевий принцип господарського судочинства, що визначає зміст його діяльності [3].

Література:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР).
2. Таликін Є.А. Формування поняття господарського спору в контексті належної господарської юрисдикції / Є.А. Таликін // Форум права. - 2014.
3. Павлюченко Ю.М. Примусове виконання визнаної претензії / Ю.М. Павлюченко // Право України. - 2011.
4. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. - 2-ге вид., переробл. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2008.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів: Закон України від 23.06.2005 № 2705-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2005.
6. Чернадчук В.Д., Сухонос В.В., Нагребельний В.П. та ін. Господарське процесуальне право. Підручник / В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос (ст.), В.П. Нагребельний, Д.М. Лук'янець; За заг. ред. к. ю. н. В.Д. Чернадчука. - 2-ге вид., перероб. і доп. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2008.
7. Степанова Т.В. Про деякі прогалини порядку досудового врегулювання господарських спорів // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 2005.

Богаткіна Анастасія,

студентка 2 курсу юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури
та технологій м. Київ, Україна

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент, завідувач кафедри
цивільного права юридичного факультету,
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури
та технологій

Мусієнко Володимир Володимирович

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ГЕНОЦИДУ

Геноцид - цілеспрямовані дії з метою повного чи часткового знищення груп населення чи народів за національними, етнічними, расовими, корисливими чи релігійними мотивами.

До таких дій належать:

- вбивство членів цієї групи;
- нанесення тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам такої групи;
- створення членам групи умов, які розраховані на повне чи часткове її знищення;
- унеможливлення народження дітей в середовищі групи;
- насильницька передача дітей цієї групи іншій групі.

Відповідно до стаття 442 Кримінального кодексу України (далі - КК України) злочином визнається геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу,

Національна група (нація) - це така, що історично склалася стійка спільнота людей, для якої характерні спільна територія, економічні зв'язки, своя мова, відмітні особливості побуту, культури і духовності.

Етнічна група (етнос) - така, що історично склалася стійка соціальна група людей, для якої характерні єдність культури і духовності, особливості побуту, звичаїв (плем'я, народність, народ). Для неї можуть не бути характерними ознаки, що є визначальними для національної групи (наприклад, євреї тривалий час не мали спільної території, не були пов'язані між собою економічно, багато із них не володіли своєю мовою).

Расова група (раса) - така, що історично склалася група людства, об'єднана спільністю фізичних ознак, що наслідуються (колір шкіри, волосся та очей, форма черепа, зріст тощо), обумовлених спільністю походження і початкового розселення.

Релігійна (конфесійна) група - група людей, для якої спільною є сукупність духовних уявлень про надприродні сили та істоти, яким ця група поклоняється.

Склад злочину поділяється на:

- Об'єкт;
- Об'єктивна сторона;
- Суб'єктивна сторона;
- Суб'єкт.

Об'єктом геноциду є безпека існування національних, етнічних, расових та релігійних груп.

Потерпілими від цього злочину можуть бути лише члени національної, етнічної, расової чи релігійної групи, на знищення якої спрямовано дію винних осіб – як громадян України, так і іноземних громадян або осіб без громадянства. До найнебезпечніших сучасних форм дискримінації відносяться расизм, антисемітизм, нетерпимість до арабів і мусульман,

негрофобія, ксенофобія (ворожість до будь-яких іноземців). Видом геноциду є апартеїд – обмеження прав громадян за расовою ознакою.

З об'єктивної сторони злочин проявляється у суспільно небезпечних діях чи бездіяльності, формами якого є:

1. позбавлення життя членів національної, етнічної, расової чи релігійної групи;
2. заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень;
3. створення національної, етнічної, расової чи релігійної групи життєвих умов, розрахованих повне чи часткове її фізичне знищення; передбачає економічну блокаду групи та позбавлення її реальної можливості забезпечувати собі достатнє харчування та медичне забезпечення, заборону існування групи за межами невеликої території резервації чи гетто (депортацію) у місцевість, несприятливу для проживання людей, поширення епідемій тощо. Найяскравішими проявами геноциду у цій формі в історії України були масова депортація населення у віддалені регіони СРСР у 1929-1931 рр., голодомор 1932-1933 рр. ;
4. скорочення дітонародження або запобігання його у такій групі. Може відбуватися шляхом застосування методів генної інженерії, примусової кастрації та стерилізації, насильницької контрацепції, примусу жінок до абортів, незаконного позбавлення волі чоловіків групи або створення умов для окремого проживання чоловіків та жінок, заборони шлюбів між членами однієї расової, етнічної чи національної групи. Спосіб запобігання дітонародженням є і кастрація, яка одночасно розглядається як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень;
5. насильницька передача дітей із однієї національної, етнічної, расової чи релігійної групи до іншої. Метою цієї передачі є стирання з пам'яті дитини інформації, що ідентифікує її у власному поданні як члена певної групи з подальшим біологічним розчиненням його нащадків серед представників іншої групи;
6. публічні заклики, виготовлення та розповсюдження матеріалів із закликами до здійснення перерахованих дій; публічними визнаються заклики, які повідомляються багатьом у їхній присутності або із застосуванням технічних засобів масового інформування (наприклад, виступ на радіо чи телебаченні). Під матеріалами слід розуміти будь-які матеріальні носії інформації: друковану та рукописну продукцію, аудіо- та відеокасети, дискети, лазерні диски. Поняття «виготовлення» включає первинне створення матеріалів, внесення змін до них, і навіть їх розмноження поширення. Поширення матеріалів – будь-яке їхнє відчуження іншим особам або розміщення для самостійного ознайомлення з ними (наприклад, розклеювання листівок та плакатів, розміщення в Інтернеті).

Цей злочин вважається закінченим: у перших двох формах - з моменту настання наслідків у вигляді відповідно до біологічної смерті та тяжких тілесних ушкоджень, а в інших формах - коли скоєно зазначені діяння.

З суб'єктивної сторони злочин характеризується виною у вигляді прямого наміру.

Спеціальною ознакою геноциду у перших його п'яти формах є мета – повне чи часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Тому дискримінаційні дії, що залишають громадян певної групи можливості повністю використовувати свої права та свободи - право на свободу пересування, на підприємницьку діяльність, на судовий захист, на охорону здоров'я, на освіту, традиції, на створення культурних та навчальних закладів національних меншин, на участь у діяльності міжнародних неурядових організацій тощо, але не спрямовані на знищення цієї групи, кваліфікуються за статтею 161 КК України.

Метою виготовлення матеріалів із закликами до геноциду є їхнє поширення. Для таких форм злочину, як публічні заклики до геноциду та поширення матеріалів із закликами до геноциду, ціль не є обов'язковою ознакою складу.

Жодні рядки давності не застосовуються до геноциду щодо застосування частини першої 442 КК України, незалежно від часу його вчинення.

Суб'єкт злочину загальний. Для складу злочину немає значення, чи скоєно злочин представником так званої титульної нації чи національної меншини, європейської раси чи негроїдного, віруючим чи атеїстом. Так само не має значення, чи належить суб'єкт злочину та потерпілі до однієї раси, національності, етносу, конфесії.

Приклади геноциду:

- Геноцид індіанців (від кінця XV ст. — часу відкриття європейцями Америки).
- Геноцид черкеського народу (1763—1864) в ході Кавказьких воєн.
- Геноцид гереро і нама (1904–1907).
- Геноцид ассирійців у Туреччині (1914—1925).
- Геноцид вірмен в Туреччині (1915—1923) під час та після Першої світової війни.
- Геноцид понтійських греків у Туреччині (1914—1923).
- Геноцид українців (1932—1933) тоталітарним комуністичним режимом в СРСР.
- Голокост (1939—1945) — геноцид євреїв нацистами Німеччини під час Другої світової війни.
- Геноцид циган (1935—1945) під час Другої світової війни.
- Геноцид сербів (рос. мовою) (1941—1945) під час Другої світової війни.
- Масові вбивства мирного населення комуністичним режимом червоних кхмерів Камбоджі (1975–1979).

- Геноцид у Руанді (тутсі та хуту) (1994) — найважчий після світових війн.
- Геноцид у Сребрениці (1995) — злочин сербських сил проти боснійського мирного населення.
- Дарфурський конфлікт (Судан, 2004, 2007) — міжетнічний конфлікт в суданському регіоні Дарфур з проявами геноциду.
- Геноцид уйгурів (Сінцзянь, Китай) - серія порушень прав людини, які уряд Китаю вчиняє проти уйгурів та інших етнічних і релігійних меншин.
- Геноцид українців у Бучі (Київська область, Україна, 2022)-заподіяний внаслідок вторгнення на територію російського війська.
- Геноцид українців у Маріуполі(Донецька область, 2022)-заподіяний внаслідок оточення та блокування Маріуполя

Література:

1. Василенко В. Голодомор 1932—1933 років в Україні як злочин геноциду: правова оцінка. — К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2009. — 48 с. — К-2 [9(С2)25/В19.
2. Б. М. Гончар, М. М. Гнатівський. Геноцид // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К: Знання України, 2004 — Т.1 — 760с. ISBN 966-316-039-Х
3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х. : Право, 2015
4. Стаття із сайту: <https://termin.in.ua/henotsyd/>

Братченко Анастасія Юріївна,
Державний університет інфраструктури та технологій, Київ

Науковий керівник:

Кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського і
транспортного права
Державного університету інфраструктури та
технологій

Подольян Юлія Олександрівна

«БІЗНЕС В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: НАЙБІЛЬШІ ВТРАТИ ПІДПРИЄМСТВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВІДНОВЛЕННЯ»

Анотація. Чимало підприємств опинилися в районах ведення активних бойових дій і змушені були евакуюватися в більш безпечні регіони або

припинити роботу. Однак навіть ті підприємства, які відносно далеко від обстрілів, потерпають через проблеми з логістикою та нестачу сировини.

Постановка проблеми. Економічний фронт держави під час спеціального режиму воєнного стану є одним із питань забезпечення діяльності, який сприяє поповненню бюджету та збереженню платоспроможності населення, військова агресія з боку РФ вдарила практично по кожному бізнесу в Україні та нанесла державі втрати у сотні мільярдів доларів США, але економіка держави має працювати за будь-яких умов.

Основні матеріали дослідження. Здобути перемогу над агресором було б дуже важко без функціонування бізнесу, який дозволяє українцям забезпечувати себе та підтримувати Збройні Сили України (далі - ЗСУ). Майже за 3 місяці воєнного стану український бізнес втратив більше, ніж за два роки пандемії. Обсяг завданої шкоди та довгострокові наслідки оцінити важко, адже бойові дії на території країни тривають. За оцінками Національного банку, під час військової агресії економіка України втрачає 50% "невиробленого" ВВП, тобто кожен тиждень коштує національній економіці понад 50 млрд грн і це не рахуючи втрати від руйнувань, але навіть в таких умовах бізнес повинен працювати там, де це можливо, платити податки та давати країні ресурс для продовження оборони - ці слова в останній тиждень повторюють майже всі представники уряду[1].

Чи не в найгірших умовах опинилися аграрні підприємства, їх діяльність прив'язана до конкретної території, а роботи в полі чи на фермі не можна відкласти на невизначений термін або перенести, чимало працівників фермерських господарств мобілізовані до лав ЗСУ або Сил територіальної оборони Збройних Сил України, значну частину пального країна імпортувала з росії та Біларусі, але поставки звідти зупинилися після перших ракетних обстрілів українських міст збройними силами країни агресора, в тому числі з території Республіки Біларусь. Крім того, окупанти заблокували морський шлях, який міг би легко компенсувати нестачу пального[2,с.310].

Щодо ІТ- ця галузь очікувано виявилася найбільш стійкою. Карантин добре підготував компанії до найгіршого випробування – війни, багато ІТ-компаній мали офіси за кордоном, тож після початку військової агресії з боку РФ частина працівників переїхала туди і продовжила свою діяльність.

Далі постає питання щодо електроенергетики,адже через три тижні після військового вторгнення РФ енергосистема України приєдналася до енергосистеми континентальної Європи ENTSO-E, до того в критичних випадках уся країна, крім трьох західних областей, залежала від поставок електроенергії з країни-агресора та її «сусіда» Біларусі, але зараз можна сміливо сказати, що проблем з генерацією електроенергії в Україні немає. Запорізька атомна електростанція – єдина повністю працююча АЕС з тих, які опинилися під контролем окупантів, – продовжує працювати і давати електроенергію в об'єднану енергосистему України[3].

Металургійний ринок перебуває в скрутному становищі через залежність від експорту продукції морем,а більшість підприємств галузі зосереджені у південно-східній частині України, де тривають активні бойові

дії. Підприємства не можуть відвантажувати готову продукцію через заблоковані порти і морські шляхи. Деякі заводи, наприклад, "Азовсталь" у Маріуполі, почали консервувати ще в перший день війни, 24 лютого[4]. Станом на сьогоднішній день місто-герой Маріуполь знаходиться під контролем окупаційного режиму, зазнавши критичних пошкоджень інфраструктури та фактично будучи зруйнованим. Критичних руйнувань внаслідок бомбардувань зазнав зокрема і металургійний комбінат «Азовсталь», тому економістам ще належить підрахувати ті втрати які вже завдані та будуть завдані в майбутньому металургійному ринку в масштабі всього світу та економіки України зокрема.

Значних втрат також понесла система логістики України, бо чимало територій були відрізані від сполучення. У компанії "Нова пошта" ЕП повідомили, що за перший тиждень введення воєнного стану обсяги доставки впали на 95%, якщо до цього "Нова пошта" щодня перевозила близько 1 млн відправлень, то в перший тиждень бойових дій цей показник упав у 20 разів – до 50 тис відправлень на день. Багато магістральних шляхів зруйновані, тому доводиться будувати нові маршрути, крім того, в Україні діє комендантська година, тож уночі автомобілі не можуть рухатися, що виключає цілодобову доставку[5].

Висновок. Підсумовуючи все вищенаведене, можна сказати, що в таких складних для всіх умовах, кожен має працювати на своєму фронті та робити свій вклад у забезпечення роботи економіки країни. Нажаль, частина бізнесу, що розташована у зонах активних бойових дій, назавжди втрачена, заблокована, розкрадена, проте інша частина може здійснити релокацію, зберегти (і частково надати) робочі місця і таким чином забезпечити власну платоспроможність, платоспроможність населення та забезпечити надходження до бюджету держави. Але попри всі негативні наслідки війни, необхідно зберігати холодний розум та намагатися здійснювати дії, направлені на ліквідацію або релокацію підприємства, або його відокремленого підрозділу, адже у будь-якому випадку, зовсім скоро агресія з боку РФ закінчиться нашою Перемогою і післявоєнний період вимагатиме здійснення дій, направлених на приведення бізнесу у відповідність до вимог законодавства.

Література:

1. Шаульська М.Г. (2018). Сучасні західні управлінські моделі. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України
2. Галицький О.М. Теоретико-методологічні концепти розвитку механізму державного регулювання аграрного виробництва в Україні [монографія], 2017. – 310 с.
3. Гришова, І., Федоркін Д.В. (2017). Концептуальний підхід щодо державного управління екологічною безпекою.
4. Опаленко А.М. Моделі оптимізації ризиків в діяльності виробничого підприємства / А.М. Опаленко, 2021.

5. Сивак О.Б. Соціальна відповідальність бізнесу та його ризики у конфліктні часи: проблеми та напрями удосконалення облікового забезпечення ризик-орієнтованого управління, 2018. – Т. 5: Розвиток концепції бухгалтерського обліку і оподаткування в умовах гібридної війни.

Братченко Анастасія Юрївна,

Державний університет інфраструктури та технологій, Київ

Науковий керівник:

Кандидат юридичних наук,

доцент, завідувач кафедри цивільного права

Державного університету інфраструктури та технологій

Мусієнко Володимир Володимирович

«МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ЧЕСТЬ ТА ГІДНІСТЬ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО ТА ВОЄННОГО СТАНУ»

Анотація. У статті проаналізовано питання меж здійснення права на честь та гідність в умовах надзвичайного або воєнного стану. Установлено, що під межами здійснення права на честь, гідність в умовах надзвичайного або воєнного стану слід розуміти рамки, визначені особою-носієм під час вибору способу виконання можливостей, закладених у змісті цього права, що повинні відповідати правовим рамкам, установленим законодавцем та відображеним у законодавстві.

Постановка проблеми. Під час дії надзвичайного або воєнного стану це питання набуває ще важливішого значення, оскільки введення такого стану – це завжди порушення нормальної життєдіяльності суспільства, установлення переліку обмежень у здійсненні прав фізичних та юридичних осіб. За цих умов особа перебуває в стані хвилювання та стресу, а тому межі здійснення її прав можуть «розмиватися» в її свідомості.

Основні матеріали дослідження.

Нормативно-правове регулювання меж здійснення суб'єктивних цивільних прав знаходить свій прояв у ст. 23 Конституції України, де зазначено, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права й свободи інших людей[1]. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) у ст. 13 містить норму про те, що особа здійснює цивільні права в межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства, цією статтею також установлений обов'язок особи утримуватися від дій, які могли би порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині; міститься вказівка на недопущення дій, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, зловживання правом, використання прав із метою

неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем, а також недопущення недобросовісної конкуренції, а ч. 4 згаданої статті вказує на те, що особа повинна додержуватися моральних засад суспільства під час здійснення цивільних прав[2].

Поняття «межі суб'єктивних цивільних прав» є доволі широким та складним, а тому включає в себе як статичний, так і динамічний бік. Так, межами суб'єктивного права на честь та гідність в умовах надзвичайного або воєнного стану є деякі загальні межі (визначені ст. 13 ЦК України, а саме: обов'язок особи утримуватися від дій, які могли би порушити права інших осіб, та заборона дій, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі) та межі, визначені іншими законами (наприклад, заборона використання засобів масової інформації для завдання шкоди честі й гідності особи [2]; обов'язок працівників телерадіокомпаній не допускати поширення в телерадіопрограмах відомостей, які порушують права й законні інтереси громадян, принижують їхню честь і гідність [2] та ін.).

Щодо обмеження права на честь і гідність в умовах надзвичайного або воєнного стану, то Конституція України у ст. 64 містить заборону обмеження права на повагу до гідності особи в умовах надзвичайного або воєнного стану, не згадуючи про честь та ділову репутацію[1]. ЦК України в ч. 2 ст. 274 містить вказівку на те, що обмеження особистих немайнових прав фізичної особи, установлених цим Кодексом та іншим законом, можливе лише у випадках, передбачених ними. Однак, закріпивши право на повагу до гідності та честі, а також право на недоторканність ділової репутації, законодавець не прописав у ЦК України положення щодо обмеження згаданих прав[2]. Виходячи з того, що честь та гідність являють собою єдине особисте немайнове благо, вважаємо, що право на честь і гідність не підлягає обмеженню за будь-яких умов. Честь поряд із гідністю являє собою найвищу соціальну цінність для особи та для держави в цілому, а тому навіть надзвичайний або воєнний стан не може бути підставою для їх обмеження. При цьому можна зауважити, що законодавець також іде шляхом неможливості обмеження згаданих прав, про що свідчить його вказівка на недоторканність гідності та честі у ст. 297 та ст. 290 ЦК України[2].

Отже, межі здійснення права на честь та гідність в умовах надзвичайного або воєнного стану проявляються через заборони та зобов'язання, а саме: через заборону порушувати особисті немайнові права інших осіб, зокрема права на честь, гідність та ділову репутацію; заборону порушувати право на свободу вираження поглядів та обов'язок утримуватися від дій, які можуть призвести до таких порушень. Це стосується як носія права, так і всіх інших осіб, які йому протистоять. Однак необхідно зазначити, що заборона порушувати права інших осіб та обов'язок утримуватися від дій, які можуть порушити їх – це так звані універсальні, загальні межі, які притаманні здійсненню будь-якого права, зокрема й праву на честь та гідність в умовах надзвичайного або воєнного стану. Однак аналіз чинного законодавства дає можливість побачити й інші, спеціальні межі здійснення згаданого права, але це такі межі, яких повинні дотримуватися всі інші особи, що протистоять

особі-носію під час здійснення ним права на честь, гідність в умовах надзвичайного або воєнного стану. Так, Закон України «Про телебачення та радіомовлення» у ч. 1 ст. 60 передбачає обов'язок працівників телерадіоорганізацій не допускати випадків поширення в телерадіопрограмах відомостей, які порушують права й законні інтереси громадян, принижують їхню честь і гідність [3]. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» в ч. 2 ст. 3 містить заборону використання засобів масової інформації для завдання шкоди честі й гідності особи [4]. Закон України «Про телебачення та радіомовлення» передбачає заборону використання телерадіоорганізацій для поширення інформації, яка порушує законні права й інтереси фізичних і юридичних осіб, посягає на їхню честь і гідність (ч. 2 ст. 6) [3]. Ст. 24 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» та ст. 22 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» містять заборону застосування тортур, жорстокого чи принижуючого гідність поводження або покарання під час дії надзвичайного або воєнного стану [5,6].

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що межами здійснення права на честь, гідність в умовах надзвичайного або воєнного стану є рамки, визначені особою-носієм під час вибору способу виконання можливостей, закладених у змісті цього права, що повинні відповідати правовим рамкам, установленим законодавцем та відображеним у законодавстві.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. . Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>
3. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>
4. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 766-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Вайда Тарас Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної фізичної та
вогневої підготовки Херсонського

факультету, Одеський державний
університет внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна

СЕКСУАЛЬНЕ ДОМАГАННЯ У ПУБЛІЧНИХ МІСЦЯХ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА ТА РІЗНОВИД ВУЛИЧНОГО ГАРАСМЕНТУ

Актуальність проблеми. Кожного дня трапляються десятки випадків вербальних та сексуальних домагань до жінок в публічних місцях (так званий стріт-гарасмент – *уточнено нами*). У багатьох ситуаціях жертви гарасменту діляться пережитими неприємними відчуттями у тематичних соціальних форумах, ще рідше відгукуються на заклики щодо участі у публічних телеефірах чи дають інтерв'ю для ЗМІ, де відверто розповідають про власні історії таких посягань [1, с. 101-105]. З огляду на чисельну статистику таких проявів стріт-гарасменту можна стверджувати, що посягання на гарантовані Конституцією України свободу та недоторканість жінок є дійсно актуальною соціально-правовою проблемою, існування котрої свідчить про недостатню захищеність осіб жіночої статі у громадському просторі. Дівчатам/жінкам всюди доводиться самотужки боротися з кривдниками, у більшості таких міжособистісних конфліктах ніхто не допомагає хулігана вгамувати [2].

Варто зазначити, що в Україні в чинному законодавстві немає окремої прямої правової норми щодо притягнення винних осіб (кривдників) до відповідальності за сексуальні домагання в публічному місці, хоча жінки відкрито говорять про цю гостру соціальну проблему. Ця тема є досить чутливою (інтимною), разом з тим прозорість та гласність при її обговоренні є важливою умовою, котра сприяє попередженню на майбутнє порушення прав і свобод жінки у нашій правовій державі, сприятиме на практиці реалізації Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [3]. Тому підняту нами проблему необхідно більш активно досліджувати як вченими, так і висвітлювати її у ЗМІ, критично звертати увагу правоохоронних органів на її існування через призму людських трагедій, на законодавчому рівні знайти її врегулювання (на прикладі прийняття ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4]).

Домагання від незнайомих у громадських місцях — проблема, яка є знайомою чи не кожній дівчині/жінці не тільки в Україні, а й у світі. Торік 42 % українок, згідно з результатами опитування Фонду народонаселення ООН в Україні, зазнали стріт-гарасменту [5]. У 2016 році вчені Міжнародної організації по боротьбі з бідністю ActionAid також проводили опитування щодо існування випадків домагань на вулицях різних країн світу, яке виявило, що такі ситуації траплялися із 79 % жінок в Індії, з 86 % жінок – у Таїланді, з 89 % жінок – у Бразилії, з 75 % жінок – у Лондоні, а в Афганістані – з 93 % жінок [там само]. За статистикою Національного демократичного інституту, яку озвучила в.о. Міністра охорони здоров'я України У. Супрун, 13 % українців були особисто піддані або знають жертв сексуальних домагань, а

майже половина потерпілих не звертаються за допомогою або не намагаються притягнути порушника до відповідальності [6].

Жінки часто бояться розповідати про те, що сталося, через громадський осуд і ризик почути «сама винна». Тому достовірні дані щодо реальної розповсюдженості сексуальних домагань в Україні, за словами О. Зайцевої, К. Савоскіної, є малоймовірними, адже багато людей взагалі не розуміють, що таке сексуальні домагання, які їхні прояви (ознаки) [5]. Разом з тим, причинами небезпеки цього здавалося б нешкідливого соціального феномену, на нашу думку, є наступні: 1) домагання як незначна форма відхилення від існуючих норм поведінки людини є найбільш живучим та поширеним у соціальному середовищі (у закладах освіти, на робочому місці в трудових колективах, в сфері дозвілля, в місцях відпочинку, в інших публічних сферах тощо); 2) гарасмент можна розглядати як «початкова ступінь» злочинності, особливо насильницької; 3) домагання – це засіб виявлення особою своєї явної неповаги до оточуючих громадян та суспільства в цілому; 4) гарасмент – це попрання моральних підвалин суспільства, правил безпечного співжиття, популяризація егоїзму, цинізму, жорстокості та ін. негідних мотивів взаємовідносин людей [1, с. 101-105].

Варто зазначити, що певні пілотні дослідження з проблеми стріт-гарасменту як частини більш загальної проблеми – домагання як соціального феномену в цілому – в Україні почали проводитися з недавнього часу (Вайда Т., Крулик М., Савоскіна К., Супрун У., Чижова Л. та ін.). В більшості наукових робіт та науково-популярних публікацій було започатковано вирішення окремих проблем вербального насилля/домагання (кетколінгу – *уточнено нами*). У той же час розгляду різних аспектів прояву сексуальних домагань, пошук ефективних шляхів їх запобігання приділяється, на наш погляд, недостатньо уваги з різних причин (етнічних, моральних, культурних, релігійних тощо).

Метою проведеного нами дослідження є узагальнення основних ознак сексуального домаганнями до жінок чоловіком-кривдником у публічному місці, виявлення характерних способів його дій та типова характеристика особи.

Результати дослідження. Найчастіше випадки вуличного сексуального домагання відбуваються у публічному місці: 1) у громадському транспорті (у тролейбусі, трамваї, маршрутному автобусі, вагонах метро); 2) у малолюдному громадському місці – у парку, сквері, іншій території для відпочинку громадян (на набережній річки, біля озера, ставка, на пляжі моря тощо); 3) в таксі тощо.

Типовими ситуаціями прояву вуличного сексуального гарасменту (стріт-гарасменту) можуть бути наступні: 1) у *громадському транспорті* – «у маршрутці підсів чоловік, хоча вільних місць було достатньо; почав обмацувати (торкатися руками стегна, грудей та одночасно лобка)»; «хапав за руки»; «почав торкатися голими геніталіями та водити статевим органом по нозі у переповненому салоні тролейбуса»; «продовжували мене торкатися й уже націлилися конкретно між ніг»; у вагоні метро «погладжував по

сідницях, умисно стискав їх»; «поки я виймала з кишені телефон, він дістав зі штанів і демонстрував статевий орган»; фізичний напад, удари або інший подібний механічний вплив (ущипування, поплескування); недоцільні тактильні контакти (небажані дотики) у вигляді поцілунків, погладжувальних частин тіла тощо; 2) у публічному місці – «перехожий лягнув мене по сідницях на вулиці»; «посеред малолюдної вулиці підійшов молодий чоловік, запитав, котра година – поки я виймала з кишені телефон, він дістав зі штанів член, схопив мене і почав тицяти»; 3) при користуванні таксі – «водій таксі пропонував зайнятися сексом» (жінка може повертатися пізно із зустрічі з друзями додому (3-4 година ранку), бути втомленою/змерзла, тому радо зустрічає таксиста; водій може цікавитися звідки їде пасажирка, де відпочивала; як себе почуває, чи втомилася»; в разі перебування в стані напідпитку водій може тактовно запропонувати зупинитися, якщо пасажирці стане зле»; напроситися на каву); 4) використання ексгібіціоністами інших предметів для привернення уваги дівчат/жінок в публічному місці (кидання невеликих дерев'яних палиць (гілок дерев), камінчиків тощо) [5].

Бувають випадки, коли незнайомий чоловік виходить на одній зупинці з дівчинкою-школяркою (студенткою, молодою жінкою тощо), пропонує провести її додому/школи/місця роботи або, у випадку скандалу у транспортному засобі, – просто залишає маршрутку на черговій зупинці.

Основними формами вияву сексуального гарасменту по відношенню до дівчини/жінки є торкання руками стегон, грудей та лобка; демонстрування голих геніталій та контактування статевим органом з частинами тіла жінки-жертви; погладжування по сідницях, умисне стискання їх; пропозиції зайнятися сексом, привернення до себе уваги за допомогою інших підручних засобів та ін.

Загальна характеристика кривдника (хулігана). У багатьох випадках на вигляд такий хуліган-ексгібіціоніст – це відносно молодий чоловік віком біля 35-45 років або особа середнього віку, деколи із запахом перегару; часто спочатку робить дівчині/жінці компліменти; намагається дізнатися ім'я, в'яснити у якому класі (школі, ЗВО) вчиться дівчина чи де працює жінка. При користуванні таксі водій-таксист може не поспішати розблокувати двері; розпитує, чи є у пасажирки вдома кава, запрошується в гості; відмовляється брати гроші взамін за сексуальну послугу.

Реагуванням потерпілих дівчат/жінок найчастіше характеризується наступною поведінкою (діями та переживаннями особистих самопочуттів): 1) ігнорування хулігана на місці події; вдавання, що нічого страшного не відбувається (розуміння того, що кривдник – нездорова людина); 2) намагання відсторонитися від хулігана (дистанціюватися, відштовхнути); 3) занурення жертви у деструктивний стан (почуття шоку, страх від встановлення зорового контакту, від можливого розвитку подій, ступор, сором, паніка); 4) втрата почуття безпеки (безпорадність, відсутність плану дій), психоемоційного комфорту, поява відчуття огиди; 5) справедливе обурення (хочеться кричати, звернутися до когось за допомогою), щоб

кривдник перестав чіплятися; 6) нанесення удару кривдникові більш сміливими та рішучими жінками [7, с. 119-123].

Висновки. Провівши аналіз спеціальної літератури з піднятої проблеми – домагання стосовно дівчат/жінок у публічному місці – можемо зробити деякі узагальнення.

1. В умовах правової держави посягання на життя, здоров'я та свободу людини, в тому числі загроза для статевої свободи/статевої недоторканості особи жінки розцінюється як серйозне правопорушення чи навіть кримінальний злочин. Разом з тим, сексуальні домагання до жінки в публічних місцях в силу завданої їй незначної шкоди в цілому у сучасних умовах не знаходить активного занепокоєння у суспільстві.

2. Найчастіше випадки вуличного сексуального домагання стосовно жінки відбуваються у публічному місці – 1) у громадському транспорті; 2) у малолюдних громадських місця та місцях відпочинку; 3) в таксі тощо.

Література:

1. Вайда Т.С., Крулик М.І. Проблема вербального насилля: кетколінг як різновид вуличного гарасменту (домагання) // *Modern science and practice. Abstracts of the XV th International scientific and practical conference* (4-5 may, 2020). Varna, Bulgaria. 2020. Published on <https://www.bookwire.com>. 2020. – Pp. 101-105. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/05/XV-Conference-04-05-Varna-Bulgaria-book.pdf>.

2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року (із змінами, внесеними Законом України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 23.04.2022).

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 24.04.2022).

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII (із змінами в редакції від 01.01.2020). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>. (дата звернення: 23.04.2022).

5. Савоскіна К. «Торкався грудей, ляскав по сідницях». Сексуальні домагання у публічних місцях — як реагувати і що каже закон. URL: <https://hromadske.ua/posts/torkavsya-grudej-lyaskav-po-sidnicyah-seksualni-domagannya-u-publichnih-miscyah-yak-reaguvati-i-sho-kazhe-zakon> (дата звернення: 14.04.2022).

6. Супрун дала поради, як зупинити домагання // Народна правда. 31.07.2019.

7. Вайда Т.С. Порядок взаємодії поліцейських та медичних працівників при наданні домедичної допомоги потерпілим особам внаслідок знущання над ними та/або недбалого ставлення до них. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 1 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Кропивницький, 24 вересня 2021 р., Кіровоградський НДЕКЦ МВС України). Кропивницький : ТОВ «Центр.-Укр. вид-во», 2021. С. 119-123.

Павло Гарасим

докторант Національного університету
«Львівська політехніка»

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ПРОЦЕСОМ ВИКОНАННЯ- ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

Як показують результати наукових досліджень, при вивченні змісту будь-якого виду суспільної діяльності досить важливо з'ясувати соціально-правову природу виникнення, розвитку та функціонування існуючих при цьому проблем, а також негативних закономірностей, що склались у зв'язку з цим [1, с. 223-230].

З огляду цього, цікавим є процес доктринального пошуку, предметом якого виступає громадський контроль у сфері виконання покарань України, враховуючи всю складність і взаємообумовленість зазначеної суспільної діяльності у системі залежностей і протиріч об'єктивного, включаючи правового, характеру, що її супроводжують, а також політичні, економічні, фінансові та інші життєво важливі елементи державного устрою, рівень демократії, гласності та верховенства права, які склались на певному історичному відрізку функціонування даного соціуму та його інституцій.

Важливим у цьому контексті є й той факт, що потреба в адаптації вітчизняного законодавства до норм Європейського Союзу (ЄС) та до кращих світових стандартів, що стосуються забезпечення прав і свобод людини та громадянина, особливо в умовах ізоляції окремих із них від суспільства, детермінована сучасною правовою та соціально-політичною ситуацією, яка склалась в нашій державі за останні роки (з часу, зокрема, революції Гідності у 2014 році).

Додатковим аргументом з цього приводу виступають ті завдання, які визначені у сучасних державних програмах, спрямованих на удосконалення процесу виконання – відбування кримінальних покарань, одним із невід'ємних елементів якого й виступає громадський контроль за дотриманням прав засуджених, правові засади якого визначені у кримінально-виконавчому законодавстві України.

Враховуючи зазначене та виходячи з того, що на сьогодні даний вид соціального моніторингу не сприяє в повній мірі реалізації визначених у законі (ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України) завдань кримінально-виконавчої діяльності, що виражається у кількісно-якісних показниках, які стосуються її змісту (рості рівня пенітенціарної злочинності, збільшення випадків нелюдського та такого, що принижує гідність

поводження із засудженими; зростанні кількості самогубств, травматизму та інших надзвичайних пригод у сфері виконання покарань [2, с. 8-14]), можна констатувати, що обрана тема даної наукової статті є актуальною та такою, яка має теоретичне і практичне значення.

Як свідчать результати вивчення доктринальних джерел, сучасні теоретико-прикладні засади з питань державної політики у сфері виконання покарань України, суб'єктом якої виступає й громадськість, сформулював Г. О. Радов, називаючи її пенітенціарною політикою та визначивши у зв'язку з цим головні її пріоритети, чільне місце серед яких має займати діяльність щодо забезпечення всебічного контролю за дотриманням чинного законодавства, парламентських і урядових рішень з боку у тому числі й об'єднань громадян [3, с. 13-14]. Для реалізації цієї наукової ідеї (проекту програми, концепції тощо) Г. О. Радов розробив проект доктринальної моделі Закону «Про пенітенціарну систему України» [4, с. 11-52]. При цьому в даному Проекті він чітко обґрунтував як роль і місце громадськості та її інститутів у правовому механізмі пенітенціарної діяльності, так і їх права (ст. ст. 14, 15) Доктринальної моделі).

Проте ні Г. О. Радов та його послідовники, ні в подальшому І. Г. Богатирьов (як автор аналогічного Проекту) та його прихильники так і не сформулювали відповідних теоретико-правових механізмів та гарантій, які б регулювали питання здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування кримінальних покарань звівши, в основному, свої пропозиції щодо удосконалення змісту участі громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених.

По такому ж шляху, як показали результати даного дослідження, пішли й інші науковці кримінально-виконавчого профілю (А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, Т. А. Денисова та ін.) [5, с. 357-359].

Отже, у кримінально-виконавчому законодавстві України й досі мають місця ті підходи, що були сформовані у часи СРСР (повне ігнорування прав засуджених, репресивна дисциплінарна та інша юридична реакція на їх правопорушення, недопущення під будь-якими приводами моніторингу з боку громадськості тощо), які детермінують відсутність належних правових механізмів і гарантій з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань вже незалежної тепер України.

І це можна віднести до ще одних особливостей функціонування громадських об'єднань та їх представників у системі кримінально-виконавчих правовідносин сьогодення.

Показовим у цьому сенсі можна назвати той історичний період (1999-2010 р. р.), коли центральним органом виконавчої влади, який реалізовував державну політику у сфері виконання покарань, був Державний департамент України з питань виконання покарань (ДДУПВП) [6, с. 164-183]. Саме у зазначеному історичному проміжку набули конфіденційного характеру (публікувались з приміткою «для службового користування») ті інформаційні бюлетені ДДУПВП з питань оперативно-службової та виробничої діяльності, які були відкриті для громадськості в умовах

функціонування органів та установ виконання покарань у системі МВС України [7], тобто були одним із елементів, на підставі якого здійснювався суспільний моніторинг сфери виконання покарань.

І, це при тому, що у досліджуваному періоді було прийнято низку законодавчих актів, які зобов'язували державу та її уповноважені органи (зокрема, ДДУПВП) створити відповідні правові умови та гарантії здійснення громадського контролю у даній галузі суспільної діяльності, а саме: а) закріплення у назві статті 25 КВК та у її частині 2 правових засад такого виду моніторингу; б) прийняття у 2005 році Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», пріоритетним у якому був закріплений принцип відкритості для демократичного контролю; в) прийняття у 2004 році Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [8, с. 157-159]; г) прийняття у 2006 році Закону України «Про виконання рішень та використання в Україні практики Європейського Суду з прав людини»; ін.

Якщо у цілому дати правову оцінку такої «колізійної» ситуації, що склалась у змісті кримінально-виконавчої діяльності України, то можна взяти за основу висновок деяких вчених, до якого вони дійшли з цього приводу: громадський контроль існує не стільки тоді, коли представники громадськості мають доступ до закритих установ виконання покарань, а також і тоді, коли вони мають можливість, як громадськість, ознайомитись з умовами тримання й іншими аспектами діяльності таких установ, оскільки тоді, коли ті відомості, які вони отримують, стають відомі широкому загалу суспільства [9, с. 135].

Література:

1. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3(9). С. 223-230.
2. Колб О. Г., Копотун І. М., Джу́жа О. М., Пасічник Д. С. Запобігання надзвичайним подіям кримінально-правового характеру у кримінально-виконавчих установах в Україні. *Znanstvena Misel:Global Science Center LP*, 2020 №47-2(47)/ С. 8-14.
3. Радов Г. О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України на сучасному етапі. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 12-16.
4. Радов Г. О. Роль та місце пенітенціарної системи в структурі державного управління України. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України». *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1(2). С. 5-52.
5. Довідник про автореферати виконаних в Україні за 1991-2008 роки дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата юридичних наук / укл. В. К. Грищук, Б. О. Кири́сь, О. Ф. Пасека. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 472 с.

6. Батиргарєєва В. С., Бабенко А. М. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. *Право України*. 2020. С. 164-183.

7. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1998 році : інформ. бюлетень. Київ : ДДУПВП, 1999. № 2. 83 с.

8. Колб О. Г. Про деякі концептуальні засади виконання покарання у виді позбавлення волі. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 1(15). С. 157-159.

9. Яковець І. С. Проблеми співпраці Департаменту та спостережних комісій. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України / за заг. ред. Є. Ю. Захарова. Харків : Права людини, 2009. 368 с.

Головатюк Юлія Геннадіївна

студентка 4-го курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна

Науковий керівник –

Клюєва Є.М.

Д.ю.н., проф., завідувач кафедри ГТП
юридичного факультету

Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна.

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Збройні конфлікти супроводжуються неймовірними економічними та соціальними руйнуваннями, стражданнями, каліцтвом, вбивством людей. Захист дітей в таких умовах є найгострішою проблемою. Війна може зламати не тільки попередні усталені правила, але й дезорієнтувати правові інституції у сфері захисту прав дитини. Важливість та актуальність теми обумовлена тим, що неналежна увага до забезпечення прав дитини в умовах збройних конфліктів, фізична та психологічна травматизація, розвиток культури ненависті, знищення сімейних та соціальних зв'язків, загибель батьків, опікунів, зниження якості освіти, медичних послуг веде до викривленого сприйняття дитиною навколишнього світу, підміни ідеалів, що може відобразитись у поширенні дитячої злочинності, безпритульності, криміналізації суспільства в майбутньому.

Тільки за останнє десятиліття збройні конфлікти за приблизною оцінкою забрали життя понад двох мільйонів дітей, а фізично скалічили ще шість мільйонів. Конфлікт позбавляє дітей батьків, опікунів, основних

соціальних послуг, охорони здоров'я та освіти. Більше двох десятків мільйонів дітей є переміщеними особами і біженцями, а ще багато інших утримуються в якості заручників, викрадені або продані. Зруйновано системи реєстрації народження та правосуддя у справах неповнолітніх. За приблизними оцінками, в будь-який момент часу не менше 300000 дітей беруть участь у конфліктах як комбатанти.

У постконфліктний період діти потребують спеціальної короткострокової і довгострокової допомоги, такої як розшук членів сім'ї, компенсація збитку і соціальної реінтеграції, програми фізично-соціальної реабілітації, участь у програмах роззброєння, демобілізації і реінтеграції, а також у рамках заходів правосуддя перехідного періоду.

У багатьох ситуаціях зберігається обстановка безкарності осіб, які вчиняють злочини проти дітей, що кваліфікується як правопорушення міжнародним правом в області захисту прав людини, а також Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Тому міжнародне співтовариство прагне захистити дітей усілякими можливими засобами. Одним із таких засобів є нормативне регулювання прав дитини: закріплення відповідних положень у міжнародних документах, взяття державами на себе зобов'язань щодо їх дотримання та виконання [1, с.4-7]. Так першим міжнародним документом, що спрямований на захист прав дітей, забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку дитини, дотримання права дитини на допомогу, належне виховання стала Женевська декларація 1924 року. Наступним нормативноправовим актом була прийнята Генеральною асамблеєю ООН Декларація прав дитини від 20.11.1959 року, яка значно вплинула на політику і діяльність урядів та окремих осіб у всіх частинах світу. Також особливе значення має ратифікована Україною в 1991 році Конвенція про права дитини, схвалена ООН 20.11.1989 р. Положення Конвенції зводяться до таких основних вимог щодо забезпечення прав дітей: виживання, розвиток, захист і забезпечення активної участі в житті суспільства. В п.1, ст. 3 Конвенції вказано, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [2]. Особливе значення має захист прав дітей під час збройних конфліктів і війн. Дослідження з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності свідчать про те, що в Україні гостро стоїть питання захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту.

В умовах збройного конфлікту права та свободи дитини зазнають численних порушень, що мають особливо суспільно небезпечні наслідки. Війна завжди була причиною найбільш бруталного порушення прав дитини. В дитинстві у свідомості людини формуються головні ціннісні орієнтири. Цей період також характеризується особливою залежністю, наївністю, можливістю зловживань або експлуатації з боку інших осіб. Саме тому дитина потребує ефективного правового захисту її прав та свобод особливо

тоді, коли потрапляє у неблагополучні умови, коли порушено її права чи свободи. З метою убезпечення дітей та протидії злочинам щодо них доцільно проаналізувати основні порушення прав і свобод дитини в умовах збройного конфлікту. Соціальною цінністю і передумовою усіх інших прав є право дитини на життя. Війна є найбільшою загрозою життю дитини.

Одним із факторів національної безпеки країни є охорона здоров'я, тому захист права дитини на охорону здоров'я є одним із пріоритетних напрямків державної політики. В районах України, охоплених конфліктом, це право зазнає численних порушень. Поширюються соціально небезпечні та інфекційні хвороби, відбувається скорочення програм імунізації, погіршується доступ до послуг охорони здоров'я. Незважаючи на норми та звичаї, закріплені міжнародним гуманітарним правом, об'єктами обстрілів стають заклади охорони здоров'я, автомобілі швидкої допомоги, існує гостра нестача медичного обладнання та ліків. Неможливість отримати медичну допомогу неспівмірно впливає на найуразливіші групи, перш за все, на дітей, що є прямим порушенням права дитини на охорону здоров'я. Згубні наслідки мають порушення права дитини на освіту, що має ключове значення для стабільного миру, подальшого відновлення зруйнованих регіонів. У зоні проведення бойових дій не мають змоги функціонувати дошкільні, загальноосвітні та позашкільні навчальні заклади, що шкодить безпосередньо розвитку дітей, вони не мають змоги навчатися в нормальних умовах. Школи, всупереч міжнародним нормам, піддаються нападам та використовуються військовими як казарми, склади тощо.

В умовах збройного конфлікту підвищується ризик зростання сирітства, у тому числі і соціального. Прямим порушенням права дитини на сімейне виховання є людські втрати у зоні військового конфлікту, оскільки гинуть в основному люди, які мали сім'ї та виховували дітей. Багато є випадків, коли батьки залишаються на окупованих територіях з надією, що завтра все мине, припиняться обстріли, а дітей тимчасово відправляють на безпечну відстань до інтернатів, санаторіїв тощо. Це суперечить принципам сімейного виховання дитини. Тимчасове переміщення є найбільш прийнятним для захисту життя та здоров'я дитини. Але діти зазнають психологічних страждань через те, що втратили своє звичне оточення, друзів і живуть сьогодні в зовсім іншому середовищі.

Механізмом забезпечення вирішення численних проблем щодо забезпечення прав дитини є нормативно-правова база держави. Так ст. 30 Закону України «Про охорону дитинства» 26.04.2001 року визначено, що держава повинна вжити всіх можливих заходів для забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та догляду за ними [3]. Оцінка ситуації здійснюється державними структурами. Україна повинна також звітувати перед світовою спільнотою про те, як вона забезпечує права своїх громадян, адже кожна держава, яка підписала Конвенцію ООН про права дитини, зобов'язана підготувати національний звіт щодо становища дітей у своїх країнах. Крім того, відповідні дані надають недержавні організації національного та регіонального рівнів для того, щоб

можна було об'єктивно оцінити виконання прав дитини [4]. Слід підкреслити, що правова регламентація на рівні міжнародно-правового захисту прав дітей на територіях, де діють закони війни, має подвійний характер. По-перше, права дітей врегульовані нормами права, що визначені на рівні універсальних документів загальнообов'язкового характеру (Конвенція про права дитини 1948 р., Декларація прав дитини 1959 р.). По-друге, спеціальні міжнародні 110 акти щодо правил, які діють під час військових конфліктів (Женевські конвенції – конфліктуючі сторони забезпечують дітям захист і допомогу, потрібну для їх віку або ж будь-якої іншої причини) [5].

З наведеного можна зробити наступні висновки:

– державам, як основним відповідальним суб'єктам за безпеку їх населення, необхідно підвищувати рівень координації і взаємодії щодо потреб дітей і молоді під час збройних конфліктів і в постконфліктних ситуаціях;

– сторони збройного конфлікту повинні чітко дотримуватися зобов'язань, щодо захисту цивільних осіб загалом, дітей, зокрема, не тільки за міжнародним гуманітарним правом, а і за нормами загального міжнародного права;

– уряди повинні підтримувати безпечний освітній процес, освіту дітей і молоді, передусім, з тим, щоб вони могли позитивно сприяти зусиллям миротворчості [5].

Україною буде подано велика кількість позовів до міжнародних судових установ проти Російської Федерації щодо численних порушень прав людини. Серед них є справи що стосуються порушених прав дітей. Отже, попри численні проблеми захисту прав дітей, порушених під час збройних конфліктів, є надія на їх забезпечення завдяки належному захисту з боку держави і громадян, адже «людство зобов'язане давати дитині те найкраще, що воно має».

Література:

1. Конвенція про права дитини, 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН А/RES/54/263 від 25 травня 2000 року.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402–III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/page2>. (Дата звернення: 16.05.2022)
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26 січня 2016 р. № 936–VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 10. – Ст. 99.
5. Савчук Л. Захист прав дітей під час військових конфліктів // Держава і право: юридичні і політичні науки*: збірник наукових праць.-2005.-Вип.28.

Іллічова Ольга Вікторівна,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна
Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права
Державного університету інфраструктури та
технологій
Мусієнко Володимир Володимирович

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, згідно зі ст. 17 Конституції України, є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави. Організація і порядок діяльності Збройних Сил, усіх інших військових формувань України та правоохоронних органів визначаються законом. Від стану законності та військового правопорядку у Збройних Силах та інших військових формуваннях, що діють відповідно до законодавства України, залежить ефективність виконання покладених на них конче важливих державних завдань. Військові статuti, окремі закони та підзаконні нормативно-правові акти в цілому досить чітко і достатньо повно регламентують усі сфери життя та діяльності Збройних Сил, інших військових формувань і правоохоронних органів України. На військовослужбовців покладається обов'язок неухильного дотримання Конституції України, законів і підзаконних актів, Військової присяги, наказів командирів (начальників). Усе це багато в чому визначає специфіку та якість функціонування суспільних відносин у сфері несення військової служби, а також особливості й суспільну небезпечність правопорушень, у тому числі й військових правопорушень, що на них посягають.

Військовими правопорушення визнаються передбачені розділом ХІХ Кримінального кодексу України правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Також до відповідальності за статтями цього розділу можуть бути притягнуті і інші особи за співучасть у військових кримінальних правопорушеннях. У XIX розділі Кримінального кодексу (статті 402-433) вказано 9 груп військових кримінальних правопорушень:

- 1) Проти порядку підлеглості та військової честі;
- 2) Проти проходження військової служби;
- 3) Проти порядку користування військовим майном та його збереження;
- 4) Проти порядку експлуатації військової техніки;
- 5) Проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб;
- 6) Проти встановленого порядку збереження військової таємниці;
- 7) Військові посадові кримінальні правопорушення;
- 8) Проти порядку несення служби на полі боя та в районі військових дій;
- 9) Кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями.

На відміну від інших груп правопорушень, передбачених КК, поняття військового правопорушення визначене безпосередньо в законі (ч. 1 ст. 401). Проте у цьому визначенні розкриваються не всі ознаки військового правопорушення, а лише специфічні, які дають змогу відмежувати військові правопорушення від інших. Водночас, для військових правопорушень цілком характерними залишаються і загальні ознаки. До **специфічних ознак військового правопорушення** віднесені спеціальні: 1) об'єкт посягання - встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби; 2) суб'єкт - військовослужбовець, а у разі вчинення більшості військових правопорушень також і військовозобов'язаний під час проходження останнім навчальних (перевірних) або спеціальних зборів; 3) кримінальна протиправність - визнання діяння військовим правопорушенням тільки в тому разі, якщо воно прямо передбачене у розділі XIX Особливої частини КК України.

За відсутності принаймні однієї із зазначених ознак діяння не може бути кваліфіковане як військовий злочин. Так, не створюють складу військового правопорушення діяння, що не посягають на встановлений порядок несення військової служби (викрадення приватного майна або хуліганство на території військової частини), або такі, що хоча б і посягали на військовий правопорядок, але вчинені робітниками чи службовцями Збройних Сил України або інших військових формувань (невиконання наказу, порушення правил водіння спеціальної машини тощо), або не передбачені законодавством як військові злочини (скажімо, перехід військовослужбовця на бік ворога в умовах воєнного стану або службовий підлог, вчинений

військовою службовою особою, кваліфікуються як загальнокримінальні злочини).

Отже, військовими правопорушеннями, є діяння передбачені саме Кримінальним кодексом України.

Воєнний злочин - порушення законів та звичаїв війни. Воєнні злочини належать до сфери виключно міжнародного кримінального права. Загальний перелік воєнних злочинів закріплений у Статуті Міжнародного кримінального суду (Римський статут). Українське законодавство не містить визначення поняття «воєнний злочин». Попри відсутність законодавчого визначення воєнних злочинів, деякі з тих, що передбачені ККУ, є саме воєнними, а не військовими, злочинами, а саме:

- мародерство (стаття 432 ККУ).
- насильство над населенням у районі воєнних дій (стаття 433 ККУ);
- погане поводження з військовополоненими (стаття 434 ККУ);
- незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (стаття 435 ККУ)

Висновок. Тобто, якщо підсумувати інформаціюто можна сказати, що воєнні злочини - вчиняються виключно на війні, а військові - вчиняються виключно у війську. За злочини вчинені під час війни рф проти України, країна-агресор понесе відповідальність саме за воєнні злочини. Особливості кримінальної відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень зумовлені специфікою військової служби і полягають в тому, що до військовослужбовців застосовуються окремі загальні та спеціальні покарання. Порушення порядку несення або проходження військової служби може негативно позначатися на боєздатності військових частин і в цілому, на обороноздатності держави. Кримінальна відповідальність військовослужбовців є необхідним засобом охорони військової дисципліни і правопорядку, гарантією їх непорушності та міцності.

Література:

1. Харитонов С.О. Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації : дис...д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 232 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 23.04.2022 № 2341-III. Відомості Верховної Ради. 2001. № 25-26.
3. Конституція України від 01.01.2020. Відомості Верховної Ради 1996, № 30, ст.41.

Константий Олександр Володимирович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного
та адміністративного права
Національного транспортного університету,

ПСЕВДОРЕФЕРЕНДУМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОКУПАЦІЙНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УЧАСТЬ В ЇХ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННІ

На відміну від сусідніх пострадянських автократій, Україна є демократичною та правовою державою, що визнає і дотримується загальноновизнаних у світі норм і принципів права. В основу конституційного ладу в Україні покладено принцип народного суверенітету. Так, у Конституції нашої держави встановлено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ; народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5); народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (стаття 69).

Вибори і референдуми є способами здійснення народом (усіма громадянами) повноти суверенної влади в демократичних державах. В Україні вони передбачають формування складу (обрання) представницьких інститутів публічної влади (на загальнодержавному і місцевому рівнях), а також безпосереднє вирішення найважливіших суспільно значимих питань шляхом загального, таємного і вільного голосування виборцями (громадянами, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років і не є визнаними судом недієздатними).

Конституційний Суд України в абзацах третьому, четвертому пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 установив, що «референдум – один із способів реалізації влади шляхом голосування виборчого корпусу або його визначеної частини... Безпосередня демократія і представницька демократія є важливими об'єктами конституційного регулювання і мають бути легальними способами та засобами реалізації влади. Тому сфера їх застосування та інші параметри встановлюються Конституцією та законами України» [1].

Правовою основою для організації та проведення всеукраїнського референдуму у наш час, крім положень розділу III та деяких інших Конституції України, є Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 26 січня 2021 року № 1135-IX. Водночас законодавче підґрунтя для організації і проведення місцевих референдумів поки що відсутнє. Проект Закону України «Про місцевий референдум» розроблено і подано на розгляд Верховної Ради України (реєстр. № 5512 від 19.05.2021). Однак, поки що цей законопроект перебуває на стадії підготовки для прийняття у першому читанні. Тобто проведення в Україні місцевих референдумів наразі не є можливим навіть за умов мирного часу, не кажучи про воєнний. Зокрема, в частині першій статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлено, що в умовах воєнного стану проведення виборів Президента України, виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради

Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування, а також всеукраїнських та місцевих референдумів забороняється [2].

Відповідно до міжнародних стандартів демократії вибори і референдуми як форми безпосередньої реалізації народом належної йому суверенної влади мають проводитися виключно на основі вільного, без будь-яких погроз, тиску, залякування, тим більше з боку озброєних груп, формувань, волевиявлення усіх громадян, що постійно проживають на відповідній території.

У підпункті «в» розділу II Керівних принципів для конституційних референдумів на національному рівні, ухвалених на 47-й сесії в 2001 році, Венеціанська комісія вказала, що до референдуму застосовуються конституційні принципи виборчого права (загальне, рівне, вільне, пряме і таємне голосування). При його проведенні також мають бути гарантовані і дотримані основні права громадян, зокрема, *свобода слова, свобода зборів і свобода об'єднань*. Крім того, у цьому міжнародно-правовому акті в якості загальноєвропейського стандарту демократії визначено те, що саме використання референдумів повинно бути підпорядковане правовій системі у цілому; референдум не може бути проведений, якщо Конституція не передбачає його [3].

Разом з тим, після розпаду СРСР поширеним інструментом перешкоджання проведенню незалежними державами на пострадянському просторі ефективної власної, суверенної зовнішньої і внутрішньої політики, зміцнення свого економічного, інвестиційного потенціалу державою-агресором було обрано практику проведення на окремих частинах їх територій за прямої своєї організаційної, фінансової і військової підтримки сепаратистських рухів і сил псевдореферендумів, що передбачали проголошення «незалежних», таких, які не визнаються цивілізованими державами світу «квазі-республік». Так, у цьому контексті можна згадати про нелегітимні і такі, що і до теперішнього часу дестабілюють внутрішню політичну ситуацію у Молдові та у Грузії, «референдуми» щодо проголошення незалежності відповідно Придністров'я (1991 рік), Південної Осетії (1992, 2000, 2006, 2011 роки), Абхазії (1999 рік). На 17 липня 2022 року керівництвом Південної Осетії взагалі призначено «референдум» про входження до складу російської федерації.

Практика організації і проведення фейкових референдумів згодом почала використовуватися росією після окупації її військами окремих територій нашої держави. Це мало на меті створення інформаційного поля (основи) для анексії захоплених державою-агресором територій України та легалізації окупаційних органів влади (адміністрації). Так, під наглядом російських військовослужбовців, за переслідування незгодних, виїзду багатьох громадян України на материкову територію, відсутності свободи слова та агітації 16 березня 2014 року було організовано та проведено так званий «референдум» в Автономній Республіці Крим, після чого Кримський півострів у супереч нормам міжнародного права було включено до складу держави-окупанта на правах федеративного утворення. 11 травня 2014 року в окремих населених пунктах Донецької та Луганської областей були проведені

псевдореферендуми про проголошення самостійності нових окупаційних «квазі-утворень» – «Донецької і Луганської народних республік». Усі названі псевдореферендуми не мали та не мають жодного правового значення з точки зору норм національного і міжнародного права, територіальної цілісності України. Адже згідно з приписами статті 73 і пункту 3 статті 85 Конституції України виключно всеукраїнським референдумом, який призначається Верховною Радою України, може вирішуватися питання про зміну території України.

Вчергове держава-агресор вдалася до спроб застосування інструментарію псевдореферендумів після тимчасового захоплення в ході повномасштабного вторгнення в лютому-квітні 2022 року низки територій Херсонської, Запорізької областей, нових громад у межах Донецької та Луганської областей. Одразу після окупації цих окремих територій розпочалися процеси призначення з числа колабораціоністів «гауляйтерів» (голів місцевих окупаційних адміністрацій) і підготовки проведення за перевіреним сценарієм так званих «*референдумів*» про «незалежність» відповідних адміністративно-територіальних одиниць від України та про оголошення перспектив їх «приєднання» до росії.

Так, у квітні, травні 2022 року окупантами неодноразово анонсувалося проведення «референдуму» про створення так званої «Херсонської народної республіки». Однак через масові протести, супротив мешканців Херсону – громадян України – цей псевдореферендум так і не було проведено. Також поширювалася інформація про спроби окупантів провести фейкові референдуми у Маріуполі, Енергодарі та низці інших захоплених міст.

Як слушно відзначає О. Ключев, у наш час виникла нова «квазіюридична реальність» – проведення державою-агресором на окупованих територіях України фейкових референдумів про «проголошення незалежності» або навіть про приєднання цих територій до росії. Проведенню цих псевдореферендумів передують створення нової політичної реальності на захоплених територіях шляхом провокування великої кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб, політичних переслідувань, катувань та фільтрації мешканців [4].

Відзначимо, що з погляду норм міжнародного права та законодавства України будь-які псевдовибори і псевдореферендуми не створюють жодних правових наслідків, їх проведення не змінює статусу окупованих територій як складової частини України і не веде до визнання легітимними сформованих у такий спосіб окупаційних органів влади. Зокрема, відповідно до частини п'ятої статті 8 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» заборонено проведення на тимчасово окупованій території будь-яких виборів і референдумів. Вибори і референдуми, проведені на тимчасово окупованій території, у тому числі за сприяння чи за участю державних органів і органів місцевого самоврядування, утворених відповідно до Конституції та законів України, згідно з частиною п'ятою статті 9 цього Закону є *недійсними і не створюють правових наслідків*.

Ще однією метою імітації «народного волевиявлення», проведення псевдореферендумів чи псевдовиборів на захоплених територіях виступає намагання окупантів втягнути якомога більшу кількість жителів таких територій до вчинення незаконних, колабораціоністських дій, за які у березні 2022 року в Україні було передбачено кримінальну відповідальність. Тобто держава-агресор прагне «заплямувати» людей співпрацею з самопроголошеною адміністрацією з тим, щоб потім шантажувати їх цим, створювати у них відчуття страху покарання при поверненні територій під контроль органів влади України.

3 березня 2022 року Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX (далі – Закон № 2108-IX) [5]. Цим Законом Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 111¹ «Колабораційна діяльність». Відмітимо, що відповідно до частини п'ятої цієї статті колабораціоністською діяльністю визначено виключно *добровільна* (свідома, а не під примусом, залякуванням) участь громадянина України в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території. За добровільну участь громадян України в організації та проведенні псевдовиборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території встановлено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої. Підслідність злочинів, передбачених статтею 111¹ Кримінального кодексу України, визначено шляхом внесення Законом № 2108-IX відповідних змін до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України за слідчими органів безпеки України.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#Text>.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Керівні принципи для конституційних референдумів на національному рівні, ухвалені Венеціанською комісією на 47-й сесії, 6-7 липня 2001 року. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF\(2001\)010-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(2001)010-ukr).
4. Ключев О. «Чистка» населення та нова квазіюридична реальність: що росія готує для окупованих територій? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/6/7344514/>.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну

Котюк Олександр Іванович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного процесу
Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

НАЛЕЖНА ЮРИДИЧНА ПРОЦЕДУРА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Перехід України на демократичні стандарти правовідносин зумовлює необхідність уточнення їхніх засад і насамперед визнання і забезпечення тих з них, які в минулому для її правової системи характерними не були. А одним із прикладів таких засад є засада належної юридичної процедури.

Визнання і гарантування державою засади належної юридичної процедури означає, що на території, яка перебуває під її юрисдикцією, не допускається арешт, позбавлення волі, вислання, оголошення поза законом або будь-яке інше обмеження людини у її правах з порушенням вимог, визначених відповідними правовими актами.

Вперше ця засада була проголошена у Великій хартії вольностей 1215 р. (Magna Charta Libertatum) як одна з процесуальних гарантій прав людини, змістом якої передбачалась можливість позбавлення її волі й власності не інакше як на підставі законного рішення уповноваженого органу і згідно з визначеною законом процедурою (ст. 39). А правовий статус особи, яка перебуває під вартою до суду та процедури судового підтвердження підстав для її арешту, то вони були визначені парламентом Англії 27.05.1679 р. в акті Habeas Corpus Act. У США вказана засада закріплена у 5-й та 14-й поправках до Конституції і використовується для судового захисту прав людини, закріплених у Біллі про права та поправках до Конституції.

Згодом вимоги цих актів, як гарантії судового захисту від незаконного посягання на свободу і особисту недоторканність, були підтверджені у Загальній Декларації прав людини 1948 р. (ст. 3, 9, 10, 11) та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 9, 10, 14, 15) згідно з якими складовими цих вимог є принципи: відкритого судового розгляду, презумпції невинуватості, не карати за то самий злочин двічі (bis in idem) і право на юридичну допомогу за власним вибором.

Особлива увага вказаним принципам приділена у європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у якій передбачені невід'ємні права і свободи кожної людини та обов'язок держави гарантувати їх кожному, хто перебуває під її юрисдикцією. Зокрема, у її ст. 6 передбачено:

1) принцип справедливого судового захисту (fair trial), який стосується кожного виду судочинства і складовими якого є: право на розгляд справи; справедливість судового розгляду; публічність і розумний строк розгляду справи та проголошення рішення; розгляд справи судом, встановленим законом; незалежність і безсторонність суду; 2) принцип презумпції невинуватості згідно з яким “Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинуватою доти, поки її винуватість не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту; 3) мінімальний кримінально-процесуальний стандарт загально визнаних прав обвинуваченого у вчиненні злочину, складовими якого є права: а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; в) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або, за браком достатніх коштів для оплати його юридичної допомоги, одержувати її безплатно; г) допитувати свідків обвинувачення та захисту або вимагати, щоб їх допитали; д) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача.

З часом зміст засади належної юридичної процедури був деталізований у практиці та рішеннях європейського суду з прав людини, які є прикладами тлумачення юридичних засад судочинства, а також визначають критерії належної юридичної процедури судового розгляду.

Україна, ратифікувавши вказану Конвенцію та протоколи до неї, також зобов’язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені ними. Зокрема, у п. 1 ч. 1 Закону України “Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод” 1950 р., Протоколів № 1, 2, 4, 7 та 11 до Конвенції зазначено, що: Україна без укладення спеціальної угоди повністю визнає на своїй території обов’язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, які стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Вказане положення означає не тільки те, що Україна визнає і бере на себе зобов’язання забезпечувати вказані засади, а й те, що ці засади, а також рішення і практика Європейського суду з прав людини у її правовій системі мають пріоритет перед нормами національного законодавства. Не випадково положення ч. 1 ст. 6 Конвенції відображені в Конституції України у якій проголошено: право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на судовий захист (ст. 55); право кожного на отримання професійної правничої допомоги та вільного вибору захисника своїх прав (ст. 59); неможливість бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61); презумпція невинуватості особи (ст. 62); право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім’ї чи близьких родичів (ст. 63); право на захист підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного.

Всі ці права розвинуті у ст. 129 Конституції, якою визначені основні засади судочинства, і згідно з якою “законом можуть бути визначені також інші засади судочинства”, що зумовлює необхідність розрізняти й засади, передбачені нормами галузевого матеріального та процесуального законодавства, а в тому числі – й засади окремих видів судочинства та засади розв’язання окремих процесуальних завдань.

Водночас, аналіз правових актів України дає підстави для висновку, що засада належної юридичної процедури, незважаючи на її важливе значення, у них не закріплена. Що ж до самого цього поняття, то воно згадане лише у ст. 2 КПК як одне з завдань кримінального провадження. А за таких обставин закономірним виявляється і те, що не обґрунтовані чіткі теоретичні погляди стосовно її розуміння й у вітчизняній юридичній науці.

Зумовлене це тим, що судочинство України базується на засадах романо-германської правової системи, яка орієнтує на те, що його процедура повинна бути регламентована відповідними нормами процесуального законодавства, що, крім іншого, є однією із складових засади законності.

А оскільки поняття “законодавство” в українській правовій системі тлумачиться неоднозначно, то згідно з рішенням Конституційного суду від 09.07.1998 р. № 12–рп/98 під цим терміном слід розуміти “закони та чинні міжнародні договори України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою, а також постанови Верховної Ради, укази Президента та декрети і постанови Кабінету Міністрів”. А якщо цей перелік є вичерпним, то саме на суворе і неухильне дотримання вимог закріплених у цих актах орієнтує засада законності, що суперечить і теорії, і практиці правовідносин.

Зокрема, з проголошенням у Конституції України засади верховенства права, стала актуальною необхідність дотримання не тільки вимог законодавства, а й вимог інших джерел права. Не випадково Конституційний суд у своєму рішенні від 09.07.1998 р. № 12–рп/98 констатував, що однією з ознак верховенства права є те, що “право не обмежується законодавством як однією з його форм, а включає й інші легітимовані суспільством соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо”.

Необхідно при цьому брати до уваги й те, що оскільки правовідносини регламентовані не тільки законами й тими підзаконними актами, які перелічені у висновку Конституційного Суду, а й іншими – відомчими підзаконними актами, то стає очевидним, що засада законності стосується лише вимог правових актів, які перелічені у загаданому рішенні.

Принциповим є й те, що згідно з Законом “Про міжнародні договори України” складовою її законодавства є не тільки ті договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою, а й інші міжнародні договори, які легалізовані у визначеному законом порядку (затверджені Указом Президента чи Постановою Кабінету Міністрів), про які у висновку Суду не згадується, що дає підстави для висновку, що ніби-то вони ні актами законодавства, ні джерелами права не є.

Важливим є й те, що правовідносини повинні здійснюватись з дотриманням не тільки актів законодавства, а й правових засад, окремі з яких

актами законодавства можуть бути й не передбачені. А оскільки, їхнім змістом є ідеологія правовідносин, “дух законів”, то вони у формі аналогії права застосовуються тоді, коли положення правових актів, якими регламентовано певний аспект правовідносин, не регулюють або неоднозначно регулюють питання, що виникають в їх ході. Крім того, коли питання, що виникло в ході правовідносин правовими нормами не регламентоване, то для його вирішення використовується й аналогія закону, тобто, використання правової норми, розрахованої на подібні ситуації.

Прогресивною у даному контексті є й вимога, згідно з якою законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського Суду з прав людини, яка, як відомо, формується на основі судових прецедентів. А якщо у даному контексті проаналізувати функції такої передбаченої ст. 61 Конституції України засади, як заборона двічі притягувати до юридичної відповідальності за одне і те саме правопорушення, то виявиться, що джерелом права є й рішення національних судів, які повинні враховуватись при ухваленні інших їхніх рішень.

В контексті належного розуміння джерел права, потрібно брати до уваги й те, що в сучасних умовах ними є й правові акти приватних осіб – “роботодавців”, а також акти (Статути, Кодекси) окремих соціальних груп.

Викладене дає підстави для висновку, що засада належної юридичної процедури орієнтує на дотримання вимог не тільки актів законодавства, а й на дотримання вимог інших джерел права.

Купліченко Карина Олександрівна

Студентка 3-го курсу групи 1913

юридичного факультету

Державного університету інфраструктур

та технологій, м. Київ, Україна.

Науковий керівник -

Мусієнко Володимир Володимирович

Кандидат юридичних наук,

Доцент кафедри цивільного права

Державного університету інфраструктури та

технологій, м. Київ, Україна.

ДОТРИМАННЯ СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ ОСОБИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

24 лютого 2022 року наша країна зіткнулась з повномасштабною воєнною агресією Російської Федерації, яка є неприпустимою у ХХІ столітті. У зв'язку з цим, в Україні, був введений воєнний стан, який діє до цих пір.

В умовах воєнного стану деякі конституційні права громадян можуть обмежуватися задля більш ефективної мобілізації ресурсів держави з метою

протидії військовій агресії. Проте, основні конституційні права громадян, які передбачені ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 61, 52, 55, 56, 57, 58, 59. 60, 61. 62, 63 Конституції України, не можуть бути обмежені за жодних умов [1].

Спочатку треба визначитись з поняттям воєнного стану. Згідно з ст.1 Закону України «Про воєнний стан» — воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Відповідно до п.6 ч.1 ст.8 Закону України «Про воєнний стан» — В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військово командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такий захід правового режиму воєнного стану, як особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів [2].

Згідно з цим положенням наразі ми маємо значні обмеження у пересуванні між містами, областями, а також у межах власних міст. Окремим питанням є переміщення на тимчасово окупованих територіях, або на територіях, де ведуться активні бойові дії.

По-перше, у разі необхідності виїзду в інше місто або область, відразу можна побачити велику кількість блокпостів. Для виявлення та нейтралізації російських диверсантів, а також ускладнення пересувань російських окупаційних військ по усій країні встановлюються блокпости. Це необхідний захід безпеки, який врятує багато життів. Зокрема, при проходженні блокпоста громадяни мають: зменшити швидкість автомобіля; завчасно приготувати документи для перевірки, вимкнути фари, увімкнути аварійне світло та світло в салоні автомобіля, не вести відеозйомку, без дозволу військових не виходити з автомобіля, чітко відповідати на питання військових, бути готовими на вимогу відкрити багажник та оглянути салон автомобіля, після огляду та дозволу продовжити рух і не набирати швидкість різко. У разі якщо військові вирішать, що ви є особою, схожою на підозрілу, вас можуть затримати для роз'яснення певних обставин.

Після визволення таких міст як Ірпінь, Буча, Гостомель, Бородянка, українці зіткнулись з ще одним обмеженням пересування. У вищезазначених містах, ми побачили не тільки велику кількість мертвих тіл наших громадян, а також багато нерозірваних снарядів, повністю заміновані території житлової інфраструктури та знищена військова техніка. Саме через це, у ці населені пункти можна було потрапити лише за спеціальними пропусками.

По-друге, у наших містах було введено такий захід правового режиму воєнного стану, як комендантська година. Цей захід було введено на основі п.5 ч.1 ст.8 Закону України «Про воєнний стан». Відповідно до цього положення комендантська година — це заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень. Запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування здійснюється лише за наявності реальної загрози життю і безпеці осіб, інтересам суспільства або держави, а також для забезпечення громадського порядку [2]. Без перепусток під час комендантської години на вулицях та в інших громадських місцях дозволено перебування та рух лише транспортних засобів Збройних Сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Національної поліції, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС а також транспортним засобам спеціалізованого призначення, які виконують невідкладне службове завдання, за умови ввімкнення спеціальних світлових сигнальних пристроїв. Під час комендантської години в'їзд/виїзд (вхід/вихід) на територію/з території, де запроваджено комендантську годину, здійснюється лише через визначені комендатурою блокпости.

По-третє, на підконтрольних Збройним Силам України територіях, де ведуться активні бойові дії, на під'їзді до вищезазначених територій, на блокпостах, вам можуть заборонити проїзд або скорегувати інший маршрут. Щодо тимчасово окупованих територій, внаслідок воєнної агресії Російської Федерації, наразі Збройні Сили України не можуть гарантувати безпечність таких пересувань.

Отже, у реаліях сьогодення ми маємо велику кількість підстав для продовження такого заходу правового режиму воєнного стану, як обмеження свободи пересування громадян. Це є не тільки цілком юридично закріпленим рішенням, а й гарантією безпеки населення України.

Література:

1. Конституція України: від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про воєнний стан»: від 12 травня 2015 р. №389-VIII
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19>

Лабик Анастасія Сергіївна,
студентка 3 курсу юридичного факультету

Державного університету інфраструктури
та технологій
м. Київ, Україна
Науковий керівник:
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Державного університету інфраструктури
та технологій
Мартюк Аліна Сергіївна

БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація: дана робота має на меті висвітлення деяких актуальних питань щодо безробіття через російське вторгнення, безпосередньо хто вважається безробітним, і як законодавчо це врегульовується.

Постановка проблеми: під час війни питання безробіття в Україні набрало значної актуальності, адже, як і передбачено спеціальним законом «Про зайнятість населення», саме поняття терміну безробіття означає таке соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування.

Основні матеріали дослідження: Після початку повномасштабного вторгнення держави-агресора – Росії, за даними соціологічної групи «Рейтинг» станом на кінець квітня 2022 року, 41% громадян України припинили працювати. За тими ж даними визначено, що продовжують працювати близько 24% громадян, але працюють вони частково або віддалено. Водночас, 39% з тих, хто мав роботу до війни, досі не мають роботи. Таким чином, фактично кожен другий українець наразі став безробітним. [1]

Через те, що внаслідок запровадження воєнного стану в Україні значна кількість людей втратила робочі місця, частини або повні зарплати, питання безробітних та соціальних гарантій для таких людей набрало немалої значимості.

В умовах воєнного стану питання порядку реєстрації безробітних та виплати допомоги регулюється постановою КМУ від 19 березня 2022 року № 334 «Деякі питання реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, нарахування та виплати допомоги по безробіттю на період дії воєнного стану». [2]

Саме за цією постановою врегульовується порядок реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, нарахування та виплати допомоги по безробіттю на період дії воєнного стану, а також критерії для здійснення цього.

Вважатися безробітними можуть люди віком від 15 до 70 років, які через відсутність роботи не мають заробітку і готові та здатні працювати. У

постанові Кабміну від 19 березня йдеться про те, що подати заявку на отримання такого статусу можна як у центрах зайнятості, так і онлайн через веб-портал "Дія".

Українська Гельсінська спілка надає роз'яснення, за якими критеріями громадяни мають отримувати соціальні виплати через безробіття. Такими є:

1) особи працездатного віку до призначення пенсії, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів, готові та здатні приступити до роботи;

2) особи з інвалідністю, які не досягли встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсійного віку та отримують пенсію по інвалідності або соціальну допомогу відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» та «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю»;

3) особи, молодші 16-річного віку, які працювали і були звільнені у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, зокрема припиненням або перепрофілюванням підприємств, установ та організацій, скороченням чисельності (штату) працівників.

Важливим моментом також є те, що згідно з Постановою КМУ Деякі питання реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, нарахування та виплати допомоги по безробіттю на період дії воєнного стану, заява про надання статусу безробітного (призначення допомоги по безробіттю) може подаватися особою, яка після введення воєнного стану, має та/або мала визначене місце роботи на території Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей, а також м. Києва. [3]

Також в Українській Гельсінській спілці з прав людини надали пояснення, що допомога по безробіттю надається громадянам України, які отримали статус безробітного і призначається центрами зайнятості з восьмого дня після реєстрації безробітного за його особистою заявою.

Безпосередньо розмір допомоги визначається відповідно до страхового стажу та заробітної плати, яку людина отримувала раніше. Якщо таких даних немає, то суму встановлюють на основі довідок про заробітну плату (грошове забезпечення, винагороду за цивільно-правовим договором), яку людині видав роботодавець, військовий комісаріат, де людина перебувала на обліку, чи військова частина, де людина проходила службу. Виплата допомоги виплачується не рідше, ніж 2 рази на місяць. Але також можливий варіант такої виплати один раз на місяць, якщо на це згодна особа, якій вони призначаються.

Висновки:

Незважаючи на складність ситуації, яка склалась в Україні, держава намагається врегулювати всі проблемні питання якомога швидше. Проблема безробіття стала однією з найактуальніших, а разом з тим і питання

виплат соціальної допомоги громадянам, які втратили заробітну плату як засіб існування. Наразі, постановою від 19 березня 2022 р. № 334 Кабінет Міністрів України узгодив деякі питання реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, нарахування та виплати допомоги по безробіттю на період дії воєнного стану. З боку держави для потерпілих громадян створюються усі можливі засоби допомоги, а також проводиться максимальна оптимізація способів її отримання.

Література:

1. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/devyatyu_obschenacionalnyu_opros_socialno-ekonomicheskie_problemy_vo_vremya_voyny_26_aprelya_2022.html
2. Постанова КМУ від 19 березня 2022 року № 334 «Деякі питання реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, нарахування та виплати допомоги по безробіттю на період дії воєнного стану» (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 509 від 29.04.2022)
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334-2022-%D0%BF#Text>
3. https://helsinki.org.ua/articles/status-bezrobitnoho-pid-chas-viyny/#_ftnref3

Лабик Анастасія Сергіївна

Студентка Юридичного факультету

Державного університету інфраструктури та технологій

Науковий керівник:

Кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарського і транспортного права

Юридичного факультету

Державного університету інфраструктури та технологій

Подольян Юлія Олександрівна

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМЕРЦІЙНЕ НАЙМЕНУВАННЯ

Анотація: дана робота має на меті окреслити питання захисту прав інтелектуальної власності на комерційне найменування в межах українського законодавства.

Постановка проблеми: у зв'язку зі збільшення кількості випадків порушень прав інтелектуальної власності з'являється все більша потреба засобів їх захисту, у судовій практиці стають більш поширенішими справи, у яких позивачі намагаються захистити різні об'єкти права інтелектуальної власності, наприклад як комерційні найменування. Українське законодавство

не містить визначення поняття комерційного (фірмового) найменування, як об'єкта інтелектуальної власності, але питання захисту прав інтелектуальної власності на комерційне найменування не стає від того менш актуальним.

Основні матеріали дослідження Фірмовим (комерційним) найменуванням є назва, якою юридична особа або громадянин, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, позначають себе на ринку і яка використовується для їх ідентифікації в господарських (комерційних) відносинах.

Попри те, що законодавство України не передбачає остаточного визначення комерційного найменування, як об'єкта інтелектуальної власності, деякі аспекти щодо нього висвітлюються у цивільному і господарському кодексах. Цивілістика присвячує захисту прав інтелектуальної власності на комерційне найменування главу 43 Цивільного кодексу України (далі - ЦКУ)

За ч.2 ст.489 ЦКУ, право інтелектуальної власності на комерційне найменування є чинним з моменту першого використання цього найменування та охороняється без обов'язкового подання заявки на нього чи його реєстрації і незалежно від того, є чи не є комерційне найменування частиною торговельної марки. [1]

За ч.1 ст.159 Господарського кодексу України (ГКУ), суб'єкт господарювання - юридична особа або громадянин-підприємець може мати комерційне найменування. Громадянин-підприємець має право заявити як комерційне найменування своє прізвище або ім'я. [2]

Але варто розрізняти найменування юридичної особи і комерційне найменування, тому що насправді вони не є однаковими за своєю суттю поняттями. Найменуванням юридичної особи є назва, яка виокремлює юридичну особу в сукупності його прав і обов'язків як самостійного суб'єкта права. Для юридичної особи воно являється тим же самим, що для фізичної особи її ім'я. Його виникнення слід пов'язувати з датою державної реєстрації юридичної особи. Фірмовим (комерційним) найменуванням є назва, якою юридична особа або громадянин, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, позначають себе на ринку і яка використовується для їх ідентифікації в господарських (комерційних) відносинах [3]

Необхідно виокремити основні відмінності між найменуванням юридичної особи і комерційним найменуванням. Перш за все, до структури найменування юридичної особи, на відміну від комерційного найменування, статтю 16 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань" встановлюються певні вимоги. [4]

Окрім того, данні щодо найменування юридичної особи містяться у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Назву юридичної особи та її комерційного найменування покликано виконувати важливу функцію, яка полягає в тому, що найменування юридичної особи використовується для ідентифікації

особи в органах державної влади, реєстраційних та фіскальних органах, а комерційне найменування для вирізнення особи на ринку.

Важливим аспектом також є той момент, що коли різні підприємства, організації, установи, будь-які інші підприємницькі структури користуються однаковим комерційним найменуванням, це може призводити до завдання їм значної матеріальної чи моральної шкоди.

Надання підприємствам, організаціям чи установам індивідуальних ознак за допомогою комерційного найменування зумовлює необхідність надати правового захисту такому найменуванню. Без нього користування комерційним найменуванням втрачає будь-який сенс, причину. Але надання правової охорони комерційному найменуванню з боку держави є можливим лише за наявності чітких законодавчих умов.

Правова охорона надається комерційному найменуванню, якщо воно дає можливість вирізнити одну особу з-поміж інших та не вводить в оману споживачів щодо справжньої діяльності.

Також Господарським кодексом України передбачається, що правовій охороні підлягає як повне, так і скорочене комерційне найменування суб'єкта господарювання, якщо воно фактично використовується ним у господарській діяльності.

У разі якщо комерційне, або як його ще називають, фірмове найменування суб'єкта господарювання є складовою його торговельної марки, то виконується правова охорона і комерційного найменування, і торговельної марки. Особа, яка використовує чуже комерційне найменування, на вимогу його власника зобов'язана припинити таке використання і відшкодувати завдані збитки.

Українське законодавство окремо визначає аспекти щодо майнових прав інтелектуальної власності на комерційне найменування, опираючись на які може бути здійснено правовий захист таких прав. Ст. 490 ЦКУ визначає їх перелік:

- 1) право на використання комерційного найменування;
- 2) право перешкоджати іншим особам неправомірно використовувати комерційне найменування, в тому числі забороняти таке використання;
- 3) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Статтею 490 ЦКУ, а саме її частиною другою також передбачається момент передачі майнових прав інтелектуальної власності на комерційне найменування, а саме врегульовується те, що вони передаються іншій особі лише разом із цілісним майновим комплексом особи, якій ці права належать.

[5]

Висновки:

В українському законодавстві ще існує низка неврегульованих аспектів щодо комерційного найменування, перш за все це стосується чіткого визначення давного поняття. Але попри це, механізм вирішення спорів та правового захисту інтелектуальної власності прав на комерційне найменування є можливим, опираючись як на господарське, так і на цивільне законодавство.

Господарським судом також було створено оглядовий лист «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності», у якому також висвітлюються питання щодо комерційного найменування і він може бути використаним за необхідності правового захисту.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року номер 435-IV, чинний, (останн редакція від 27.04.2022)
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#Text>
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV (остання редакція від 12.01.2022)
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Оглядовий лист року Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності» № 01-06/521 від 28.02.2017 р.
4. Закон України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань"

Малетов Дмитро Володимирович
PhD з права, викладач кафедри КПДС
ННІ Права
Сумського державного університету

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК БАЗИСНИЙ ПРИНЦИП ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Інтегруючим ідеалом для сучасної правової держави є всеохоплююча концепція принципу верховенства права. Принцип верховенства права є базисним, тому займає ключове місце в системі правових джерел.

Принципи права існують в міжнародних стандартах, які імплементуються й деталізуються в нормах вітчизняного законодавства. Якщо міжнародні стандарти є світоглядним ідеологічним орієнтиром для країн сучасної демократії, то розвинена державна система законодавства обов'язково повинна мати власні норми, в яких закріплені принципи права з урахуванням її національних особливостей. Принципи права є універсальними за своєю природою, тому найбільш основоположні принципи права як верховенство права закарбовані в документі найвищої юридичної сили в державі – Конституції. Без фундаментальних принципів права, на яких ґрунтується та на які спирається легітимна влада, не може існувати правова держава. Існування принципів правової держави корелюється з фактом унормування ідеї в акті, що має найвищу юридичну силу – Основному законі країни [1].

Закріплення основоположного принципу верховенства права, Р.О. Падалка визначає на трьох рівнях. Першим рівнем унормування є фіксація принципу в міжнародних договорах, ратифікованих Україною, в яких принцип верховенства права є міжнародно правовою нормою, імплементованою в систему національного законодавства. Конституційний рівень є другим рівнем, на якому принцип верховенства права становить нормативну складову Основного закону як базисного юридичного документа. На третьому рівні є елементом ухвалених законодавчою гілкою влади нормативно-правових актів [2].

В Україні, як і в будь-якій іншій правовій державі, панує конституційний принцип верховенства права. Конституція України є Основним законом, що має найвищу юридичну силу та норми прямої дії.

Ю.В. Корольова, досліджуючи місцезнаходження в системі правових джерел принципів верховенства закону та права, робить умовивід, що перший визначає співвідношення нормативно-правових актів між собою, а останній – наповнює його правовим і легітимним змістом. Закріплений у Конституції України принцип верховенства закону визначає ієрархію законодавчих та підзаконних актів як джерел права за їх юридичною силою. Також принцип верховенства права проявляється в наповненні законів правовим змістом, це є реальним відображенням того, що Україна є демократичною, правовою державою. Виходячи з цього, можна зазначити, що закон є проявом влади держави, як зі свого боку право є проявом влади суспільства через вплив на державу. Отже в демократичній країні всі гілки державної влади повинні підпорядковуватися праву. Завдяки додержанню цих принципів забезпечується збалансована правова реальність, за якої суспільні взаємовідносини належно забезпечуються правовими явищами [3].

Окрім цього, принцип верховенства права дублюється і в інших нормативно-правових актах вітчизняної правової системи, зокрема і в кримінальному та кримінально процесуальному законодавстві.

В.М. Тертишник, розкриваючи сутність принципів кримінального процесу виділяє їх значення, яке проявляється в тому, що вони: є першоосновою та базисом для певних кримінально-процесуальних інститутів права; уособлюють гарантії належного судочинства, в якому додержуються законних інтересів, прав та свобод сторін; приводять до єдиного розуміння існуючу нормативну систему та узгоджують однотипність процесуальної форми та кримінально-процесуальних інститутів; допомагають правильно тлумачити та застосовувати норми права, особливо при наявності неточностей, суперечностей, прогалин чи суперництва норм; є відправним базисом для покращання та прогресу певних кримінальних інститутів і норм кримінально-процесуального права; синхронізують суспільні взаємовідносини у сфері кримінально-процесуального права та зовнішнє вираження правосуддя; є ідеологічним орієнтиром для еволюції кримінально-процесуальних правових інститутів у бік верховенства права та формування правової держави [4].

Кримінальний процесуальний кодекс України є кодифікованим законодавчим актом, що встановлює порядок та процедуру здійснення кримінального провадження. Глава 2 «Засади кримінального провадження» містить найбільшу сукупність унормованих кримінальних принципів, що визначають загальні засади кримінального провадження. Визначені в статті 7 Кримінально-процесуального кодексу принципи кримінального права умовно можна розподілити на загальні й спеціальні принципи кримінального права. Загальні принципи кримінального права є похідними від основоположних конституційних принципів права та перезакріплені в Кримінальному процесуальному кодексі з метою наголошення на необхідності й пріоритетності їх додержання саме у сфері врегульованих цим Кодексом кримінальних правовідносин. До них належать принципи, визначені у відповідних статтях, один з найперших з яких є принцип верховенства права [5]. Він фактично продубльований з закріплених однойменних конституційних положення та одночасно розширюють його зміст у контексті важливості додержання під час здійснення процесуальних заходів кримінального провадження.

Корупційний патологічний фактор є небезпекою для побудови демократії, ставить під сумнів існування принципу верховенства права, збільшує суспільну несправедливість, сповільнює економічне зростання держави та порушує основоположні права і свободи громадян. Із цього можливо зробити висновок, що поширення корупції підриває основи конституційного ладу в державі та принцип верховенства права. Крім того стаття 3 Конституції України, що за своєю природою має засадничий характер, містить обов'язок держави із забезпечення та утвердження прав людини, які неможливі без верховенства права. Виконання обов'язку держави щодо протидії корупції як загрози правам людини і громадянина приводить до створення та впровадження якісних антикорупційних стратегій і механізмів [6].

Результатом впровадження антикорупційної стратегії й стало заснування Вищого антикорупційного суду, який повинен був з урахуванням основоположного принципу верховенства права, якісно здійснювати правосуддя у відведеній йому підсудності щодо корупційних та пов'язаних з ними кримінальних правопорушень.

Адже суспільна цінність правосуддя, як основної функції судової влади в Україні, котра проявляється в установленні верховенства права в державі, гарантування виконання положень Конституції України та національного законодавства, захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, дотримання загально-соціальних та національних інтересів та виконання правовідновлювальної функції [7].

Тому можливим дійти висновку, що Вищий антикорупційний суд, як складова судової системи повинен дотримуватися та зміцнювати своєю ефективною діяльністю принцип верховенства права, як основоположний базис існування правової держави.

Література:

1.Белов Д. М., Сестренкова О. Принципи правової держави: конституційно-правовий вимір. *Конституційно-правові академічні студії*. Випуск 1. 2016. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/30694>.

2.Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01/ Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2017. 21 с. URL: <http://instzak.rada.gov.ua/uploads/documents/31468.pdf>.

3.Корольова Ю. В. Кореляція принципів верховенства права та верховенства закону в системі джерел права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 183–186. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/35.pdf>.

4.Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2002. URL: <http://212.1.86.13/jspui/handle/123456789/2023>.

5.Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11-12, 13. Ст. 88.

6.Водянніков О. Антикорупційний принцип конституції. *Актуальні виклики у діяльності Вищого антикорупційного суду* : матер. кругл. стол. (Київ, 10 вересня, 2020 р.). Київ, 2020. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/international/roundtable_10.09.2020.pdf.

7.Величко О. І. Правосуддя як основна функція судової влади в Україні: поняття та його соціальна цінність. *Європейські перспективи*. 2013. № 6. С. 70-73. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgi-bin/irbis_nbuv.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/evpe_2013_6_14.pdf.

Марач Юлія Олегівна,
Студентка 3 курсу ДУІТ, м. Київ,
Україна.

Науковий керівник – Мусієнко В.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
ДУІТ, м. Київ, Україна

**ПРАВА ЛЮДИНИ:
ЗАГАЛЬНА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАХИСТ В УКРАЇНІ**

Права людини як броня – вони захищають нас; вони як правила – говорять нам, як себе поводити; і вони як арбітри – ми можемо до них звертатися. Вони абстрактні – як емоції, і як емоції, вони належать усім й існують, що б навколо не відбувалося. Вони схожі з природою, тому що їх можна зневажити; та з духом, тому що їх неможливо зруйнувати. Подібно до часу, вони однаково ставляться до всіх нас: багатих і бідних, старих і молодих, білих і чорних, високих і низьких. Вони пропонують нам повагу і вимагають від нас ставитися з повагою до інших...

Буча, Ірпінь, Гостомель – назви цих міст назавжди увійдуть у підручники світової історії. Адже ті звірства, які вчинили там російські війська за наказом керівництва РФ, шокували весь світ, бо стали черговим доказом жахливих воєнних злочинів, злочинів агресії проти нашої держави, українців як нації. Усе міжнародне співтовариство побачило понівечені, закатовані тіла жінок, дітей, чоловіків; спалених і згвалтованих до смерті людей. Білі пов'язки, якими агресор помічав своїх саме українських жертв. З 2014 року українська влада неодноразово заявляла про порушення Росією різноманітних міжнародних договорів на окупованих територіях Криму та Донецької і Луганської областей. Після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну таких заяв побільшало.

Наголошують, що перш за все людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Людина, її права і свободи становлять у правовій державі найвищу соціальну цінність, саме на їхнє забезпечення й найповнішу реалізацію у суспільному житті має бути спрямована уся державна діяльність і насамперед діяльність у сфері державного управління. Адже конституційний лад України ґрунтується на визнанні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості та безпеки найвищою соціальною цінністю, пріоритету її прав і свобод. Гарантування прав і свобод людини є головним обов'язком держави, держава відповідальна перед людиною та суспільством за свою діяльність.

Попри все це війна Росії проти України вмить докорінно змінила життя нашої нації. Багато українців йдуть до війська, щоб дати відсіч агресору, долучаються до лав тероборони та займаються волонтерством. Війни неминуче супроводжуються порушенням прав людини. Від агресії до смутку – так реагують ті, кого не обійшла війна. Система військових злочинів має важливе як теоретичне, так і практичне значення: по-перше, вона дає можливість встановити якнайбільш суттєві ознаки, притаманні цим злочинам, по-друге, завдяки цим ознакам останні відрізняються один від одного; також ця система дозволяє відмежовувати військові злочини від невійськових, що є необхідною підставою для правильної кваліфікації, яка уособлює принцип законності.

Найважливішим правилом четвертої Женевської конвенції, як і всього міжнародного гуманітарного права, є захист цивільних осіб під час війни,

зокрема під час окупації. Цим правилом нехтують російські військові, свідомо обстрілюючи цивільну інфраструктуру українських міст і гуманітарні коридори, проводячи масові розстріли на захоплених територіях чи примушуючи українських громадян до служби в російській армії. Російські окупанти свавільно вбивають і катують цивільних, гвалтують жінок і дітей, розстрілюють лікарів, священнослужителів і журналістів. В оточених або захоплених Росією містах немає води, їжі, ліків та електроенергії. Окупанти обстрілюють продуктові бази, школи, лікарні, не пропускають гуманітарних конвоїв, позбавляють цілі регіони зв'язку з рештою світу й доводять їх до гуманітарної катастрофи. Такі дії є свідомим порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та відповідних вимог звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Основною метою існування інституту військових злочинів є, безперечно, охорона суспільних відносин, які виникають і існують між державою і військовослужбовцем у процесі несення ними відповідного виду військової служби, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я й віком громадян України, іноземців або осіб без громадянства, пов'язаній з обороною держави, її незалежності й територіальної цілісності.

Право – це вимога, про яку ми справедливо заявляємо. Я маю право на товари в магазинному кошику, якщо я за них заплатив. Громадяни мають право обирати президента, якщо це гарантовано конституцією їхньої країни, а дитина має право відвідати зоопарк, якщо її батьки їй це пообіцяли. На все це люди мають право розраховувати за умови, що інша сторона дала відповідні обіцянки або гарантії. Однак права людини – це вимоги вищого рівня, які мають одну відмінність. Вони не залежать від обіцянок або гарантій іншої сторони. Право людини на життя не залежить від обіцянки іншої людини не вбивати цю людину: від цього може залежати його життя, але не право на життя. Його право на життя залежить тільки від одного: від того, що він людина.

Визнання прав людини означає визнання права кожного заявити: я маю ці права, що б ви не говорили і не робили, тому що я так само, як і ви, людина. Права людини притаманні всім людям за правом народження. Але чому це твердження не повинно вимагати певної поведінки для його підтвердження? Чому ми не маємо вимагати від людей того, щоб вони заслужили свої права?

Ми бачимо найжахливішу ситуацію у населених пунктах, оточених російською армією. Насамперед у Маріуполі, де вже багато днів немає електрики, немає опалення, немає води, закінчуються продукти. Міжнародний комітет Червоного хреста каже, що допомоги терміново потребують щонайменше 200 тисяч осіб. Вже чимало днів поспіль провалюються домовленості про гуманітарні коридори, щоб вивезти людей з Маріуполя або хоча би доправити туди харчові продукти й базові медикаменти. Сторони, що воюють, повинні робити все можливе, щоб люди могли виїхати з зони бойових дій, якщо вони цього хочуть, туди, де безпечно.

Сторони не можуть сказати, що нададуть коридор лише до своєї країни - так, як це зробила Росія, яка заявила, що готова відкрити гуманітарні коридори лише до РФ чи Білорусі. У ЛЮДЕЙ МАЄ БУТИ ВИБІР!

Основний принцип права війни - це пошук балансу між військовою необхідністю та гуманністю. Головне правило міжнародного гуманітарного права: військових на війні можна атакувати та вбивати, цивільних - не просто не можна вбивати, а потрібно захищати - наскільки це можливо. Якщо є сумнів у тому, по кому стріляєш - по військовому чи цивільному - треба відмовитися від атаки. Якщо атака на солдатів супротивника призведе до значних жертв серед цивільних, від плану такої атаки необхідно відмовитися. Захист усіх прав людини для всіх зумовлює відмову від шкідливих звичок. Нікому не може бути відмовлено в правах людини і гідності на підставі традицій і культури, зокрема й тому, що традиції і культури не викарбувані на камені: вони змінюються і розвиваються; те, що часто було істиною 20 років тому, не має жодного сенсу для теперішніх поколінь. Шкідливі традиції – це також нагадування, що сприяння у правах людини покладається на освітні програми і зусилля. Багато шкідливих традицій не можна подолати одними репресіями й осудом: для того, щоб мати ефективність, вони потребують освіти і залучення зацікавлених осіб. Навіть держави, які підписали міжнародні угоди з прав людини і несуть основну відповідальність за їх виконання. Саме дії окремих осіб, часто підтримувані сім'ями і громадами, забезпечують дотримання цих звичаїв. Їх зміна не може бути нав'язана «зверху», але тут необхідна регулярна просвітницька робота із зацікавленими сім'ями і громадами, це єдиний спосіб, за допомогою якого може бути врегульовано запровадження прав людини разом із тим, що сприймається як особливі культурні права і традиції.

Марцун Микола Іванович,
керівник Чортківської окружної
прокуратури Тернопільської області,
Україна

<https://orcid.org/0000-0001-7215-9967>

e-mail: martsun_m@ukr.net

Науковий керівник:

Теремецький Владислав Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права і
процесу Західноукраїнського
національного університету, м.
Тернопіль, Україна

**ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ОРГАНІВ І ПОСАДОВИХ ОСІБ,
УПОВНОВАЖЕНИХ СКЛАДАТИ ПРОТОКОЛИ ПРО**

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ

Порушення громадянами карантинних обмежень може викликати поширення небезпечних інфекційних хвороб. Адміністративна відповідальність за порушення правил карантину людей передбачена положеннями ст. 44-3 КУпАП, для ефективного застосування якої необхідно дослідити різні аспекти провадження у справах про адміністративні правопорушення. Складення такого протоколу потребує виконання певних вимог, установлених законодавством. Насамперед необхідно встановити перелік органів і посадових осіб, які уповноважені складати протоколи про вчинення певного адміністративного правопорушення.

Ю. Ю. Пайда наголошує, що адміністративне провадження виникає у зв'язку зі вчиненням адміністративного проступку і реалізується тільки визначеним колом суб'єктів, особливе місце серед яких займають органи виконавчої влади [1]. Водночас законодавство повинно визначати не лише перелік органів влади, але і перелік посадових осіб, які можуть складати протоколи про адміністративні правопорушення.

Згідно зі ст. 255 КУпАП у разі порушення правил карантину людей право складати протоколи про адміністративний проступок мають працівники Національної поліції, уповноважені посадові особи органів охорони здоров'я, санітарно-епідеміологічної служби та виконавчих комітетів міських, сільських і селищних рад [2]. Для того, щоб встановити, які саме посадові особи названих органів влади мають право складати такі протоколи, необхідно вивчити галузеве законодавство.

Згідно з п. 8 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» серед повноважень поліцейських вказано здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення [3]. Отже, будь-який поліцейський під час здійснення нагляду за дотриманням законодавства громадянами може скласти протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з порушенням правил карантину людей.

Правове регулювання у сфері охорони здоров'я здійснюється відповідно до Основ законодавства про охорону здоров'я та Положення про Міністерство охорони здоров'я (далі – МОЗ) України. Однак вказані нормативно-правові акти не закріплюють повноважень уповноважених посадових осіб МОЗ України або його територіальних органів щодо складення протоколів у справах про адміністративні правопорушення. Тому залишається незрозумілим, які саме посадові особи органів охорони здоров'я уповноважені складати протокол про адміністративний проступок щодо порушення правил карантину людей. Відповідна прогалина у законодавстві повинна бути ліквідована.

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» встановлює повноваження посадових осіб санітарно-епідеміологічної служби щодо провадження у справах про адміністративні правопорушення [4]. Водночас 29 березня 2017 року урядом

України було прийнято рішення про ліквідацію Держсанепідемслужби. Завдання і функції з реалізації державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення та здійснення контролю (нагляду) за дотриманням вимог санітарного законодавства були покладені на Державну службу з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [5]. Отже, Держсанепідемслужба на даний час вже ліквідована. Згідно з п. 3 Положення про Державну службу з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів до завдань цієї служби входить реалізація державної політики у галузі санітарного та епідемічного благополуччя населення, здійснення державного нагляду за дотриманням санітарного законодавства, крім виконання функцій з реалізації державної політики у сфері епідеміологічного нагляду [6]. Отже, функції зі здійснення епідеміологічного нагляду до компетенції цієї служби не належать. Така ситуація не відповідає вимогам постанови уряду України про ліквідацію Держсанепідемслужби, оскільки норми останньої передбачали здійснення епідеміологічного нагляду Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (далі – Держспоживслужба). Повноваження з проведення перевірок суб'єктів господарювання та притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності за порушення норм епідеміологічного нагляду, в тому числі і правил карантину людей, до функцій цієї служби не належать. Отже, необхідно закріпити повноваження Держспоживслужби у сфері провадження у справах про адміністративні правопорушення, та встановити, які саме посадові особи цієї служби матимуть право складати протоколи про адміністративне правопорушення щодо порушення правил карантину людей.

У Законі України «Про місцеве самоврядування» перелічені повноваження виконавчих органів сільських, селищних та міських рад у сфері притягнення до адміністративної відповідальності. Зокрема, уповноважувати інспекторів з паркування здійснювати провадження у справах про адміністративні правопорушення. Виконавчі комітети або створені ними адміністративні комісії мають право розглядати справи про адміністративні правопорушення, які віднесені до їхньої компетенції [7]. Утім названий Закон України не встановлює повноважень органів місцевого самоврядування щодо визначення посадових осіб, уповноважених складати протоколи про порушення правил карантину людей. Означену прогалину також необхідно усунути.

Враховуючи викладене, для вдосконалення провадження у справах про адміністративні правопорушення щодо порушення правил карантину людей, необхідно внести такі законодавчі зміни:

1. Передбачити в Основах охорони здоров'я України або Положенні про МОЗ України права і повноваження конкретних посадових осіб центральних і місцевих органів охорони здоров'я складати протоколи про адміністративні правопорушення у сфері порушення правил карантину людей.

2. Встановити повноваження конкретних посадових осіб Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів

складати протоколи про адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з порушенням правил карантину людей.

3. Передбачити у Законі України «Про місцеве самоврядування» права конкретних посадових осіб складати протоколи про адміністративні правопорушення у сфері порушення правил карантину людей.

Всі перелічені заходи можуть покращити ефективність застосування норм адміністративної відповідальності, передбачених у ст. 44-3 КУпАП. Галузеві нормативно-правові акти будуть приведені у відповідність до норм КУпАП.

Література:

1. Пайда Ю. Ю. Деякі аспекти правового регулювання провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 1. С. 209 – 220

2. Кодекс про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#top> (дата звернення: 12 травня 2022 року)

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.08.2015 № 580-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/find?text> (дата звернення: 12 травня 2022 року)

4. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 № 404-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12> (дата звернення: 12 травня 2022 року).

5. Деякі питання Державної санітарно-епідеміологічної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2017 № 348. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348-2017-п> (дата звернення: 12 травня 2022 року).

6. Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 № 667. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-п> (дата звернення: 12 травня 2021 року).

7. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 12 травня 2022 року).

Мелашенко Тетяна Юрїївна
студентка 2 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури

та технологій, м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Мусієнко Володимир Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри Цивільного права Державного
університету інфраструктури та технологій

м. Київ, Україна

ПОРУШЕННЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (злочини проти волі, честі та гідності)

Верховенство права – це фундаментальний принцип сучасного правопорядку в світі, встановленого з прийняттям Статуту ООН в 1945 році. Цей той документу, що після завершення другої світової війни заснував підвалини якісно новим цивілізаційним правовідносинам і сучасного світового порядку. Він відображає загальне надбання людства – ідеали свободи, демократії, прав людини і поступово реалізує їх шляхом регламентації усіх суспільних відносин у контексті найвищої справедливості - основних елементів верховенства права. В Україні принцип верховенства права закріплений у частині 1 статті 8 Конституції України.

У доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права» (Venice Commission: the Rule of Law) закріплено 6 основних елементів права, один з яких є дотримання прав людини. Звіт щодо верховенства права був прийнятий Венеціанською Комісією на 86-му пленарному засіданні у березні 2011 році, і до сьогодні його застосовують для поглиблення осмислення змісту поняття правовладдя. Відповідно до підходів Венеціанської комісії серед основних складових верховенства права виділяють права людини, які повинні бути захищені.

В будь-які часи особисті (громадянські) права і свободи людини – це права, які покликані забезпечувати свободу і автономію індивіда як члена громадянського суспільства, вони гарантують його юридичну захищеність від будь-якого незаконного втручання.

Особисті права належать до першого покоління прав людини, це є основа інституту прав людини. До них відносять: право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на гідність особи, право на недоторканність приватного життя, свобода совісті і свобода думки, тощо.

Відповідно до статті 1 «Загальної декларації прав людини» всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, бо вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства. Особисті права і свободи є загально визнаними в усьому світі і закріплені, окрім Загальної декларації прав людини, у Міжнародному пакті про захист громадянського і політичного права, Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейському соціальному стандарті та інших офіційних правових документах.

На превеликий жаль в даний час в Україні у державних масштабах здійснюється грубе порушення особистих прав людини, вчиняються тяжкі злочини проти волі, честі та гідності. З 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України було введено воєнний стан, з яким обов'язок сучасної правової держави щодо захисту особистих прав став архіактуальним.

Ситуація в умовах воєнного стану складається так, що деякі особисті права людини в Україні виступили та продовжують виступати свого роду заручниками складних процесів державозахисту, об'єктом системних спекуляцій з боку політичних сил країни агресора, що в значній мірі, в суспільній свідомості, нівелює й саму цінність прав людини.

Пригадаємо, що відповідно до міжнародних стандартів Конституцією України передбачено такі особисті права фізичної особи, як : невід'ємне право на життя (стаття 27), право на повагу до його особистості (стаття 28), право на свободу та особисту недоторканність (стаття 29), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34), право на свободу світогляду і віросповідання (стаття 35) та інші.

Розділом III Особливої частини Кримінального кодексу України передбачено шість видів злочинів проти волі, честі та гідності особи, це: незаконне позбавлення волі або викрадення людини (стаття 146), захоплення заручників (стаття 147); торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (стаття 149) - сюди ж наразі маємо приєднати вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу.

Такі злочини проти волі, честі та гідності завдають значної моральної шкоди як особистості щодо якої було здійснено злочин так і найближчому її оточенню (родині). Такі злочинні діяння також створюють негативний національний і міжнародний резонанс, викликаючи неспокій і обурення серед інших громадян щодо спроможності держави захистити їхні конституційні права і свободи.

Збільшення кількості порушень особистих прав особи серед цивільного населення в умовах воєнного стану — невід'ємні супутники збройних конфліктів. Наприклад, захоплення цивільних заручників вчиняється з метою спонукання державної або іншої установи (також відповідальних військових службових осіб), до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення цих заручників. Така ганебна тактика використання подібних дій грубо порушує не тільки особисті права людини , а низку інших законів, в тому числі міжнародних. Слід зазначити, що при вчиненні злочинів проти волі, честі та гідності особи, окрім фізичної шкоди, у більшості випадків завдається і значна моральна шкода, виміряти яку в грошовому еквіваленті досить складно, або навіть неможливо.

На прикладі України, за час дії воєнного стану 2022 року, статистика даних показує , що контингент жертв при вчиненні злочинів проти волі, честі та гідності особи достатньо різноманітний як за статевим, так і за віковим критерієм, серед основних чинників злочинів проти волі, честі та гідності

особи можна виділити – руйнування моральних засад суспільства сторони агресора.

Із зафіксованих випадків з повідомлень Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини станом на 9 квітня до РФ примусово вивезено понад 121 тисячу дітей, чим порушено статтю 149 Кримінального Кодексу України. Основну частину становлять діти-сироти, за безпеку та утримання яких відповідає держава. Підтверджені і випадки вимагання викупу за збереження життя заручників з погрозою їх вбивства у разі відмови. Такі дії є грубим порушенням міжнародного права, зокрема і міжнародного гуманітарного права.

Наразі систематично вчиняються злочини проти волі, а саме найнебезпечніша форма незаконного позбавлення волі - викрадення людини, тобто протиправне відкрите захоплення потерпілого, переміщення його з того місця, де він знаходився, та подальше утримання. Так російські окупанти станом на 20 квітня 2022 року примусово переселили в РФ понад 500 тисяч українців, зокрема 121 тисячу дітей – при цьому українцям видають документи, які забороняють залишати російські регіони протягом двох років. Російське мініоборони (офіційно) 2 травня 2022 року заявило, що загарбники депортували з України 1,1 мільйонів осіб, включаючи майже 200 тисяч дітей, цей факт говорить про визнання стороною вчинення даного злочину.

Викрадення майже завжди супроводжується фізичним або психічним (погрози) насильством, такі діяння у формі незаконного позбавлення волі, (також у формі викрадення людини) вважаються закінченими з моменту фактичного обмеження свободи переміщення - тому покарання за них буде відповідним передбаченому кримінальним законом.

На сучасному етапі розвитку і проточного стану України, її громадянського суспільства - проблема забезпечення прав і свобод людини набуває особливого значення. Це пов'язано з розбіжностями у теоретичній та практичній площинах, які зараз наочно проявились і дають про себе знати. Існуючий розрив між проголошеними в Конституції правами і свободами людини, а також закріпленими в ній гарантіями цих прав і свобод, та зловідомою практикою їх теперішньої реалізації і захисту можна пояснити тим, що головні передумови ефективного забезпечення прав і свобод людини, якими є вільне громадянське суспільство і демократична правова соціальна держава – наразі понівечені реаліями воєнного стану з усіма злочинними діяннями на час конфлікту.

Аналізуючи історичний досвід минулого (позитивний досвід післявоєнного стану) і сучасну практику забезпечення прав і свобод людини, можна говорити про необхідність комплексного і системного втілення в життя основних засад громадянського суспільства з одночасним впровадженням в практику найважливіших положень правової держави в Україні на поточний момент, не чекаючи на закінчення дії воєнного стану.

Зміна (правки) до законодавства, прийняття нових необхідних сучасним реаліям законів, створення інформаційних баз, специфічних реєстрів – все це має працювати зараз і заради майбутнього. Тільки подолавши всі труднощі

становлення правової державності і створення основ вільного громадянського суспільства можна підійти до реального розв'язання проблеми забезпечення прав і свобод особи в Україні.

Воєнний стан за своїм визначенням – це обмеження прав громадян. Проте навіть при дії воєнного стану особисті права людини, а саме право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на гідність особи, право на недоторканність приватного життя, свобода совісті і свобода думки – не можуть бути порушені чи знівельовані.

У підсумку підкреслимо, що в основі концепції прав людини лежать дві основні цінності: перша – це людська гідність, а друга – рівність. І тому права людини слід розуміти як щось, що визначає базові норми, необхідні для того, щоб жити з почуттям гідності і свободи. Права людини невід'ємні - це означає, що вона не можете їх втратити, оскільки вони пов'язані із самими фактом людського існування і тому воєнний стан у країні не є підставою для їх втрачання. Проте принаймні одна із свобод, а саме свобода пересування в умовах воєнного стану може бути призупинена або обмежена (комендантська година). Такі необхідні категорично-радикальні дії (підкріплені законодавчо) вимушені, і створюються тимчасово задля забезпечення безпеки громадян, тобто задля збереження і захисту інших прав, в тому числі і особистих.

Отже, враховуючи все вищесказане можна зробити висновок: за своєю значимістю особисті права і свободи, безперечно, займають провідне місце в системі прав і свобод людини і громадянина. Вони очолюють список прав і свобод людини і громадянина, а також є невідчужуваними та довічними. Дані права та свободи (особисті) спрямовані в першу чергу на такий найважливіший аспект людського існування як саме життя. Саме особисті права і свободи дані людині з самого народження і до кінця життя. Для володіння цими правами не потрібно мати громадянство якоїсь конкретної країни. Необхідною умовою дотримання прав і свобод людини і громадянина є положення, при якому всі органи державної влади здійснюють захист прав і свобод людини і громадянина, охорону державного суверенітету.

Єдиною на даний час перешкодою забезпечення особистих прав та свобод , що супроводжуються вчиненнями злочинів проти волі, честі та гідності є військова агресія щодо України збору Російської федерації. Відповідальність за порушення цих прав, в тому числі кримінальна, це питання часу, оскільки на даному етапі розв'язання конфлікту та міжнародного резонансу уникнути її вже неможливо.

Україна як перспективна держава з установленими європейськими цінностями зможе відновити і закріпити верховенство права в ідеалах свободи, демократії, прав людини маючи свій потужний потенціал , а також за допомогою і співучастю інших міжнародних організації та об'єднань.

Разом ми сила!

Плакса Віра Іванівна,

аспірант кафедри регіональної політики
Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної
служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
Україна

<https://orcid.org/0000-0003-4192-4659>

e-mail: vip_5555@ukr.net

Науковий керівник:

Сивак Тетяна Володимирівна,
доктор наук з державного управління,
доцент, професор кафедри регіональної
політики, Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної
служби Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка, Україна

УЧАСТЬ СУДДІВ ТА СУДДІВСЬКОГО ВРЯДУВАННЯ У ЗАКОНОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ

Якість українського законодавства не завжди задовольняє служителів Феміди, які в процесі щоденної роботи мають справу з недосконалістю низки нормативно-правових актів. Саме тому судді, виявляючи такі недоліки у процесі правозастосування, могли б ініціювати питання внесення змін до чинного законодавства України. Утім надати право законодавчої ініціативи всім суддям чи окремії їх категорії було б недоцільно, адже це б призвело до конфлікту в питанні розподілу влад на законодавчу та судову. Проте, хто як не суб'єкт, який застосовує правові норми та вирішує правові спори, може надати пропозиції щодо покращення якості правових актів? Проблема полягає в тому, як використати цей досвід у законотворчих процесах з максимальною користю. Саме організаційно-правовому аспекту участі суддів та суддівського врядування у законотворчих процесах присвячена це дослідження.

Як відомо, законотворчий процес включає в себе досить різноманітну діяльність, що охоплює окрім підготовки безпосередньо законопроекту, порівняльної таблиці, пояснювальної записки до закону ще й низку іншої різноманітної діяльності, як-то дорадчої, експертної (надання висновків), а також діяльності пов'язаної з роботою зі статистичними даними тощо. До роботи у сфері судочинства залучені спеціалісти найвищого рівня, тому нехтувати можливістю використовувати досвід, знання та законотворчий потенціал фахівців такого рівня не слід.

Звичайно ж, принцип розподілу влади передбачає, зокрема, й розмежування повноважень між законодавчою та судовою владами і

відсторонення останньої від законотворчих процесів. Проте взаємодія суб'єктів законодавчої ініціативи з органами суддівського врядування в Україні, на нашу думку, є перспективним напрямком, спрямованим на покращення законодавства України.

Науковцями та практиками неодноразово порушувалося питання можливості надання права законодавчої ініціативи Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів, Раді суддів чи Верховному Суду. Однак більшість вчених сходяться на думці щодо недоцільності надання такої можливості. Відмічається можливість політизації цих органів.

До органів суддівського врядування відповідно до законодавства України відносяться Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Вища рада правосуддя. На органи суддівського врядування покладається взаємодія з іншими органами системи забезпечення функціонування судової влади.

Вища рада правосуддя вже долучена до законотворчого процесу через надання обов'язкових до розгляду консультативних висновків щодо проектів, які стосуються діяльності Феміди. Вища рада правосуддя може висловити свою думку щодо законопроекту, і в разі, якщо він офіційно не надсилався для аналізу. Пленум Верховному Суду давав висновки щодо таких проектів у разі надходження законопроекту від профільного комітету Верховної Ради України.

Існує думка про необхідність надання Вищій раді правосуддя, яка представляє судову гілку влади у відносинах з іншими гілками влади, права законодавчої ініціативи поряд з народними депутатами, Кабінетом Міністрів та Президентом. Однак це йде в розріз із загальноєвропейською практикою і суперечить самому принципу розподілу влади в державі. Питання ж судоустрою та статусу суддів, якщо вони включаються в законопроекти, все одно погоджуються з Вищою радою правосуддя. Надання законодавчої ініціативи Вищій раді правосуддя призведе до необхідності створення відповідної структури органу, підтримувати законопроект у Верховній Раді, що не притаманно для суддівського врядування.

Вважаємо, що варто надати консультативним висновкам Вищої ради правосуддя юридичної сили, на кшталт президентського вето. У разі негативного висновку відносно конкретного законопроекту, він не може бути прийнятим або підписаний Президентом [1]. Вважаємо, що моніторинг законопроектів з наступним наданням висновку, який матиме вагу для подальшої долі такого законопроекту, є оптимально доцільною моделлю участі суддівського врядування у законотворчих процесах.

Підсумовуючи, зауважимо, що загалом за загальноєвропейською практикою органи судової влади не є ініціаторами нових нормативних актів, а коригування вже існуючих, якщо і відбувається за їх участю, то така участь є дорадчою, експертною чи консультативною. Саме такі функції, на нашу думку, й повинна виконувати Вища рада правосуддя в Україні. Однак нині потребує впорядкування організаційно-правовий аспект взаємодії суб'єктів законодавчої ініціативи з суддівським врядуванням в Україні.

Література:

1. Бойко М. Хто має писати законопроекти від імені володарів мантий, та як слідчі судді повинні ставитися до своєї роботи. Закон і бізнес. Вип. 46 (1344). 02.12 – 08.12.2017. URL: <https://zib.com.ua/ua/131047.html>
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 7–8. Ст. 50. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

Подзіров Андрій Олегович,

суддя Луцького міськрайонного суду
Волинської області, Луцьк, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4101-9392>
e-mail: Andrii.podzirov@ukr.net

Науковий керівник:

Теремецький Владислав Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права і
процесу Західноукраїнського
національного університету, м.
Тернопіль, Україна

ПРИРОДА І ФОРМИ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ

Політичні та соціально-економічні зміни в українському суспільстві у сфері охорони здоров'я свідчать про процеси підвищення наукової зацікавленості проблемами юридичного забезпечення медичної діяльності загалом, що зумовлено, з одного боку, проблемами захисту прав і свобод людини у цій сфері, а з іншого – ефективністю державної політики у цій сфері. Сфера охорони здоров'я являє собою складний комплекс медичних, фінансових, управлінських, організаційних суспільних відносин, які регулюються різними галузями права, у тому числі адміністративним.

Серед суспільних відносин у сфері медичної діяльності особливої уваги заслуговує медичний туризм, який стрімко розвивається у світовому співтоваристві. Останні десятиріччя Україна намагається сформувати державну політику у сфері регулювання медичного туризму з метою забезпечення ефективності її подальшої реалізації. Проте недостатність,

недосконалість і суперечливість нормативного-правового регулювання діяльності у сфері медичного туризму зумовлюють потребу у детальному науковому дослідженні форм управлінської діяльності у сфері забезпечення розвитку медичного туризму.

Традиційно політику визначають як управління справами суспільства, що зачіпає інтереси його членів і обумовлюється економічним станом суспільства. Державна політика є сукупністю ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [1, с. 8]. Ефективна державна політика неможлива без належного публічного адміністрування та державного управління, що виявляються в конкретній діяльності та взаємозв'язках органів і посадових осіб, завдяки яким управлінська діяльність набуває певних форм. Отже, форми управлінської діяльності відображають способи зовнішнього вираження її змісту, через які відбувається реалізація компетенції органів публічної влади і за допомогою яких забезпечується додержання встановленого порядку управління, гласність і прозорість діяльності, зміцнення законності [2, с. 307-308].

Зауважимо, що в науці адміністративного права немає загальноприйнятого терміну для позначення зовнішнього вияву державного управління; крім терміну «форми державного управління» вживаються такі терміни, як «організаційно-правові форми управлінських дій», «форми управлінської діяльності», «адміністративно-правові форми», «форми діяльності державної адміністрації», «форми регулювання», «форми управлінських рішень» тощо.

В. Б. Авер'янов форми державного управління визначає як відмінні за своїм характером та наслідками способи зовнішнього вираження діяльності органів виконавчої влади [3, с. 212, 277].

В науці адміністративного права немає єдиного підходу до класифікації форм державного управління. Так, наприклад, Д. Н. Бахрах, В. Б. Авер'янов, С. Г. Стеценко виділяють правові та неправові форми управління [4, с. 277-278; с. 127; 3, 5, с. 166-169]. До перших належать прийняття правових актів, укладення договорів і здійснення інших юридично значимих дій, до других автори відносять організаційні дії і матеріально-технічні операції.

Крім того, серед форм державного управління за ступенем правової регламентації процесу виділяють такі форми, як: 1) встановлення норм права (видання нормативних актів управління); 2) прийняття індивідуальних актів управління (які виступають юридичними фактами, з якими пов'язується виникнення, зміни та припинення адміністративних правовідносин); 3) укладання адміністративних договорів; 4) здійснення юридично значущих дій. Такі дії здійснюються на підставі законів або інших підзаконних нормативних актів та спрямовані на виникнення певних юридичних наслідків; проведення організаційних заходів, спрямованих на забезпечення діяльності державного органу як суб'єкта державного управління; 5) здійснення матеріально-технічних операцій (діловодство, реєстрація,

оформлення, розсилка документів, аналіз інформації, підготовка аналітичних і статистичних даних тощо) [7, с. 176-179].

Сьогодні медичний туризм як специфічний вид напряму туристичної індустрії межує між сферами охорони здоров'я і туризмом, і основними інститутами його розвитку є медичні заклади та компанії з надання туристичних послуг [8]. Суб'єкти туристичної індустрії орієнтуються на надання послуг щодо організації турів з лікувальною метою. Так, у зазначеному сегменті в Україні діє представництво міжнародної асистентської компанії «Савітар Груп». Серед суб'єктів забезпечення розвитку медичного туризму слід назвати Українську асоціацію медичного туризму, яка здійснює поєднання можливостей державного та приватного сектору, передових практик задля забезпечення якісного лікування, сприяючи розвитку вітчизняної охорони здоров'я [9, с. 30]. Громадська спілка «Львівський кластер медичного туризму» об'єднала декілька клінік з метою забезпечення ефективного розвитку медичного туризму та суміжних із ним галузей у Львові та області, відкриття медичної спільноти Львова для світу, покращення якості життя мешканців і підписала Меморандум про співпрацю із Львівською міською радою [10].

Виходячи з викладеного, можна констатувати, що суб'єктами адміністративно-правового забезпечення розвитку медичного туризму, крім органів державної влади, є туристичні компанії, заклади охорони здоров'я та громадські організації (громадські спілки).

Отже, серед форм управлінських рішень суб'єктів адміністративно-правового забезпечення розвитку медичного туризму слід виділити:

1) правові форми забезпечення розвитку медичного туризму, що встановлюють юридичні наслідки для всіх учасників відносин у сфері медичного туризму. Ця форма притаманна усім суб'єктам управління розвитком медичного туризму як суб'єктам нормотворчої діяльності. Однак слід виокремити державних суб'єктів, які встановлюють загальнообов'язкові норми (наприклад, Міністерства економіки, інфраструктури, охорони здоров'я, соціальної політики, Державне агентство розвитку туризму тощо). Відповідно, правова форма забезпечення розвитку медичного туризму виявляється в:

– ухваленні нормативно-правових актів (наприклад, Закон України «Про наказ Міністерства інфраструктури України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності» від 10.07.2013 № 465);

– прийнятті індивідуальних актів (наприклад, наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 05.03.2019 № 346 «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року у 2019 році»);

– укладання адміністративних договорів (наприклад, Меморандум про співпрацю Громадської спілки «Львівський кластер медичного туризму» із Львівською міською радою);

– здійснення юридично значущих дій, спрямованих на виникнення

певних юридичних наслідків (наприклад, акредитація медичних закладів, що надають послуги споживачам у сфері медичного туризму);

2) неправові форми забезпечення розвитку медичного туризму, які не спричиняють юридичних наслідків, до яких відносимо:

– організаційно-правові заходи (наприклад, проведення Global healthcare travel forum, зокрема у червні 2021 р., Виставки і Міжнародного конгресу медичного туризму);

– здійснення матеріально-технічних операцій (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1079 «Про забезпечення організації направлення громадян України для лікування за кордон»).

Отже, аналіз форм управлінських рішень суб'єктів адміністративно-правового забезпечення розвитку медичного туризму свідчить, що найбільш важливими є правові форми, що дозволяють реалізувати компетенцію вказаних суб'єктів у сфері забезпечення розвитку медичного туризму. Водночас реалізація цих форм неможлива без належного забезпечення формування нормативного забезпечення і неправових форм. Потребує подальшого вдосконалення правова основа регулювання здійснення форм управлінських рішень суб'єктів адміністративно-правового забезпечення розвитку медичного туризму.

Література:

1. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк та ін. Київ: НАДУ, 2014. 448 с.

2. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Золота миля, 2011. 584 с.

3. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах: Том 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов та ін. Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.

4. Бахрах Д. Н., Хазанов С. Д., Демин А. В. Административное право России. Москва, 2002. 620 с.

5. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 624 с.

6. Адміністративне право України: Академічний курс. У 2 т. / Ю. П. Битяк, В. К. Колпаков, Д. М. Лук'янець та ін. Київ, 2004. Т. 1. 584 с.

7. Ківалов С. В., Біла Л. Р. Адміністративне право України. Одеса, 2002. 107 с.

8. Біль М., Третяк Г., Крайник О. Механізм державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект): наук. розробка. Київ: НАДУ, 2009. 40 с.

9. Гальків Л. І., Галаз Л. В., Денбіцка Й. Теоретичні засади та інституційне середовище розвитку медичного туризму в системі чинників попередження втрат людського капіталу. *Проблеми економіки та управління*. Вип. 4, 2019. С. 24-33.

10. У Львові створили кластер медичного туризму. Укрінформ: сайт. 19.06.2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2724026-u-lvovi-stvorili-klaster-medicnogo-turizmu.html>

Романенко Олександр,

студент 3 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій, м.Київ, Україна.

Науковий керівник

Подолян Юлія Олександрівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського і транспортного
права, юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій

КРАУДФАНДИНГ ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. У статті розглядається краудфандинг як новітній спосіб фінансування, який направлений на розвиток бізнесу та реалізацію бізнес-проектів. Розкрита актуальність поняття краудфандингу як інноваційного інструменту та перспективи його подальшого розвитку. Вказується на відсутність чіткого правового регулювання данного явища.

Ключові слова: краудфандинг, проект, стартап, бізнес, інвестування, краудфандингові платформи, фінансування.

Основні матеріали дослідження. Цифровізація нових нормативних платформ, розробка законодавства, що стимулює розвиток інноваційних технологій, впровадження “цифри” в бізнес, створення продуктів за допомогою штучного інтелекту, блокчейн та криптовалюти, смарт-контракти, нарешті, краудфандинг та краудінвестинг – актуальні для України питання, що вимагають відповідного оформлення. Важливо створити таку нормативну платформу цифрових економічних відносин, яка в європейській цивілістичній традиції не могла б бути звинувачена у правової «трансплантології», проте при цьому створювала привабливий для зарубіжних інвесторів правовий та економічний клімат.

У ХХІ ст. стирається грань між віртуальним світом (бізнесом в Інтернеті) та реальним підприємництвом. Бізнес вже неможливо розглядати поза новим “цифровим простором”. На сьогодні для більшості українських компаній є характерним брак коштів, щоб інвестувати у власні бізнес-проекти, тому дедалі частіше вони вдаються до залучення коштів від індивідуальних та інституційних інвесторів через краудфандингові платформи. Краудфандинг, будучи інструментом електронної комерції, є

об'єктивним наслідком розвитку цифрової економіки, оскільки перебуває в нерозривного зв'язку з мережею Інтернет та поза його рамками не існує.

На думку В.А. Кузнєцова: «краудфандинг – це діяльність, пов'язана із залученням фінансових ресурсів від великої кількості людей, які добровільно об'єднують свої ресурси на спеціалізованих інтернет-сайтах (краудфандингових майданчиках) з метою реалізації продукту чи послуги» [1]. Краудфандинг дозволяє через інформаційно-телекомунікаційну мережу «Інтернет» залучати на реалізацію певного проекту, як правило, незначні за сумою інвестиції, але від великої кількості осіб, що забезпечує необхідну для проекту суму у повному обсязі. Як влучно зазначає у своїй роботі Пович Д.В: «Основна перевага краудфандингу полягає в тому, що він дозволяє отримати фінансування проектів без участі банків, венчурних фондів і бірж. З появою краудфандингових платформ цей процес став набагато простішим і демократичнішим. Для автора проекту – це можливість зібрати кошти без кредитів і передачі авторських прав. Також це хороший PR-привід, можливість розповісти про проект без додаткових витрат. Величезним плюсом також є особиста зацікавленість людей, які підтримують дану ідею, оскільки їм також подобається продукт і вони разом з учасниками співпереживають труднощам, допомагають реалізувати стартап» [2].

Самостійне правове регулювання краудфандингу в Україні відсутнє. Згадки про нього відсутні як у інвестиційних законах, тобто у Законах України “Про інвестиційну діяльність” та “Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії”, так і в Законі України “Про електронну комерцію” (краудфандинг є частиною електронної комерції). Попри це, краудфандинг повноцінно функціонує і розвивається. По своїй частині, на сучасному етапі

Краудфандинг актуальний для розвитку малого та середнього підприємництва, що гостро потребує подібних альтернативних фінансових інструментів. За рахунок використання такого механізму залучення вільних фінансових коштів суб'єкти малого та середнього підприємництва отримують такі переваги: участь у вільній конкурентній боротьбі; значне скорочення часу виходу на ринок; необхідний обсяг фінансових ресурсів, отримання швидкого відгуку запропонований стартап та інших [3].

Варто зазначити, що по більшій частині краудфандинг здійснюється за допомогою сайтів та мобільних додатків. На практиці, проекти зазвичай розміщують на спеціально створеній платформі, власному веб-сайті або Facebook сторінці автора проекту. Попри відсутність самостійного врегулювання краудфандингу, юридичне оформлення платформи для запуску збору коштів складається з таких частин:

- Оформлення правил платформи, що є публічною пропозицією;
- Укладення договору між краудплатформою та автором проекту (договір про наміри на початку збору коштів та укладення договору про надання гранту після збору суми, а у випадку збору як ФОП – укладення договору про спільну діяльність);
- Укладення договору між краудплатформою та користувачем;
- Додатково може укладатися договір здійснення приймання платежів;

- Укладення угоди про конфіденційність, а в разі спрямованості на європейський ринок – GDPR комплаєнс [4].

Також, для зручного ведення спільної діяльності на основі договорів, автори проектів, в залежності від типу краудфандингу, реєструють юридичну особу і виступають як її представники або як фізичні особи-підприємці. Хоча, на краудфандингових платформах є лише одна вимога – особа повинна бути повнолітньою. Щодо оподаткування, оскільки внески від бекерів (пожертвувачі) не є доходом автора проекту, їх потрібно розглядати як «дарунки» в розумінні Податкового Кодексу України, ставка податку на які буде складати 5% – для коштів від резидентів і 18 % – для коштів від нерезидентів.

Окрім закріплення договірних відносин між усіма учасниками краудфандингу, важливим також є охорона об'єктів права інтелектуальної власності, оформлення діяльності, в якій команда буде виходити на ринок та юридичне закріплення партнерства.

У юридичних колах ще не сформувався юридична позиція щодо того, до якого виду договорів необхідно відносити краудфандинг. Вважають, що краудфандинг може мати риси договорів: дарування, простого товариства, а також купівлі-продажу (з попередньою оплатою). Але розв'язати цю дискусію зможе спеціальний закон або зміни до відповідних нормативних актів. Поки що порівняння краудфандингу з одним із чинних на сьогодні договірних інститутів видається некоректним.

Висновки. Підводячи підсумки, слід вказати, що відсутність чіткого врегулювання краудфандингу в Україні потрібно розглядати з обох сторін. Позитивним моментом є відсутність вимог стосовно форми діяльності, в якій автор проекту має здійснювати свою діяльність, відсутність максимальної суми, яку бекери (пожертвувачі) можуть вносити, а автори збирати і особливих податкових режимів, але, з іншого боку, наявність чіткого закону який врегулював би діяльність краудфандингу надало б поштовх для бізнесу і дозволило б збирати кошти для бізнес-проектів по спрощеній процедурі. Краудфандинг стає активно використовуваним методом акумулювання коштів, що дозволяє реалізувати суспільно необхідні та бізнес-проекти. Велика кількість краудфандингових платформ дозволяє інтернаціоналізувати проекти та збільшити їхні шанси на успіх. Краудфандинг набуває розвитку в Україні, проте українською тенденцією є реєстрування проектів наших співвітчизників на американських та європейських краудфандингових платформах. Задля акумулювання коштів у розвиток української економіки необхідно розробити законодавчу базу для краудфандингових платформ, що буде чітко регулювати відносини стартапера (автора) та бекера (пожертвувача).

Література:

1. Кузнецов В. А. Краудфандинг: актуальные вопросы регулирования // Деньги и кредит. 2017. № 1.

2. Попович Д. В. Краудфандинг як новітній спосіб фінансування в Україні / Д. В. Попович, Н. В. Назар, Н. В. Савчин // Молодий вчений. - 2018. - № 10(2). - С. 873-876. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_10\(2\)_107](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_10(2)_107).
3. Краудфандинг: сутність, стан та особливості діяльності в Україні. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/craundfunding-v-ukraini-t/> (дата звернення: 20.02.2022)
4. Васильчук І.П. Краудфандинг як феномен постіндустріальної економіки. Ефективна економіка: електр. наук. фах. вид.; Дніпропетр. держ. агр.-екон. ун-т. Електрон. текст. дані. Дніпропетровськ, 2013. № 11. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2500&p=1> (дата звернення: 17.05.2022).
5. Архіпов Є. Поняття та правова природа краудфандингу // Актуальні проблеми підприємницького права / за ред. А.Є. Молотнікова. М., 2015. С. 22.

Рудік Оксана Сергіївна

Студентка 4 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій

Науковий керівник -

Клюєва Євгенія Миколаївна

Доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри ГТП Юридичного
факультету

Державного університету інфраструктури та
технологій

ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Останнім часом питання глобалізації набирає обертів. Глобалізація, зумовлена доцентровими тенденціями світових інтеграційних процесів, покликана консолідувати планетарне співтовариство на ґрунті єдиного в глобальному масштабі економічного, технічного та соціального простору. Глобалізація охоплює практично всі сфери суспільної діяльності, включаючи політику, ідеологію, культуру, спосіб життя, самі умови існування людства. Процеси глобалізації інтенсифікувалися після 1945 року.

Друга світова війна була глобальною війною, у яку тією чи іншою мірою були залучені всі континенти. У 1945-му була створена ООН, виникли могутні наддержавні фінансові установи - Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк. Саме це і можна вважати першим періодом глобалізації. Науково-технічна революція стала впливовим суспільним явищем. Другий період 1970 – 1990 роки тривав на тлі розвалу радянського

блоку, а згодом і самого СРСР, завершення «холодної війни». У цей період людство усвідомило наявність глобальних проблем і здійснило спроби їхнього розв'язання. З початку XXI ст. розпочався третій період глобалізації: Після атак на США глобального характеру набула боротьба проти світового тероризму; у 2007 році свідченням глобального характеру економіки стали спільні дії центробанків провідних держав та початок світової фінансової кризи [2].

Основні процеси глобалізації, а саме: зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети, небувале поширення по всій планеті ідей та інформації, технологій, культури, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки; зростання інтенсивності взаємозв'язків у сфері торгівлі, фінансів, міграції населення в наслідок розвитку всеосяжних систем транспорту та комунікацій; виникнення спільних для світового співтовариства проблем, процес зростання загальнолюдських інтересів у всіх сферах людського буття, стертя граней між місцевими й всепланетарними подіями – впливають на розвиток «прав людини».

В процесі глобалізації слід керуватися фундаментальними принципами, що лежать в основі всієї сукупності прав людини, такими як справедливість, участь, підзвітність, недискримінація, прозорість, інклюзивність і рівність як на національному, так і на міжнародному рівнях, що забезпечують повагу різноманіття, терпимість, а також міжнародне співробітництво і солідарність.

Глобалізація зачіпає країни по-різному і підсилює їх схильність до впливу зовнішніх факторів, як позитивних, так і негативних, зокрема в сфері прав людини. Люди прагнуть жити в такому світі, в якому користуються повагою права людини і культурне розмаїття, і що в зв'язку з цим вони вживають заходів до забезпечення того, щоб всі види діяльності, в тому числі і ті, які зачіпаються глобалізацією, відповідали цим цілям. Глобалізація в силу свого впливу, зокрема, на роль і місце держави, може зачіпати права людини, а тому заохочення і захист всіх прав людини є перш за все обов'язком держави.

Розвиток повинен знаходитися у центрі міжнародного економічного порядку денного та узгодженість між національними стратегіями в області розвитку і міжнародними обов'язками та зобов'язаннями має виключно важливе значення для створення сприятливих умов для розвитку всеосяжної, справедливої глобалізації. [3]

Якщо говорити в цілому-у соціальній сфері глобалізація суттєво вплинула на рівні і умови зайнятості та на соціальні права працівників. Глобальна конкуренція, яка супроводжується переселенням і оффшорингом, підштовхує компанії переносити виробництво в країни, де зарплати та соціальний захист працівників є більш низькими. В результаті профспілки і робітники в багатших країнах «змушені» погоджуватися на менш сприятливі умови, які часто називають соціальним демпінгом. Профспілки були одними із найбільш зацікавлених і активних критиків процесів глобалізації. Конференція профспілок Європейського Союзу, наприклад, закликала дотримуватися засад, які підтримують сталий розвиток суспільство. Ці

засади мають включати: багатосторонні структури для захисту мігрантів/мігранток; багатосторонні структури для сприяння соціальному захисту; багатосторонні структури для просування гідної і справедливої роботи як ключового інструменту для зменшення бідності; багатосторонні структури для захисту прав трудящих, безпеки харчових продуктів, здоров'я, освіти, гендерної рівності і повної самостійності жінок. [4]

Міжнародне співтовариство повинно прагнути реагувати на виклики глобалізації і використовувати можливості, що відкриваються нею таким чином, щоб заохочувалися і захищалися права людини у їхньому культурному розмаїтті.

Література:

1. Резолюція «Глобалізація і її вплив на здійснення в повному обсязі всіх прав людини» A/RES/71/197.
2. *Богатуров А.* Системная история международных отношений. В 2 томах. — М., 2006.
3. *Є. Камінський.* Глобалізація // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — с.144
4. Шалмалі Гуттал, «Глобалізація» в розвитку на практиці, vol. 17 no. 4/5, August 2007

Сірець Олександр Олександрович,
аспірант кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
Науковий керівник –
Пивоваров Володимир Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТА ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Господарча діяльність на ринку житлової нерухомості тісно пов'язана з питанням права власності щодо житлових об'єктів, а також із діяльністю стосовно створення цих об'єктів. Якщо об'єкти вторинного житлового ринку

можуть бути передані у різний спосіб у право власності інших осіб, то об'єкти первинного житлового ринку лише створюються. Суб'єктами їх створення є спеціалізовані юридичні особи – забудовники, тоді як фінансування здійснюється, за загальним правилом, або шляхом отримання забудовником кредиту в банку, або шляхом залучення коштів майбутніх власників об'єктів житлового будівництва, що є нічим іншим як інвестиційною діяльністю.

Спеціальним законом у цій практичній сфері виступає Закон України «Про інвестиційну діяльність». У той же час, варто відзначити, що на сьогоднішній день, розглядаючи саме «інвестиційний» спосіб зведення новобудов, даний закон недостатнім чином регулює суспільні відносини. Зокрема, ним жодним чином не надано правового статусу так званим «довгобудам» та іншим проблемним аспектам житлового будівництва, а також не запропоновано належного механізму з урегулювання таких спірних обставин [1].

Слід вважати, з метою врегулювання вищевказаних питань Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спільно з ДП «НДПІ містобудування» розробило законопроект «Про захист прав фізичних осіб-вкладників у будівництво багатоквартирних житлових будинків». На думку заступника Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України Лева Парцхаладзе, «Сьогодні в Україні відсутні будь-які законодавчі механізми добудови проблемних житлових об'єктів, які зводилися із залученням коштів фізичних осіб-вкладників. Як і відсутня будь-яка загальна інформація щодо цих проблемних об'єктів і людей, які вклали кошти у їх будівництво. За орієнтовною статистикою, вкладники 120 довгобудів в Україні залишилися без коштів і без нового житла. І цю проблему вкрай потрібно вирішувати. Тому ми розробили законопроект, який має на меті врегулювати це питання і забезпечити дієвий механізм завершення будівництва тих житлових об'єктів, у яких люди вклали кошти і які не були прийняті в експлуатацію у визначені строки» [2].

Таким чином, проект закону вводить дієвий механізм, який здатний забезпечити завершення будівництва проблемних об'єктів в Україні шляхом закріплення на законодавчому рівні: (1) можливості для вкладників звертатися до органів місцевого самоврядування у випадках, коли було порушено термін прийняття в експлуатацію об'єкта більше ніж на 1 рік; (2) можливості для органів місцевого самоврядування здійснювати повноваження стосовно формування переліків проблемних об'єктів і вживання заходів стосовно їх добудови, а також організації зборів вкладників з метою прийняття відповідного рішення; (3) можливості проведення конкурсу, метою якого є вибір нового замовника, який завершуватиме добудову проблемного об'єкта, а також вилучатиме даний об'єкт разом з земельною ділянкою для завершення добудови; (4) економічних стимулів для завершення будівництва новими замовниками та можливих джерел фінансування добудови та ін. [3].

Хоча даний проект закону датується 2019 роком, на сьогоднішній день однойменного закону досі не прийнято, та шлях розгляду вказаного законопроекту неочевидний. Це є значним упущенням вітчизняного законодавця, оскільки досі залишається неурегульованою на належному рівні житлово-будівельна діяльність із залученням коштів фізичних осіб, а самі вкладники у будівництво досі часто лишаються потерпілими від недобросовісних забудовників або просто шахраїв.

Крім того, воєнний стан в Україні, що введений внаслідок фактичного повномасштабного вторгнення російських військ 24 лютого 2022 року, також вносить істотні корективи, зокрема, у законодавчі особливості функціонування ринку житлового будівництва в нашій країні. Так, в Україні було закрито доступ до всіх реєстрів, зокрема, Реєстру прав на нерухоме майно, з метою попередження потенційних загроз. Наслідком закриття стало те, що у вказаний період було неможливим, наприклад, здійснити придбання чи продаж квартири. Однак, вже 19 квітня Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» № 480, якою було знято повне блокування роботи вищезгаданого реєстру, а також встановлено правила для реєстраційних дій. Таким чином, поступово, навіть в умовах війни, ринок житлового будівництва зможе відродитися, а орендатори та орендодавці зможуть внести зміни до договорів оренди та офіційно їх зареєструвати. Доступ до реєстрів та можливості здійснювати реєстраційні дії надається державним реєстраторам та посадовим особам Міністерства юстиції України, нотаріусам (у числі яких також і приватні нотаріуси). Перелік всіх таких державних реєстраторів та нотаріусів, що уповноважені на роботу з Реєстром прав на нерухоме майно, затверджені наказами Міністерства юстиції № 1760/5 від 3 травня 2022 року та № 1833/5 від 6 травня 2022 року [4; 5; 6].

У той же час, вважаємо такий крок таким, що не повністю відповідає кримінальним викликам і загрозам сьогодення, а тому – передчасним. Зважаючи на порівняно високу довоєнну поширеність шахрайства на ринку житлового будівництва, підкреслимо, що в умовах війни шахрайство здатне набути нових обрисів у відповідності до жорстких реалій сучасності. Зокрема, мільйони громадян були змушені покинути власні домівки, рятуючись від бомбардувань і окупації. В результаті домівки частини людей лишилися на підконтрольних Збройним Силам України територіях, а домівки іншої частини – на окупованих територіях (Херсонська область, частини Запорізької, Донецької, Луганської областей). Так, наприклад, у окупованому м. Маріуполь вже повідомляється про випадки, коли в уцілілих будинках до квартир почали заселятися окупанти з родинами, а також пересічні росіяни, всупереч тому, що на праві власності такі квартири належать іншим людям; те ж саме стосується і окупованого м. Херсон. Тож, слід передбачити, що незабаром такі «квартиранти» матимуть «на руках» власний правовстановлюючий документ на право власності вказаною нерухомістю, і

це ускладнить процес її повернення до попередніх – законних – власників. При цьому, як і раніше, фактичне місцезнаходження нерухомості по той чи інший бік фронту не убезпечує власників нерухомого майна від протиправних посягань.

Низка нових проблем і загроз, що постали перед українським народом в умовах воєнного часу і, ймовірно, залишатимуться поширеними протягом ще тривалого часу після скасування воєнного стану, схиляють нас до підтримки наукової точки зору щодо необхідності розроблення доктрини воєнного права як комплексної галузі воєнного та пост-воєнного часу, із включенням до такого законодавчого масиву актуальних законодавчих норм, спрямованих на врегулювання сфери житлового будівництва.

Література:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 року № 1560-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
2. Мінрегіон розробив законопроект, який запроваджує механізм завершення будівництва проблемних забудов в Україні. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, опубліковано 9 липня 2019 року о 12:04. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minregion-rozrobiv-zakonoproekt-yakij-zaprovadzhuye-mehanizm-zavershennya-budivnictva-problemnih-zabudov-v-ukrayini>
3. Проект закону України «Про захист прав фізичних осіб-вкладників у будівництво багатоквартирних житлових будинків». URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Zakonoproekt.pdf>
4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України № 480 від 19 квітня 2022 року. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна: наказ Міністерства юстиції України від 3 травня 2022 року № 1760/5. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/05/04/20220504105001-48.pdf>
6. Про внесення змін до переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна: наказ Міністерства юстиції України від 6 травня 2022 року № 1833/5. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/05/07/20220507134000-77.pdf>

Узгоджено наук.керівником: 08.05.2022

Дата подання до редакції: 10.05.2022

Фелон І.В.

Студентка 3 курсу юридичного факультету,
Державний університет інфраструктури та
технологій

Науковий керівник: кандидат юридичних наук
Мартюк А.С.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ЗАЙНЯТОСТІ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ

Анотація: дана робота має на меті висвітлення актуальних питань щодо працевлаштування та зайнятості осіб з обмеженими можливостями.

Постановка проблеми: Україна здійснила чималий крок в Європу та в європейське суспільство, і довела, що здатна здійснювати реформи на європейському рівні. Конституція України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, та гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує державні програми щодо навчання, підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до потреб в суспільстві.

Також відповідно до статті 46 Конституції України, кожен громадянин має право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [1].

Але наш основний закон держави, закріплює надання всім громадянам рівні права [1]. Відповідні права щодо працевлаштування закріплюються «Кодексом законів про працю», Законами України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про зайнятість населення», «Про

реабілітацію інвалідів в Україні» та іншими нормативно-правовими актами, які допомагають особам з обмеженими можливостями реалізувати свої трудові права. Але проблема залишається, так як працевлаштувати інваліда на сьогоднішній день є проблематичним і тому відповідальність покладається на державу, яка повинна здійснювати інтеграцію та розвиток ринку праці [5; 6; 7; 8].

Мета статті полягає в аналізі роботи Державної служби зайнятості так як дана установа являється провідним елементом у реалізації щодо працевлаштування осіб з функціональними обмеженнями (інвалід) в Україні. Виклад основного матеріалу. В Україні є основні підходи до праворозуміння які виокремлюються залежно від характеру вирішення основних питань: що таке право, що є критерієм розмежування права та інших соціальних явищ та проблем, які повинні вирішуватися на законодавчому рівні та мати правову силу [4, 89].

Упродовж останніх 20 років у більшості країн Європи замість терміна «інвалід» вживають вираз «людина з функціональними обмеженнями» або «людина з обмеженими можливостями». В Україні поширене таке поняття як «людина з особливими потребами».

Станом на перше січня 2021 року в Україні налічується 2 мільйони 703 тисячі людей з інвалідністю. Такі дані надала Державна служба статистики, тоді як 01 січня 2020 року, в Україні 2,7 млн осіб мають інвалідність. Тобто на 3 тисячі більше [9].

Але в Україні здійснюється фінансування державних соціальних програм на підтримку та захист інвалідів від 18 липня 1991 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 92 створено фонд соціального захисту інвалідів та знаходиться у складі Міністерства соціальної політики України.

Також в Україні розроблено Комплексну програму освіти та фахової підготовки інвалідів, спрямовану на створення сприятливих педагогічних, психологічних, організаційних та правових умов і гарантій для реалізації прав інвалідів на отримання освіти відповідно до інтелектуальних та фізичних можливостей особистості. Основним завданням даної програми є, забезпечення конституційних прав інвалідів на профорієнтацію, освіту, професійне навчання, широке сприяння інтеграції інвалідів у суспільство, створення сприятливих умов для фізичного, психічного і духовного розвитку, забезпечення їх правового і соціального захисту, та формування у населення позитивного ставлення до інвалідів, забезпечення освіти і фахової підготовки до трудової діяльності, самообслуговування, самозабезпечення і сімейного життя.

Для суспільства професійне навчання інвалідів — це зниження напруженості на ринку праці, підвищення суспільної продуктивності, розв'язання соціальних проблем інвалідів. Основна мета професійного навчання інвалідів — інтеграція їх у суспільство [3, 526].

Але ми повинні пам'ятати, що невід'ємним правом людей з інвалідністю є право на працю, не зважаючи на обмежену працездатність, таке право закріплене в законі України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в

Україні" відповідно статті 18, яка проголошує, що забезпечення прав інвалідів на працевлаштування та оплачувану роботу, в тому числі з умовою про виконання роботи вдома, здійснюється шляхом їх безпосереднього звернення до підприємств, установ, організацій чи до державної служби зайнятості.

У Законі України "Про зайнятість населення" та «Кодексі законів про працю» визначаються загальні засади зайнятості та працевлаштування населення [3, 529].

Для допомоги людям з інвалідністю в Україні створено досить розвинену систему реабілітаційних установ, створена та реалізується низка соціальних програм і заходів. Одним із пріоритетних завдань державної служби зайнятості населення завжди залишається допомога незахищеним верствам населення, в тому числі людям з особливими потребами. Значну увагу такі громадяни отримують у центрах зайнятості під час індивідуальної роботи з консультантом із вивчення можливих шляхів їх трудової реабілітації та працевлаштування.

Державна служба зайнятості відповідно до законів України «Про зайнятість населення» та «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» сприяє трудовій реабілітації та працевлаштуванню громадян з особливими потребами з урахуванням рекомендацій медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) на вільні та новостворені або пристосовані для них робочі місця, заявлені підприємствами.

Але важливим кроком у забезпеченні прав інвалідів у сфері працевлаштування є Національна програма професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001-2005 роки, яку затверджено Указом Президента України від 13 липня 2001 р. № 519/2001.

Висновок. Тому слід зазначити, що державна служба зайнятості підтримує осіб з обмеженими можливостями та намагається вдосконалити систему заходів, орієнтованих на поліпшення життєдіяльності таких осіб, відновлення їх соціального статусу, створення для людей з обмеженими можливостями реальних можливостей для продуктивної праці і передбачати конкретні механізми їх реалізації та досягнення матеріальної незалежності та всебічної інтеграції у суспільство.

Література:

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 вересня 2017 р.: (ОФЦ. ТЕКСТ). – К.: Паливода А. В., 2017. – 76 с. (Закони України).
2. Тюптя Л. Т. Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 574 с.
3. Теорія держави і права: підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.: за ред. О. В. Петришина – Х.: Право, 2015. – 368 с.
4. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>

5. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
6. Закон України «Про зайнятість населення» із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 23 травня 2017 року N2058-VIII [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
7. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 6 червня 2017 року N2078-VIII [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.
8. Державна служба статистики України повідомила про зменшення населення України [Електронний ресурс] – режим доступу: tyzhden.ua.
9. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс] – режим доступу: www.msp.gov.ua.

Фелон І.В.

Студентка 3 курсу юридичного факультету,
Державний університет інфраструктури та
технологій

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри;

Державного університету інфраструктури та
технологій

Мусієнко Володимир Володимирович

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

Анотація: У сучасному світі інформаційні технології впливають на всі сфери суспільного життя: економіку, політику, медицину, освіту тощо, так само як і на особистий простір кожної окремої людини. Як і майже всі досягнення цивілізації, інформаційні технології можуть бути використані і для загального блага, і на шкоду. З'явилася нова кіберзброя, яка непомітно може зруйнувати інформаційну інфраструктуру цілої держави. Більше того, низка держав (Естонія, Іран, ФРН, США та інші) уже зазнали кібератак. Британський журнал «The Economist» ще у 2010 році назвав кіберпростір «п'ятою сферою війни поряд із землею, морем, повітрям і космосом» [1].

Постановка проблеми. Визначення поняття «інформаційна війна» та створення відповідного міжнародноправового регулювання є надзвичайно складним завданням, тим більше, що увага науковців до останнього часу переважно була зосереджена на проблемах запобігання кібератакам приватних груп [2; 3; 4].

Основні матеріали дослідження.

Проаналізувавши думки науковців та сутність цього явища, ми вважаємо, що **інформаційна війна** – це надзвичайний стан, зумовлений діями, що спричиняють або можуть спричинити порушення інформаційної безпеки і спрямовані як на саму інформацію (зміна і викривлення, додавання нової або знищення старої), з метою психологічного впливу на населення держави, так і на інформаційну інфраструктуру і засоби обробки інформації іншої держави з метою порушити нормальне функціонування інформаційних систем, спровокувати труднощі в роботі санкціонованих користувачів.

Суттєвими **ознаками інформаційної війни** є: 1) загальний вплив (дія інформаційної зброї зазвичай не індивідуалізована, а спрямована на інформаційні масиви, що в свою чергу завдає шкоди не окремій визначеній людині чи структурі, а населенню і державі загалом; 2) відмінність від класичної війни (ворог не перетинає кордон, складно довести порушення державного суверенітету, немає кровопролиття, проте блокується робота всіх систем, виводиться з ладу інформаційна інфраструктура); 3) засоби ведення інформаційної війни ворожі, але не завжди протиправні (так, початком кібератаки може стати велика кількість інформаційних запитів, спрямованих на одну систему); 4) складність визначити походження кібератаки через навмисне маскування агресора шляхом маршрутизації атаки через віддалені місця; 5) глобальність загроз (кібератака на інформаційну систему окремої держави зачіпає все світове товариство, оскільки мережа однієї країни не є ізольованою від інших, причому наслідки атаки часто бувають непередбачуваними).

Для відмежування інформаційної війни від кібератак приватних структур важливо окреслити **суб'єктний склад** таких дій. Прирівнюючи інформаційну війну до особливого виду збройних конфліктів, вважаємо, що **сторонами інформаційної війни** можуть бути держави, нації, що борються за свою державність, державоподібні утворення, та міжнародні 39 організації. **Учасниками інформаційної війни** є фізичні особи, причому вони поділяються на тих, які безпосередньо беруть участь в інформаційній війні (комбатанти), та невоюючих (некомбатанти). Тому, в разі якщо ініціатором кібератаки є суб'єкт, що не може бути стороною інформаційної війни, дані дії не можуть розцінюватися як війна, а повинні бути прирівняні до кіберзлочину і тягти за собою кримінальну відповідальність.

Інформаційна війна (тобто стан в якому перебуває держава), є протиправним наслідком дій іншої держави, спрямованих на порушення інформаційної безпеки.

Ці дії (способи ведення інформаційної війни) можна **поділити на два напрямки**, які визначають форми ведення інформаційної війни. Умовно, за об'єктом ураження іменують їх **гуманітарним і кібернетичним**. **Гуманітарний напрямок** охоплює дії, спрямовані на свідомість людей, зміну, викривлення інформаційної картини світу, таку трансформацію світогляду людей, яка є вигідною для воюючої сторони. Цей напрямок в першу чергу, включає ворожу пропаганду з метою психологічного впливу на населення іншої держави, знищення невігідної або важливої інформації.

Кібернетичний – включає дії, спрямовані проти інформаційного простору, проти систем обробки, зберігання і поширення інформації. Це будь-які несанкціоновані проникнення (кібератаки) на інформаційну інфраструктуру іншої держави, з метою порушити її функціонування, обмежити або ускладнити доступ до інформації, напади, здійснені на важливі інформаційні об'єкти з метою порушення роботи інформаційних систем.

Варто зауважити, що такий поділ є умовним, оскільки повноцінна інформаційна війна ведеться взаємоузгодженими діями, що реалізуються як в межах гуманітарного, інформаційно-психологічного впливу, так і шляхом посягання на кібербезпеку протилежної сторони.

Вбачається доцільним і можливим сформулювати міжнародно-правове визначення **інформаційної агресії**.

По-перше, держава-агресор першою посягає на інформаційну інфраструктуру іншої держави, вчиняє дії, що характеризуються як вказані вище форми ведення інформаційної війни; по-друге, інформаційна агресія може виражатися як в кібератаках, так і у систематичній ворожій пропаганді, по-третє, існують докази того, що безпосередні заподіювачі шкоди (хакери, недобросовісні журналісти, блогери, особи, які ведуть «фейкові» сторінки в соціальних мережах та інші) пов'язані з державою, фінансуються нею, отримують завдання від державних структур; по-четверте, достатнім доказом того, що держава організує і заохочує вороже використання інформаційних технологій є те, що особи, які безпосередньо завдали шкоду іншій державі, перебуваючи під юрисдикцією держави агресора, не притягаються до відповідальності.

Що стосується міжнародно-правового регулювання інформаційної війни, то варто зауважити, що юридично обов'язковими документами у сфері кібербезпеки є Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) 2001 року, розроблена Радою Європи. [5] та Додатковий протокол до неї 2003 року, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи [6]. Україна ратифікувала Конвенцію у 2005 році [7]. Зазначений документ є фактично першою вдалою спробою врегулювати питання інформаційної безпеки, проте основним його призначенням є встановлення правових засад боротьби з кримінальною злочинністю у, але не вирішення проблеми запровадження міжнародних правил і вимог при веденні інформаційних воєн.

Щодо національного рівня – варто розглянути кібердоктрину США. Позиція Пентагону полягає в тому, що США, у разі скоординованої кібернетичної атаки на урядову чи воєнну інформаційну системи, банківський та фінансовий сектори, електронні системи управління повітряним сполученням, гідроелектростанціями, комунальними службами або на інші подібні цілі, має право на самозахист. США може вживати будь-яких необхідних дій у відповідь на ворожу атаку, включаючи аналогічні кібератаки на закордонні об'єкти. При цьому застосування таких заходів проте потребує схвалення Президента США [8].

Певні напрацювання щодо регламентації кібербезпеки має Європейський Союз. Так, у 2016 році з була прийнята Директива ЄС з мережевої та інформаційної безпеки [9], яка передбачає стратегію забезпечення мережевої та інформаційної безпеки, визначає обов'язки держав щодо співробітництва, обміну інформацією, реагування на кіберінциденти тощо.

23 листопада 2016 року Європарламент ухвалив незаконодавчу резолюцію «Стратегічні комунікації ЄС як протидія пропаганді третіх сторін». [10]. У резолюції підкреслюється, що ЄС, держави-члени і громадяни перебувають під зростаючим тиском пропаганди і дезінформації з боку інших держав та недержавних суб'єктів, зокрема, транснаціональних терористичних організацій.

Висновок. На сьогоднішній день держави ні на універсальному, ні на регіональному рівні не дійшли згоди про створення спеціальних юридично обов'язкових механізмів протидії інформаційним війнам. Не зважаючи на нагальні потреби сучасності, не узгоджені навіть загальні підходи до забезпечення інформаційної безпеки держав.

Література:

1. Cyberwar. The threat from the Internet // The Economist. – Jul. 1st 2010. – [Electronic source] Access mode: http://www.economist.com/node/16481504?story_id=16481504&source=features_box1

2. Радутний О. Е. Чинні засоби кримінально-правової протидії Інтернеттролінгу / О. Е. Радутний // Інформація і право. –2015. – № 3(15). – С. 110-114.

3. Широкова-Мурараш О. Г. Кіберзлочинність та кібертероризм як загроза інформаційній безпеці: міжнародно-правовий аспект / О. Г. Широкова-Мурараш, Ю. Р. Акчурін // Інформація і право. — 2011. — № 1(1). — С. 76-81.

4. Міжнародні стандарти з кібербезпеки та їх застосування в Україні (матеріали круглого столу м. Харків, 19 квіт. 2016 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, Б. М. Головкина. – Х. : Право, 2016. – 88 с.

5. Конвенція про кіберзлочинність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_575

6. Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_687

7. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність : закон від 07.09.2005 № 2824-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2824-15>

8. Roscini M. Cyber Operations as a Use of Force / Marco Roscini // University of Westminster School of Law Research Paper No. 16-05 . [Electronic source] Access mode : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2631078

9. Network and Information Security (NIS) Directive. (EU) 2016/1148. [Electronic source] Access mode : [https:// ec.europa.eu/digital-single-market/news/network-and-informationsecurity-nis-directive](https://ec.europa.eu/digital-single-market/news/network-and-informationsecurity-nis-directive)

10. EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties 2016/2030 (INI) - [Electronic source] Access mode : 23/11/2016 <http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/summary.do?id=1465158&t=d&l=en>

Берднік Сніжана Сергіївна,
студентка групи КЮ-191 Національного
університету
«Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна
Науковий керівник –
Осипенко Іван Петрович,
ст. викладач кафедри кримінального права та
правосуддя, Національного університету
«Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО ФАКТІВ УМИСНИХ ВБИВСТВ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Станом на 27 травня 2022 року у Єдиному реєстрі досудових розслідувань було зареєстровано 20877 злочинів проти України, у тому числі 14193 злочинів агресії та воєнних злочинів і 6684 злочинів проти національної безпеки [1].

За інформацією Управління Верховного комісара ООН з прав людини, втрати серед цивільних осіб із 24 лютого, коли Росія розпочала війну проти України, на 24 травня становили 8628 цивільних, зокрема 3974 загиблих і 4654 поранених [2].

Не виникає сумніву, що винні у вчиненні цих злочинів особи будуть притягнуті до кримінальної відповідальності і отримають справедливе покарання. Поряд з тим, щоб досягнути цієї мети необхідно провести ретельне, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства, досудове розслідування.

Одним з основних етапів такого розслідування, його наріжним пунктом, виступає слідча дія – огляд місця події, проведення якої при розслідуванні злочинів за фактами умисних вбивств цивільних осіб, вчинених в умовах збройного конфлікту, має певні особливості. На думку фахівців саме слідчому огляду належить особливе місце серед слідчих дій, спрямованих на отримання доказової інформації від найбільш неупереджених, непідкупних і правдивих свідків – так званих «німих свідків» злочину (речових джерел доказової інформації) [3, с. 3-4].

Підставою для проведення слідчого огляду є надходження до правоохоронного органу інформації, яка дозволяє передбачити, що у

результаті проведення даної слідчої дії можуть бути отримані докази за справою. Головною метою слідчого огляду є виявлення доказової та орієнтуючої інформації, що має значення для кримінального провадження [4, с. 52].

Загалом слідчий огляд складається з трьох основних етапів: підготовка до проведення огляду (підготовчий), безпосереднє проведення слідчої дії (робочий) та фіксація ходу і результатів огляду (заклучний) [5, с. 23].

На першу позицію при організації проведення огляду місця події на мою думку слід поставити організаційні заходи щодо формування слідчо-оперативної групи (далі – СОГ), до складу якої входять: прокурор; слідчий; співробітники оперативних підрозділів; судово-медичний експерт або лікар, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта (залучаються обов'язково); спеціаліст-криміналіст. За потреби для участі в огляді місця події можуть бути залучені спеціалісти з питань: вибухотехніки, балістики, застосування ракетних військ та артилерії, військової авіації, кінологи зі службовими собаками й інші спеціалісти.

Другим елементом при організації проведення цієї слідчої дії виступає необхідність визначення керівником СОГ послідовності дій під час огляду місця події. При цьому слідчу дію дозволяється проводити виключно після підтвердження спеціалістами (вибухотехніками або саперами) відсутності небезпечних вибухових матеріалів на території місця проведення огляду.

Перед проведенням огляду місця події необхідно убезпечити та відгородити територію, де було вчинено злочин, знайдені тіла, а також територію поблизу, що могла бути частиною місця злочину та/або містить будь-які докази, пов'язані зі злочинном.

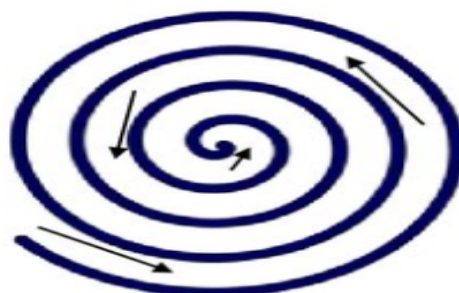
Керівнику СОГ, яким виступає прокурор або слідчий, необхідно забезпечити доступ до території місця події виключно учасникам СОГ та заборонити вхід на неї стороннім особам.

Під час огляду місця події рекомендується застосовувати відео- та фотофіксацію проведення слідчої дії. За можливості - здійснювати аерозйомку місця події.

Якщо в умовах збройного конфлікту місце вчинення злочину було знищене або пошкоджене, то керівнику СОГ необхідно вжити заходів щодо отримання фото / відео / схем цього місця.

Перед переміщенням мертвого тіла людини і речових доказів, що виявлені під час огляду місця події, необхідно забезпечити, щоб місце злочину повністю було задокументовано, сфотографовано та складено його схему.

Вивчення слідчо-судової практики дає підстави для визначення наступних варіантів проведення огляду місця події:

від центру до периферії

від периферії до центру

Окремої уваги заслуговують питання виявлення та вилучення слідів і речових доказів, які підлягають експертизі. Зокрема, під час пошуку слідів крові потрібно звертати увагу на можливість збереження слідів крові в «прихованих місцях» (піднігтьових просторах на руках трупа, на краях кишень і рукавів одягу, у швах і під підкладкою, у щілинах підлоги, під плінтусами, у поглибленнях і місцях з'єднань деталей меблів, ручок дверей, водопровідних кранів, знарядь злочину, транспортних засобів тощо), на можливу зміну кольору плям крові, якщо вони розташовані на темному, строкатому тлі або замиті (чорнуватий, зеленуватий, жовтуватий кольори). Якщо слідів не виявлено під час огляду в яскравому сонячному або електричному світлі, але передбачається їхня присутність, то необхідно застосувати огляд у наскрізному світлі за допомогою лупи.

За наявності джерела інфрачервоних променів його бажано використати для відшукання слідів крові. Під час пошуку слідів інших виділень людини (слини, сечі тощо) треба звертати увагу на те, що виявленню таких слідів може сприяти огляд в ультрафіолетових променях.

Під час пошуку волосся, присутність якого передбачається на знаряддях злочину, одязі або тілі людини, транспортному засобі варто звертати увагу на необхідність огляду з використанням лупи, при яскравому світлі; обережно поводитися з волоссям, щоб запобігти його пошкодженню або втраті.

При виявленні шматочків тканин тіла доцільно звертати увагу на необхідність (залежно від величини та мети дослідження) або висушити шматочки тканини тіла при кімнатній температурі, або залити розчином формаліну, помістивши в склянку зі щільною кришкою.

Щодо речових доказів, то при існують певні правила їх вилучення під час огляду місця події. Так, одяг та інші невеликі речі мають бути вилучені в повному обсязі; із громіздких предметів робити вирізання (випилювання тощо) ділянки зі слідами треба так, щоби ці сліди не займали весь периметр ділянки; за неможливості вилучити в повному обсязі речовий доказ або його частину, підозрілу пляму потрібно зішкребти або стерти шматком марлі, зволоженої водою, марлю потім необхідно висушити при кімнатній температурі; вологі речові докази або сліди, які не засохли, мають бути висушені при кімнатній температурі; зберігати речові докази треба в паперових конвертах, пакунках.

При цьому прокурору чи слідчому необхідно зібрати всі релевантні речові докази, наприклад предмети зв'язування (хомути, стяжки, мотузки тощо), гільзи, фрагменти куль, та переконатися в тому, що кожний речовий доказ запаковано в окремий контейнер, належним чином опечатаний і підписаний.

Практикою окреслено певну послідовність дій під час огляду трупа на місці події. Зокрема, загальний огляд місця події, встановлення меж проведення огляду (ділянки місцевості, приміщення, найменування населеного пункту, адреса, інша прив'язаність до місцевості, GPS-координати, погодні умови тощо) відноситься до першого етапу такого огляду. Потім здійснюється опис обстановки, за якою виявлено труп або місця масових поховань, їх розташування із зазначенням певних орієнтирів. Під час проведення обстеження території, де велися бойові дії, та виявлення тіл потерпілих обов'язково рекомендується здійснювати фото- та відеофіксацію для можливості надалі встановити точну адресу місця події. Рекомендується застосувати панорамну фотофіксацію місця, де виявлено тіло (тіла) людей. На кожне тіло надійно кріпиться позначка, зроблена на водостійкому матеріалі (наприклад гумотканинній медичній підкладній клейонці), із зазначенням місця знаходження тіла (адреса, GPS-координати, тощо), особи/групи/підрозділу що проводить нумерацію та порядкового номеру (напр. Буча, Б.Хмельницького, 31 – ДБР, слідчий Антоненко В. - №13). За наявності попередніх даних про особу доцільно їх зазначати на позначці окремо із знаком запитання (напр. Іваненко Василь?).

В подальшому слідчий здійснює опис положення та пози трупа, одягу, предметів, наявних на трупі та безпосередньо біля нього, опис ложа трупа (поверхні, на якій знаходиться труп). Під час огляду одягу та взуття, в яке вдягнений і взутий труп, необхідно звертати увагу: в що саме одягнений і в якій послідовності; стан одягу та взуття; пошкодження (розриви, розрізи, відірвані частини) і забруднення; конфігурація країв пошкодженого одягу; вміст кишень.

Під час огляду оголеного трупа фіксуються: колір шкіри, статура, вік, стать; трупні явища (охолодження, висихання тіла, трупні плями, гнильні зміни); вигляд голови та обличчя; вигляд живота; індивідуальні особливості, що спостерігаються на тілі; наявні пошкодження.

Опис частин трупа здійснюється в такій послідовності: голова – обличчя – шия – груди – живіт – спина – руки – ноги.

У процесі огляду труп необхідно сфотографувати, скласти схему, взяти зразки крові, волосся, нігтів, тканини тіла та відбитки пальців.

Слідчий огляд можна вважати закінченим, якщо на усі питання, що впливають з події злочину, одержана повна інформація, зокрема, про механізм і спосіб учинення злочину, встановлена особа (ознаки) злочинця та ін. Закінчивши проведення процесуальної дії, слідчий переходить до заключного етапу – фіксації ходу та результатів огляду.

Заключний етап слідчого огляду полягає в узагальненні, аналізі й оцінці зібраної інформації та фіксації його результатів. Про проведення огляду слідчий складає протокол з додержанням вимог КПК України. Вказаний протокол є обов'язковим засобом фіксації даної слідчої дії. Він може складатися як під час проведення огляду, так і після його закінчення.

У протоколі огляду місця події, крім іншого, фіксації підлягають: дата, час, GPS-координати, найменування населеного пункту, адреса; виявлені

сліди боротьби (опору, насильницьких дій) на місці події; сліди біологічного походження; сліди взуття, папілярних візерунків рук, недопалки тощо; знаряддя вчинення злочину; загублені речі та документи (наприклад: документи з грифом «таємно», поіменні списки військовослужбовців рф, таблиці позивних, графіки чергувань, особисті зошити командирів із записами номерів телефонів тощо).

До протоколу огляду місця події потрібно долучати: фототаблиці, матеріали відеозапису на відповідних носіях, схеми, а також за необхідності – письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні огляду.

Отже, з огляду на викладене слід дійти висновку, що під оглядом місця події при розслідуванні злочинів щодо фактів умисних вбивств цивільних осіб в умовах збройного конфлікту слід розуміти слідчу дію, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, їх фіксації та вилучення, а також з'ясування обставин події, що мають значення для кримінального провадження.

Література:

1. Армія Inform. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/05/27/rosarmiya-zdijsnyla-6684-zlochynu-protu-naczionalnoyi-bezpeky-ukrayiny/> (дата звернення: 30.05.2022).

2. Радіо свобода <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-viyna-tsyvilni/31868474.html> (дата звернення: 30.05.2022).

3. Макаренко Є.І. Довідник дільничного інспектора міліції. Огляд місця події: Навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2005. 210 с.

4. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

5. Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти. За ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

Колб Олександр Григорович

професор кафедри кримінального права та процесу

Національного університету «Львівська політехніка»,

доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

<https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

Рушінець Максим Тарасович

студент III курсу Інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І СУТНІСТЬ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОМЕРЛОЇ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Як свідчить практика, однією з проблем, які виникають у кримінальному процесі, є питання, що стосуються реабілітації померлої особи. При цьому, враховуючи, що на законодавчому рівні поняття реабілітації чітко не визначено, актуальним та, одночасно, прикладним завданням для науки кримінального процесу є з'ясування змісту та сутності досліджуваної правової категорії.

У тлумачних словниках під терміном «реабілітація» (від с. лат. – «rehabilitatio» - відновлення доброго імені, репутації незаконно обвинуваченого) розуміють відновлення в правах особи, які були порушені у ході кримінального провадження [1, с. 489].

У свою чергу, у правових джерелах термін «реабілітація» розглядається через зміст правового інституту усунення негативних наслідків незаконних дій та поновлення прав, процедуру відшкодування незаконно завданої людині шкоди, зокрема, шляхом закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю обвинуваченого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України). Такий підхід законодавця ґрунтується на положеннях ст. 3 Конституції України, у якій зазначено, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність, тобто несе обов'язок усунути негативні наслідки незаконної чи некомпетентної діяльності, у тому числі шляхом реабілітації померлої особи у кримінальному процесі. При цьому слід зазначити, що поняття «реабілітація» охоплює широке коло діяльності щодо поновлення доброго імені та повернення людині її прав, порушених не тільки слідчими і судовими органами, а і будь-якими іншими органами влади. Підтвердженням даної тези знову ж таки, є, положення Конституції України, у ст. 56 якої вказано, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Конституція України заклала правові основи інституту відшкодування людині шкоди, завданої їй незаконними діями влади та посадовими особами органів влади [2, с. 101].

Поряд з цим, враховуючи проблеми слідчо-судової практики, на доктринальному рівні досить важливо чітко визначитися з тим, які саме ознаки повинні мати реабілітаційні заходи. Так, деякі науковці, розуміють обов'язок прокурора принести офіційне вибачення від імені держави та спростувати відомості, які запламували честь, гідність і добре ім'я особи [3, с. 233].

У свою чергу, інші дослідники переконані, що реабілітація - це визнання державою незаконності і необґрунтованості кримінального переслідування особи шляхом винесення постанови чи вироку, забезпечення можливості відновити порушені права і компенсувати шкоду [4, с. 85].

Як показали результати даного дослідження, у науковій літературі можна знайти інші й інші обґрунтовані підходи учених з означеної проблематики (наприклад, деякі із них вважають, що реабілітація є формою реалізації принципу відповідальності держави перед особою у сфері кримінального судочинства) [5, с. 245].

У цілому, якщо узагальнити існуючі доктринальні та законодавчі підходи, які стосуються змісту досліджуваного питання, то можна констатувати, що реабілітованою вважається особа, стосовно якої винесені, постановлені (ухвалені) такі акти і яка має право на поновлення порушених прав та законних інтересів та право на відшкодування завданої шкоди. При цьому варто звернути увагу на той факт, що реабілітація у кримінальному процесі характеризується такими ознаками:

а) дотримання у ході кримінального провадження принципу публічності;

б) застосування процедури всебічного поновлення органами державної влади у втрачених правах особи, незаконно притягнутої до кримінальної відповідальності (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого);

в) обов'язкової присутності захисника при розгляді питань, пов'язаних з реабілітацією померлих.

Та, що саме законодавець має на увазі під зазначеним терміном «реабілітація померлого» у чинному КПК не визначено. Не унормовано також ряд інших питань, а саме:

- 1) хто користуватиметься правами померлого реабілітованого,
- 2) хто із близьких родичів має право приймати участь у процесі реабілітації померлої особи,
- 3) які саме порушені права необхідно повернути спадкоємцю реабілітованого,
- 4) чи має право спадкоємець реабілітованої особи користуватися у повному обсязі правами померлого,
- 5) чи є необхідність у набутті статусу потерпілого спадкоємцю померлої особи у ході процесу реабілітації, т. ін.

Все це, як показує практика, у кінцевому підсумку досить негативно впливає на кримінально-процесуальну діяльність, що стосується процедури реабілітації померлої особи [6].

Саме з цих міркувань, й варто активізувати наукові розробки з означеної у цій роботі проблематики, враховуючи існуючі у кримінально-процесуальному законодавстві правові прогалини, а також судову практику, що має безпосереднє відношення до правової процедури реабілітації померлого у кримінальному процесі [7].

Література:

1. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тыс. слов. Изд. 3-е, перераб. Москва : Мартин, 2010. 704 с.

2. Горелова В.Ю. Відповідальність держави перед особою за завдання шкоди незаконними діями органів досудового розслідування, прокуратури і

суду : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2012. 192 с.

3. Яшина Г.О. Конституционно-правовые основы реабилитации в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Пенза: Пенз.гос.ун-т, 2015. 233 с.

4. Мазур М.Р. Захист прав та законних інтересів реабілітованих у кримінальному процесі : ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів: Льв.нац.ун-т ім. І. Франка, 2011. 238 с.

5. Нагребельний В.П. Реабілітація. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2003. Т. 5. С. 244–246.*

6. Вирок Олександрівського районного судому Кіровоградської області від 16.07.2020 р. у справі № 397/1087/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90425632> (дата звернення: 04.05.2022).

7. Окрема думка суддів Касаційного кримінального суду у провадженні № 51-4744 км18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79382568> (дата звернення: 04.05.2022).

Колб Роксолана Олегівна

спеціаліст АТ КБ Приватбанк

кандидат юридичних наук

<https://orcid.org/0000-0003-0187-3391>

Дучимінська Леся Миронівна

начальник Управління контролюю-
перевірочної роботи Головного управління
Пенсійного фонду України у Волинській
області

<https://orcid.org/0000-0002-2907-9408>

ПРО ЗМІСТ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

У цілому, якщо узагальнити існуючі в кримінології підходи з означеного питання, то під «загальносоціальним запобіганням кримінальним правопорушенням, що здійснюються банківськими установами» варто розуміти визначену на нормативно-правовому рівні діяльність банків, що спрямована на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, які сприяють вчиненню суспільно небезпечних діянь у цій галузі суспільних відносин, а також підвищенню рівня ефективності реалізації заходів державної соціальної політики з урахуванням потенційних соціально-правових можливостей банківської системи [1, с. 138].

При цьому, необхідно з даного приводу зауважити, що значна кількість норм тих законодавчих актів, які регулюють банківську сферу, містять у собі

загальносоціальні положення, що стосуються вказаної проблематики. Зокрема, одним із елементів мети Закону України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 3) визначено створення сприятливих умов для розвитку економіки України, а також належного конкурентного середовища на фінансовому ринку.

До сприятливих умов у тому числі відносяться й ті, що пов'язані з нормативно-правовим забезпеченням банківської діяльності, а також із взаємодією з означених питань Національного банку України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та іншими органами державної влади. Так, у ст. 5 Закону України «Про банки і банківську діяльність» з цього приводу зазначено, що органам державної влади і органам місцевого самоврядування забороняється будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатись у діяльність банку, за винятком випадків, передбачених законом – а це є одним із заходів, який свідчить про загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

У такому ж контексті сформульовані й інші положення даного Закону. Зокрема, як це впливає із змісту ст. 7 зазначеного нормативно-правового акту, держаний банк – це банк, 100% статутного капіталу якого належить державі. При цьому такий банк може існувати лише у формі акціонерного товариства, а єдиним акціонером державного банку є тільки держава.

Важливим у зв'язку з цим є те положення ст. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність», у якому мова ведеться про те, що функції з управління корпоративними правами держави у державному банку здійснює Кабінет Міністрів України, що теж можна віднести до заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

У свою чергу, у Законі України «Про Національний банк України» до загальносоціальних заходів запобіжної діяльності банківських установ можна віднести наступні:

1) ч. 3 ст. 3, у якій зазначено, що при необхідності джерелами фінансування статутного капіталу Нацбанку може бути Державний бюджет України (таким чином, як видається, це запобігає розвитку негативним явищам у банківській системі, які у тому числі детерміновані вчиненням у цій сфері кримінальних правопорушень);

2) ч. 1 ст. 5-1, відповідно до якої одержання прибутку не є метою діяльності Національного банку (також є створення сприятливих умов для розвитку економіки України та належного конкурентного середовища на фінансовому ринку), що теж можна назвати загальносоціальним заходом запобігання кримінальним правопорушенням у банківській системі;

3) ч. 1 ст. 7-1, у якій мова ведеться про те, що Національний банк України за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, має право визнати тимчасові особливості регулювання та нагляду за банками або іншими особами, вживаючи таким

чином і загальнонаціональні заходи щодо запобігання вчинення у зв'язку з цим кримінальних правопорушень;

4) інші норми даного Закону.

Поряд з цим, враховуючи, що зазначені та інші положення Закону України «Про Національний банк України» у більшій мірі носять декларативний та формальний характер та не в повній мірі кореспондуються із змістом запобіжної діяльності, логічно було б ч. 2 ст. 6 «Основна функція» даного нормативно-правового акта доповнити словосполученням «а також із змісту завдань щодо запобігання вчиненню у банківській системі кримінальних та інших правопорушень» та викласти цю норму у новій редакції, а саме:

«При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі, а також із змісту завдань щодо запобігання вчиненню у банківській системі кримінальних та інших правопорушень».

Такий підхід ґрунтується на вимогах ст. 2 зазначеного Закону, відповідно до яких Національний банк є центральним банком України та особливим центральним органом державного управління, тобто безпосередньо організовує діяльність щодо запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у банківській системі [2, с. 33-41].

Крім цього, необхідність запропонованої видозміни у даному нормативно-правовому акті зумовлені змістом ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність», відповідно до якої метою цього Закону є правове забезпечення захисту інтересів вкладників та інших клієнтів банків [3]. При цьому слід констатувати, що запобіжна діяльність у банківській сфері має бути спрямована на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у зазначеній галузі суспільних відносин [4, с. 274–280].

Література:

1. Колб Р. О. Банківська установа як суб'єкт запобігання злочинам: дис...канд.юрид.наук: 12.00.08. Запоріжжя: КПУ, 2021. 290 с.

2. Колб О. Г., Колб Р. О. Національний банк України як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 2(16). С. 33–41.

3. Шпек Р. Проблеми розкриття злочинів у банківській сфері. *Інтернет-портал FinPost*. URL: <http://finpost.com.ua/news/5429>.

4. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274–280.

Бондаренко Ольга Сергіївна,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства

«ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ»: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Вперше поняття «протидія корупції» було запропоновано М. Мельником лише у 2002 р. [1, с. 402]. Тоді воно було сприйняте як революційне, адже на той час діяв Закон України «Про боротьбу з корупцією» та Національна програма боротьби з корупцією, затверджена указом Президента України від 10 квітня 1997 р. Тобто, законодавець використовував слово «боротьба». Тому, пропозиція використання нового поняття була сприйнята неоднозначно. Пізніше, у прийнятій у 2006 р. у Концепції подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності», затвердженої указом Президента України від 11 вересня 2006 р., було використано ще одне нове поняття «подолання». Тому, цілком зрозумілим є те, що до цього часу серед науковців не напрацьовано уніфікованого підходу щодо аспектів корупції. Більше того, кількість тих термінів, що використовується є занадто значною. Зокрема, у наукових джерелах можна зустріти поняття «протидія», «боротьба», «запобігання», «попередження», «профілактика» при дослідженні будь-яких аспектів корупції, не вдаючись до їх змістовного значення. Ми вважаємо, що для кращого усвідомлення та правильного застосування понять їх необхідно уніфікувати, запровадивши як основне те поняття, яке найбільш точно та повно відображає соціальну природу явища чи процесу, яке має означати.

Загостренню наукових дискусій сприяє й непослідовність законодавця, який спочатку боровся з корупцією в Законі України «Про боротьбу з корупцією», потім запобігав і протидіяв їй у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції», а починаючи з 2011 р. вже лише запобігає їй. Ми вважаємо, що сучасне формулювання назви антикорупційного закону обумовлене ст. 1 Конвенції ООН проти корупції, а саме: «Цілями цієї Конвенції є: сприяння вжиттю й посиленню заходів, спрямованих на більш ефективно й дієво запобігання корупції та боротьбу з нею [2].

Пропонуємо проаналізувати всі вищезазначені поняття. Насамперед зупинимо увагу на понятті «*протидія*». Взагалі протидія тим чи іншим деструктивним соціальним явищам та правопорушенням – це складне соціально-правове явище, в якому відображаються теорія і практика специфічної соціально-управлінської діяльності та суспільних і приватних ініціатив, а також юстиційних зусиль, спрямованих на перешкоджання вчиненню правопорушень [3, с. 113].

М. Даньшин зауважує, що термін «протидія» з позицій семантики тлумачиться як дія, що чинить супротив іншій дії або явищу, а в контексті протидії правопорушенням протидія означає діяльність «із виявлення причин та умов правопорушень, їх усунення, послаблення або нейтралізації» [4, с. 116.]

Наступним пропонуємо проаналізувати поняття «боротьба». Ми переконані, що слушною є позиція О. Юхна, згідно з якою такі заходи, як усунення соціальних передумов, загальних причин та умов корупції тощо, навряд чи семантично адекватно відповідають сутності поняття «боротьба». І взагалі саме це поняття є прихованою в радянські часи цільовою настановою на війну з корупцією, а тому містить у собі потенційну небезпеку повернення на пройдений шлях каральної політики, характерної для тоталітарного суспільства. Нині згідно з останніми дослідженнями, переважно у зв'язку з критичним ставленням до терміна «боротьба», запропоновано використовувати поняття «протидія» [5, с. 170]. Проте український кримінолог А. Закалюк вважає, що поняття «боротьба» і «протидія» належать до класу узагальнених, які відтворюють загальну сутність, що полягає в чиненні супротиву. Вчений стверджує, що термін «протидія» може бути використаний для відтворення загального впливу на злочинність, але він лише однобічно («супротив») його відображає і не містить однозначного відображення поняття «запобігання» злочинності, тобто не може вживатися як такий, що за сутністю тотожний поняттю «запобігання». А запобігання вчений тлумачить як різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягають у перешкоджанні дії детермінантів деструктивних протиправних явищ і процесів та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію [6, с. 321]. На нашу думку, більш повним є тлумачення М. Мельника, яке також у зв'язку з оновленням сутності поняття «корупція» і поширення антикорупційних заходів і на приватноправову сферу та сферу надання публічних послуг також потребує певного коригування. Так, запобіганням корупції вчений називає особливий вид соціального управління, напрямом антикорупційної діяльності, який полягає в усуненні, нейтралізації чи обмеженні дії факторів корупції, цілеспрямованому впливі за допомогою комплексу спеціально розроблених законних засобів на систему суспільних відносин, що складаються у сфері реалізації публічної влади, яка має на меті стимулювання осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, а також інших уповноважених суб'єктів до правомірної поведінки у сфері публічної влади, перешкоджання вступу їх у корупційні відносини та припинення таких відносин [1, с. 21].

На думку О. Бусол, терміни «боротьба» та «запобігання» корупційним кримінальним правопорушенням доречніше вживати у разі виявлення правоохоронними органами інформації щодо наміру злочинців учинити кримінальне правопорушення, його планування та виконання. Водночас, коли йдеться про корупційну злочинність як соціальне явище, то протидія їй передбачає законодавчу, аналітичну, наукову, координаційну, експертну діяльність, діяльність органів контролю, розвиток міжнародних зв'язків, виконання цільових програм із питань протидії корупції тощо [7, с. 73].

Щодо попередження корупції, то В. Головкін пропонує називати нею діяльність держави, суспільства й окремих громадян щодо випередження, й усунення негативних явищ і процесів, що продукують та відтворюють

корупційні правопорушення, а також недопущення вчинення цього виду правопорушень на різних стадіях [8, с. 156.] Ми вважаємо, що попередження є формою запобігання.

Поняття «профілактика» застосовують щодо поняття «корупційні правопорушення», а не корупція в цілому. Так, поняття «профілактики кримінальних корупційних правопорушень» може тлумачитися у вузькому (кримінально-правовому) і широкому (кримінологічному) розумінні. Під кримінально-правовою профілактикою розуміють заходи, здійснюванні в процесі призначення покарання і його виконання. У такому значенні ідея профілактики корупційних кримінальних правопорушень пронизує всю систему кримінально-правових, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих інститутів. У кримінологічному сенсі під профілактикою корупційних кримінальних правопорушень необхідно розуміти особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей, який полягає в розробленні й реалізації цілеспрямованих заходів щодо виявлення та усунення причин та умов корупційних кримінальних правопорушень, а також здійснення профілактичного впливу [9, с. 12].

Підсумовуючи та критично аналізуючи позиції вчених, ми вважаємо, що протидія корупції є загальним системоутворювальним поняттям, яке вміщує запобігання (сукупність заходів, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин із метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують корупцію або сприяють їй) та боротьбу з нею (обрання адекватного й належного виду юридичної відповідальності та покарань, які б реально слугували виправленню особи, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, що лише пов'язане з корупцією, та стали прикладом для інших, щоб не допустити вчинення ними таких діянь). А профілактика та попередження є формами запобігання корупційним кримінальним правопорушенням та кримінальним правопорушенням, пов'язаних з корупцією.

Література:

1. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2002. 502 с.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовт. 2003 р. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 16.04.2022).
3. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. Протидія злочинності: сутність і зміст. 2016. № 12. С. 103–112.
4. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин та ін; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків, Право, 2009. 288 с.

5. Юхно О. О. Визначення, понятійний апарат та сутність запобігання злочинності в Україні. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2016. № 2 (13). С. 163–172.

6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.

7. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.

8. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері : монографія. Харків : Нове слово, 2004. 252 с.

9. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джужа та ін. ; за загред. докт. юрид. наук О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

Думчиков Михайло Олександрович
кандидат юридичних наук
старший викладач кафедри
кримінально – правових дисциплін та
судочинства
Навчально – науковий інститут права
Сумського державного університету

ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ ТА ШАХРАЙСТВО У КІБЕРПРОСТОРІ, ЯК ОДНІ З ВИДІВ КІБЕРЗЛОЧИНІВ.

В кримінальному законодавстві України, як і в науковій літературі, немає поняття злочинів у сфері використання платіжних систем, більшість науковців розглядають такі злочини як злочини в фінансовій та банківських сферах, або злочини в сфері забезпечення фінансової та банківської інформації [1].

Злочини в сфері комп'ютерної інформації в сфері використання платіжних систем є одним з видів кіберзлочинів. В Україні цей вид шахрайства поступово набуває масового характеру. Зокрема, одним з таких злочинів є скімінг.

Скімінг - крадіжка даних карти за допомогою спеціального пристрою - скімера. Загалом варто розділяти скімінг на 2 види:

- Фізичний скімінг. Зловмисники копіюють всю інформацію з магнітної смуги картки (ім'я власника, номер картки, термін закінчення терміну її дії, CVV- та CVC-код), дізнатися про ПІН-код можна за допомогою міні-камери або накладок на клавіатуру, встановлених на банкоматах. Стати жертвою скімінгу можна не лише знімаючи готівку, а й оплачуючи покупки у торгових точках.

Для копіювання даних офіціанти, касири, службовці готелів використовують переносні скімери або пристрої, прикріплені до терміналу.

- Програмний скімінг. Полягає у встановленні зловмисниками на банкомат певного шкідливого програмного забезпечення яке буде здійснювати копіювання магнітної стрічки картки, cсв коду та дати дії картки, та подальше надіслання таких даних на сервери зловмисників.

Приват банк України, наголошує, що наразі використовуються так звані антискімінгові накладки, які значно знижують ризик встановлення скімерів на банкомати. Крім того спеціалісти відділу кібербезпеки приват банку рекомендують використовувати чіпові картки, які мають значно вищий рівень захисту, оскільки інформація яка міститься у чіпі має захист криптографічного характеру який унеможливує його компрометування [2].

Ще одним з підвидів злочинів у сфері платіжних систем є кардинг. Кардинг це незаконні фінансові операції з використанням платіжних карток та електронних платіжних систем, які не були підтвердженні або ініційовані володільцем карти або електронного гаманця. Реквізити платіжних карток беруть як правило з різноманітних сервісів даркнету. Вартість електронного гаманця чи пластикової картки варіюється від 2 до 300 доларів, це залежить від країни володільця карти чи електронного гаманця, кількості грошових коштів на них, типу картки (бізнес, корпоративна, золота), банку який випустив картку.

Зловмисник маючи картку чи електронний гаманець може використати кошти які на них знаходяться, на товари електронної комерції в інтернеті, поповнити номер телефону з подальшим переведенням в готівкову форму, купувати техніку в онлайн магазинах з подальшим їх продажем. Найпопулярнішим способом використання таких карт є покупка товарів на різних маркетплейсах у самого себе, такий спосіб на відміну від інших дає можливість використати весь баланс картки, по – перше без посередників, а по – друге без комісії з подальшим перепродажем куплених товарів.

Схожим с кардингом виступає ще один злочин в сфері платіжних систем, Enroll можна назвати певним предикатним злочином щодо деяких напрямлень у кардингу, а саме Enroll це процедура за допомогою якої зловмисник отримує, або створює новий доступ до онлайн банкінгу жертви. Після отримання доступу до онлайн банкігу жертви, зловмисник суттєво спрощує процедуру підтвердження транзакції (навіть дуже підозрілої) оскільки підтвердження можна зробити в самому онлайн банкінгу.

Кеш – трепінг викрадення готівки з банкомату шляхом встановлення на шатер банкомату спеціальної утримуючої накладки.

Для здійснення такого злочинного дійства злочинці закривають отвір для видачі грошей в банкоматі спеціальною накладкою (планкою) з липкою стрічкою з іншої сторони. Таким чином, при проведенні громадянами операцій по зняттю готівки здійснюється захват купюр – грош прилипають до скотчу, що перешкоджає їх видачі за законом власнику

карти. В більшості випадків користувач банкомата, не отримавши гроші грошей, вирішує, що в його роботі виник збій чи закінчилася готівка і йде не підозрюючи про факт шахрайства. Після цього, шахраї підходять і забирають готівку [3].

Фішинг є інноваційним видом шахрайства в мережі інтернет, метою якого виступає можливість заволодіти персональними даними, банківськими реквізитами, реквізитами електронних платіжних систем та крипто гаманців та дані від електронних кабінетів інтернет магазинів, з подальшим продажом таких даних або з використанням таких даних на власний розсуд.

Варто зазначити, що фішингові веб сайти дуже складно розпізнати на їх оригінальність. Фішингові веб-сайти повністю копіюють оригінальні веб-сайти, відмінність становитиме лише адресу доменного імені, який не привертає увагу непередготовленого громадянина з причини незначної відмінності у буквах чи цифрах. Як приклад можна згадати приклад крипто веб- сайту MyEtherWallet.com, кіберзлочинці за допомогою фішингового сайту викрали близько 700000 доларів за декілька днів. Зловмисники скопіювали оригінал веб сайту та присвоїли йому доменне ім'я myetherwallet.com і таким способом викрадали приватні ключі які відповідають за доступ до адресів ЕТН і ЕТС.

Суспільно небезпечний характер фішингу обумовлений передусім прямою фінансовою шкодою та породженням кризовою довіри до фінансових операцій які здійснюються в інтернеті. Через витрати обумовлені фішинговими атаками, багато з фінансових та банківських інститутів, відмовляються від оплати та покладають усю відповідальність на клієнта. У широкому сенсі фішинг підриває маркетинговий імідж компанії або фінансової установи і сильно впливають на її загальний імідж, завдає сильного удару по електронній комерції [4].

Пересічному інтернет-користувачу розпізнати фішинг-атаку буває досить складно через його довірливість і погану обізнаність з методами і тактиками фішингу, які постійно оновлюються (спам дедалі частіше поєднується зі зловмисним програмним забезпеченням) [5].

На нашу думку можна виділити 3 основні види фішингу

- Масовий фішинг. Зазначений вид фішингу передбачає використання зловмисниками спам емейл листів, веб-сайтів, підроблених рекламних банерах та пуш повідомлень, які адресовані великій кількості людей. Як правило жертвами такого виду фішингу стають клієнти банків і тд. Основною ознакою такого виду фішинга є те, що він не передбачає виявлення заздалегідь конкретних жертв, оскільки адресати фішингової атаки беруться з випадкових отриманих баз даних.

- Цільовий фішинг. Найбільш небезпечним видом фішингу є саме цільовий фішинг який спрямований на цільову аудиторію, стосовно якої спеціально збирається інформація аби зробити адресоване їй послання більш переконливим. Для даного виду фішинга характерні наступні етапи: планування, підготовка, атака,

збір, шахрайство, стадія завершення. На стадії планування зловмисник проводить певну розвідку щодо жертви або групи жертв, підбирає вразливі місця та робить їх аналіз. Стадія підготовки характеризується складанням фішингового листа, або створення фішингово веб – сайту та розробка засобів атаки. На стадії атаки зловмисник відправляє фішинговий лист або шкідливе програмне забезпечення. Наступною стадією є збір інформації шкідливим програмним забезпеченням та наступний аналіз зібраної інформації. Стадія шахрайства характеризується продажом зібраної інформації, шантажем. На кінцевій стадії зловмисник ліквідує докази та замітає сліди.

- Корпоративний фішинг. Характеризується у створенні веб-сайтів, які ззовні повністю є копією оригіналу однак мають іншу адресу домену. Такі веб – сайти вузько визначають клас жертв фішерів. Основною метою фішерів є те щоб жертва прийняла підроблений веб- сайт як легальний і надала інформацію про особисті данні. Мета шахрая полягає або в отриманні доступу до захищеного сайту, або в маскуванні його справжньої особи. При цьому шахрай може викрасти адресу жертви, фальсифікуючи інформацію про маршрутизацію повідомлення, щоб здавалося, що воно прийшло з акаунта жертви замість його власного [6]. (Rusch, 2005)

Шахрайство в сфері проведення інтернет аукціонів. З поміж усіх видів інтернет шахрайств у сфері комп'ютерної інформації, інтернет аукціони стоять на перших місцях. Переважно на інтернет аукціонах виставляють міфічні лоти, коли за картинкою та описом на екрані монітора стоїть неіснуюча річ. За допомогою інтернет аукціонів довірливі покупці готові витратити тисячі доларів за фіктивний лот. Процедура шахрайських дій полягає у тому, що товар виставляється за нижчою ціною від побіжного роду товарів, але не настільки щоб жертва що – небуть запідозрила.

Використання фіктивних суб'єктів електронної комерції. Досить поширений вид шахрайства, представлений одно сторінковими веб - сайтами з унікальною ціною пропозицією на будь-якій товар. Як правило, фіктивні Інтернет-магазини працюють за частковою або стовідсотковою передоплаті. Відповідно, жертва, здійснивши переказ коштів, не отримує необхідного товару. Далі сайт блокується, і згодом "переїжджає" на інший хостинг або змінює доменне ім'я та продовжує свою протиправну діяльність. Такий сайт може бути наповнений великим кількістю фальшивих відгуків з метою створення образу добросовісного Інтернет-магазину та введення в оману потенційних жертв. Такий вид шахрайства є одним із самих простих методів здійснення злочинної діяльності в мережі Інтернет і завдає великої шкоди щодо фінансової спроможності слабо захищених та необізнаних громадян з урахуванням низького рівня їхньої інформаційної грамотності [7].

Література.

1. Vakulyk, O.O., Andriichenko, N.S., Reznik, O.M., Volik, V.V., Yanishevskaya, K.D. (2019). International aspect of a legal regulation in the field of financial crime counteraction by the example of special services of Ukraine and the CIS countries Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, 2019, 22(1). URL: <http://repository.mdu.in.ua/jspui/handle/123456789/1013>
2. Офіційний веб – сайт Приватбанку України. URL: <https://privatbank.ua/>
3. Юрчук А.М. VII обласна міжвузівська студентська наукова «практична конференція» Проблеми українського суспільства: кіберзлочинність. Види кіберзлочинів. URL: <http://prog-rdak.16mb.com/wp-content/uploads/2017/04/kiberzlochunu.pdf>
4. Alyona N. Klochko, Anatoliy N. Kulish, Oleg N. Reznik. The Social Basis of Criminal Law Protection of Banking in Ukraine. Criminology Journal of Baikal National University of Economics and Law. 2016. vol. 10, no. 4, p. 790. URL: <http://www.kdpu-nt.gov.ua/en/content/social-basis-criminal-law-protection-banking-ukraine>
5. Kumar, A., Chatterjee, J.M., Díaz, V.G. (2020). A novel hybrid approach of SVM combined with NLP and probabilistic neural network for email phishing. International Journal of Electrical and Computer Engineering (IJECE), Vol. 10, 1, 486–493. doi: 10.11591/ijece.v10i1.
6. Rusch, J. (2005). The complete cyber-angler: A guide to phishing. Computer Fraud & Security, (1):4-6. doi: 10.1016/S1361-3723(05)00145-4.
7. Любименко О.О. Шахрайство в Інтернеті як загроза економічній безпеці держави. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/moshennichestvo-v-seti-internet-kak-ugroza-ekonomicheskoy-bezopasnosti-gosudarstva/viewer>.

Бобко Катерина Миколаївна,
студентка 3 курсу юридичного
факультету

Державного університету
інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Кандидат юридичних наук,
доцент, доктор філософії професор
кафедри кримінального права
Державного університету
інфраструктури та технологій

Кобилянський Олег Леонідович

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗГВАЛТУВАНЬ

Анотація: У даній роботі надано криміналістичну класифікацію

згвалтувань залежно від особливостей суб'єктів цих злочинів і їх зв'язку з потерпілими особами. Визначені особливості криміналістичних характеристик виділених класифікаційних груп згвалтувань.

Постановка проблеми: Згвалтування належать до найбільш тяжких злочинів і складних у розслідуванні. Складнощі в розслідуванні згвалтувань обумовлені, з одного боку, специфічністю сфери статевих взаємовідносин, а з іншого – недостатньо повного науково-криміналістичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування з цих питань. Здається, що обидва названі аспекти потребують подальшого дослідження з урахуванням запитів практики для заповнення існуючих прогалин, що і складає мету даної роботи.

Основні матеріали дослідження.

Аналіз практики розслідування згвалтувань дає підстави для висновку, що різноманітність цих злочинів з криміналістичної точки зору обумовлена, перш за все, особливостями суб'єктів цих злочинів та їх зв'язком з потерпілими особами. Потрібно зазначити, що у ст. 152 Кримінального кодексу України обставини, пов'язані з особливостями суб'єкта злочину і потерпілої особи, визначені кваліфікуючими обставинами (вчинення згвалтування повторно або інших статевих злочинів, групою осіб, згвалтування неповнолітньої і малолітньої особи) [1]. Відтак, можуть бути визначені відповідні підвиди згвалтувань, щодо яких доцільним є розроблення окремих криміналістичних методик, в яких повинні бути відображені особливості криміналістичних характеристик вказаних підвидів згвалтувань та особливості їх розслідування.

Як показує практика, найбільше значення має врахування характеру взаємовідносин злочинця і потерпілої особи. Але, як правило, криміналістична характеристика згвалтувань надається без диференціації цих злочинів у залежності від наявності чи відсутності соціальних зв'язків між насильником і потерпілою особою [4].

За ознакою наявності чи відсутності особливих відносин злочинця з потерпілою особою згвалтування доцільно класифікувати на дві групи:

1. Згвалтування, вчинені незнайомою потерпілою особою. Зазвичай, мають характер нападу на жертву з метою здійснення статевого акту (зносин). Ця категорія злочинів може вчинятися одноосібно або групою осіб, а також стосовно неповнолітніх чи малолітніх. Типовими для даної групи згвалтувань є такі характеристики.

Особа злочинця. Згвалтування даної групи вчиняються переважно молодими чоловіками з маргінальними рисами. Для багатьох злочинців значущим є не тільки звичайне статеве задоволення, але й своєрідне самоствердження, яке супроводжується знущанням, фізичним і психічним насильством над жертвою. У кожному конкретному випадку в особистості гвалтівника може мати місце різноманітний «сплав» маргінальних рис [2].

Способи підготовки, вчинення і приховування згвалтування. Типовим для дій злочинців даної категорії є очікування жертви у певному зручному для нападу місці (наприклад, на шляхах руху від житла до місця роботи або

навчання). Іноді підготовчі дії полягають у підборі певних потерпілих, для чого злочинець відвідує місця, де часто бувають жінки, вибирає найбільш привабливих, на його думку, і стежить за ними, а потім вчиняє напад. Попередньо зловмисник може доволі тривалий час вистежувати намічену жертву, вивчаючи маршрут руху і визначаючи місця зручні для нападу. Подібні дії характерні для осіб, які здійснюють серійні зґвалтування. Також використовується заманювання жінок (особливо неповнолітніх) під різними приводами до раніше обраних безлюдних місць (прохання вказати дорогу, пропозиція відвести до дому нібито на прохання батьків) [3].

Обстановка (місце, час, умови) вчинення. Особливості обстановки даної класифікаційної групи зґвалтувань обумовлюються розглянутими вище способами дій злочинця. Більшість зґвалтувань осіб, не пов'язаними певними відносинами зі злочинцем, вчиняються на безлюдних, відкритих ділянках місцевості (ліс, пустир, поле, лісопарк, будівельні майданчики).

Особливості потерпілої особи. У цій категорії зґвалтувань більшість потерпілих становлять жінки, які мають позитивну побутову і моральну характеристику. Вони стають жертвами гвалтівника випадково, через об'єктивні фактори: проживання у криміногенному районі міста чи іншого населеного пункту; знаходження місця їх роботи або навчання у віддаленому регіоні, через що вони змушені рано виходити з дому і пізно повертатися [4].

2. Зґвалтування, вчинені знайомою потерпілій особою. Відрізняються від попередньої групи цих злочинів тим, що злочинцем для здійснення статевих зносин певним чином використовуються вже існуючі соціальні зв'язки між ним і жертвою насильства (сумісна робота чи навчання, родинні зв'язки).

Особа злочинця. Злочинці, які здійснюють насильницькі статеві зносини стосовно осіб з кола своїх знайомих, зустрічаються серед різних соціальних груп людей і можуть мати різний соціальний статус. Ними можуть бути представники як низького і середнього, так і вищого прошарків суспільства [2].

Способи підготовки, вчинення і приховування зґвалтування. Обрання жертви сексуального насильства та її заманювання в місце, зручне для здійснення статевого акту здійснюється зловмисником з урахуванням її особистості (довірливості, неосвіченості в статевих стосунках, схильності до вживання алкоголю, психічного захворювання тощо). Зокрема, як привід може бути використано запрошення у гості на день народження, святкування певної події, на пікнік у знайомій компанії [4].

Обстановка (місце, час, умови) вчинення. Найбільша кількість злочинів даної категорії вчиняється у приміщенні (квартирах і будинках), як правило, за місцем проживання винного чи потерпілої, пов'язаних родинними, шлюбними, сусідськими, подружніми стосунками. Іноді такі зґвалтування вчиняються і на лоні природи (наприклад, під час пікніків). Значна частина зґвалтувань знайомих злочинцям жертв вчинюється у денний час за відсутності сторонніх осіб. Але мають місце випадки, коли зґвалтування вчиняється у групі знайомих між собою неповнолітніх, в яку входять дівчата

(організатори, підбурювачі, пособники), які провокують хлопців на зґвалтування своїх, на їхню думку, занадто скромних і порядних подруг, або просто знайомих дівчат [2].

Особливості потерпілої особи. Найчисельнішу групу потерпілих складають жінки та неповнолітні дівчата, з якими гвалтівник певний час був знайомий і мав певні стосунки. Рівень знайомства може бути різним.

Для поведінки потерпілих характерними є ситуації, коли вони не чинять активного опору під впливом погроз з боку злочинця (злочинців), а місцем вчинення злочину є житло. Ця обставина може бути використана стороною захисту для заяви, що підозрюваний (обвинувачений) розцінював поведінку жінки, як згоду на статеві зносини [3].

Висновок: Підводячи підсумок викладеному, потрібно зазначити, що криміналістична класифікація зґвалтувань у залежності від особливостей суб'єктів цих злочинів та їх зв'язку з потерпілими особами, надає можливість диференціювати криміналістичну характеристику зґвалтувань. А відтак і визначити особливості ситуацій, що складаються на момент відкриття кримінальних проваджень даної категорії, конкретизувати обставини, які підлягають встановленню, та необхідні для цього слідчо-розшукові дії і тактику їх проведення.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (Редакція станом на 03.04.2022)
2. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: [монографія]. Харків: Харків юридичний, 2010.
3. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: [монографія]. Харків: Апостіль, 2012.
4. Керівництво з розслідування злочинів: [науково-практичний посібник] / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Одисей, 2009.

Кобилянський Олег Леонідович
кандидат юридичних наук,
доцент, доктор філософії,
професор кафедри кримінального
права юридичного факультету
Державного університету
інфраструктури та технологій

**ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗОВНІШНІСТЬ
ЛЮДИНИ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИН**

Розслідування злочинів – багатогранний процес, що використовує найрізноманітніші способи збирання інформації, яка також може знаходитись на різних носіях інформації – як у матеріальних об'єктах, і у пам'яті людини. Особливістю останньої є те, що можливість її виявлення та фіксації обумовлена візуальним сприйняттям. Така інформація може бути відображена в більшості випадків у пам'яті людини – про її дії, наприклад, або взагалі про зовнішній вигляд людини.

Те, що будь-яка людина одного разу сприйняла, подібно до знімку фотокамери, зберігається в її пам'яті. Але, на відміну від фотознімка або інформації, зафіксованої за допомогою відеокамер, сприймана людиною інформація має більш об'ємний характер, хоча і не позбавлена суб'єктивного сприйняття та оцінки.

Зустрічаючи щодня знайомих, ми порівнюємо вигляд людини, яка реально зорово сприймається в даний момент, з тим, що зберігається вже в нашій пам'яті в результаті раніше сприйнятої інформації, пов'язаної з цією людиною, а точніше, з її зовнішнім виглядом, тобто по суті, не замислюючись навіть про це ми проводимо ідентифікацію.

Однак у правоохоронній діяльності такий підхід виявляється недостатнім. І тут на допомогу співробітникам правоохоронних органів приходять галузь криміналістичної техніки – габітоскопія, основним завданням якої є розробка та вдосконалення криміналістичного вчення про ознаки зовнішності людини та використання їх у боротьбі зі злочинністю.

Встановлено, що кожна людина має індивідуальну, неповторну зовнішність. Незважаючи на зміни упродовж усього життя (людина зростає, старіє, хворіє, змінює ознаки зовнішності штучно, наприклад, вдаючись до послуг пластичних хірургів, косметологів тощо), ознаки її зовнішності залишаються відносно стійкими. Певна мінливість зовнішності людини не перешкоджає її використанню у криміналістичній діяльності, оскільки науці відомі закономірності її трансформації.

Варто зазначити, що наукові методи ототожнення людини почали використовувати лише у другій половині XIX ст. і початок їх розвитку було покладено розробкою так званого антропометричного методу ідентифікації особи та словесного портрета, засновником яких у світовій поліцейській практиці вважається службовець французької поліції Альфонс Бертільйон, який розробив систему класифікації, що ґрунтується на вимірюванні та словесному описі різних частин людського тіла з метою реєстрації та ототожнення.

Зрозуміло, що проблемами ототожнення особи за ознаками зовнішності правоохоронні органи займалися і раніше, але вирішувалися вони дуже примітивними методами. Виходячи з того, що для ідентифікації людини за ознаками зовнішності особливе значення мають ті прикмети, які легко виявити і за якими безпомилково можна було б отримати будь-яку інформацію про неї, протягом тривалого існування людства з цією метою створювалися штучні передумови для ідентифікації. Формування таких штучних прикмет найчастіше відбувалося шляхом спотворення – виривання

ніздрів, відсікання кінцівок, таврування розжареним залізом, нанесення татуювань та ін.

Однак у суспільстві такі методи давно перестали бути прийнятними.

Зовнішній вигляд людини визначається як сукупність відомостей про неї, що сприймаються візуально. Такі відомості використовуються в процесі розслідування злочинів, зокрема, для: розшуку невстановлених осіб, які зникли з місць нерозкритих злочинів, якщо є інформація про їх зовнішність; розшуку встановлених осіб, які ховаються від органів досудового розслідування або суду, або втекли з місця відбування покарання; розшуку безвісти зниклих; ідентифікації живих осіб, які не можуть повідомити про себе відомості або непізнані трупи.

Головними властивостями ознак зовнішності людини, що дозволяють використовувати їх у практиці розслідування злочинів, як відомо, є індивідуальність, відносна стійкість та рефлекторність.

Необхідність та доцільність використання ознак зовнішності у боротьбі зі злочинністю викликана низкою факторів. Серед таких на перше місце можна поставити складність приховування їх для злочинця та доступність сприйняття для тих, хто спостерігав. Таким чином, при вчиненні значної кількості злочинів існує реальна можливість їх сприйняття та запам'ятовування очевидцями. Навіть якщо злочинець використовує різні засоби для маскуванню певної частини свого тіла, сховати все просто нереально. Поруч із позитивними, є чинники, які впливають на складність їх використання. Далеко не завжди існує ймовірність зустрічі в майбутньому спостерігача з тим, кого йому довелося спостерігати, а відповідно, і встановлення особи злочинця за ознаками зовнішності істотно ускладнюється.

Розшук кожної конкретної людини ефективний лише у тому випадку, якщо будуть задіяні всі суб'єкти проведення розшукових заходів. З метою залучення до розшуку значної кількості працівників правоохоронних органів, організації їх цілеспрямованої діяльності, інформація про ознаки зовнішності розшукуваних повинна бути отримана від осіб, які візуально сприймали певний об'єкт (живу особу) та його дії, зафіксована у доступній та зручній формі та передана їм. У ряді випадків до розшуку залучається громадськість та співробітники різних підприємств, установ, організацій та просто громадяни. Не буде перебільшенням сказати, що з розширенням кола осіб, які володіють інформацією про розшукувану особу, значно зростає ймовірність їх впізнання, і згодом ототожнення.

Ефективність використання інформації про зовнішній вигляд людини у розшуковій, слідчій та експертній роботі багато в чому залежить від джерел отримання такої інформації. Варто зазначити, що завдяки повсюдному впровадженню в наше життя сучасної техніки, яка безсумнівно позитивно впливає не тільки на життя взагалі, але й сприяє більш ефективному отриманню інформації при розслідуванні злочинів.

Істотну допомогу в такому випадку можуть надати сучасні технології автоматичного розпізнавання образів, які дедалі частіше використовують у комплексі з відеореєстраторами.

Широке поширення фотографії та відеозапису створили унікальні умови їх використання для фото та відеофіксації людей та обстановки у місцях можливих проявів різноманітних конфліктів, у тому числі злочинів.

Сьогодні камерами відеоспостереження і відеореєстраторами все частіше обладнуються різні охоронювані об'єкти, торгові точки і комплекси, будинки і квартири громадян і навіть особисті автомобілі. Таке становище створює реальні умови використання відображеної у них інформації для розшуку та ідентифікації осіб за ознаками зовнішності. Зміст отриманих з їх допомогою зображень, зазвичай, включає випадкові об'єкти, які потрапили у поле зору пристрою фіксації. Однак вони можуть істотно вплинути на встановлення низки обставин у процесі розслідування злочинів, у тому числі встановлення конкретних учасників та з'ясування характеру їх дій.

Значна кількість відеореєстраторів працює у пасивному режимі та просто фіксує відеофрагменти у реальному часі. Тому доцільно знати, що особливістю роботи реєстраторів є те, що записи в їхній пам'яті тривалий час не зберігаються. Залежно від обсягу пам'яті інтервал зберігання фрагмента може бути від кількох годин до кількох діб, оскільки запис проводиться по колу шляхом заміщення фрагментів у пристрої пам'яті. Причому далеко не у всіх реєстраторах використовуються змінні носії з великими обсягами пам'яті. Про такі особливості відеореєстраторів необхідно завжди пам'ятати – реальність вилучення відеофрагменту із необхідною інформацією визначається періодом можливого перезапису. Отже, вони мають бути вилучені та долучені до матеріалів кримінального провадження якнайшвидше. Поряд із пасивними, сьогодні все частіше у повсякденне життя впроваджуються відеореєстратори, програмне забезпечення яких дозволяє активно аналізувати зміст відеопотоку та розпізнавати людей по обличчях. Це стає особливо актуальним у місцях великого скупчення людей – в аеропортах, вокзалах, великих торгових центрах, у місцях проведення спортивних та інших заходів, де є велика ймовірність загрози терористичних атак.

Таким чином, будь-яка особа, зафіксована у відеопотоці, установчі дані на які відсутні, з метою ідентифікації може бути перевірена масивом фотозображень інтегрованого банку даних.

Системи розпізнавання по обличчям є різновидом комп'ютерних програм, в основі яких є алгоритми розпізнавання образів. Ці програми за реалізованими в них алгоритмами проводять аналіз, синтез та порівняння зображень обличчя людей з метою вирішення питання – одна або різні особи відображені у двох зображеннях, одне з яких використовується як ідентифікатор, а друге береться з відеопотоку.

Крім того, у практиці роботи поліції часто доводиться стикатися з описом зовнішнього вигляду людини, який слідчий отримує в результаті допиту конкретної людини. Часто доводиться стикатися з ситуацією, коли

допитуваний не може конкретно описати зовнішність побаченої людини, проте висловлює впевненість у тому, що зможе впізнати її за зовнішнім виглядом. Така ситуація не є допустимою, оскільки позбавлена об'єктивності. В даному випадку на допомогу приходить метод «словесного портрета», який допомагає в більшості випадків деталізувати хоча б деякі індивідуальні зовнішні ознаки особи. Тому побутова термінологія, якою користуються звичайні громадяни у повсякденному житті, повинна бути деталізована за допомогою спеціальної термінології. Саме за рахунок правильного застосування спеціальних термінів, що використовуються при складанні словесного портрета, можна точніше описати зовнішність людини, усунути різночитання сприйняття зовнішності.

Однак як результати використання спеціалізованих програм, так і дані про зовнішність людини, отримані при допиті, створюють лише передумови для ототожнення особи за ознаками зовнішності в рамках розслідування злочинів та певною мірою звужують коло осіб, що розшукуються. Для надання статусу доказів отримані у такий спосіб результати повинні більш ретельно аналізуватися для ідентифікації – пред'явлення для впізнання безпосередньо особі, яка його спостерігала, з дотриманням вимог КПК, що висуваються до даної слідчої дії, або проведення різних видів криміналістичних досліджень, наприклад, портретної експертизи.

Підсумовуючи сказане, варто зазначити, що зовнішність людини індивідуальна, і від того, наскільки ефективно будуть задіяні знання для отримання інформації про неї, безпосередньо залежатимуть результати розслідування в цілому.

Лабик Анастасія Сергіївна,
Студентка 3 курсу юридичного
факультету

Державного університету
інфраструктури
та технологій, м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Кобилянський Олег Леонідович

кандидат юридичних наук, доцент,
доктор філософії,

професор кафедри кримінального права,
Державного університету

інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ЩОДО
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У СУДОВИХ**

ПРОВАДЖЕННЯХ

Анотація: одним із основних завдань кримінального судочинства є повне і швидке розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, для вирішення якого слідчий повинен взяти всіх передбачених законом заходів до встановлення злочинної події, осіб, винних у вчиненні правопорушення.

Постановка проблеми: сучасний судовий процес повинен відбуватися на наукових засадах із використанням новітніх криміналістичних методів, прийомів і технологій (інформаційних, інтерактивних, комунікативних та ін.). У тому числі, варто не обділити увагою застосування, так званих, спеціальних знань в ході провадження.

Основні матеріали дослідження

Сучасні тенденції розвитку криміналістики мають такі напрями:

– використання криміналістичних знань на різних стадіях кримінального процесу;

– урахування останніх досягнень науки у розробці криміналістичних методик дослідження різноманітних об'єктів та пристосування їх до потреб криміналістичної діяльності з метою забезпечення достовірності та надійного зберігання інформації про сліди;

– поповнення криміналістичних обліків такими новими видами, як фіксація райдужної сітчатки ока, відеокomp'ютерне розпізнавання людини за зображенням її особи, рентгенограма тулуба й геномні портрети;

– подальші наукові дослідження таких криміналістичних понять, як стратегія, тактика й технологія та розмежування їх сутності; розробка криміналістичних рекомендацій із розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [1].

Актуальним є питання впровадження інновацій в практичну діяльність з розслідування кримінальних правопорушень. Це здійснюється за такими напрями: розроблення та використання науково-технічних засобів для виявлення, збирання та дослідження доказів; пропонування новітніх інформаційних технологій та їх використання в роботі слідчого; створення (розроблення) і пропонування до застосування нових прийомів, методів, методик проведення слідчих (розшукових) дій і розслідування кримінальних правопорушень у цілому.

У будь-якому кримінальному провадженні від слідчого вимагається глибоких знань в різних галузях науки, техніки, володіння необхідними навичками. Зважаючи на це, особливе значення в організаційному і тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання працівниками слідчих підрозділів «спеціальних знань» [2].

Взагалі, суб'єктами застосування спеціальних знань є слідчий, спеціаліст і експерт.

Стосовно тлумачення терміну «спеціальні знання», форм їх застосування в кримінальному провадженні, серед вчених та практичних працівників існують різні точки зору. Кримінальний процесуальний кодекс

України передбачає використання спеціальних знань у формі проведення експертизи, участі спеціаліста у слідчих (розшукових) діях [3].

Різними вченими також досліджувались і продовжують досліджуватись питання використання спеціальних знань. Наприклад, В.Г. Гончаренко, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко зазначали, що «найбільш розповсюдженою є думка, за якою під спеціальними знаннями варто розуміти знання, які лежать в основі тих чи інших спеціальностей та спеціалізацій». Деякі автори виділяють криміналістичні й кримінально-процесуальні спеціальні знання.

Стверджується, що криміналістичні знання являють собою систему взаємопов'язаних юридичних і природничо-технічних наукових знань. Саме сукупність природничо-технічних наукових знань необхідно називати спеціальними техніко-криміналістичними знаннями в процесуально-правовому змісті. До спеціальних відносять криміналістичні знання, які стосуються виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів, а також знання, які належать до предмета відповідних видів криміналістичних експертиз: почеркознавчих, авторознавчих, технічної експертизи документів, фототехнічної, портретної, трасологічної тощо [4].

Під «процесуальними» формами використання спеціальних знань варто розуміти спеціальні знання, що прямо передбачені кримінально-процесуальним законодавством. До основних процесуальних форм використання спеціальних знань можна віднести: безпосереднє використання слідчим спеціальних знань під час досудового розслідування; проведення судових експертиз; участь спеціаліста при проведенні слідчих дій.

Окрім того, варто зазначити про непроцесуальні форми використання спеціальних знань, які використовуються під час кримінального провадження, у тому числі й проведення спеціалістом попередніх досліджень. Об'єктами попереднього дослідження є сліди рук, ніг, знарядь злочину, транспортних засобів, виділення людського організму, наркотичні засоби тощо. Попереднє дослідження здійснюють за допомогою засобів криміналістичної техніки, із залученням пересувних криміналістичних лабораторій, які оснащені новими технічними засобами, наборами хімічних реактивів.

Можна визначити такі основні функції, які реалізуються спеціалістом як носієм спеціальних знань під час кримінального провадження: пізнавальна – полягає у наданні допомоги слідчому у пізнанні події кримінального правопорушення; технічна – полягає в допомозі щодо виявлення, вилучення й фіксації слідової інформації та речових доказів; консультаційна – полягає в наданні порад суб'єктам кримінального провадження; довідкова – полягає у роз'ясненні термінів, понять, реквізитів документів; інформаційна – виражається у інформуванні учасників кримінального провадження; організаційно-технічна – полягає в допомозі щодо підготовки процесуальних документів, схем, планів. Вимогами до спеціальних знань, які використовують у кримінальному провадженні, є законність, науковість, ефективність, етичність, безпечність.

Висновки. Таким чином, криміналістика має динамічно розвиватися і

як наука, і як навчальна дисципліна. Вона повинна своєчасно відповідати на запити практики. А це, відповідно, вимагає високої підготовки як майбутніх практичних співробітників, так і науковців, а також їх готовності до застосування інноваційних технік, і в тому ж числі спеціальних знань. Метою використання спеціальних знань є: отримання за їх допомогою доказів, іншої інформації, що має значення для правильного вирішення справи. На сучасному етапі розвитку науки криміналістики до спеціальних відносять наукові, технічні й інші, серед іншого й криміналістичні, професійні знання, отримані під час навчання, і навички, набуті в процесі роботи у певних галузях практичної діяльності, використовувані разом із науково-технічними засобами під час пошуку, виявлення, вилучення і дослідження слідів злочину для одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини у кримінальній справі.

Література:

1. Сокурєнко В.В. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та судової експертизи. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 38, 39
2. Чаплинська Ю.А. Форми використання спеціальних знань. *Криміналістика і судовая експертиза*. 2013. Вып. 58(2). С. 89-91.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. номер 4651-VI, чинний, (остання редакція 01.05.2022 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Лисенко В.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2006.

Фелон Ірина Василівна

Студентка 3 курсу юридичного факультету,
Державний університет інфраструктури та технологій

Науковий керівник:

Кобилянський Олег Леонідович

кандидат юридичних наук, доцент,
доктор філософії,
професор кафедри кримінального права,
Державного університету
інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. Ефективність розкриття злочинів залежить від раціональної організації досудового розслідування, що передбачає обрання оптимальних методів одержання доказової інформації в межах чинного законодавства. Отже, в сучасних умовах з урахуванням законодавчих змін, досягнень науково-технічного прогресу, видозмін механізмів злочинної діяльності мають розроблятися відповідні криміналістичні методики. Криміналістична методика виникла в результаті інтеграції та диференціації наукових знань та об'єднує в собі передові досягнення криміналістичної техніки й тактики щодо оптимальної організації розслідування злочинів та судового розгляду певних категорій кримінальних проваджень. Загально визначено, що криміналістична методика є системою наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та здійснення розслідування та запобігання окремим видам злочинів [1, с. 415].

Постановка проблеми. Теоретичні засади становлення та формування криміналістичних методик досліджували такі українські науковці, як А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.О. Малярова, О.В. Пчеліна, М.В. Салтевський, Р.Л. Степанюк, В.В. Тіщенко, О.В. Федосова, С.С. Чернявський, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та ін. Аналіз сучасного стану праць із зазначеної тематики свідчить, що проблематику виявлення та розслідування злочинів узагалі можна визнати найбільш науково досліджуваною в сучасній криміналістиці, а методико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності – одним із найважливіших напрямів її розвитку. Але, незважаючи на низку наукових напрацювань в окресленій галузі, чимало питань потребує подальшого розроблення, оскільки в сучасних криміналістичних дослідженнях окремі положення методики розслідування зумовлені завданнями реформованого кримінального процесуального законодавства. Суттєва зміна підходів до регламентації порядку досудового розслідування, повноважень його суб'єктів, правил провадження окремих слідчих дій та інші новації кримінального процесуального закону вимагають від криміналістичної науки перегляду багатьох усталених положень і рекомендацій, зокрема, з методики розслідування окремих видів злочинів, із метою їх приведення до відповідності із реаліями практики [2, с. 611; 3, с. 236].

Нині зусилля вчених-криміналістів спрямовані на дослідження проблеми формування системи методики розслідування злочинів, її форм, напрямів, адаптації методик загального порядку та їх різновидів. Значний інтерес становить акцентування уваги на питаннях систематизації в методиці розслідування, оскільки це сприяє науковій обґрунтованості цього розділу системи криміналістики. У цьому плані дослідження, що належать В.А. Журавлю, є зразком нового, інноваційного підходу до формування та

систематизації наукових знань. В його монографії «Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції» (видана 2012 р.) [4], уперше в інноваційному плані розглянуто сучасні тенденції формування та розвитку методики розслідування окремих видів злочинів. У новій манері в монографії висвітлено проблеми технології формування методики розслідування окремих видів злочинів і структуру деяких криміналістичних методик.

Варто погодитись з науковцями, що структурування будь-якої системи знань є невід'ємним процесом для оптимізації її пізнавальної функції. Щодо криміналістичних методик, то структурування також забезпечує їх функціональне призначення. Тому, беззаперечним є твердження науковців, що відсутність єдиного підходу до структурування окремої криміналістичної методики шкодить можливостям практичного впровадження наукових рекомендацій. Крім того вчені-криміналісти стверджують, що невід'ємною складовою окремих криміналістичних методик мають стати рекомендації щодо особливостей тактики негласних слідчих (розшукових) дій. Як відомо, ці питання упродовж багатьох років розроблялися в науці оперативно-розшукової діяльності. Сьогодні необхідно, по-перше, відповідні знання інтегрувати в криміналістику, а по-друге, надалі розвивати основні положення. Зараз уже важко уявити методику розслідування складних категорій злочинів без висвітлення специфіки проведення негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, до складу яких вони входять [3, с. 244; 5, с. 117- 127].

Отже, науковці останнім часом стали звертати увагу на наявність оперативно-розшукового аспекту в структурі методики розслідування злочинів. Такий підхід є інноваційним, становить певний науковий і практичний інтерес, має право на існування, але потребує детального аналізу, наукового обґрунтування та перевірки його ефективності на практиці. Важливо зауважити, що останнім часом у наукових дослідженнях та спеціальній юридичній літературі більше уваги почали приділяти питанням оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження [6, с. 246-255; 7, с. 60-68].

Поділяючи зміст цих поглядів, видається доцільним визначити авторську позицію щодо сутності оперативно-розшукового забезпечення і його місця в структурі методики розслідування злочинів. Уважаємо, що включення оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження до структури методики розслідування злочинів зумовлено необхідністю застосування сил та засобів оперативно-розшукової діяльності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на створення оптимальних умов для: здійснення повного й об'єктивного процесу доказування; подолання або нейтралізації протидії розслідуванню; виконання функції захисту (безпеки) учасників кримінального процесу; гарантування реалізації принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне [8, с. 238-246]. Отже, розглянута роль оперативно-розшукового забезпечення в кримінальному провадженні дає змогу зробити висновок про необхідність його внесення як окремого елемента до структури методики

розслідування злочинів.

Висновок. У підсумку варто зазначити, що в юридичній літературі вже багато років використовується сталий термін теорії оперативно-розшукової діяльності – «оперативно-розшукове забезпечення», який може бути запозичений для застосування й іншими науками кримінально-правового циклу. Офіційне затвердження цього терміну вже відбулося в багатьох наукових роботах із теорії оперативно-розшукової діяльності та криміналістики, що дозволяє розглядати його як окремий структурний елемент методики розслідування злочинів. Таким чином, перспективи подальшого розвитку методики розслідування злочинів пов'язані із застосуванням нових підходів у використанні сил та засобів оперативно-розшукової діяльності в ході кримінального провадження.

Література:

1. Криміналістика: підручник / В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, В.О. Коновалова [та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. 5-те вид., преробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.
2. Пчолкін В.Д., Янович Ю.П. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства. Форум права. 2011. № 4. С. 611-616. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11pvdovu.pdf>
3. Степанюк Р.Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236-245.
4. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостиль, 2012. 302 с.
5. Шевчук В.М. Проблеми формування та удосконалення окремих криміналістичних методик. *Challenges in Science of Nowadays : Proceedings of the 5th Intern. Sci. and Practical Conf. (July 16-18, 2020). Washington, USA, 2020. P. 117-127.*
6. Сокурєнко В.В., Чернявський С.С. Проблеми оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування у справах про фінансове шахрайство. *Науковий вісник КНУВС*. 2010. № 1. Ч. 2. С. 246-255.
7. Стацак М.В. Теоретична інтерпретація концепту «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження». *Бюлетень МВС України*. Київ, 2014. № 199. с. 60-68.
8. Пчолкін В.Д., Федосова О.В. Інтеграційні процеси та їх вплив на формування структури методики розслідування злочинів. *KELM*. 2020. № 5 (33). С. 238-246.

Братченко Анастасія Юрїївна,
Студентка 3-го курсу групи 1914
юридичного факультету
Державного університету інфраструктур

та технологій, м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Кобилянський Олег Леонідович

кандидат юридичних наук, доцент,

доктор філософії,

професор кафедри кримінального права,

Державного університету інфраструктури та

технологій, м. Київ, Україна

ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Анотація: В даній роботі представлені проблеми оцінки достовірності висновків експерта в країнах, які належать до різних правових систем. Запропоновано в Україні, як і в інших країнах, сторонам кримінального судочинства і потерпілим залучати обізнаних осіб для допомоги в оцінюванні наукової обґрунтованості висновків експерта.

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес змінює способи протиправної діяльності. Злочинці активно використовують сучасні науково-технічні засоби й інноваційні технології, залишаючи при цьому специфічні сліди (в т.ч. – цифрові). Це ускладнює роботу слідчого зі збирання доказів та вимагає використання спеціальних знань.

Основні матеріали дослідження.

Критеріями оцінки висновку експерта як джерела доказів є його належність, допустимість і достовірність. Вчені в усьому світі наголошують на тому, що через відсутність у суб'єктів оцінки висновків експерта спеціальних знань вони не можуть самостійно встановити їх достовірність. Це може призвести до помилок у прийнятті процесуальних рішень, виправити які лише в окремих випадках вдається в суді [1, с. 161].

В англо-американському кримінальному процесі значну увагу приділено оцінці наукової обґрунтованості експертних висновків через те, що без такої оцінки суди іноді виносили неправосудні рішення [2, с. 60]. У США згідно з Правилем 702 Федеральних правил доказів, суд під час оцінки висновків експерта залучає осіб, які мають наукові, технічні або інші спеціальні знання. При цьому згідно зі стандартом Доуберта, за яким оцінюють докази, одним із критеріїв оцінки є результати рецензування [2, с. 39]. Науковці Денверського університету (штат Колорадо, США) вважають, що незалежне рецензування висновків експертів дає змогу виявити суттєві методологічні недоліки, які вводять в оману суддів [2, с. 95].

В Австралії для визнання висновку експерта джерелом доказів під час його оцінки суди враховують зауваження сторін, які вони отримали шляхом незалежних експертних консультацій щодо цього висновку (особливо у кримінальному провадженні) [3, с. 969].

Згідно зі ст. 225 КПК Італії кожна зі сторін має право залучати своїх «технічних консультантів» не лише для проведення експертизи, а й для рецензування експертних висновків [4].

Щодо України, то враховуючи складність оцінки висновку експерта за відсутності спеціальних знань, суди України визнають важливість і правомірність незалежного рецензування висновків експерта, зазначаючи, що «невзяття до уваги» судами незалежної рецензії, як доказу порушує принцип змагальності сторін [5]. В Україні незалежне рецензування висновку державного судового експерта законодавством не передбачено, хоча воно б дало змогу встановити факти відповідності експертного дослідження спеціальним методикам, перевірити повноту й об'єктивність дослідження, упевнитися в обґрунтованості отриманих результатів та ін. Це полегшило б здійснювати оцінку достовірності висновків експерта і, як наслідок, сприяло б зменшенню кількості слідчих та судових помилок, було б доцільним також в окремих випадках надати можливість в Україні, як і в інших країнах, проводити перехресний допит за участі рецензента та виконавця рецензованого висновку експерта [6, с. 20].

Для визнання висновку експерта доказом судді Канади можуть залучити іншого експерта для його аналізу і роз'яснення, а адвокати мають вчасно залучати обізнаних осіб для оцінки достовірності висновків [7, с. 245].

У Нідерландах слідчий суддя за клопотанням обвинуваченого залучає обізнаних осіб для аналізу висновку офіційно залученого експерта, а суди, спираючись на рішення Європейського суду з прав людини, надають можливість обвинуваченому оскаржити висновки офіційно призначеного експерта шляхом заслуховування запропонованого ним іншого експерта [8].

У Німеччині відповідно до ч. 2 ст. 245 Кримінального процесуального кодексу Німеччини суд зобов'язаний за клопотанням підсудного або прокурора залучити обізнану особу для отримання нових та аналізу вже наявних доказів (зокрема, висновку офіційно залученого експерта) [9].

Висновок. На основі всього вищенаведеного, можна сказати, що в усіх зазначених країнах, окрім України, для допомоги в оцінці достовірності висновків експерта залучається незалежна обізнана особа, яка має спеціальні знання у відповідній галузі. Слідчим і судом залучаються обізнані особи, які, в основному, іменуються експертами-свідками або технічними помічниками. Сторона захисту залучає незалежного експерта (технічного помічника) для проведення альтернативного експертного дослідження або рецензування висновку офіційно призначеного експерта. В деяких країнах (США, Німеччина, Італія та ін.) у разі незгоди сторони захисту з висновками офіційно призначеного експерта залучення незалежного експерта для аналізу достовірності висновку є обов'язковим. Більше того, в Німеччині, Австралії та ін. країнах висновок експерта визнається судом джерелом доказів лише після того, як він упевниться в реалізації стороною захисту права на залучення незалежного експерта або рецензента експертного висновку.

Список використаних джерел

1 Романюк В.Б. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.

2. Арушанян К. Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: досвід Англії та США. 2017. № 1. С. 39, с. 60, с. 95.
3. Мартір К. та Едмонд Г. (2017). Переосмислення доказів експертного висновку. *Юридичний огляд Мельбурнського університету*, 40(3), с. 969.
4. Кодекс кримінального процесу Італії, частина перша.
5. Юридична енциклопедія: у 6 т./редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ, 2002. Т. 4.
6. Пчеліна О.В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування, ХНУВС. Харків, 2010. 20 с.
7. Сулейманова С.Т. Кримінальний процес Канади. 2013. 245 с.
8. Малиш М. та Фрекельтон І. Упередження експертів і прихильність: порівняння між Австралією та Нідерландами. *Психологія, державна політика та право*, 2005.
9. Еспозіто А. та Сафферлінг К. Звіт – Остання практика (Федерального суду) у Штрафзахені (кримінальне право). *Німецький юридичний журнал*, 9(5), 2008.

Кобилянський Олег Леонідович
кандидат юридичних наук,
доцент, доктор філософії,
професор кафедри кримінального
права юридичного факультету
Державного університету
інфраструктури та технологій

РОБОТА ЗІ СЛІДАМИ, ВИЛУЧЕНИМИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Забезпечення законності та правопорядку є пріоритетом внутрішньополітичної діяльності, де боротьба зі злочинністю та діяльність з розкриття та розслідування злочинів мають особливе значення, а одним із основних завдань правоохоронних органів при розкритті та розслідуванні злочинів є встановлення особи злочинця за слідами, залишеними на місці події.

Місце події – це своєрідне та незамінне джерело найрізноманітнішої розшукової та доказової інформації. Виявлення, фіксація, вилучення та попереднє дослідження слідів на місці події, крім тактичної мети – негайної реалізації інформації, отриманої під час огляду місця події на розкриття злочину за гарячими слідами, має і стратегічну мету – формування доказової бази у кримінальному провадженні, достатньої для розкриття і розслідування злочину. Виділяються чотири основних напрями роботи зі слідами, вилученими на місцях подій:

- попереднє дослідження слідів для виявлення механізму та інших

обставин злочину, а також отримання максимально можливої інформації про особу, яка вчинила злочин;

- попереднє дослідження слідів з метою виявлення їх причинного зв'язку з подією злочину, можливостей їх ідентифікації та встановлення підстав для відкриття кримінального провадження;

- перевірка слідів, вилучених під час огляду місць подій, за експертно-криміналістичними та оперативно-розшуковими обліками, їх використання у розшуку злочинця за гарячими слідами;

- використання слідів, вилучених при огляді місць подій, у плануванні розслідування, розробці та перевірці криміналістичних версій, призначенні та проведенні судових експертиз.

Метою та завданням попереднього дослідження слідів на місці події є виявлення, фіксація та вилучення слідів, моделювання зовнішності злочинця та встановлення обставин злочину. Для вирішення зазначених вище мети і завдань використовуються загальнонаукові та окремо-наукові методи пізнання, застосовуються базові положення загальної теорії криміналістики та окремі криміналістичні теорії та вчення. Також необхідно звернути увагу на питання моделювання зовнішності особи, яка вчинила злочин. Ця можливість визначається «слідовою картиною» на місці події, що дозволяє орієнтовно визначити соціальну та професійну приналежність злочинця, наявність в нього спеціальних навичок; особливості його психіки, характеру, вольових якостей, фізичних даних. Про це можуть свідчити сліди-відображення самого злочинця (тобто частин його тіла), у тому числі залишені на одязі та тілі потерпілого (мікрочастинки, подряпини тощо); сліди-предмети, викинуті або випадково залишені (порожня пачка з-під цигарок, знаряддя злочину тощо); сліди-речовини (кров, слина, сеча тощо). Так, в окремих ситуаціях за слідами рук приблизно вирішуються питання про зріст і вік злочинця; про особливості поверхні долонь (шрами, рубці тощо); про наявність певних захворювань або схильність до них.

За слідами босих ніг з більшою точністю, ніж за слідами взуття, можна визначити анатомічні особливості ступні, зросту людини, а за доріжкою слідів – його ходу (довжина кроків лівої та правої ніг, ширина постанови ніг, кут розвороту ступні, напрямок руху тощо). За слідами знаряддя злочину можна робити висновки про фізичні дані і силові можливості злочинця, знання ним технічних особливостей і якість руйнованого об'єкта.

Модель зовнішнього вигляду злочинця має орієнтовне значення та виконує евристичну функцію, допомагає відбирати та аналізувати факти, сприяє уточненню проблемних ситуацій, дає можливість визначити шляхи їх вирішення. Особливо важлива роль таких моделей при розкритті та розслідуванні серійних злочинів.

Можливість моделювання зовнішнього вигляду злочинця не виключається і при вчиненні ним окремого злочину. Багато що в таких випадках залежить від змісту та достовірності вихідної інформації, на яку впливає результативність роботи інспектора-криміналіста з її виявлення та попереднього дослідження.

2. Попереднє дослідження слідів з метою виявлення їх причинного зв'язку з подією злочину, можливостей їх ідентифікації та встановлення підстав для відкриття кримінального провадження. Проведення огляду місця події полягає не тільки у виявленні, фіксації та вилученні слідів, а й у їхньому попередньому дослідженні. Через це створюються передумови для призначення та проведення експертиз чи інших слідчих дій зі слідами, виявленими і вилученими під час огляду місця події.

3. Перевірка слідів, що вилучаються на місцях подій, за експертно-криміналістичними та оперативно-розшуковими обліками, їх використання у розшуку злочинця за гарячими слідами. Протягом певного часу в експертно-криміналістичних обліках зосереджуються доволі змістовні дані про сліди та об'єкти з місць події. Більш того, основу відповідних обліків становлять деякі види слідів, наприклад, слідів рук, стріляних куль і гільз, що вилучаються з місць нерозкритих злочинів. В оперативно-розшукових обліках є інформація про зареєстровану особу злочинця. Розвиток науково-технічного прогресу об'єктивно підвищує ефективність використання матеріальних слідів, особливо біологічного походження, у розкритті та розслідуванні злочинів. Найчастіше біологічні сліди (кров, слина, волосся, частинки шкіри, нігтів та інших) використовують як інформацію про індивідуальні ознаки людини у той час, коли традиційні сліди, рідко виявляються чи взагалі відсутні на місцях подій, пов'язаних з насильницькими діями над потерпілими. При огляді місць події необхідно приділяти відповідну увагу біологічним слідам, які набувають більшого значення в практиці розкриття та розслідування злочинів.

4. Використання слідів, що вилучаються на місцях подій, у плануванні розслідування, розробці та перевірці версій, призначенні та проведенні судових експертиз. Тут потрібно враховувати, що проведення подібних досліджень на місці події, як правило, пов'язане з використанням методів уявного криміналістичного моделювання, вмінням висувати та аналізувати криміналістичні версії, що у свою чергу доступне лише високопрофесійним, з великим досвідом практичної роботи слідчим та спеціалістам, які їм допомагають і здатні встановити суперечливі факти, звернути увагу на криміналістично значимі сліди та інші об'єкти.

Підсумовуючи, зазначимо, що мета дослідження слідів на місці події, зазвичай, виявляється через необхідність «з'ясування механізму і мотиву вчинення злочину». Тут необхідно мати на увазі, що діяльність інспектора-криміналіста на місці події орієнтована на встановлення ознак і властивостей особи, яка вчинила злочин; виявлення причинно-наслідкових зв'язків між різними видами слідів, між слідами і діями особи, що їх залишила; визначення відношення слідів до події злочину. Видається, що висунуті рекомендації дозволять підвищити якість роботи інспекторів-криміналістів при огляді місця події, а також сприятимуть найбільш кваліфікованому використанню ними сучасних науково-технічних методів та засобів з метою збирання та дослідження слідів.

Купліченко Карина Олександрівна
Студентка 3-го курсу групи 1913 юридичного факультету
Державного університету інфраструктур
та технологій, м. Київ, Україна.

Науковий керівник -
Кобилянський Олег Леонідович
кандидат юридичних наук, доцент,
доктор філософії,
професор кафедри кримінального права,
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна.

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ТА ПСИХІЧНИЙ ВПЛИВ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Психологічний вплив в ході розслідування обумовлюється самою природою слідчої діяльності. Слідчий, щоб пізнати подію злочину, спілкується з різними особами, які у тій чи іншій мірі обізнані з обставинами злочину. Постановка перед особою будь-якого запитання є засобом передачі інформації, яка впливає на її свідомість, психіку змушує шукати необхідну відповідь. Таким чином, психологічний вплив є невід'ємним і притаманним елементом процесу спілкування людини взагалі, а тому в останній час залишається все менше прихильників, які відносять його до незаконних засобів розслідування.

Кримінальному процесу та криміналістиці, відомі періоди, коли психологічний вплив відносили до незаконних засобів. Разом з тим у відправленні правосуддя такий вплив завжди має місце. Кримінальний і кримінальний процесуальний закон забороняють вплив лише в його грубих проявах, у формі насильства, шантажу, погрози [3, с. 201-202].

Варто зазначити, що кримінальний процесуальний закон забороняє під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність (ч. 2 ст. 11 КПК України) [2], а стаття 373 КК України [1] передбачає кримінальну відповідальність за примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку прокурора, слідчого, дізнавача або працівника підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність.

Про недопустимість отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження зазначається в п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України [2]. Отже законодавець здійснив спробу надати перелік засобів недозволеного впливу на психіку людини, а не взагалі відмовитися від психологічного впливу на особу, оскільки цього зробити неможливо.

Термін «психологічний вплив» указує на його цільову спрямованість – психіку людини. У психології вплив визначається як перенесення інформації від одного учасника взаємодії (спілкування) до іншого. Причому в процесі такої взаємодії кожний учасник постійно опиняється в ролі об'єкта чи суб'єкта спілкування. У процесі спілкування одна людина звертається до іншої або з повідомленням, або із запитанням, або пропонує, просить чи наказує щось зробити. Сутність психологічного впливу визначається комплексом прийомів, спрямованих на діагностику психічного стану особи свідка, обвинуваченого, підозрюваного і обранням найбільш ефективних прийомів виконання слідчої дії [5].

Виходячи з аналізу чинного законодавства доходимо висновку, що психологічний вплив у кримінальному судочинстві може бути правомірним і неправомірним (шантаж, погрози, катування), а тому і недопустимим у слідчій діяльності. До незаконних форм психологічного впливу відносять:

- погрозу застосувати насильство до допитуваного або до близьких йому осіб, зміну запобіжного заходу на більш суворий, коли це не викликається ситуацією або взагалі неприпустимо, розголошення відомостей, що ганьблять допитуваного або цих осіб, або ставлять їх у невігідне становище, притягнення допитуваного або вказаних осіб до відповідальності за злочини, які вони не вчиняли тощо;

- обман (демонстрування фальшивої постанови про арешт, брехливе повідомлення про те, що відносно допитуваного є докази його вини тощо);

- приниження гідності особи допитуваного (образою, яка вчиняється словами і жестами, вимоги дати клятву тощо);

- задобрювання (нездійсненими обіцянками закрити кримінальне провадження, звільнити з під варти, незаконними матеріальними заохоченнями: частування горілкою, наркотиками тощо);

- інші методи психічного впливу (залучення до допиту гіпнотизерів, екстрасенсів тощо) [4, с. 461-462].

Таким чином, вказуються не тільки форми психологічного впливу, які відносяться до заборонених (погроза, обман, приниження гідності, задобрювання) але в загальних рисах розкривається їхня сутність. Це є цілком правомірним. В кожній конкретній ситуації зазначені способи психологічного впливу мають оцінюватися саме з точки зору їх законності, дозволеності і допустимості до застосування. Адже погроза може бути правомірною, а інколи навіть спеціально передбаченою законом.

Психологічний вплив може бути ефективним лише в тому разі, якщо для його застосування створені необхідні умови чи обрана така ситуація, при якій проведення слідчої дії виявиться найбільш дієвим. До таких умов належить і стан особи, щодо якої передбачається вплив, і ступінь її поінформованості, і здатність сприймати вплив у даній ситуації; до умов впливу також належить найбільш доцільний момент для його застосування. Велике значення для застосування впливу має діагностика темпераменту, яка багато в чому визначає вибір прийомів впливу, що виявляють, з одного боку, властивості подразника емоційного, а з іншого – логічного [5].

Отже, допит – одна з найбільш складних слідчих дій. Процесуальні норми – основа допиту, його загальні рамки, що забезпечують законність слідчої дії, але успішне вирішення завдань допиту потребує від допитуючого творчого підходу до проведення цієї процесуальної дії, майстерності і знання психологічних прийомів. Тому у всіх випадках протидії допитуючий може застосовувати відповідні заходи впливу, що складаються з різних прийомів психологічного впливу в різних варіантах та ситуаціях. Кожен з таких заходів впливу має виходити з певної системи прийомів, найбільш доцільної для типової ситуації, а також відповідний до норм чинного законодавства.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n2669>
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Криміналістика: Підручник для студ. юрид. спец. ВЗО / За ред. Шепітька В.Ю. 2004, с. 201-202.
4. Кримінальне право. Особлива частина. Підручник. – За ред. Семенюка О.О., Смагляка О.В. 1998, с. 461-462.
5. В.О.Коновалова, В.Ю. Шепітько. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ. Академічний курс. 2009. URL: <http://uport.inf.ua/yuridichna-psihologiya.html>

Марач Юлія Олегівна,

Студентка 3-го курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури
та технологій, м. Київ, Україна.

Науковий керівник

Кобилянський Олег Леонідович

кандидат юридичних наук, доцент,

доктор філософії, професор кафедри кримінального права,

Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна.

ДОСЛІДЖЕННЯ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ ТА СЛІДІВ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ

Холодна зброя часто використовується зловмисниками для вчинення різних кримінальних правопорушень, відповідно, така зброя часто стає об'єктом судової експертизи – експертизи холодної зброї, базовою галуззю знань для якої є криміналістичне вчення про холодну зброю. Експертиза зброї та слідів і обставин її використання відноситься до підвиду криміналістичної експертизи, яка є одним із основних видів експертизи.

Холодна зброя, що є предметом кримінального правопорушення або ж засобом чи знаряддям його вчинення, може бути виявлена під час огляду місця події, огляду речей, а також при обшуку в помешканні підозрюваного чи інших місць. Однак незалежно від того, чи була холодна зброя знаряддям злочину, чи засобом його вчинення, вона оглядається з метою виявлення та фіксації в протоколі слідчої (розшукової) дії її характеристик: форми, розмірів, конструкції, індивідуальних ознак. При цьому особлива увага звертається на ті групові ознаки, що характеризують таку зброю саме як холодну, та індивідуальні, які дозволяють виділити цей зразок зброї з низки подібних.

Холодна зброя – предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового завдання шляхом безпосередньої дії тяжких і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких заснована на використанні м'язової сили людини [1].

До холодної зброї відносять шаблі, фінки, армійські та мисливські ножі, кинджали, кастети тощо. Відповідно поділяється на рубаючу, ударну, колючу, а також таку, що поєднує декілька з перерахованих ознак (наприклад колюче-рубаючу, ударно-рубаючу). У судово-слідчій практиці частіше зустрічається клинкова холодна зброя заводського і кустарного виготовлення, що варто враховувати при кваліфікації злочинів.

Сліди, які залишаються внаслідок використання холодної зброї залежать від типу зброї, механізму впливу і матеріалу, на якому утворено пошкодження. Так, на деревині, металі і пластмасі, гумі, шкірі та інших матеріалах можуть бути сліди тиску, ковзання, розрубання, проколювання, а іноді і розпилу. Сліди холодної зброї можна виявити на одязі і тілі людини, її кістках і хрящах, предметах обстановки. До слідів застосування холодної зброї відноситься також сама холодна зброя зі слідами рук, крові і різних забруднень, чохли для неї, на поверхнях, ударно-дробильної зброї можуть бути мікрочастинки біологічних тканин і волокна одягу людини.

Для вирішення питання про віднесення того чи іншого об'єкта до холодної зброї не завжди необхідне проведення криміналістичної експертизи. У разі проведення криміналістичної експертизи подібних об'єктів експерти користуються загально визнаними еталонами, стандартними зразками холодної зброї, спеціальними таблицями, довідковими альбомами з описами, малюнками та фотознімками такої зброї. Окрім самої холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів оглядаються, описуються та вилучаються сліди її застосування на різних предметах навколишньої обстановки. Сліди холодної зброї на деревині, металі, пластмасах, гумі, шкірі та інших матеріалах можуть бути слідами тиску, ковзання, розрубання, проколювання, а іноді і розпилу. Пошкодження на тілі людини одягу та інших матеріальних предметах несуть інформацію про якісні властивості зброї. Форма колотої рани характеризує перетин клинка зброї, а глибина і розміри «сліпого» ранового каналу відображають будову клинка. Виявлена холодна зброя та сліди її застосування можуть містити інформацію, що характеризує особу злочинця, його навички, іноді професійну належність (наприклад, про

знання анатомічної будови тіла і професійні навички людини може свідчити розташування ран і способів розчленування), а також містити інформацію щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення (наприклад, кількості нанесених ударів, положення особи, яка наносила удари та її взаємне розташування по відношенню до особи, якій завдані тілесні ушкодження або певних уражених предметів тощо).

Порівняльний аналіз слідів від холодної зброї з різних місць вчинення злочинів, інколи дозволяє встановити факт використання певного виду холодної зброї при вчиненні декількох злочинів. При влученні холодної зброї у протоколі повинні бути відображені її зовнішні ознаки у тому об'ємі, щоб за ними можна було встановити вид зброї. Для цього необхідно у протоколі вказати: конструкцію холодної зброї, її розміри, комплектність складових частин, спосіб кріплення руків'я до клинка, матеріал, з якого виготовлені частини зброї, її колір, міцність, характер поверхні, форму клинка, ступінь гостроти заточки, чи є доли на клинку, ребра жорсткості. Призначеність предмета для ураження цілі визначається за наявності сукупності конструктивних ознак, які дозволяють віднести його до певного виду холодної зброї. До такої сукупності конструктивних ознак входять: наявність форм та розмірів, елементів певного виду, спосіб з'єднання елементів. Призначеність досліджуваного пристрою для ураження цілі визначається в результаті встановленні збігу притаманної йому сукупності конструктивних ознак із сукупністю конструктивних ознак відомого різновиду холодної зброї при порівнянні з відомими аналогами певних різновидів холодної зброї, якими виступають натурні зразки з криміналістичних та інших колекцій, описи та зображення різноманітних зразків холодної зброї в офіційній довідковій та спеціальній літературі, комп'ютерних базах даних та з урахуванням даних фірм-виробників.

Придатність випробуваного предмета для ураження цілі визначається за наявністю технічної забезпеченості як окремих елементів, так і конструкції в цілому, а також за достатністю його уражаючих властивостей. Достатність уражаючих властивостей досліджуваних пристроїв визначається в результаті встановлення можливості неодноразового ураження цілі при використанні пристрою визначеним для конкретного типу холодної зброї способом.

Література:

1. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів: затверджена рішенням розширеного засідання секції Науково-консультаційної та методичної ради при Міністерстві юстиції України з проблем трасології та судової балістики із залученням членів Координаційної ради з питань судової експертизи 15 січня 1999 року, зі змінами та доповненнями відповідно до вказівки МВС України від 21 серпня 1999 року № 19/3302 (р.1 п.1.1).
2. Кобилянський О.Л., Малікова А.О. Проблемні аспекти експертизи холодної зброї. Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення

кримінальних проваджень: матер. круглого столу (м. Київ, 21 листопада 2013 р.). Київ : ННПФЕКП НАВС, 2013. С. 166-169.

3. Гуцал В.В. Криміналістичні критерії визначення холодної зброї та їх вплив на висновки експерта (НАВС, 2019), С. 38-45.

4. Устинов А.І. Холодна зброя та побутові ножі. М., 1978.

5. Скригонюк М.І. Криміналістичне дослідження зброї та слідів її застосування (криміналістичне зброєзнавство) / М.І. Скригонюк // Скригонюк М.І. Криміналістика: підручник. Київ: Атіка, 2005. С. 64-88.

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права,
кримінології та судочинства»,**

присвяченої 200-річниці з дня народження Френсіса Гальтона

20 травня 2022 року
м. Київ

АДРЕСА:
Україна, 04211, м. Київ, пр-т Героїв Сталінграда, 2,
Юридичний факультет
(097) 299-42-13
www.jurist.net.ua